

COLECŢIA

CASA REGALĂ

ILEANA
PRINCIPESĂ DE ROMÂNIA
ARHIDUCESĂ DE AUSTRIA

Trăiesc din nou

Traducere din engleză de
AGRA BAROTI-GHEORGHE

Prefaţă de AL. PALEOLOGU

Credinţa lăuntrică
/
Introducere la Rugăciunea lui Iisus
Tatăl Nostru

Traducere din engleză de
MIHAELA SKULTfiTY-MYER

HUMANITAS
BUCUREŞTI

Coperta

IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
ILEANA, PRINCIPESĂ DE ROMÂNIA
ARHIDUCESĂ DE AUSTRIA
Trăiesc din nou; Credinţa lăuntrică; Introducere la Rugăciunea lui
Iisus; Tatăl Nostru / Ileana, principesă de România, arhiducesă deAustria trad.: Agra Baroti-Gheorghe, Mihaela Skult6ty-Myer. -
Ed. rev. - Bucureşti: Humanitas, 2005
Index
ISBN 973-50-1026-7

I. Baroti-Gheorghe, Agra (trad.)
II. Skultety-Myer, Mihaela (trad.)

821.135.1-94

ILIVE AGAIN
MYINNER FAITH
INTRODUCTION TO THE JESUS PRAYER
OUR FATHER
by
ILEANA, Princess of Romania, Archiduchess of Austria

EDITURA HUMANITAS
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România
tel. 021/31718 19, fax 021/31718 24
www.humanitas.ro
Comenzi CARTE PRIN POŞTĂ: tel. 021/311 23 30,
fax 021/313 50 35, C.P.C.E. - CP 14, Bucureşti e-mail:
cpp@humanitas.ro
www.librariilehumanitas.ro

ISBN 973-50-1026-7

DOMNIŢA ILEANA, ROABA LUI DUMNEZEU

Aveam în casă, nu ştiu de când, nici de unde, o fotografie format carte poştală, dar nu poză „oficială", ci evident de amator, înfăţişând, pe un peron de gară, pe regele Fer- dinand în civil, cu regina Maria, pe regele Alexandru cu regina Marioara, plus un bărbat în uniformă militară, care nu era nici prinţul Carol, nici prinţul Nicolae, şi o fetiţă de 10-11 ani, urcată în picioare pe un fel de bornă sau ridică- tură; o fetiţă de o graţie şi drăgălăşenie absolut irezistibile, domniţa Ileana. După ce am citit aceste amintiri ale ei, îmi dau seama că nu s-ar fi urcat pe acea ridicătură fără să fi cerut voie să apară aşa în poză. Chiar şi ca adultă, menţionează foarte des că în cutare împrejurare i s-a „permis" sau nu i s-a „permis", a avut voie sau n-a avut, să facă una sau alta. Desigur, persoanele de rang regal nu se pot bucura de li- bertăţile şi licenţele noastre, ale muritorilor de rând:

...What infinite heart's ease
Must kings neglect that private men enjoy?
(Shakespeare, *Henry V,* act. 4,1)

Dar dincolo de asta, se vede din cartea de faţă că domniţa Ileana avea un respect şi o admiraţie fără margini pentru covârşitoarea

personalitate şi augustă, şi feminină a mamei ei, pe care o invocă mereu ca pe o icoană tutelară; nici o clipă nu-i trece prin minte să-şi îngăduie a se compara cu ea. Icoană tutelară, nu model: a trăit toată viaţa sub imperiul ei, cu cea mai mare adoraţie şi supunere. La 16 ani a însoţit-o pe mama ei în Statele Unite şi a rămas pe totdea-una impresionată de efectul pe care frumuseţea, farmecul, extraordinara putere de seducţie şi convingere a reginei Maria îl produceau şi acolo, ca de altfel pretutindeni.

îl evocă în câteva rânduri şi pe tatăl ei, marele rege Fer- dinand, care în viaţa privată era un om delicat, timid, un om de bibliotecă, cu un acut şi perspicace simţ al nuanţelor. Odată când, vara, la Sinaia, din cauza unei verişoare mai mari, ea, Ileana, a fost certată şi pedepsită pe nedrept, regele, aflând de acest caz, a exclamat: „Eu îmi cunosc fata, ştiu că ea nu putea fi vinovată de aşa ceva!" şi apoi s-a dus în odaia în care fetiţa stătea singură şi plângea, a stat cu ea mângâind-o şi consolând-o până când ea a adormit. în alt episod, mai târziu, îl descrie în bibliotecă citind, cu ochelarii pe nas, ţinând ochiul stâng aproape închis din cauza fumului de la pipă, iar sprânceana dreaptă uşor ridicată.

Ca autoare, domniţa Ileana, care nu a scris decât ca să explice americanilor tot ce aceştia ignoră sau nu pricep din Europa, mai cu seamă din România, dovedeşte un talent portretistic şi un simţ de observaţie prompt şi infailibil, cu expresie percutantă, definitivă. Talentul ei literar este asemenea cu aî reginei Maria în ce priveşte evocările, tipurile şi caracterele umane, intuirea sentimentelor, percepţia detaliilor amuzante sau emoţionante, înţelegerea imediată, chiar divinaţia şi asumarea suferinţei

semenilor. Faţă de regina Maria, care se vroia şi efectiv era o remarcabilă scriitoare, domniţa Ileana are în plus o mai sigură privire asupra politicului, o luciditate şi o obiectivitate a judecăţii care-i permit o perfectă detaşare. Ea nu se vroia scriitoare, nu avea decât o singură pretenţie, cea de a fi infirmieră, mai exact „asistentă". S-a străduit, necruţându-se, suportând oboseala, propriile ei suferinţe fizice fără a le da întâietate, acceptând fără crâcnire şi umilinţele (care nu le ocolesc nici pe principese, nici pe regine) pentru a întemeia dispensare, mai întâi modeste, cu utilaj adaptat prin munca proprie şi a celor câteva persoane devotate, mai apoi obţinând sprijin de la câţiva binevoitori sau prieteni, ca generalul Nicolae Tătă- ranu sau inginerul Malaxa, organizând spitale şi servicii de chirurgie, pentru răniţi, dar şi pentru orice fiinţă umană în suferinţă. Totdeauna supunându-se celor pe care îi atrăgea în aceste acţiuni pentru competenţa şi devotamentul lor. S-a considerat totdeauna subalternă, bunăoară, a doamnei Pod- goreanu, a surorilor Băicoianu, a doctorului în care avea încredere pentru îngrijirea rănirilor şi bolnavilor.

Domniţa Ileana evocă, nu fără ironie, auspiciile sub care s-a născut, când evenimentul a fost salutat cu 21 lovituri de tun, scurtele dar succesivele vestiri prin vioaie sunete de trompetă când o alteţă regală trecea spre poarta palatului; apoi impresionantul, lungul şi solemnul titlu sub care era numită după căsătoria ei: „Alteţă Imperială şi Regală, Ilustrisimă Arhiducesă şi Doamnă", pentru ca, mai apoi, în exilul ei american, factorul poştal să sune la uşă şi să întrebe: „Aici locuieşte Habsburg?"

Trăiesc din nou, titlul acestei cărţi, este istoria unei prinţese care devine o femeie ca oricare alta, învăţând să gătească, să spele vasele, să facă piaţa, să muncească pentru hrana zilnică a copiilor ei, aşa cum Dumnezeu a osândit-o de la începutul lumii. Roaba lui Dumnezeu Ileana, mai apoi Maica Alexandra, după ce a născut şase copii şi nu a fost scutită de tot ce are de îndurat o mamă şi o femeie *din popor.*

La plecarea din ţară, adică din Bran, se îndreaptă spre un grup de ţărani care stăteau tăcuţi, după ce au dat ajutor la împingerea maşinilor împotmolite în noroi:

„— Vă mulţumesc, le-am spus. Vă rog luări banii aceştia şi împărţiţi-i între voi. Ştiu că sunt puţini, dar este tot ce am. — Şi le-am întins toţi banii care îmi fuseseră lăsaţi.

Oamenii s-au uitat unii la alţii şi apoi unul a păşit în faţa grupului.

— Nu, domniţă, mi-a spus el trist. Nu luăm noi astăzi daruri de la dumneavoastră. Oare nu aţi răspuns chemărilor noastre zi şi noapte? Nimeni nu a bătut la uşa voastră fără să fie primit. V-am făcut un bine mic, dar atât de trist — vedeţi, nici pământul nu vă lasă să plecaţi. Vreţi să îngenun- cheaţi cu noi aici ca să spunem o rugăciune pentru rege şi ţară şi pentru ca să vă întoarceţi?

Şi acolo, în câmpul plin de noroi, în timp ce soarele asfinţea dincolo de Carpaţi şi umplea lumea cu ultima scânteiere de splendoare, am îngenuncheat, rugându-mă împreună cu lucrătorii pământului."

Mai îngenunchease şi altă dată (alte nenumărate dăţi), copleşită de nevoia supunerii, singură,, rugându-se: „Facă-se voia lui Dumnezeu, iar nu a mea!" îngenuncherea este gestul, atitudinea perpetuă şi simbolică a

adorabilei fetiţe din fotografia pe care nu o mai am (o caut zadarnic prin toate sertarele şi ungherele).

Poate mă ajută Dumnezeu să o găsesc.

AL. PALEOLOGU

Prietenilor şi concetăţenilor mei, tuturor acelor suflete curajoase care au rămas în urmă să înfrunte tot ce poate un om îndura şi totuşi nu au renunţat, lor le dedic cartea mea, cu dragoste şi umilă admiraţie.

Scrierea acestei cărţi a fost posibilă datorită efortului neprecupeţit, colaborării şi înţelegerii doamnei Dorothy Kuenzli Hinckley, căreia n-am să reuşesc niciodată să-i dovedesc toată recunoştinţa mea. Pot doar să-i mulţumesc din toată inima. Sper ca aceste rânduri să exprime măcar o parte din ceea ce simt pentru această colaboratoare şi prietenă dragă.

SUFLET PRIBEAG

Sufletul meu pribeag rătăceşte prin noaptea rece, golită de viaţă şi lumină.

Fulgii grei care se fugăresc prin aer cad tăcuţi pe pământ. Troienele albe se îngrămădesc spre casa părinţilor mei, cea în care m-am născut şi eu. Printr-o fereastră spartă, tânguindu-se pe balamalele ei ruginite, încerc să mă uit în sălile acelea, în care acum nu mai există nimic în afară de amintirile frumoase şi înălţătoare ale trecutului.

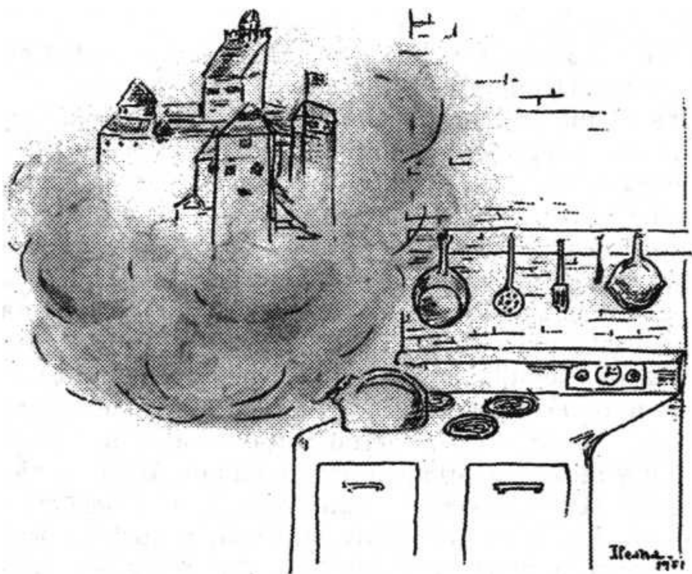
înspăimântat, sufletul meu aleargă de-a lungul străzilor, pe alei, căutând figuri cunoscute, dar neîntâlnind decât feţe pline de teamă şi durere. Picioarele se târăsc grele prin locuri pe unde odinioară străzile luminate şi pline de oameni răsunau de paşi veseli. Bucureştiul meu, oraş iubit şi pierdut, ce tristă ţi-a fost soarta!

Caut să-mi găsesc liniştea în alte locuri: într-un colţişor în munţi. Acolo mă va primi cineva, voi bate la o uşă sau alta, mă va învălui căldura unei case; acolo nu le va mai fi teamă.

Mă văd mergând din poartă în poartă. Zăpada cade fără încetare, acoperind toate urmele. Bat la geamuri, strig. Nici un răspuns. Dar aici lumea mă cunoştea odată! Dau drumul unui strigăt neajutorat. Nici un răspuns. Zăpada continuă să cada nesimţitoare: nu am lăsat nici o urmă pe unde am trecut. Nu sunt decât un biet suflet pribeag şi rătăcit, căutând cărări pe care altădată le-am cunoscut şi le-am iubit. Dar acum, astăzi, cum poate cineva să audă un suflet fără glas?

Uitasem. Am părăsit aceste locuri de mult timp, şi am murit...

Buenos Aires, ianuarie, 1950

UNU

Stau singură în bucătăria mea albă învăluită în linişte. Oalele şi tigăile strălucesc. Perdelele sunt vesele. Eu, care am trăit dincolo de Cortina de Fier, care am înfruntat crimele războiului şi asasinatele premeditate, mi-am găsit în sfârşit pacea. Deseori am rămas în viaţă din pură întâmplare: şansa ca bomba să cadă în *celălalt* capăt al adăpostului în care ne ghemuiam, ori ca bolnavul comunist aflat sub anestezie pentru operaţie să bolborosească câte ceva despre planurile de desfiinţare a spitalului. Acum, în Noua Anglie, umbre line se adună afară şi prin casa tăcută, pentru că sunt singură, dar nu părăsită; atâtea gânduri îmi ţin companie.

în casa mare şi veche din Noua Anglie se află două camere pe care aş dori să vi le arăt; două camere care îmi păstrează prezentul şi trecutul,

substanţa din care trebuie să-mi creez viitorul. Oare ce vă va surprinde mai mult — bucătăria modernă şi strălucitoare, cu toată aparatura de gospodărie americană, sau dormitorul de sus, cu colecţia de obiecte desperecheate, din altă viaţă? Nu ştiu, nu pot să-mi dau seama ce impresie vă vor face.

La 17 ani, pe când vizitam Statele Unite împreună cu mama mea, reporterii mă întrebau deseori cum este să fii prinţesă, şi nu găseam niciodată ceva potrivit să le răspund. Cum puteam să fac o comparaţie când toată viaţa până atunci nu fusesem altceva decât prinţesă? Suntem ceea ce suntem; şi nu ne putem descrie pe noi înşine tot aşa simplu cum descriem ceea ce ne înconjoară! Pot compara cu uşurinţă un loc cu altul, un fel de viaţă cu altul. în România, de exemplu, era un gornist care scotea din instrumentul lui un sunet drăgălaş — o înlănţuire de note aurii rapide — când vreunul din noi intra sau ieşea din palat. Aici mă întorc în apartamentul meu fără nici o ceremonie; câte un vecin în trecere mă salută amabil, cu o înclinare a capului; descui uşa care dă în holul tăcut. în Austria o scrisoare oficială mi-ar fi fost adresată: „Ihre Kaiserliche und Kdnigliche Hoheit, die Durchlauchtigste Erzherzogin und Frâu" — „Alteţa Sa Imperială şi Regală, Ilustrisimă Arhiducesă şi Doamnă". Aici, băiatul care îmi aduce Scrisorile mă întreabă scurt, cu zâmbetul pe buze, atunci când îi deschid uşa: „Aici locuieşte Habsburg?" în timp ce caută printre pachete. Dar acestea sunt chestiuni de suprafaţă şi fără importanţă. Modul de adresare ţine de uzanţe. Şi goarna din România şi soneria din America au intrat în viaţa mea fără să fiu întrebată.

„Cum este să fii prinţesă?" Vom găsi, oare, răspunsul în aceste două camere în care vă invit? Poate că da, dar e şi o rezervă în acest

poate. Să presupunem că aveţi două case, una în oraş şi cealaltă la ţărmul mării. în timp ce vă aflaţi în casa din oraş, sunteţi anunţaţi deodată că în douăzeci şi patru de ore trebuie să abandonaţi totul pentru totdeauna. Abia dacă vi se dă voie să luaţi mai mult decât puteţi efectiv duce singuri — probabil nu mai mult de câteva cutii, încă şi aşa vă este interzis să vă atingeţi de anumite lucruri, între timp, în casa de pe malul mării, câţiva vecini încearcă cu discreţie să ascundă câte ceva din avutul vostru pentru ca să-l păstreze până veţi putea reveni. Când în sfârşit reuşiţi să adunaţi la un loc toate aceste comori selectate sub presiunea fricii şi a durerii, parcă aţi dori ca în locul unora din lucrurile pe care le-aţi ales să fi fost altele.

Aşa mi s-a întâmplat mie. Şi totuşi, aceste comori din altă lume, din altă viaţă, arată împăcate aici. Pe peretele din bucătărie este o fotografie cu mama în costum naţional românesc, printre florile ei. în fundalul fotografiei se vede Branul, castelul nostru ca din poveşti, cocoţat pe o stâncă, în care locuiam odată. Pe alt perete am o icoană veche a Mântuitorului, simbolul acelei credinţe care m-a purtat prin toate necazurile şi m-a ajutat să ajung aici, în Noua Anglie, stăpână pe puterile mele şi să am forţa morală să trăiesc din nou.

Da, să *trăiesc din nou,* pentru că după ce am plecat de acasă, care pentru mine a fost întotdeauna în România, am fost ca şi moartă. Nu împrejurările au fost greu de suportat, ci însăşi nevoia de a trăi. Nu m-am îndoit nici o clipă de necesitatea fizică a prezenţei mele pentru cei şase copii ai mei; dragostea mea pentru ei a rămas şi atunci la fel de puternică. Dar în interior, „eul" care exista independent de mama, soţia, prietena care eram — „eul" esenţial, pe care tot restul era construit — a suferit un şoc mortal când am fost îndepărtată

de poporul meu. Şi aşa a trebuit să o iau de la capăt din nou, nu numai la suprafaţă, ci şi în interiorul meu. Am găsit un mare ajutor făcându-mi de lucru cu alămurile din bucătărie. Lucrul mâinilor mi-a liniştit sufletul. Efortul de a face faţă sarcinilor simple şi, în plus, de a le face bine, m-a ajutat să-mi adun forţele.

Cum aş putea uita vreodată acea primă zi, când m-am trezit în mijlocul bucătăriei noi şi spaţioase, fără nici cea mai mică idee cum aş putea pregăti ceva de mâncare! Nici măcar nu bănuiam cum se poate fierbe ceva, frige, prăji sau coace.

„Iată!" veţi zice acum, *„Asta* înseamnă să fii prinţesă! Ce viaţă plăcută — să nu fii niciodată nevoită să înveţi să găteşti!"

Fără îndoială cam aşa ceva a făcut-o pe una dintre cunoştinţele mele mai recente din America să îmi spună: „Ce bine trebuie că vă simţiţi acum — să ştiţi că duceţi o viaţă folositoare!"

îmi este destul de greu să găsesc cuvinte suficient de convingătoare care să explice cât este de greşit acest punct de vedere în ce mă priveşte.

M-am născut în sunetul a douăzeci şi una de salve de tun — salutul regal pentru fiica unui lung şir de regi şi împăraţi. De aceea e adevărat că mi-am început viaţa, într-un fel, de sus, cum s-ar spune. Dar salutul celor douăzeci şi unu de tunuri înseamnă şi că m-am născut cu o ocupaţie deja stabilită. Datoria a fost lucrul cel mai important în timpul copilăriei şi adolescenţei mele. Am fost învăţată să îmi fac datoria către ţara mea în toate situaţiile, să fiu respectuoasă şi iubitoare faţă de părinţii mei, loială familiei şi prietenilor. „Prinţesele se nasc în public şi mor în public" — şi între aceste două evenimente, ele *trăiesc* în public. Era de datoria mea să îi

servesc pe ceilalţi în acord cu regulile strict stabilite pentru toţi cei în poziţia mea: să fiu acolo unde eram chemată, să îmi plec urechea la nevoile altora, să plâng cu ei sau să mă bucur cu ei, după cum erau împrejurările. Numai acum, după ce am trăit în alte ţări, pot să apreciez cu totul obiectiv educaţia mea; să îmi dau seama de ce toată lumea ar vedea puţin ciudat faptul că eu simţeam că trebuie să particip la un banchet de stat într-o seară anume, pe vremea adolescenţei mele, chiar dacă aveam impresia că sunt îngrozitor de nefericită; sau că trebuia să traversez oraşul Ploieşti în timpul unui bombardament, pentru a putea ajunge la o şcoală, la o întâlnire importantă pe care promisesem să o prezidez. Acestea erau datorii, însă datoria de gospodină nu era inclusă între aceste datorii. Ar fi fost egoist din partea mea să consum timpul care aparţinea ţării mele pentru a învăţa să fac lucruri care erau deja foarte bine şi eficient făcute de către alţii. Principii întotdeauna au avut probleme când au încercat să-şi abandoneze datoriile statornicite în favoarea altor activităţi, dedicate propriei plăceri.

Este adevărat că aveam şi timp liber — e drept, nu prea mult — pe care puteam să-l petrec cum doream. în timpul lor liber, surorile mele mai mari au cochetat cu gătitul. îmi vine şi acum să zâmbesc când mă gândesc cum le aduceau servitorii în livrea toate cele de trebuinţă, în camerele lor, pe tăvi de argint: lampa de spirt, farfuriile, lingurile şi celelalte ustensile; toate ingredientele necesare gătitului, spălate şi pregătite cum trebuie. Dar pentru mine acesta era doar un joc, nu la fel de interesant ca pentru surorile mele. îmi petreceam timpul liber în alte feluri: învăţând

câte ceva despre pictură şi sculptură şi începând acele activităţi care mai târziu m-au dus la o pregătire serioasă de infirmieră. Chiar şi după ce m-am căsătorit, când mi-a fost greu să mă descurc cu bucătarii şi servitorii dintr-o ţară străină, am simţit că datoria mea era să fiu alături de copiii mei şi de mica mea infirmerie, care servea satele vecine. Mi-am rezolvat problemele din gospodărie aducându-mi în casă servitori români — şi aşa se face că, în ciuda unei vieţi disciplinate şi ocupate, m-am trezit în bucătăria mea strălucitoare din Massachusetts absolut ignorantă în ce priveşte gătitul. Soarta m-a adus într-o nouă situaţie. „Datoria" şi-a schimbat complet conţinutul. Trebuia să pregătesc masa pentru şase copii flămânzi.

Poate pentru că de mică am avut lângă mine o guvernantă care îmi amintea mereu de datorie, în caz că eu o uitam, sau mă certa dacă nu o făceam bine, am deprins obiceiul să vorbesc cu mine însămi — să mă încurajez în ceea ce fac, sau să mă dojenesc.

— Acum, Ileana dragă, îmi spuneam, ce e de făcut? A fost o vreme când nu credeai că vei putea face faţă bombardamentelor — dar ai învăţat. Pe când studiai ca să devii infirmieră, ţi se părea incredibil că într-o zi vei fi nevoită să operezi — cu disperare, da, dar cu calm — şi ai făcut-o şi pe asta. Şi încă pacienţii au mai şi supravieţuit! Ei, haide! Doar n-o să te pună în încurcătură acum o maşină de gătit!

O prietenă binevoitoare îmi adusese ingredientele necesare. Aveam o carte de bucate veche, aşa că am făcut o tocană şi mi-a ieşit bine. Familia a acceptat-o, şi astfel mi-am început cariera de bucătăreasă. Mi-au venit în minte vechi amintiri ale mâncărurilor gustoase care ni se serveau în bucătăria mamei mele. Cu ce-mi mai aminteam eu despre ele şi cu ajutorul

unor reţete, acestea au luat încetul cu încetul formă. La început am fost copleşită de cât de multe aveam de făcut. Oboseala şi-a pus amprenta pe corpul şi pe mintea mea. Alergam în jos şi în sus pe scări de o sută de ori, făceam gesturi greşite, îmi ardeam mâinile.

Poate ce v-am povestit aici sună ca şi cum nimeni nu ar fi dorit să mă ajute, dar de fapt mulţi au făcut-o. Bunătatea cu care am fost înconjurată, cadourile pe care le-am primit ca să am cu ce începe m-au încurajat mult. Dar am simţit că trebuie să fiu pe picioarele mele şi să învăţ totul urmând calea cea grea, căci acesta e singurul drum bun. Ştiu chiar din experienţa mea unde ajungi când te sprijini pe alţii. Numai atunci când ai învăţat să stai pe propriile picioare, când ai o bază solidă este bine sau înţelept să accepţi ajutor, aşa că am refuzat cea mai mare parte din ajutorul ce mi s-a oferit cu multă bunăvoinţă. Am hotărât să fac un cămin pentru copiii mei prin propriile eforturi, să fiu mereu optimistă şi să îi fac şi pe ei să dorească să mă ajute şi să ne unim în efortul pe care-l făceam pentru a începe o nouă viaţă în lumea aceasta nouă. O întreprindere ambiţioasă, într-adevăr, dar primii paşi puteau fi făcuţi în bucătărie. Aşa că m-am descurcat doar cu ajutorul lui Dumnezeu şi al puterii pe care mi-a dat-o — nu doar cu acea masă, în ziua aceea, ci şi cu următoarele mese, în alte zile. Am învăţat cum funcţionează maşina de gătit cea albă, apoi am îndrăznit să abordez maşina de spălat automată şi mixerul.

Am cheltuit mult, într-adevăr, ca să pun la punct această bucătărie. S-ar putea să vă surprindă câtă aparatură se află acum într-o casă în care la început, în afară de mobila de bucătărie, nu aveam decât şapte paturi şi şapte scaune. (Şi — ceea ce pare să-i amuze pe unii dintre prietenii mei recenţi — un covor oriental

mare, cadou de nuntă pentru mama de la unchiul ei, ţarul Alexandru al III-lea.) Dar în această viaţă nouă a mea am vrut să am cele mai bune ustensile de la bun început, şi apoi să aştept cu răbdare până când puteam să îmi iau alte lucruri mai puţin importante. Nu tot aşa au făcut şi strămoşii voştri, pionierii, atunci când şi-au reînceput viaţa într-o lume nouă? Uneltele erau importante şi pentru ei. Cred că în multe privinţe ei ar înţelege mai bine problemele mele decât voi. Pentru că şi ei au părăsit o civilizaţie care le era dragă şi familiară pentru ca să găsească ceva mai preţios — libertatea pe care oamenii au descoperit-o de-a lungul timpului trebuie întâi câştigată, şi apoi apărată! Bărbaţii şi femeile acelea care au rămas pe ţărm la Plymouth, privind nava *Mayflower* cum dispărea dincolo de orizont în drumul ei de întoarcere spre Anglia, ar înţelege cum poate cineva să iubească prezentul şi în acelaşi timp să venereze trecutul. Acei care, cu mâinile lor nepricepute, foloseau unelte ciudate pentru a cuceri un pământ nou ar înţelege ce e cu bucătăria mea albă şi strălucitoare! Mă simt foarte aproape de spiritul acelor strămoşi ai voştri, care au învăţat şi ei să trăiască din nou, acum, când stau şi privesc încăperea aceasta veselă şi practică în care am început o viaţă nouă, pornind de la lucrurile esenţiale ale traiului şi de la nevoile zilnice. Imediat mă ridic şi mă duc să spăl vasele de la cina mea frugală şi apoi merg în cealaltă cameră în care v-am invitat.

Şi acolo mă simt aproape, în spirit, de strămoşii voştri — care au adus cu ei peste un ocean necunoscut poate un bibelou îndrăgit, sau o piesă din argint, o miniatură, moştenire de familie — pentru că acolo am adunat câteva lucruri preţioase din cealaltă viaţă a mea. Veniţi să o vedeţi împreună cu mine, căci dormitorul meu, cu pereţii lui albi, este castelul meu, şi

toată povestea celeilalte vieţi pe care am trăit-o.

Deasupra patului atârnă un crucifix spaniol pe care mama mi l-a lăsat prin testament. Rămăsese la Sonnberg, casa mea din Austria. Un soldat rus l-a aruncat pe geam în timpul ocupaţiei; copilul unui ţăran l-a găsit şi l-a ascuns cu intenţia de a mi-l da, şi în final a ajuns înapoi la mine. Tot aici am şi icoana pe care mama a primit-o la moartea fratelui meu mai mic. Mama o avea întotdeauna la ea şi, de la moartea ei, am purtat-o cu mine mereu — deşi numai datorită amabilităţii neaşteptate a uneia dintre gărzile mele comuniste am putut să o iau cu mine atunci când am plecat din România.

în camera aceasta trag perdelele, galbene cu desene albastre şi maron. Ce ciudat să privesc printre ele înserarea într-un oraş american! Perdelele acestea le am din prima casă pe care am aranjat-o eu singură — o cabană de vânătoare din Moldova cea îndepărtată, care mi-a fost lăsată de către tatăl meu acum douăzeci şi trei de ani. Ce şocat a fost îngrijitorul ei atunci când s-a trezit cu asemenea perdele vesele în locul celor grele, de pluş! Covoraşul albastru de pe podea este chinezesc, foarte vechi — ce culoare minunată — şi se găsea în camera mamei mele din castelul Bran. De pe perete priveşte spre covoraşul ei un tablou în acuarelă cu lalele, pictat de mama, căreia îi plăceau mult florile; tot acolo mai este şi o reproducere frumoasă cu marea. Aceasta este şi veche, şi nouă; cândva am avut pictura originală, şi apoi am găsit o reproducere aici, în casa cuiva care mi-e acum prieten, iar acesta mi-a făcut-o cadou; astfel pot spune că reproducerea este o legătură între ceea ce a fost şi prezent.

De pază zilelor şi nopţilor mele am aici o statuie a Sfântului Benedict, aplecat în cucernică rugăciune. In zilele de demult statuia se găsea într-o încăpere cu gresie albastră, în

castelul de la Sinaia, lângă o fântână de marmură din care ţâşnea apă de munte. Prin geamul din spatele ei se vedeau Carpaţii. Când eram mică, după ce le uram noapte bună părinţilor mei, întotdeauna îi făceam o vizită şi Sfântului Benedict, a cărui faţă nemişcată mă fascina. Ştia el, oare, că fetiţa care îi ura noapte bună cu dragoste şi cucernicie îl va înveli într-o zi în draperii şi va obţine după multe insistenţe permisiunea invadatorilor ruşi să îl ia cu ea peste ocean, pe un continent străin? Aşa a venit el aici cu mine şi este acum o prezenţă vie în camera mea.

Deasupra şemineului se află câteva piese frumoase din jad — care au stat ascunse, ca să nu dea ruşii de ele, într-un şemineu, în Austria, timp de patru ani. Lângă ele se află o cutie rotundă, plată, suflată cu aur. în ea se găseşte comoara mea cea mai de preţ: un pumn de pământ românesc pe care l-am trecut peste frontiera românească, pe lângă grănicerii români care şi-au trădat ţara şi au întors faţa, nepu- tându-mă privi în ochi atunci când le-am arătat ce conţinea cutiuţa.

în jurul meu este pace şi linişte în seara aceasta: sunt atâtea amintiri, atâtea lucruri pentru care sunt recunoscătoare, şi atâtea planuri de viitor. Aşa că nu sunt părăsită, deşi acum sunt singură în casa aceasta pe care v-am invitat să o vizitaţi. în plus, mâine se întorc copiii de la şcoală. Se vor auzi ţipete vesele, bocăneli în sus şi în jos pe scări, radioul şi gramofonul, vor fi întrebări şi rugăminţi, braţe încolăcite după gâtul meu, râsete — şi probabil şi ceva mustrări! Va fi o viaţă de familie fericită. Şi sunt şi prieteni, vechi şi noi, aproape de mine. Pot să-i vizitez, dacă vreau, şi ei mă pot vizita pe mine.

Dar în seara aceasta mai bine stau liniştită un moment, înainte să mă uit înspre viitor sau

înspre trecut. Ca şi fratele Laurenţiu, „am nevoie să îmi încarc sufletul cu linişte".

DOI

Mai este un lucru, pe care însă nu pot să vi-l arăt în nici una din cele două camere: un lucru foarte important ce mi-a fost permis să-l aduc din vechea mea viaţă şi care constituie fundamentul vieţii mele de acum. îl puteţi vedea într-o fotografie a mamei mele, pe masă, dar nici o fotografie nu poate reda strălucirea vie şi curcubeul de culori din safirul şi diamantele de pe tiara pe care o poartă.

„O tiară!" aţi spune. „Exact ce aşteptam de la o prinţesă!"

Da, sunt şi eu de acord cu voi. Aceasta era într-adevăr o diademă regală. Nicolae I al Rusiei a comandat-o pentru soţia sa, prinţesa Charlotte a Prusiei, atunci când a fost încoronat, în 1825. Prin nepoata sa, mama mamei mele, tiara a ajuns în cele din urmă la mine. Mama a purtat-o la încoronarea sa, în 1922. Şi-a pus-o, de

asemenea, cu ocazia ceremoniilor oficiale, în timpul vizitelor făcute în Statele Unite. Şi astfel eu şi tiara am intrat în Statele Unite împreună de două ori: o dată în 1926, când făceam parte din suita regală, fiind primită cu un impresionant salut oficial de bun-venit în New York City, şi atunci diadema era împachetată şi păzită pe măsură; şi încă o dată în 1950, când am călătorit cu avionul din Argentina în Miami — dorind să evit orice recunoaştere publică — cu tiara învelită în cămaşa de noapte!

Poate nu aşa credeţi că ar trebui să aibă grijă o prinţesă de bijuteriile ei. în mod sigur a fost o surpriză şi pentru ofiţerul de la vamă! Pentru tiară, această întâmplare a fost doar o aventură în plus adăugată şirului de aventuri prin care deja trecuse. Pe câteva din acestea le ştiu şi eu: de exemplu, că a fost scoasă ilegal din Rusia în 1918, în timpul revoluţiei de acolo. Mama mi-a făcut-o cadou când m-am căsătorit, în 1931. Apoi i-am împrumutat-o să o poarte la celebrarea jubileului regelui George al V-lea al Angliei, şi a lăsat-o la o bancă din Londra din cauza condiţiilor instabile de acasă. După moartea ei am avut probleme serioase până am căpătat-o înapoi, dar am reuşit să o scot din Anglia cu puţin timp înainte de începerea celui de-al doilea război mondial. Am luat-o cu mine în Elveţia şi apoi în Argentina, unde am amanetat-o pentru a plasa bani într-o afacere care a eşuat. Aventurile ei aproape că s-au terminat atunci, pentru că devenise clar că trebuie să o vând ca să pot plăti datoriile.

întrucât la data aceea deja sufeream serios de artrită, în mai 1950 am primit permisiunea să vin în Statele Unite pentru tratament medical. In timp ce îmi adunam toate forţele mele, fizice şi financiare, pentru a face această călătorie, simţeam că mă apropii de sfârşitul puterilor

mele. Am amanetat tot ceea ce aveam de valoare ca să las familiei mele în Buenos Aires bani să aibă din ce trăi şi ca să răs- cumpăr tiara. Nu-mi puteam permite să asigur un bun care odată era estimat la optzeci de mii de dolari. Am hotărât să o învelesc într-o cămaşă de noapte şi să o iau cu mine în- tr-o geantă mică. Astfel, cu trei sute de dolari, un bilet de avion pentru Boston şi o tiară ascunsă m-am pregătit să intru în Statele Unite pentru a doua oară.

A fost o călătorie de treizeci de ore — un zbor pe deasupra Anzilor şi apoi peste Marea Caraibilor — şi am avut destul timp să mă gândesc. Durerile din braţul stâng aproape că mă împiedicau să-l mişc, şi picioarele şi spatele mă dureau încontinuu, dar zborul acela mi-a plăcut. întrucât soţul meu este un aviator pasionat, şi-a pilotat propriul avion timp de mulţi ani. în călătoriile noastre în Anglia, Ungaria sau România zburam cu avionul tot atât de firesc cum alţii călătoreau cu trenul sau cu maşina. Când în familie sunt copii mici şi sugari, călătoria cu avionul este mai comodă decât oricare alta.

în 1941, gravidă fiind cu al şaselea copil, am străbătut cu automobilul, împreună cu ceilalţi cinci (dintre care cel mai mare încă nu avea zece ani), o mie trei sute de kilometri, prin Austria, Ungaria şi România în timp de război. Atunci mi-am amintit cu melancolie cât de uşoară şi scurtă fusese aceeaşi călătorie cu avionul, când copilaşul nostru cel mai mic stătea confortabil în albia* noastră de aluminiu. Poate ar trebui să vă explic că albia este un vas mare, nu foarte adânc, oval, scobit în lemn, pe care românii îl folosesc nu numai ca să spele în el rufe, ci şi ca leagăn pentru copii. Când am avut nevoie de ceva în care copilaşul să se poată odihni bine în

* în limba română în original *(n. t.)*.

avion, m-am dus la un meseriaş din Bucureşti şi l-am rugat să-mi facă un astfel de vas din aluminiu, cu nişte mânere ca să poată fi transportat sau atârnat într-o maşină sau în avion; şi ne-a fost de foarte mare folos.

Deşi de data aceasta nu aveam nevoie de o albie în zborul meu între Buenos Aires şi Statele Unite, am avut sentimentul că îmi duceam cu mine şi copiii, întrucât de rezultatul călătoriei mele putea depinde întreg viitorul lor. în urmă cu şase luni cei doi copii mai mari primiseseră burse la colegii — unul în Pennsylvania şi altul în Massa- chusetts — şi din scrisorile lor vedeam că sunt din ce în ce mai mulţumiţi şi mai încrezători. Cea mai mare parte a vieţii lor ei fuseseră victime ale neliniştii inerente războiului, la început în ţara de origine a tatălui lor, apoi în a mea, iar copiii mai mici nici nu-şi pot aminti alte împrejurări. Soţul meu şi cu mine am căutat siguranţă şi o viaţă nouă pentru ei în Elveţia şi apoi în Argentina, fără a le găsi însă. Nu se putea, oare, ca în ţara prietenoasă pe care am vizitat-o pe când eram mică să găsesc un nou cămin pentru copiii mei? Şi ce prinţesă, care este şi mamă, nu ar da o diademă în schimbul unei case pentru copiii ei!

Neliniştită, obosită şi bolnavă, dar neobişnuit de încrezătoare, am ajuns până la urmă în Miami, unde am făcut o escală. M-am aliniat la coadă la vamă, bucuroasă că nici o veste a sosirii mele nu precedase această a doua intrare a mea în Statele Unite. Nu-mi dădusem seama cât de public urma să fie acest control vamal, aşa că atunci când am fost întrebată dacă am ceva de declarat, am întrebat dacă pot să arăt conţinutul bagajelor mele într-un loc mai puţin public. Ofiţerul de la vamă era amabil, dar puţin cam nerăbdător în faţa ezitării mele. Când am insistat în cerinţa mea, mi-a sugerat clar că îl

enervam.

— Ce aveţi acolo — un cadavru? m-a întrebat.

Oricum, când într-un final m-a dus cu el într-un birou şi am deschis geanta, a fost rândul *meu* să mă simt puţin superioară. Era evident că nu prea ştia ce avea de făcut atunci când se trezea cu o tiară într-unul din bagajele pe care le controla. A atins grijuliu safirul din mijloc. Deoarece cântarea aproape 125 de carate, era de mărimea unui ceas de buzunar bărbătesc. Este veritabil? a vrut să ştie. Când l-am asigurat că era veritabil, ofiţerul a părut şi mai iritat, dar până la urmă s-a hotărât să-l trimită la Boston în regim vamal. Am împachetat împreună tiara într-un ziar şi am pus-o în- tr-o cutie, pe care a sigilat-o şi a etichetat-o tacticos. Trebuie să recunosc că am privit cu o strângere de inimă cum pachetul meu era pus în compartimentul de bagaje al avionului pentru Boston înainte ca eu însămi să ajung la bord. Dacă se întâmpla să se piardă, pierdeam tot ce aveam, şi deja nu mai era în mâinile mele!

Când am ajuns în Boston mi s-a spus că, deoarece era duminică, toate birourile erau închise şi că trebuia să mai aştept până să-mi pot revendica „pachetul". Nu cunoşteam pe nimeni în Boston în afară de prietena care, împreună cu soţul ei, aranjase vizita mea în această ţară. întrucât ea nu avea cum să ştie ora Ia care sosea avionul, stabilisem că o voi suna atunci când ajung la aeroport. Am găsit un telefon şi m-am uitat la el buimacă. Eram oricum după treizeci de ore de zbor şi aveam dureri în toate oasele. Nu ştiam cum se utilizează un telefon public american, dar mă găseam în Statele Unite, unde oamenii sunt amabili. Un domn binevoitor a format numărul şi am luat legătura cu prietena mea. In timp ce aşteptam să vină să mă ia, am încercat să uit problemele care mă

nelinişteau, privind înapoi, dincolo de anii care ne despărţeau — douăzeci şi cinci la număr.

Aveam cincisprezece ani pe vremea aceea şi făceam primii paşi în munca socială, fiind o membră entuziastă a organizaţiei cercetaşelor. Helen Jackson — o brunetă cu faţa veselă şi rotundă şi cu ochi strălucitori — venise la Bucureşti să ajute la înfiinţarea secţiei industriale a Y.W.C.A.[†]. Cântecele şi glumele ei ne relaxau pe toate şi îmi plăcea mult când puteam să mă alătur grupului ei de fete. Şi eu, şi ele eram libere seara — ele de la treabă, eu de la învăţat —, dar vremea aceea e acum departe. Când a terminat ce avea de făcut, Helen a plecat în alt loc; eu am crescut, anii au trecut, cu bucuriile şi necazurile lor. Prin intermediul unor prieteni comuni, ne-am întâlnit din nou, după douăzeci şi cinci de ani, la aeroportul din Boston. Helen era acum doamna John Beale; avea deja părul grizonat, dar bunătatea ei rămăsese aceeaşi. Nu mai eram nici eu adolescenta care se alătura fetelor din fabrică la cântecele şi jocurile lor, ci eram mama a şase copii şi în acelaşi timp o rătăcitoare singuratică, despărţită de tot ce cunoscusem şi iubisem. Helen şi Jack[‡] Beale mi-au ţinut deschisă uşa casei lor până când am reuşit să-mi găsesc o casă a mea.

Solicitudinea şi amabilitatea lor în după-amiaza aceea din luna mai aproape că m-au copleşit, după toate greutăţile prin care trecusem. M-au dus cu maşina spre Newton, de-a lungul râului Charles, şi totul mi s-a părut frumos — atât de verde şi de însorit, atât de curat şi liber. Atunci, acolo, m-am îndrăgostit de Noua Anglie; a fost dragoste la prima vedere.

---

† Young Women's Christian Association — Asociaţia Tinerelor Femei Creştine *(n.* t.).

‡ în textul original prima dată apare numele „John", apoi „Jack" *(n. t.).*

în bucuria revederii cei doi copii mai mari — ce mult s-au schimbat în timpul celor câteva luni de când plecaseră — şi în nevoia mea de a găsi odihnă şi îngrijire medicală la Lathey Clinic (căci atunci când în sfârşit am găsit un refugiu temporar aproape am cedat din cauza tensiunii în care fusesem atâta vreme), diadema a fost un timp împinsă într-un plan mai îndepărtat al preocupărilor mele. Şi atunci când totuşi mă mai gândeam la ea, simţeam că e în siguranţă în această ţară prietenoasă.

După zece zile de tratament şi odihnă în spital, am fost în stare să mă duc la vamă şi să întreb de „pachetul" meu. Oficialităţilor le-a trebuit câtva timp până au reuşit să-i dea de urmă, şi eu am simţit nişte fiori de îngrijorare până când au reuşit să-l localizeze, într-un seif din altă clădire. Şi chiar şi după ce a fost găsit, am mai avut parte de o întârziere — trebuia să găsesc un „customhouse broker" — agent de vamă! în viaţa mea nu auzisem de aşa ceva, şi când mi s-a explicat, am întrebat, cum era şi firesc:

— Dar pe cine să caut?

— Vedeţi, nu ni se permite să vă recomandăm un anume agent, dar sunt destul de mulţi pe aici, mi-a explicat un domn, fluturându-şi mâna aiurea, în direcţia geamului. Am privit pe geam şi am şi văzut o firmă pe cealaltă parte a străzii: „Stone & Downer, Custom House Brokers." De ce să nu merg acolo? m-am gândit eu, şi aşa am şi făcut.

Toată lumea s-a purtat cu indiferenţă în toată povestea aceasta, şi atunci, şi în ziua următoare, când ne-am întâlnit cu toţii la ora la care fuseserăm programaţi, într-un birou al vămii, pe Atlantic Avenue. Toţi au fost indiferenţi până când pachetul a fost deschis şi funcţionarii au văzut ce stătuse în birou timp de zece zile —

căci şi eu, care eram obişnuită cu ea, întotdeauna tresăream de plăcere văzând strălucirea din razele albastre şi albe, atunci când tiara era scoasă deodată la lumină. Pe feţele oamenilor se vedea uimirea. Li s-a tăiat respiraţia. Apoi unul dintre ei a zâmbit, uşurat:

— Dar bineînţeles că aţi asigurat-o! — a spus el.

— Nu, i-am răspuns calmă. De ce aş asigura-o? A scăpat de comunişti şi de nazişti. Nu mă gândeam că o voi pierde tocmai aici!

în mod evident nu ştiau dacă să râdă sau să mă certe, dar din momentul acela am fost prieteni cu toţii. Unul din cei de acolo m-a rugat să îi dau un autograf într-o carte de onoare pe care o ţinea el — „cu toate titlurile şi celelalte chestii", mi-a explicat el; şi am fost tentată să îi desenez şi o schiţă a tiarei, ca amintire. Am descoperit şi că vechimea bijuteriei o scutea de taxă vamală, aşa că în cele din urmă am plecat acasă cu pachetul sub braţ — tot în cutia lui cam ponosită, de carton.

După ce tiara a fost reîmpachetată cu ajutorul domnului Irvine, care reprezenta firma „Custom House Brokers" aleasă de mine, am luat-o iarăşi sub braţ şi m-am dus până la oficiul poştal, de pe State Street, de unde am trimis-o unui giuvaiergiu din New York. Nu a fost ultima ei călătorie. Uneori era păzită de poliţie, alteori fiul meu o ducea cu el prin metrou! Până la urmă, după tot felul de peripeţii, necazuri şi griji, a fost vândută pentru o sumă cu mult mai mică decât valora. Era frumoasă, era splendidă, dar copiii mei aveau nevoie de o mulţime de lucruri. Aşa cum era, tiara nici nu ne dădea de mâncare, nici nu ne îmbrăca, nici nu ne încălzea. Nici măcar nu puteam să o port!

Aşa că am fost mulţumită când, într-o zi, am

scăpat de ea, deşi mă simţeam o trădătoare faţă de trecut şi de toate acele mândre capete care o purtaseră. M-am întrebat dacă strămoşii mei nu s-or fi întorcând în mormintele lor — iar apoi mi-am amintit că unii dintre ei abia dacă mai au morminte. Vi se pare cumva ciudat? Asta s-a întâmplat din cauză că revoluţionarii şi comuniştii se tem de morţi şi le distrug corpurile. Acele morminte de eroi care au fost sfinte pentru oamenii din popor, acele cavouri ale domnitorilor care poartă mărturia istoriei unei naţii — toate sunt violate. Rămăşiţele corpurilor sunt scoase afară şi arse, cenuşa se împrăştie, şi locul unde a fost mormântul este netezit. Probabil aşa s-a întâmplat şi cu mormintele părinţilor mei, deşi când am fost exilată, în 1948, nimeni nu se atinsese încă de ele.

Şi, de fapt, distrugerea mormintelor nu e decât un simbol al unor distrugeri mult mai mari. înainte de a pleca din România am vorbit despre aceasta cu Emil Bodnăraş, care era pe vremea aceea ministru comunist în Guvern. L-am întrebat de ce comuniştii pun în circulaţie tot felul de defăimări.

— Desigur că înţelegeţi de ce trebuie să se întâmple aşa — mi-a răspuns el calm. Dv. şi clasa dv. trebuie să dispăreţi. Trecutul trebuie să dispară. Aşa cum distrugem şi cenuşa morţilor, ca să nu mai rămână nimic, tot aşa trebuie să distrugem toate urmele de dragoste şi respect pentru memoria lor în inimile şi mintea oamenilor. Ceea ce mama dv. a făcut pentru oameni, ceea ce aţi făcut dv. pentru ei trebuie întâi întinat şi apoi şters de tot.

Da, mormintele au fost distruse. Mai rămâne de văzut dacă trecutul poate fi şters tot atât de repede şi definitiv. Poate se va întâmpla ca şi cu

tiara mea, pierdută pentru mine într-un fel, dar câştigată în altul. Desigur asta şi-ar dori mor- ţii noştri dragi pentru copiii lor şi pentru ţara lor, care a fost ca un copil pentru ei. Ceea ce ne-au lăsat, fie că este o diademă sau o tradiţie, ei îşi doresc să folosim înspre binele nostru. Dacă ceea ce pentru ei era folositor trebuie acum modificat pentru a se potrivi timpului nostru, noi avem binecuvântarea lor atâta timp cât scopurile noastre rămân, ca şi ale lor, de partea dreptăţii şi a binelui.

Aşa că nu am regretat tare mult când am renunţat la diademă. A fost un cadou de la mama mea, şi toate câte le-am realizat în urma vânzării ei tot ca pe un cadou de la ea le socotesc: mi-am plătit datoriile adunate în doi ani şi prima rată pentru o casă în Noua Anglie; am plecat înapoi la Bue- nos Aires să-mi aduc în Statele Unite ceilalţi patru copii; i-am dat la şcolile unde primiseră burse; am avut un răgaz în care mi-am recăpătat sănătatea şi am găsit un mod de a-mi câştiga existenţa. *„II faut faire face ă la vie, car la vie aime Ies braves."* Trebuie să ne luptăm cu viaţa, căci viaţa îi iubeşte pe cei curajoşi: aşa a scris mama mea pe o carte dedicată unei prietene. Mulţi ani mai târziu, într-o vreme de mari greutăţi pentru mine, am regăsit acea carte, am deschis-o — şi a fost ca şi cum mama mi-ar fi vorbit chiar în clipa aceea.

Educaţia pe care am primit-o de la părinţii mei mi-a fost de mare ajutor, ca şi veselia şi dragostea de oameni cu care a binecuvântat Dumnezeu felul meu de a fi. Dar adevărata putere să-mi continuu viaţa, să fac faţă dezamăgirilor, străinilor şi singurătăţii, precum şi hotărârea de a „trăi din nou" vine de undeva din străfundurile fiinţei mele — din forţa interioară pe care o dă oricui credinţa. Credinţa m-a susţinut în trecut şi sunt ferm convinsă că

mă va susţine şi în viitor. Dar acum mă opresc să vorbesc de trecut, ca să vă descriu cum era să fiu prinţesă — o prinţesă cu diademă de safire şi diamante!

TREI

Ca să înţelegeţi mai bine care sunt oamenii şi locurile despre care vorbesc în povestirea mea, trebuie să schiţez un fundal sumar şi să vă fac cunoştinţă cu membrii familiei mele. Şi mai trebuie să încep şi prin a vă spune că o prinţesă îşi petrece foarte puţin timp purtând o diademă. Deşi ceremoniile Curţii de la Bucureşti erau întotdeauna impunătoare şi frumoase, în comparaţie cu alte Curţi regale ele erau simple şi sobre. Eu însămi am purtat diadema într-o singură împrejurare oficială, şi anume la un bal pe care Partidul Legitimist l-a dat în palatul Hofburg, din Viena, la patru ani după ce m-am căsătorit. Am fost la un singur „bal de Curte" în viaţa mea, şi acela a fost la propria mea nuntă; dar acolo am purtat o diademă cu mult mai mică, pe care mi-o dăduse socrul meu. (Era, totuşi, o diademă potrivită

pentru o asemenea ocazie, când numelui meu i s-a adăugat şi titlul de „Arhiducesă de Austria", pentru că diadema fusese la origine un cadou de la Napoleon către Maria Luisa, care a fost şi ea arhiducesă de Austria.)

Trebuie să ştiţi că, în copilăria şi tinereţea mea, România se lupta să-şi ia locul ei de drept în rând cu lumea civilizată, într-o perioadă de independenţă naţională ce s-a dovedit a fi tragic de scurtă. Au fost mai puţin de şaptezeci şi cinci de ani în total; şaptezeci şi cinci de ani de libertate între dominaţia turcilor şi robia comunistă — şi totuşi visul românilor de a fi naţiune independentă dăinuia de secole. Romanii, sub împăratul Traian, au colonizat „Dacia Felix" — vechiul nume al României — în anul 101 p. Chr. După căderea Imperiului Roman, locuitorii coloniei s-au retras în Carpaţii împăduriţi ca să se ascundă de hoardele asiatice care năvăleau în Europa. Acolo oamenii şi-au păstrat atât de bine credinţa creştină şi limba romanică, încât până în ziua de azi ei sunt un popor romanic — înrudindu-se cu italienii, francezii, spaniolii şi portughezii, şi nu cu vecinii lor cei mai apropiaţi, care sunt slavi.

Când cuceritorii asiatici s-au retras, spre sfârşitul secolului al XlII-lea, s-au format trei provincii: Ţara Românească, Transilvania şi Moldova, care până în 1812 a inclus Bucovina şi Basarabia. Din când în când aceste provincii îşi câştigau scurte perioade de libertate, dar de obicei au fost sub câte o stăpânire străină. De nenumărate ori ele au fost folosite drept câmpuri de luptă între marile lor vecine beligerante: Rusia, Turcia şi Austro-Ungaria. Fără posibilităţi de educaţie, nevoiţi să-şi câştige existenţa din greu îndelet- nicindu-se cu

cultivarea pământului şi lipsiţi de avantajele progresului de care beneficiau alte ţări, românii au încercat, fără încetare, să se unească într-o singură ţară. Această poveste tragică şi emoţionantă a ajuns la punctul culminant în 1859, când Moldova şi Ţara Românească au reuşit să se unească, sub domnitorul Alexandru Ioan Cuza. încă virtuale provincii turceşti şi considerate de către Tratatul de la Paris drept „state vasale", ele totuşi şi-au pus numele de „Principatele Unite Române". Şapte ani mai târziu, când, din interese politice interne, Principatele au hotărât să cheme un prinţ străin să domnească peste ele, famila mea a intrat în istoria lor, pentru că l-au chemat pe fratele bunicului meu, prinţul Carol de Hohenzollem-Sigmaringen.

Se pare că un tânăr patriot român, Ion Brătianu, l-ar fi convins în mare măsură pe acest prinţ german să părăsească impunătorul castel al familiei sale, care se afla nu departe de Pădurea Neagră, unde îşi are izvoarele Dunărea. In josul acestui fluviu a călătorit prinţul Carol, deghizat în valetul lui Ion Brătianu, pentru a înşela vigilenţa turcilor, care se opuneau puternic alegerii sale ca domnitor. Când prinţul a pus pentru prima dată piciorul pe pământul noii sale ţări, a rostit grav: „Acum sunt român!" Pentru el acea afirmaţie a fost un jurământ solemn şi şi-a devotat cei patruzeci şi opt de ani pe care i-a mai trăit îndeplinirii acestui jurământ.

Noul român nu era doar un politician inteligent, ci şi curajos. El a smuls turcilor independenţa ţării sale în 1877, în bătălia de la Plevna. Când un obuz a explodat chiar lângă el, tovarăşii săi au rămas muţi de uimire când l-au văzut aruncându-şi în sus chipiul, făcând o plecăciune în direcţia exploziei şi spunând:

„Asta-i muzica ce-mi place!" — gest pe care mi l-am reamintit deseori în timpul bombardamentelor, pe care niciodată nu m-am simţit în stare să-l imit.

După înfrângerea turcilor, domnitorul Carol a fost încoronat în 1881, devenind regele Carol I al României. Când sosise în Bucureşti în 1866, cineva i-a spus: „Acolo este palatul", iar el a întrebat cu cea mai sinceră uimire: „Unde?" Casa scundă de pe strada pe care porcii se bălăceau în voie în noroi în mod sigur nu semăna cu palatele pe care le ştia el în Germania. Devenind liber, Bucureştiul s-a transformat surprinzător de repede într-un oraş modem, dar, deşi palatul a fost întrucâtva mărit şi renovat, a rămas încă mic şi modest. Când timpul şi mijloacele i-au permis, regele Carol a construit la Sinaia un castel frumos, care a fost numit Pe- leş, după numele pârâului care îşi urmează cursul prin pajiştea din Carpaţi, unde este construit castelul, dar palatul din Bucureşti a rămas la fel. După primul război mondial au fost realizate planuri pentru construirea unei clădiri mai mari şi mai impozante, dar părinţii mei au simţit că alte proiecte erau atunci mai importante. în timpul ultimei perioade de boală a tatălui meu palatul a ars şi, deşi fratele meu Carol a început să-l reconstruiască în 1935, acesta nu a fost niciodată terminat în întregime. După cum am mai spus, splendorilor de la Curte întotdeauna li s-a acordat un rol secund în România. O întreaga ţară lupta pentru individualitatea sa ca naţiune, aşa că nici regii, nici supuşii nu prea aveau timp să pozeze în costume!

Regele Carol I şi soţia sa, regina Elisabeta (poeta Carmen Sylva), nu au avut copii, cu excepţia unei fete care a murit în copilărie. Nepotul regelui, Ferdinand, tatăl meu, era al doilea născut al prinţului moştenitor de

Hohenzollern; după ce a fost ales moştenitor legal al regelui Carol, în 1889, el s-a socotit român cu acelaşi devotament şi aceeaşi seriozitate pe care le-a dovedit unchiul său. La moartea unchiului său, în 1914, el a devenit regele Ferdinand I şi a domnit până în 1927. Datorită evenimentelor care au provocat atâtea schimbări în acea perioadă, sub domnia sa visul românilor s-a realizat în întregime. Primul război mondial a adus cu el multe distrugeri: au dispărut ţări întregi, s-au prăbuşit tronuri; dar pentru ţara mea războiul a adus mult dorita unitate a tuturor românilor.

în 1916 România a trecut de partea Aliaţilor în primul război mondial, ceea ce dovedeşte că familia ei regală nu se mai considera ca aparţinând familiei de Hohenzollern, ci românilor. Când Imperiul Rus s-a destrămat ca rezultat al revoluţiei bolşevice, Basarabia, care fusese o provincie rusească, a putut să se desprindă şi să se alăture ţării-mamă, România, în martie 1918. Opt luni mai târziu, dezintegrarea monarhiei habsburgice a fost cauza eliberării Transilvaniei de sub unguri, după şapte sute de ani de servitute. în 1866 fratele bunicului meu a fost ales să conducă o uniune precară de patru milioane de români. Cu cincizeci şi şase de ani mai târziu, în 1922, părinţii mei erau încoronaţi regele şi regina României Mari — o uniune de optsprezece milioane de români pentru care ideea unui statut permanent ca naţiune promitea mult.

în 1893 tatăl meu, pe vremea aceea prinţul moştenitor al coroanei în România, s-a căsătorit cu Maria, născută prinţesă a Marii Britanii şi Irlandei. Ea era nepoata reginei Victoria — cea mai mare din fiicele celui de-al doilea născut al reginei — deci vară primară cu regele George al V-lea al Angliei. întrucât mama ei era mare-ducesă a Rusiei, sora ţarului Alexandru al III-lea,

mama mea era de asemenea vară primară cu ţarul Nicolae al II-lea, a cărui vizită în România, împreună cu familia sa, în 1914, este una din amintirile cele mai vii ale copilăriei mele.

Părinţii mei au avut şase copii, dintre care cel mai mare este fratele meu, Carol, născut în 1894, care a devenit regele Carol al II-lea. El a abdicat în 1940; fiul său, regele Mihai I, a abdicat sub presiunea comuniştilor ruşi la 30 decembrie 1947. Al doilea copil al părinţilor mei este sora mea Elisabeta, care a fost regina Greciei până în momentul în care a divorţat de soţul ei, regele George al Greciei. Urmează sora mea, Maria, căreia îi mai spunem şi Mignon şi care mai târziu a devenit regina Iugoslaviei. Soţul ei a fost omorât la Marsilia în 1934, lăsând în urmă trei fii, dintre care cel mai mare este regele Petru al Iugoslaviei, detronat în 1941. Următorul frate este Nicolae, care acum trăieşte în Elveţia; eu m-am născut în 1909 şi am mai avut un frate mai mic, Mircea, care a murit de febră tifoidă în timpul primului război mondial. între noi diferenţele de vârstă sunt destul de mari, de exemplu sunt cincisprezece ani între mine şi fratele meu Carol.

între marile schimbări care au avut loc în Europa, dreptul la domnie al părinţilor mei nu a fost disputat. încoronarea lor ca domnitori ai României Mari a avut loc la Alba Iulia — un oraş din Transilvania, drag românilor pentru că fusese pentru o vreme reşedinţa lui Mihai Viteazul. Acest domnitor a reuşit, pentru o scurtă perioadă, în 1601, să unească şi să conducă vechea Dacia Felix de pe timpul lui Traian, dar asasinarea lui de către duşmani a întrerupt această perioadă de unificare a românilor pentru încă o sută de ani. Pentru poporul meu, încoronarea părinţilor mei la acest altar al independenţei românilor era simbolic pentru că ei erau incarnarea acestui vis atât de

vechi. Pentru părinţii mei, această ceremonie scotea în evidenţă poziţia lor de primi slujitori ai statului — şi apoi ei au avut grijă ca şi copiii lor să-şi facă datoria cum trebuie.

Eu eram cea mai tânără dintre ei şi, pentru că surorile mele s-au căsătorit amândouă înainte ca eu să împlinesc treisprezece ani, am fost singura care a rămas acasă în timpul acelor ani dinamici care au precedat primul război mondial. Adolescenţa mea a corespuns cu anii în care şi ţara mea se maturiza ca naţiune unită. Deoarece m-am născut cu cinci ani înainte de izbucnirea războiului, primii ani ai copilăriei mele au fost liniştiţi, dar acum mi-i mai amintesc doar ca pe o poveste care mi-a fost spusă tare demult. în decembrie 1916 armata română, împreună cu regele, miniştrii săi şi cu Parlamentul au fost forţaţi de către germani să evacueze Bucureştiul şi să se retragă la Iaşi. Prăbuşirea Rusiei a adus România într-o poziţie şi mai dificilă, şi abia în noiembrie 1918 am putut să ne întoarcem acasă, în Bucureşti.

In timpul acelor ani de greutăţi şi pericole, eram deja suficient de mare cât să înţeleg ce se întâmplă. Mai mult de 300 000 de refugiaţi se îngrămădiseră în Iaşi, un oraş de 50 000 de locuitori. Se găsea foarte puţin combustibil şi mâncarea nu era niciodată de ajuns. îmi amintesc cum tot timpul îmi era foame, şi totuşi nu îmi doream niciodată să mănânc, pentru că puţina mâncare pe care reuşeam să o procurăm nu era prea variată, şi de multe ori era atât de stricată încât în împrejurări normale nu ar fi fost considerată comestibilă. Epidemiile de tifos şi febră tifoidă bântuiau prin oraşe şi sate. în spitalele în care lucrau mama şi surorile mele am văzut de multe ori câte doi sau chiar trei pacienţi în acelaşi pat, şi mulţi alţi oameni mureau pe străzi.

Ani de-a rândul am revăzut în coşihare

„procesiunea" funerară pe care de atâtea ori am văzut-o pe când eram copil, în Iaşi: calul costeliv trăgând o căruţă obişnuită, în care fuseseră stivuite cadavre. în partea din faţă a căruţei era aşezată o scândură grosolană, formând astfel o banchetă pe care stătea, alături de un preot în odăjdiile lui, şi un soldat trompetist. într-o zi, când căruţa a trecut prin dreptul geamului nostru, m-am uitat la ea, întrebându-mă cum putea un biet animal slăbănog să tragă după el o încărcătură atât de grea. Dar deodată calul s-a oprit şi s-a prăbuşit mort, între osii. Căderea lui a provocat răsturnarea căruţei, şi cadavrele goale din ea s-au răspândit ţepene pe stradă. îmi mai amintesc cum cavaleriştii din garda noastră s-au grăbit să dea ajutor în timp ce mă îndepărtam de lângă fereastră, alergând să caut mângâiere lângă căluţul de lemn pe care îl adusesem de la Bucureşti; fusese jucăria favorită a frăţiorului meu Mircea, care murise cu o lună înainte ca noi să fim nevoiţi să plecăm de acasă.

îmi mai amintesc de soldaţii din garda noastră în ziua în care a fost declarată în Iaşi revoluţia bolşevică. Casa în care se îngrămădea familia noastră se găsea lângă cartierul general al ruşilor şi am văzut pe geam cum ofiţerii ruşi fuseseră aliniaţi de-a lungul unuia din zidurile care înconjurau grădina, în timp ce soldaţi ruşi se pregăteau să-i împuşte. Intre curtea noastră şi a lor se găsea un zid despărţitor, lângă care era aranjată o grămadă de lemne; şi în timp ce priveam, încremenită de groază, gărzile noastre, care auziseră ce se întâmpla, au năvălit afară. Trăgându-şi din teacă săbiile, au urcat pe grămada de lemne până sus pe gard şi au sărit în curtea ruşilor, reuşind să-i salveze pe ofiţeri; dar nu toate scenele de violenţă au avut un asemenea sfârşit fericit.

Am şi amintiri mai frumoase din timpul acelor

zile petrecute în Iaşi. Urmăream atent munca mamei mele cu oamenii din spital, astfel încât m-am apropiat de aceştia într-un fel care nu ar fi fost posibil în împrejurări normale. Pe când aveam doar şapte ani, am început să-mi petrec mult timp împreună cu colonelul Anderson, şeful Crucii Roşii americane în România, şi am fost tare mândră să fiu interpretă atunci când distribuia provizii şi organiza acţiuni de binefacere în oraşe şi sate. Ofiţerii americani şi englezi de acolo erau şi ei foarte drăguţi cu mine, deşi chiar ei au fost, fără să vrea, cauza pentru care eu nu am mai crezut în Moş Crăciun, care este Santa Claus al românilor.

Ca să nu fiu dezamăgită că nu voi primi cadouri, părinţii îmi spuseseră că Moş Crăciun nu va putea trece peste liniile germane ca să vină la Iaşi; aşa că am împrăştiat această veste printre prietenii mei, soldaţii englezi şi americani, cu ocazia unei petreceri de Crăciun la care fusesem invitată. Ei au fost cam şocaţi la auzul unei asemenea veşti şi mi-au spus că erau siguri că greşeam; erau siguri că Moş Crăciun va reuşi să treacă de nemţi. în noaptea aceea, în dormitorul nostru înghesuit, m-am trezit auzind nişte zgomote înăbuşite şi, privind pe furiş, printre gene, am văzut câţiva dintre prietenii mei ofiţeri umplând un ciorap cu cadouri pentru mine, în timp ce mama îi privea. Deodată mi-am dat seama că niciodată nu a existat vreun Moş Crăciun, că familia mea îmi umplea dinainte ciorapul cu cadouri; dar m-am gândit că şi acum trebuia să mă port ca şi cum nu aş fi ştiut de acest lucru. Aşa că am rămas cuminte în pat, prefăcându-mă că dorm, până când au plecat, şi apoi am adormit de-a binelea.

în ciorapul pe care l-am explorat în dimineaţa următoare se găsea, probabil, una din cele mai ciudate adunături de cadouri pe care le-a primit vreodată de Crăciun o fetiţă de opt ani. îmi

amintesc că am găsit două pungi de tutun, una din piele şi una din cauciuc; o tabacheră din lemn, o micuţă monedă americană din aur, o ciocolată mică, o insignă a regimentului (pe care o mai am şi acum); ste- guleţe englezeşti şi americane şi alte asemenea lucruri de care nu-mi mai amintesc. Mi-au plăcut toate, în ciuda dezamăgirii pe care o simţeam pentru că nu mai puteam crede în Moş Crăciun, dar am avut grijă să le spun ofiţerilor mei că, într-adevăr, Moş Crăciun a venit! Acum sunt sigură că ceea ce le-am spus era mai adevărat decât credeam atunci, pentru că în efortul pe care aceşti oameni plini de tot felul de griji şi nelinişti l-au făcut pentru o fetiţă străină, dintr-o ţară străină lor, se găsea, cu siguranţă, adevăratul înţeles al Crăciunului.

Când colonelul Anderson a plecat din Iaşi, mi-a lăsat o mică sumă pe care să o administrez cum credeam eu mai bine şi îmi amintesc cât de mândră şi responsabilă m-am simţit când mi s-a încredinţat acest mic fond, pe care îl puteam folosi ca să-i ajut pe alţii. Probabil pe vremea aceea s-a născut interesul meu de mai târziu pentru munca în spital, ca infirmieră, pentru că îmi fusese întipărită în inimă nevoia unui asemenea ajutor pentru oamenii de lângă mine. Mi-a fost imposibil să uit anii aceia din Iaşi, chiar şi după ce ne-am întors în Bucureşti, la o viaţă de familie mai normală. Eram o fetiţă iubită şi fericită, şi viaţa îmi oferea multe bucurii. încă îmi amintesc, de exemplu, cât de mulţumită m-am simţit în rochia cea frumoasă cusută cu aur şi capa albastră de catifea pe care le-am purtat la încoronarea din 1922! Şi niciodată nu m-am simţit necăjită sau nefericită din cauza anilor de muncă şi studiu care au urmat, fără libertatea şi viaţa veselă de care văd că se bucură din plin în societate adolescenţii din Statele Unite.

Aveam foarte puţin timp liber. Viaţa mea era

legată de progresele pe care le făcea ţara mea. Atâtea lucruri luau acum fiinţă, se organizau, începeau să se dezvolte! M-am aruncat cu entuziasm în toate mişcările de tineret care se formau pe vremea aceea, şi în acest fel am putut să-i cunosc mai îndeaproape pe tinerii din ţara mea. Am devenit rezervă în YWCA, reuşind astfel să cunosc mai bine organizaţia lor şi în curând am devenit şefa grupului din România. In timpul anului de şcoală pe care l-am petrecut în Anglia, m-am alăturat grupului de Girl Guides§ şi am urmat cursurile lor. Apoi am devenit studentă la Şcoala de Educaţie Fizică din Bucureşti, fiind nevoită să mă trezesc la şapte dimineaţa, ca să am timp să ajung la cursuri. Am cunoscut ţărani, studenţi şi soldaţi; studente, muncitoare şi fiice de curteni. Am văzut şi mahalale, şi mănăstiri liniştite. Am crescut trup şi suflet pentru patria mea: aspiraţiile şi împlinirile ei au făcut parte din însăşi fiinţa mea. România a fost şi este dragostea vieţii mele, motivul pentru care exist.

Am povestit atât de multe despre copilăria şi adolescenţa mea deoarece m-ar putea ajuta să răspund unei întrebări care mi-a fost pusă foarte des în timpul primei mele vizite în Statele Unite: „Cum este să fii prinţesă?" Poate că răspunsul meu o să vă dezamăgească, aşa cum s-a întâmplat şi cu o fetiţă din America. Aceasta mi-a scris şi mi-a cerut o fotografie. După ce i-am trimis una, mi-a scris, politicoasă, ca să-mi mulţumească, dar a adăugat, tristă: „Speram că va fi una în care să fiţi îmbrăcată în haine de prinţesă!" Din păcate, eu nu am purtat asemenea haine! Pe când organizam sau vizitam diverse cluburi sportive sau grupări de tineret, călătoream încolo şi încoace prin ţară purtând o

---

§ Organizaţie britanică de fete, înfiinţată de către lord Robert S.S. Baden-Powell şi de către sora sa, lady Agnes (n. t.).

uniformă, sau costumul naţional al regiunii respective, sau pur şi simplu haine moderne — care erau cele mai confortabile. Cluburile de tineret pentru băieţi sau fete mă reţineau în oraş până seara târziu aproape mereu, aşa că foarte rar ajungeam la vreun film. Deşi acasă purtam haine de seară la cină, aceste ocazii constituiau de asemenea o responsabilitate. Se aştepta de la mine să îmi folosesc educaţia ca să conversez inteligent cu oaspeţii noştri în legătură cu orice subiect care îi interesa. Eu nu conversam pentru plăcerea mea, ci îmi făceam datoria de a-i întreţine pe alţii.

Am spus că o prinţesă îşi petrece puţin din timpul ei purtând o diademă. Totuşi, chiar dacă nu poate fi văzută în nici una din fotografiile mele, şi deşi nimeni nu era conştient de acest lucru atunci, eu purtam totuşi o diademă! Doar mult mai târziu, când m-am reîntors în ţară — care trecea pe vremea aceea prin pericole şi mari suferinţe — mi-am dat seama de acest lucru, căci în fiecare moment greu găseam lângă mine pe cineva care să mă ajute în munca pe care o făceam pentni ţara mea: soldatul de la cantină, care m-a ridicat repede într-un loc sigur, de unde am putut să distribui hrană mulţimilor de refugiaţi înnebuniţi de foame; vânzătoarea de la piaţă care a stârnit mulţimea de oameni ca să împiedice răpirea celor doi fii ai mei; persoane oficiale care încercau pe căi ocolite să procure provizii pentru spitalul meu — toţi aceştia şi mulţi alţii, care mi-au sărit în ajutor în perioadele de criză, îmi vor spune mai târziu, „Domniţa Ileana, vă mai amintiţi când lucram împreună la...?" şi pronunţau numele unui grup sau al unui loc care făcuse parte din tinereţea mea şi din a lor. Doar atunci mi-am dat seama că, într-adevăr, purtasem o diademă în tot acest timp: diadema încrederii, care îmi fusese oferită de dragostea poporului meu; o

diademă care este averea mea cea mai preţioasă şi care nu poate fi niciodată pierdută sau distrusă!

Aşa a fost, pentru mine, să fiu prinţesă. De aceea am devenit româncă, pentru totdeauna, în mintea, inima şi sufletul meu. Chiar şi după 1931, după ce m-am căsătorit cu arhiducele Anton de Austria, din linia toscană a Casei de Habsburg, şi am trăit în străinătate pentru un timp, am avut destule motive să rămân statornică în vechea mea fidelitate faţă de România.

în timpul primilor zece ani ai căsătoriei noastre am avut şase copii: Ştefan, născut în 1932; Maria-Ileana (căreia îi spunem Minola), născută în 1933; Alexandra (Sandi), născută în 1935; Dominic (Niki), în 1937; Maria Magdalena (Magi), născută în 1939 — la o lună după izbucnirea războiului; şi Elisabeta (Herzi), născută în 1942. Pentru o perioadă de un an după căsătoria noastră am locuit la Miin- chen, apoi ne-am mutat la Modling, lângă Viena; dar în 1934 am cumpărat castelul din Sonnberg, care a devenit casa noastră cea mai frumoasă. Acolo am dus o viaţă liniştită, închinată familiei noastre mereu în creştere şi oamenilor care trăiau în jurul domeniului. Am fost împiedicată să iau parte la acţiuni constructive, folositoare noii mele ţări, nu numai din cauza copiilor mei, care aveau nevoie de mine, ci şi din cauza schimbărilor politice şi a situaţiei politice nesigure din Austria. Aceasta a făcut să nu simt că aparţineam de Austria în acelaşi fel în care simţeam că făceam parte din ţara în care mă născusem. în plus, noi, românii, suntem ataşaţi de pământul ţării noastre şi nu putem să ne simţim la fel de bine în alte părţi. Acest sentiment mă stăpânea cu atâta putere încât am avut tot timpul un vas plin cu pământ românesc

sub patul meu atunci când s-au născut copiii mei, aşa încât şi ei să fie născuţi pe pământ românesc!

Anumite împrejurări de care vă voi vorbi mai încolo m-au făcut să revin în ţara mea în 1944. în special despre această perioadă şi despre anii imediat următori doresc să vă vorbesc. Anii aceştia sunt deosebiţi; am trecut prin atâtea în acest răstimp de cinci ani! Lupta pentru supravieţuire a fost atât de aspră, atât de dramatică. Deşi aceasta este povestea mea, ea este strâns împletită cu soarta României şi cu cea a Europei de Est, pentru că ceea ce atingea pe unul din noi îi afecta pe toţi ceilalţi în decursul acestor mari evenimente istorice ale timpului nostru. Iar eu am avut ocazia să le văd pe toate, să cunosc personal, deseori chiar foarte îndeaproape, oameni din toate păturile sociale. Tragediile lor deveneau tragediile mele, speranţele şi pierderile lor erau şi ale mele. Moartea şi violenţa, comploturile şi spionajul, trădarea, tortura şi laşitatea, sau curajul de neînchipuit — toate făceau parte din viaţa de zi cu zi. Mâna îmi tremură şi acum când mă gândesc la tot ce ar fi de povestit despre acele zile, căci schimbările care au intervenit atunci nu erau simple schimbări de conducători, guverne sau ocupaţii. Aceste schimbări urmăreau mult mai mult. Ele erau îndreptate către spiritul unui popor, despuindu-l nu numai de libertate politică, ci şi de cele mai elementare nevoi. Forţa dominantă din ţară în această perioadă îi distrugea nu numai pe cei care se opuneau, ci şi pe cei care nu mergeau în direcţia noilor schimbări. Această forţă nu este orientată împotriva unei clase, ci împotriva unei întregi mentalităţi. Ea nu serveşte libertăţii maselor, ci subjugării lor.

Ştiu cu cât curaj s-a opus poporul meu acestor orori, cum s-a răzvrătit spiritul românesc şi încă se mai împotriveşte. Puterea românilor de a îndura este de necrezut; suferinţele lor sunt strigătoare la cer — care încă nu le-a dat nici un răspuns. Ei se apleacă pe timp de furtună, dar convingerea mea este că nu vor ceda niciodată. Atâta timp cât vor rămâne pe pământul unde s-au născut, vor fi demni de el!

însă toate acestea sunt doar un strigăt îndepărtat din casa mea tăcută din Noua Anglie. Dar să privesc pentru un moment înspre ultima perioadă tihnită a vieţii mele: anii pe- trecuţi în castelul din Sonnberg. Acum castelul este părăsit, fără viaţă, ca o scoică goală; dar să încerc să-mi amintesc de el aşa cum era atunci când l-am văzut pentru prima dată. Mi-ar plăcea să vă povestesc câte ceva despre viaţa mea de acolo. A fost odată o prinţesă — ar putea începe povestea — care trăia într-un castel!

PATRU

A fost odată o prinţesă care locuia într-un castel frumos. Dar pe când ea nu era acasă, au venit duşmanii, iar servitorii ei credincioşi au ascuns câte ceva din comorile ei într-un şemineu vechi, şi apoi l-au zidit repede...

Dar acum nu vă spun o poveste. Vedeţi vasele frumoase sculptate în jad, de pe poliţa şemineului din dormitor? Le-am moştenit de la mama şi fac parte dintr-una din minunatele ei colecţii, însă timp de trei ani ele au stat zidite într-un şemineu vechi, într-o cameră în care locuiau soldaţi din trupele de ocupaţie ruseşti. Castelul din Sonnberg, vechi de mai bine de patru sute de ani, avea, desigur, multe şemine-uri săpate în pereţii săi masivi; dar atunci când l-am cumpărat nu m-am gândit că le-aş putea utiliza pe cele nefolosite ca ascunzişuri pentru obiecte valoroase. Aceste şemineuri intrau mai degrabă în planurile noastre de renovare a clădirii, destul de neîngrijită de altfel.

Eu şi Anton, ca şi multe alte cupluri cu copii numeroşi, doream să ne găsim o casă la ţară. Problemele noastre erau cele obişnuite, poate cu câteva complicaţii pe care nu le-am putea întâlni în Statele Unite. în primul rând, Anton era ceea ce se cheamă în germană *heimatlos,* care înseamnă, literal, „fără ţară". Ca urmare a acestei situaţii primii noştri copii au fost şi ei *heimatlos,* sau fără cetăţenie; următorii doi copii s-au născut cetăţeni austrieci, iar ultimii doi născuţi au avut cetăţenie germană — fără ca noi să putem lua vreo hotărâre în această privinţă.

Când împăratul Carol, din Casa de Austria, a abdicat în 1918 şi Austria a fost declarată formal republică, părinţii soţului meu au fost printre cei care au refuzat să recunoască noul guvern. Atunci ei, împreună cu copiii lor, au fost declaraţi *heimatlos* şi obligaţi să părăsească ţara.

Prin urmare, au plecat împreună cu copiii în Spania, unde au locuit până la izbucnirea revoluţiei spaniole, în 1931. Faptul că Anton şi familia sa au fost obligaţi să-şi părăsească ţara cam pe când se anunţase logodna noastră a schimbat planurile în ce privea noua noastră viaţă. Pentru o perioadă scurtă de timp am locuit la Munchen, în Germania; dar guvernul austriac ne-a permis, în cele din urmă, să locuim în Austria. Am închiriat o casă în Modling, lângă Viena, şi acolo s-au născut primii noştri doi copii — oficial încă fără cetăţenie.

Când cineva trăieşte în perioade de criză naţională, amintirile evenimentelor politice se leagă, în mod ciudat, de cele din familie. De exemplu, amintirile mele în legătură cu venirea la putere a socialiştilor în Viena, în februarie 1934, sunt legate de puternica mea nelinişte în legătură cu fiul meu Ştefan, care era foarte bolnav pe vremea aceea. Avea un an şi jumătate, iar sora sa mai mică avea mai puţin de două luni. Anton plecase la aerodrom, în partea cea-laltă a Vienei, când am auzit împuşcături — întâi răzleţe, apoi focul continuu al mitralierelor şi în final focul artileriei. Neliniştea pe care o simţeam din cauza copilului bolnav, gândul la ce se întâmpla cu Anton, dacă rămăsese la aeroport sau încerca să vină spre casă, şi datoria mea de a-i calma şi încuraja pe servitori când eu însămi nu mă simţeam deloc în siguranţă — toate acestea îmi revin în minte ori de câte ori mă gândesc la acea perioadă dificilă din istoria Austriei. Cancelarul Dollfuss a fost omorât într-o asemenea răzvrătire cinci luni mai târziu, dar între timp el declarase amnistie pentru simpatizanţii regalişti. în această situaţie, Anton şi cei doi copii mai mari au devenit cetăţeni austrieci. Următorii doi copii s-au născut cetăţeni austrieci; dar anexarea Austriei de

către Hitler, în 1938, a făcut ca ultimii doi dintre copiii noştri să fie înregistraţi ca cetăţeni germani. Ei au devenit austrieci numai după înfrângerea Germaniei, în 1945.

Aceste evenimente, însă, nu le prevăzusem atunci când, în 1934, în căutarea unei case la ţară, am ales castelul Sonnberg. Deşi se găsea la 50 km de Viena, mai departe decât ne-am fi dorit, şi se afla într-o stare deplorabilă, după ce fusese într-o oarecare măsură restaurat şi modernizat cu aproximativ douăzeci şi cinci de ani în urmă, ne-a plăcut atât de mult încât ne-am hotărât să-l cumpărăm. Am început aranjarea castelului cu o curăţenie mare; cel puţin douăzeci de căruţe cu hârtii, reviste, mobilă deteriorată, zdrenţe, pahare şi farfurii sparte şi gunoiul propriu-zis au fost duse de acolo.

Cum se întâmplă de multe ori, totul a durat mai mult decât ne aşteptam şi, întrucât închirierea la Modling expira înainte ca lucrările să se fi terminat, ne-am mutat în castel când încă se mai găseau în el douăzeci şi patru de muncitori şi nimic nu era efectiv în ordine. Mobila noastră grea a fost adusă în furgoane, iar în maşina noastră au fost încărcate cele mai felurite lucruri, inclusiv un ponei! Cine locuieşte la ţară îşi doreşte, bineînţeles, un ponei pentru copii. Al nostru provenea de la un circ cehoslovac, pe care îl văzusem în turnee prin România şi pe care am avut bucuria să-l revăd în Viena. Când l-am întrebat pe proprietar dacă ar avea nişte ponei de vânzare, el mi-a arătat mândru un ponei *românesc,* care se numea Mediaş, după oraşul din România în care se găsea circul atunci când s-a născut poneiul. Eram, desigur, foarte încântată de ponei, dar trebuie să recunosc că ne-a creat probleme serioase cu transportul în ziua în care ne-am

mutat.

în România şi, de fapt, în toate ţările din Est care aparţin Bisericii ortodoxe, nimeni nu s-ar gândi să îşi întemeieze o gospodărie, chiar şi pentru un scurt timp, într-o casă care nu a fost sfinţită. Faptul că cei care au locuit acolo înainte au făcut ceremonia de sfinţire nu are nici o importanţă. Fiecare început făcut în casă îşi are propria slujbă de sfinţire, care constă în rugăciuni şi citit din Biblie şi include povestea primului miracol, la nunta din Cana Galileii. Apoi este sfinţit un vas cu apă, şi cu această apă se stropesc pereţii casei. A cere binecuvântarea lui Dumnezeu la *fiecare* început este considerat important de către Biserica noastră. Nu doar casele, ci toate instituţiile îşi încep activitatea cu astfel de slujbe de sfinţire. Tot cu o astfel de slujbă ne-am început viaţa eu şi copiii mei în Noua Anglie, de ziua Sfântului Ştefan, al cărui nume îl poartă fiul meu mai mare. Ziua onomastică, adică ziua sfântului după care este numit cineva, este pentru noi mult mai importantă decât ziua de naştere. Din această cauză am fost mulţumită când, la Sonnberg, reparaţiile odată terminate, am putut să ne sfinţim casa în douăzeci şi unu mai — ziua mea de nume, care mi-a fost întotdeauna dragă şi pentru că este o sărbătoare mare în Biserica românească.

Bineînţeles că mai rămăseseră încă multe de făcut în castel. în unele părţi din el fusese introdits sistemul de încălzire centrală, dar acesta trebuia reparat. Vrând să fim întru totul moderni, am transformat sistemul de încălzire cu cărbuni într-unul cu combustibil lichid, dar nu am prea apucat să ne bucurăm de el, deoarece din cauza războiului ne-a fost oprită aprovizionarea cu combustibil lichid şi am fost nevoiţi să ne readaptăm la sistemul de încălzire

cu cărbuni. în toate aceste probleme, ca de altfel şi în eforturile nebuneşti de a face reparaţii şi a instala electricitatea şi canalizarea într-un castel construit înainte să se fi gândit cineva la ele, Anton a reuşit să facă toate planurile şi să îndrume muncitorii. Anton era un pilot experimentat, care nu numai că îşi conducea şi îşi repara avionul, dar avea şi pregătire de inginer, fiind foarte priceput în materie de mecanică. în repetate rânduri el le-a arătat oamenilor cum să rezolve probleme pe care ei le considerau imposibile; mai târziu, când materialele pentru reparaţii au devenit tot mai greu de obţinut, el a reuşit să menţină totul în stare de funcţionare.

Responsabilitatea în dirijarea şi întreţinerea unui domeiW chiar şi atât de mic cum era Sonnberg este destul de dife[**] rită în comparaţie cu viaţa într-un loc similar din Statele Unite. Cum aş putea să vă fac să vă simţiţi ca şi cum ne-aţi fi vizitat la Sonnberg prin anii '30?

în primul rând ar trebui să vă arăt castelul. Sora lui Anton a descris, poate, cel mai bine castelul şi cu cei optsprezece acri de pământ care îl înconjurau:

„în centru este o fântână, iar în jurul fântânii se află castelul; în jurul castelului este o insulă; în jurul insulei este un şanţ; în jurul şanţului se află un parc; iar în jurul parcului curge un râu!"

Chiar dacă arată ca o ghicitoare pentru copii, aceasta este descrierea exactă a castelului Sonnberg. Castelul fusese construit în secolul al XVI-lea. Era pătrat, fără altă ornamentaţie cu excepţia turnului, iar camerele erau aranjate în jurul unei curţi deschise, cu o fântână în mijloc. Iniţial în această regiune fusese o mlaştină transformată într-o insulă din cauza râuleţului care se despărţea în două braţe în apropiere pentru a se reuni mai departe. Un oarecare

---

** Centru comercial (n. f.).

cavaler din secolul al XVI-lea a întrevăzut posibilitatea de a pune bazele unei construcţii fortificate în acest loc; săpând un şanţ circular, larg şi adânc, în centrul mlaştinii, şi îngrămădind ceea ce se scotea din el în mijloc s-a format o „insulă interioară" pe care a fost construit castelul. Mlaştina care a rămas în afara şanţului a fost pavată şi s-a făcut un canal de scurgere, aşa încât pe vreme ploioasă — nu şi atunci când ploua torenţial — surplusul de apă ajungea în râu. Astfel noi locuiam pe o dublă insulă, şi traversam două poduri atunci când plecam de la castel.

Cel mai apropiat oraş, sau ceea ce voi aţi numi *shopping centre** se afla la vreo trei kilometri depărtare, dar sătucul Sonnberg era chiar la porţile noastre. Pe atunci încă mai stăteau în picioare unele din casele ce fuseseră construite cu două sute de ani înainte în apropierea castelului, pentru a-l proteja. în sat se găseau un mic magazin universal şi o brutărie, o bisericuţă şi o şcoală, la care veneau nu numai cei

3, ci şi copiii din două sate învecinate. După ce aşina prin sat şi traversai râuleţul pe podul umul continua de-a lungul unei secţiuni în-ei exterioare" — care era un parc plin de co- ryu — până la şanţ. Aici traversai un pod mai iung, cu şase arcade, unde se găsea iniţial poarta culisan- tă, sub tumul care se ridica la mijlocul zidului frontal. Pe această „insulă interioară", în jurul castelului, ne-am aranjat noi grădina.

Se spunea că acest castel avea la început trei etaje, iar turnul era cu două etaje mai înalt decât el, dar greutatea clădirii a determinat scufundarea ei în acest sol „construit" pe care se afla. Fie că este adevărat sau nu ceea ce se spunea, noi l-am găsit numai cu două etaje, celălalt fiind mai mult un fel de subsol bine aerisit şi luminos. Zidurile castelului,

bineînţeles, sunt din piatră de mai bine de un metru grosime; dar, în timp ce podelele din coridoarele care împrejmu- iesc curtea interioară şi din alte locuri de trecere erau din piatră, în camere am pus parchet peste tot.

în Austria casele sunt impozitate în funcţie de numărul de camere, aşa că noi eram taxaţi pentru treizeci şi cinci de camere. Vi se par multe? într-adevăr, îmi puteam permite să păstrez pentru mama cinci camere într-una din laturile „pătratului gol" în care fusese construit castelul; dar propria noastră gospodărie avea nevoie de destul de mult spaţiu. După ce s-au născut toţi cei şase copii, familia noastră era compusă din opt persoane; în plus aveam şi un personal format din nouă servitori: bucătăreasa, ajutorul ei, doica, trei cameriste, spălătoreasă, îngrijitorul şi şoferul. Grădinarul nostru era şi fermier, şi îşi avea propria casă; dar în castel, pe lângă cine se întâmpla să fie în vizită, locuiau, de obicei, între treisprezece şi şaptesprezece oameni; iar când ne-a vizitat mama, a adus cu ea un personal de cinci sau şase oameni, ca să îmi uşureze din responsabilităţi.

Trebuie să vă reamintesc că gospodăria noastră nu era deloc condusă aşa cum ar fi o fermă americană modernă, unde există diverse facilităţi, sau se poate apela la tot felul de magazine şi servicii convenabile şi economice. Acolo, de exemplu, lenjeria se spăla cu mâna; iar pentru spălatul şi călcatul rufelor pentru o gospodărie de asemenea dimensiuni trebuia angajată o spălătoreasă cu normă întreagă. O bună parte din hrana noastră era produsă chiar pe domeniul nostru, şi când războiul a adus după el tot mai multe crize, ne-am bizuit şi mai mult pe propriile noastre resurse, încetul cu încetul am ajuns să avem în jur de o sută de pui, raţe, porci, şapte oi, o vacă şi albine. De toate acestea ne ocupam foarte serios, fără a fi

considerate sursă de distracţie sau hobby. Fermierul, îngrijitorul şi cu mine tundeam oile, şi, după ce lâna era spălată, eu o torceam în fire cu ajutorul fusului, căci niciodată nu am învăţat să folosesc o maşină de tors. Această lână toarsă se împletea după aceea, făcân- du-se din ea jersee, ciorapi şi alte articole de îmbrăcăminte pentru cei din casă. Eu împleteam destul de mult şi, de asemenea, tot eu coseam cele necesare pentru copii — întotdeauna de mână, întrucât învăţasem să cos în acest fel, şi nu cu maşina de cusut. Pe lângă fructelele şi legumele obişnuite, mai cultivam cartofi, grâu şi porumb pe pământul nostru, din care o parte era dată în arendă fermierului. Şi nu numai că găteam, ci trebuia şi să conservăm în diverse feluri sau să uscăm produsele pe care le puneam deoparte pentru iarnă.

Pe lângă timpul pe care mi-l lua supravegherea sau participarea la astfel de treburi zilnice, mai găseam timp şi pentru grădinărit, pictură şi sculptură, care îmi plăceau foarte mult. Am vrut să transform încăperea situată cel mai sus în turn într-o capelă, şi în această idee am făcut proiecte pentru aplicaţiile de piatră de la cele opt ferestre. Pentru fiecare fereastră am desenat o floare diferită în ochiul de geam din mijloc: iris, trandafir, crin, toporaşi, lalea, ciulin, zambilă şi nufăr. Am ajuns chiar să tai în lemn modelele cu ferăstrăul cel mic al lui Anton, la el în atelier, apoi le-am dus la un lucrător în piatră pe care îl ştiam în Balcic, în România, iar el mi le-a sculptat în piatră, dar a venit războiul şi proiectul meu a fost întrerupt.

Ţineam mult la cele opt piese. Am lucrat la ele cu migală şi devotament, fericită fiind când mă gândeam la ce vor folosi şi am simţit ceea ce rareori putem simţi în legătură cu munca pe care o facem: că am făcut-o bine. Câteodată mă

mai întreb dacă ele or fi scăpat atunci când casa noastră a fost distrusă. Mă întreb dacă — aşa cum erau stivuite la subsol ultima dată când le-am văzut — nu au fost cumva scăpate din vedere atunci când frumoasa noastră mobilă Renaissance a fost făcută bucăţi şi arsă; atunci când vasele de sticlă şi porţelan au fost sparte de dalele din curte; când portretul mamei mele, pictat de de către De Laszlo, a fost sfâşiat şi ars; când toate lucrurile noastre de preţ, cu excepţia câtorva care fuseseră ascunse de servitorii îngroziţi, au fost ori furate, ori distruse cu furie de către soldaţii ruşi. Nu m-am reîntors în Austria, după război, ca să văd scoica goală care a mai rămas din fosta noastră casă, şi poate că aşa îmi este mai uşor să mă duc înapoi, în mintea mea, în 1935,1936 şi 1937, când, în ciuda norilor ameninţători, viaţa părea liniştită.

Pe lângă îngrijirea celor şase copii (căci, după cum am spus, cei şase copii ai noştri s-au născut în primii zece ani de căsătorie) şi treburile gospodăreşti, şi pe lângă luxul de a lucra la proiecte nu neapărat necesare, dar fascinante, pentru înfrumuseţarea castelului şi a grădinilor, aveam multe de făcut în sat. împreună cu doica ce avea grijă de copiii mei, am organizat un dispensar pentru copiii din sat, care era deschis o zi pe săptămână. Multe din tratamentele începute acolo trebuiau să fie continuate acasă, şi acestea erau tot în sarcina mea. Când a fost nevoie de o infirmieră pentru cazurile care necesitau o îngrijire specială, mi-am împărţit lucrul în aşa fel încât să mă pot achita şi de această îndatorire. în timpul celor şase luni de iarnă am organizat şi o cantină, la care gătea o bătrână din sat, pentru 30 dintre şcolarii cei mai săraci. în Viena am descoperit din întâmplare şi un grup mic şi sârguincios de cercetaşe şi am început să lucrez cu ele organizându-le tabere

de vară în parcul nostru. Am avut şi bucuria să fim vizitate de un grup de Girl Guides din Anglia care au venit să ne înveţe cele mai modeme metode de campare, ceea ce a fost o adevărată aventură pentru ambele grupuri de fete. în timpul anului aveam tot felul de sărbători. Bineînţeles, de Crăciun era întotdeauna o petrecere în jurul bradului, pentru toţi copiii din sat, cu cadouri pentru cei mai mici şi bomboane pentru cei mari, pe care eu le pregăteam şi le împachetam.

Din ce v-am povestit aici vă daţi seama că îmi petreceam zilele într-un mod plăcut şi folositor. Seara îmi găseam timp pentru relaxarea şi bucuria mea cea mai mare, care este cititul, în timp ce soţul meu îşi făcea de lucru cu radioe-miţătorul său pe unde scurte, căci Anton este un transmi- sionist entuziast. Ne duceam la Viena destul de rar pentru că amândoi ne simţeam bine în casa noastră. Vara ne duceam cu copiii într-o casă de lângă Worthersee, un lac frumos din Kernten. In partea cealaltă a lacului doar munţii Karawanken ne despărţeau de casa surorii mele Mignon, Regina Iugoslaviei, care se găsea la o distanţă de aproximativ cincizeci de kilometri în linie dreaptă, dar foarte greu de parcurs pe şosea. Cu avionul lui Anton, desigur, nu eram legaţi de şosele. Câteodată zburam spre Anglia; ne petreceam câteva săptămâni pe an în România, dar marile evenimente erau vizitele mamei mele, iar ei îi plăcea în mod deosebit să petreacă o lună sau două cu noi din când în când.

După cum am mai spus, una din aripile castelului era rezervată mamei mele, iar ea şi-a aranjat-o în întregime după gustul său. Noi ne bucuram enorm când mama venea la noi şi, întrucât îşi aducea cu ea propriul ei personal, vi-zitele ei ne uşurau mult munca — iar pentru acest lucru îi eram foarte recunoscătoare,

deoarece nu îmi reveneam prea repede de pe urma naşterilor. După cum vă amintiţi, mai devreme v-am mărturisit că gătitul şi pregătirea meniurilor nu au fost niciodată punctul meu cel mai tare. Pentru acest motiv apreciam faptul că mama îşi aducea bucătăreasa cu ea; în plus, mama mă liniştea amintindu-mi râzând că şi ea, pe când era tânără gospodină, îşi îndemna tatăl să aducă şi bucătarul atunci când venea să o viziteze. Tatăl ei protestase puţin, susţinând că fusese invitat să îşi aducă puşca, ori calul, sau chiar iahtul atunci când îşi vizita prietenii, dar niciodată nu fusese invitat să îşi aducă bucătarul!

Prezenţa mamei radia viaţă şi lumină. Nu pot să găsesc cuvintele potrivite pentru a spune ce înseamnă ea pentru mine: ar trebui să scriu o carte întreagă despre aceasta. Toată lumea o iubea. Toate erau mai frumoase atunci când era ea acolo — chiar şi feţişoarele copiilor din sat aveau altă expresie, pentru că ea avea întotdeauna grijă de toată lumea. îmi amintesc cum într-un an, de Crăciun, mama a croşetat câte o căciulită viu colorată pentru fiecare copil. Vă puteţi imagina cu câtă mândrie au purtat acei micuţi ţărani austrieci căciuliţele făcute de mâna unei regine!

Dar anii aceia fericiţi au luat sfârşit în 1938, anul în care Austria a fost înghiţită de Germania nazistă. Pentru mine neliniştile acelor vremuri au fost la început depăşite de o durere personală, moartea mamei mele. îmi amintesc spusele ei îa moartea mamei sale: „Este teribil să nu mai fii copilul nimănui!" Pe atunci eram foarte mică şi m-am mirat de ceea ce mi-a spus. Cum putea să fie cineva *vreodată* „copilul nimănui"? Dar în 1938 am descoperit că odată ce părinţii sunt duşi dintre noi, toată viaţa ni se schimbă. Trebuie să ne trăim viaţa mai departe, să ne facem datoria, dar nu mai există pe lumea

aceasta siguranţa şi iubirea pe care ne sprijinim, deseori fără să ne dăm seama cât de mult valorează. Şi în castel, şi în bordei este la fel: „Este teribil să nu mai fii copilul nimănui!"

CINCI

Am observat că aici, în Noua Anglie, iernile sunt foarte asemănătoare cu cele din România. în nopţile friguroase îmi pun peste pled încă o cuvertură, pe care, dacă v-o arăt, aţi putea zice că este o pătură ciudată. Este o mantie de seară, făcută la Revillon, în Paris: o capă lungă până în pământ, din hermină, pe marginea căreia este cusută blană de vulpe roşie canadiană. Cu toate că este atât de frumoasă, în cei paisprezece ani de când a fost făcută nu a fost niciodată folosită ca pelerină; în schimb a fost de multe ori întrebuinţată drept cuvertură, bună de pus pe pat.

încă mai am această pelerină, deşi s-au pierdut lucruri care mi-ar fi mult mai folositoare, datorită acelor întâmplări neobişnuite care afectează viaţa cuiva în timpul războiului mai mult decât în timp de pace. în mai 1944, chiar

înainte de plecarea mea din Austria, capa fusese trimisă la Viena, pentru a fi pusă la păstrare pe timpul verii, căci atunci încă nu ştiam că plecam pentru totdeauna. A fost dusă la un blănar ale cărui bunuri nu au fost printre cele distruse sau furate de către ruşi; patru ani mai târziu, după ce ruşii m-au obligat să părăsesc România, el mi-a trimis-o în Elveţia. Deşi, după cum am spus, mi s-a părut şi atunci, şi mai târziu, că şansa ar fi putut să păstreze numeroase lucruri cu mult mai folositoare decât o capă de hermină, recunosc că simt o fericire dulce-amară atunci când mă încălzesc cu ea în nopţile friguroase. Am văzut-o de atâtea ori aruncată peste patul mamei mele, în chip de cuvertură, şi îmi amintesc atât de bine cum a ajuns să fie folosită în acest scop.

în 1936 mama şi-a petrecut Crăciunul cu noi, la Sonnberg, şi l-am sărbătorit, ca de obicei, împreună cu cei din sat. Ştefan avea aproape patru ani şi jumătate, iar Minola trei ani, amândoi fiind la vârsta la care aşteptau cu bucurie sărbătorile. Sandi, ca orice fetiţă de un an şi şapte luni, se bucura în felul ei de luminile strălucitoare şi de culorile vii. în ţările catolice şi ortodoxe ale Europei Crăciunul este sărbătorit puţin altfel decât în Statele Unite. Pentru copiii din Austria, Moş Nicolae, care este la originea lui Santa Claus de la voi, vine în şase decembrie, când este ziua lui şi în calendar. De obicei este îmbrăcat ca un episcop, în cea mai frumoasă robă care se poate găsi pentru el şi purtând pe cap o mitră. (îmi amintesc cum, la ultimul Crăciun pe care l-am petrecut în Austria, în 1943, m-am folosit chiar de această haină de hermină ca să-l fac pe Moş Nicolae cât mai falnic şi cum mai speram să nu observe copiii că Moşul purta cizme de soldat care se vedeau de sub haina de blană!) Moş Nicolae aduce cu el pe Knecht Ruprecht, un fel de duh rău, ţinut captiv, care este gata să-i pedepsească pe toţi copiii

neascultători pe care i-ar putea găsi Moşul. De obicei Knecht Ruprecht este personificat de cineva îmbrăcat în blănuri de culoare închisă. El are coadă şi este plin de lanţuri pe care şi le zornăie înspăimântător. Deoarece nu voiam niciodată să-i înspăimântăm pe copii, Knecht Ruprecht-ul nostru era reprezentat doar printr-un zornăit de lanţuri, afară, la uşă; şi era trimis la plimbare imediat de către Moş Nicolae, pentru că la noi nu erau copii *neascultătorii* Darurile sunt aduse mai târziu, noaptea, de către Moş, după ce le-a pus întrebări copiilor, şi le lasă ori în ciorapii atârnaţi, ori în cizmuliţele de lângă vatră. Crăciunul este sărbătorit solemn în biserică în douăzeci şi cinci decembrie, dar în fiecare casă există un brad împodobit — adus, se zice, de Copilul Hristos — se cântă colinde în familie.

Nu cred că aş fi simţit plăcerea acelui Crăciun din 1936 la fel de mult dacă aş fi ştiut de atunci Că era ultimul pe care mi-l petreceam împreună cu mama şi că în timpul acelor sărbători trebuia să îmi întipăresc în minte ultimele imagini ale ei, în putere, sănătoasă şi veselă. Acele zile fericite nu au fost umbrite de o asemenea perspectivă. Am fost, totuşi, împiedicată să mă simt bine în totalitate datorită faptului că eram hotărâtă să nu o las pe mama să îşi dea seama că eram din nou gravidă, pentru că ştiam cât de îngrijorată ar fi fost dacă afla că voi avea încă un copil, după ce naşterile anterioare fuseseră atât de grele. Au fost momente când cu greu am putut să ascund cât de rău mă simţeam, dar am reuşit să mă descurc până la urmă, iar ea a plecat de la noi fără să afle că în iulie urma să aibă încă un nepot. Una din cele mai vii amintiri pe care le am în legătură cu acea vacanţă este imaginea mamei mele alunecând lin pe gheaţă, pentru că era o patinatoare desăvârşită, iar şanţul de la

Sonnberg se putea transforma într-un patinoar minunat. Nimic nu lăsa să se întrevadă că aceea era ultima ei vizită la castel.

în primăvara anului 1937 s-au văzut la ea primele semne ale bolii căreia cu un an mai târziu îi era atribuită moartea sa. Din cauza situaţiei politice şi familiale încordate, despre care n-am să vorbesc acum, la început nu mi s-a îngăduit să mă duc la Bucureşti să o văd, dar în aprilie mi s-a permis, în sfârşit, să plec acolo pentru o săptămână. Situaţia ei s-a îmbunătăţit încetul cu încetul şi a fost posibil să fie mutată în castelul de la Sinaia; iar când s-a născut Dominic — Niki — în 4 iulie, ea a putut să vină la telefon ca să vorbească cu Anton despre nepotul său şi să se intereseze cum mă simţeam.

Pe timpul verii, când Niki avea o lună, am mers la Worth- ersee, ca de obicei. De data asta Niki călătorea în albie, iar în avion mai aveam nişte pasageri în plus, şi anume douăsprezece găini, care să asigure ouă proaspete pentru copii. Totuşi eram neliniştită din pricina mamei. Am continuat să cer insistent permisiunea de a o vizita, şi spre sfârşitul lui septembrie ni s-a îngăduit să mergem s-o vedem la castelul Bran. Am plecat împreună cu ea la Balcic, unde a avut o altă hemoragie, în octombrie, şi a trebuit să fie mutată la Bucureşti. Acolo părea că îşi revine, încetul cu încetul, şi în 29 octombrie am sărbătorit a şaizeci şi doua aniversare a zilei sale de naştere — ocazie cu care atâta lume şi-a exprimat bucuria pentru însănătoşirea ei încât s-a simţit aproape copleşită. în acele săptămâni a văzut mama o schiţă a pelerinei de hermină într-o revistă de modă pariziană şi mi-a spus cu tristeţe:

— Ce mi-ar plăcea să o am dacă aş fi sănătoasă! Dar nu o să ajung să mai port

vreodată aşa ceva.

Am hotărât în sinea mea să i-o iau; poate că va avea motive în plus să lupte să se însănătoşească dacă simţea că mă aşteptam de la ea să se facă bine şi să poarte o mantie de seară. Am comandat-o drept cadou de Crăciun pentru ea, înainte să plecăm din România la Sonnberg, în noiembrie, şi într-adevăr i-a provocat surpriză şi plăcere, dar o plăcere umbrită de faptul că nu se simţea destul de bine pentru a veni să-şi petreacă cu noi Crăciunul, iar mie nu mi se permitea să îmi petrec Crăciunul cu ea în România.

Nu am putut să o revăd până în februarie 1938, când s-a simţit suficient de bine pentru a putea călători până în Me- ran, Tirolul italian. Am vizitat-o acolo, şi atunci am văzut pentru prima dată pelerina de hermină aruncată peste pat, pe post de cuvertură, pentru că nu se întrevedea încă nici o posibilitate ca ea să o poată purta, cum sperasem eu că se va întâmpla. Starea ei gravă era nu numai rezultatul bolii, ci şi al neliniştii şi încordării din familie, care, ştia şi ea, afectau România ei dragă. în grija mea constantă pentru mama nu am urmărit îndeaproape criza austriacă tot mai accentuată, aşa cum aş fi făcut în alte condiţii. Astfel, pentru mine a fost un mare şoc să aud la radio în 12 mai că trupele naziste au traversat frontiera austriacă, pentru ca în ziua următoare să încheie ceea ce Hitler numea cu ipocrizie *„Wiedereingleiderung"* — „reunificarea" — Austriei cu Germania.

Grija pentru copii a luat deodată locul tuturor celorlalte, atât în mintea mamei mele cât şi în a mea, şi m-a trimis imediat cu maşina ei la Innsbruch, de unde am luat primul tren spre Viena. în drum spre Innsbruck, care se afla în Ti- rolul austriac, în timp ce treceam prin Pasul

Brenner, la punctul de frontieră am văzut pentru prima dată în realitate ceea ce auzisem la radio: stema Austriei fusese smulsă de pe clădirea vămii şi aruncată pe jos.

Călătoria de-a lungul Austriei, care în mod normal ar fi durat aproape o zi, ne-a luat acum şi mai mult din cauza „glorioasei eliberări" a ţării. Trenul era oprit la intervale neregulate şi în el dădeau buzna bande de huligani, în care se găseau şi adolescenţi, băieţi şi fete, iresponsabili şi nepăsători la nebunia în care ne aflam. Cereau conductorului să le arate paşapoartele tuturor pasagerilor şi vorbeau tare despre cum va fi tratat oricine ar fi fost „neloial" naziştilor. Mi-am dat seama foarte repede că numele Habsburg pe paşaportul meu în mod sigur ar atrage atenţia imediat în modul cel mai nefavorabil, dar până să apuc să mă îngrijorez în legătură cu ce aş fi putut face, am surprins privirea liniştitoare la conductorului. în acel fel instinctiv în care cineva simte prezenţa unui prieten — sau a unui duşman — am înţeles că el mă va ajuta; şi am observat, în timpul acelei zile, că de câte ori arăta paşapoartele aşa-zişilor „anchetatori de loialitate" reuşea să le amestece în aşa fel încât al meu scăpa necontrolat. Era un ajutor pentru care nu puteam, bineînţeles, să-i mulţumesc, de teamă să nu-l pun în pericol, în cazul în care eram auzită, pentru că deja începusem să-mi dau seama ce se întâmpla.

Şi chiar dacă nu mi-aş fi dat seama atunci, mai târziu tot aş fi înţeles — când Anton m-a aşteptat în gară la Viena — pentru că pe maşina noastră era expus ostentativ un stegu- îeţ nazist. Când mi-am exprimat, îngrozită, împotrivirea faţă de un astfel de însemn, Anton mi-a explicat mâhnit ce se întâmplase. Devreme, în dimineaţa acelei zile, veniseră la castel cincizeci de oameni de la SA, gata să-l ia în primire, pentru a împiedica orice membru al familiei Habsburg să

se opună intrării glorioase a Austriei în Reich. Venirea lor la castel a înspăimântat şi dezorganizat pe servitori, ceea ce iştit pe copii, aşa că Anton avusese de lucru toată r existat momente în care suspiciunea făţişă faţă rhiducii combinată cu absenţa bruscă a legii şi ordi- transformat pe invadatorii noştri într-un pericol serios. La început, la vestea sosirii mele, i-au refuzat lui Anton permisiunea să plece până la Viena, ca să mă întâmpine — ceea ce era absolut necesar dacă doream să ajung la Sonnberg în seara aceea. în cele din urmă, totuşi, după ce le-a explicat cu răbdare că nimeni nu avea intenţia să fugă, ci, din contră, eu mă *întorceam* în Reich, i-au permis să plece cu maşina. La urma urmei, îi aveau pe copiii noştri şi toată averea noastră drept gaj! Dar — mi-a spus Anton — nici o maşină nu se putea duce nicăieri fără însemnul nazist. Aşa că acesta a rămas pe maşină în timp ce ne întorceam la Sonnberg şi la cei cincizeci de oaspeţi atât de neaşteptaţi.

Timp de zece zile oamenii aceia au dormit în casa şi în grajdurile noastre, ne-au urmărit peste tot plini de suspiciune şi, ceea ce într-adevăr ne-a făcut să ne temem de ei, s-au arătat atât de nepricepuţi cu armele pe care le purtau peste tot încât constituiau o ameninţare pentru propria lor siguranţă şi pentru toţi cei din jurul lor. Ne-am dat seama destul de repede că în general erau haimanalele din satele învecinate, inclusiv câţiva chiar din Sonnberg, care nu fuseseră niciodată prea dornici de muncă cinstită şi fuseseră încurajaţi să creadă că noul regim îi va „promova" fără vreun efort din partea lor. Asemenea grupuri înarmate în grabă şi iresponsabile îi făceau pe toţi să se teamă să acţioneze în vreun fel care ar fi putut părea „necooperant" faţă de aşa-zişii noştri „eliberatori" şi astfel viaţa a devenit grea în toate sensurile.

Chiar în seara aceea, de exemplu, când am sunat-o pe mama, în Meran, să-i spun că am ajuns cu bine şi că acasă era totul în regulă, am întâmpinat greutăţi considerabile, pentru că operatorii din Austria au insistat ca amândouă să vorbim în germană în loc de engleză, pe care o foloseam de obicei. Acest ordin atât de abuziv şi neaşteptat, pe lângă legăturile telefonice proaste, au zăpăcit-o şi au îngrijorat-o pe mama, care s-a plâns probabil cuiva în legătură cu această situaţie. în orice caz, câteva săptămâni mai târziu, când mama a fost mutată în Weisser-Hirsch Sanatorium din Dresda, aghiotantul lui Hitler a fost trimis la ea cu un buchet nemaipomenit de orhidee şi cu scuzele pline de umilinţe ale lui Hitler adresate unei „regine străine" care fusese nevoită să vorbească în germană pentru a-i putea telefona fiicei sale. Dar până la data aceea, naziştii deja făcuseră atâtea lucruri îngrozitoare în Austria încât această ofensă mi s-a părut mult prea neînsemnată ca să merite scuze.

La Sonnberg i-am „întreţinut" pe cei cincizeci de oameni de la SA timp de zece zile, după care au fost trimişi în altă parte. In timpul primei luni de „eliberare", pe lângă încordarea continuă şi neliniştea provocate de oaspeţii noştri şi de teamă că oricând ar putea veni mai mulţi, am fost supuşi la trei sau patru *Hausdurchsuchungen* sau percheziţii, de fiecare dată de către un grup diferit de oameni de la SS sau de la Gestapo. Aceste percheziţii îşi aveau propriile lor tehnici, iar eu, la rândul meu, am învăţat încetul cu încetul tehnici corespunzătoare ca să trecem peste ele cât mai bine.

Oamenii de la SS căutau prin tot castelul, trăgând afară sertarele, deschizând dulapurile şi aruncând conţinutul pe jos, de unde totul urma să fie repus în ordine mai târziu — *dacă*

gospodăria respectivă trecea de inspecţie cu bine şi proprietarul rămânea în reşedinţa sa! Răsfoiau cărţile, se uitau prin hârtii şi scrisori, căutau prin mobilă după ascunzători secrete şi lăsau toată casa în zăpăceală şi dezordine. La Sonnberg, ne-au spus ei, se căutau în special dovezi ale unor activităţi „monarhiste" din partea noastră; sau orice ar arăta lipsa de încredere în Reich, care putea fi dovedită dacă am fi trimis bani sau obiecte valoroase în afara graniţei sau dacă am fi primit scrisori de la prieteni din afară, care indicau în vreun fel că noi am complotat împotriva guvernului sau l-am criticat.

Mi-am dat seama că tehnicile prin care era cel mai bine să înfrunt percheziţiile erau, în primul rând, să rămân calmă şi prietenoasă; să mă prefac că oamenii SS îşi făceau datoria cu cele mai bune şi folositoare intenţii cu putinţă; să mă ridic şi să vin în întâmpinarea lor ca şi cum ar fi fost oaspeţi mult aşteptaţi; să îmi continuu activităţile mele obişnuite, atunci când nu mi se spunea să merg din încăpere în încăpere cu ei; să nu fac nici o mişcare bruscă, nici măcar pentru a salva vreun lucru preţios de la distrugere; să-mi ţin mâinile relaxate şi liniştite; să nu fac nimic din ceea ce ar putea fi interpretat că aş încerca să ascund ceva; să răspund la întrebări direct şi cu uşurinţă. Viaţa mea disciplinată şi-a zis încă o dată cuvântul aici, căci după a patra percheziţie în tot atâtea săptămâni, conducătorul ultimului grup SS nu numai că mi-a zis că nu vom mai fi deranjaţi, ci a şi adăugat:

— Dacă toate prinţesele ar fi ca dumneavoastră, ce bine ar fi! — compliment pe care l-am primit cu sentimente din cele mai contradictorii.

în primăvara aceea mama a fost mutată într-un sanatoriu din Dresda; am reuşit să obţin

permisiunea de a părăsi castelul ca să o vizitez. Dresda este în linie dreaptă la nord de Viena, dar în această regiune se găsea — între Austria şi Germania — o mare parte din Cehoslovacia, şi în consecinţă călătoria mea a fost mult mai lungă din cauza necesităţii de a rămâne între graniţele Reichului. întrucât situaţia în Austria era nesigură, am luat şi copiii în lunga noastră călătorie, dar la a doua călătorie la Dresda, în iunie, am hotărât că este mai bine pentru ei să îi lăsăm acasă. Cu această ocazie, cu permisiunea specială a ambelor ţări, ni s-a dat voie să zburăm cu avionul pe deasupra Cehoslovaciei, ceea ce ne-a scurtat mult călătoria — detaliu care merita menţionat doar din cauză că libertatea cu care se poate călători în Statele Unite v-ar împiedica să vă daţi seama cât de complicate puteau fi în Europa chiar şi călătoriile scurte.

în Dresda am văzut-o pe mama pentru ultima dată atunci când m-am întors să-i fac cu mâna, la despărţire, iar ea s-a ridicat din pat să ne facă şi ea cu mâna. Din Dresda, încă foarte bolnavă fiind, mama a fost luată înapoi în România la începutul lui iulie, şi de acolo am primit ultimul mesaj direct de la ea — o telegramă în care mă înştiinţa despre sosirea ei şi care se termina cu „Domnul să vă binecuvânteze pe toţi." Una din mâhnirile mele cele mai mari a fost faptul că, deşi eram soră medicală, nu mi s-a dat voie să am grijă de ea. Neliniştită şi nefericită fiind din această cauză, şi fără să mă mulţumesc cu mesajele pe care mi le trimitea prin alţi oameni, am amânat plecarea noastră de fiecare an la Worthersee. în 18 iulie 1938 am primit un telefon care mă anunţa că mama era pe moarte.

De data asta am trăit din plin dificultăţile cauzate de situaţia politică din Austria, care oricum au fost tot timpul un motiv de nelinişte pe lângă îngrijorarea în legătură cu mama. Puteţi să vă imaginaţi cum este să primeşti un asemenea mesaj; poate că şi voi, o dată în viaţă,

aţi primit un astfel de mesaj; dar în Statele Unite nu vă puteţi imagina că s-ar putea să nu aveţi cum să răspundeţi acestui mesaj; şi totuşi, aceasta era situaţia mea. Austria fusese anexată de Germania, aşa că nu mai exista ceea ce se putea numi cetăţenie austriacă. Paşapoartele noastre austriece nu aveau nici o valoare, iar cele germane încă nu fuseseră eliberate. Nu numai că eram în imposibilitatea de a părăsi noul „Reich" fără paşaport, dar ar fi fost de-a dreptul imposibil să încercăm să traversăm frontiera ungară şi să călătorim prin Ungaria fără paşaport. Doar disperarea m-a îndemnat să încerc să mişc acest sistem din loc: prin bunăvoinţa multor persoane care înţelegeau amărăciunea şi disperarea mea şi care, din pură omenie, au îndrăznit să se abată puţin de la linia oficială, astfel că paşapoartele pentru Anton şi pentru mine au fost eliberate în decurs de o oră.

încă îmi mai amintesc ultimul ghinion prostesc. Consulatul ungar din Viena fusese anunţat că vom veni să ni se pună vize pe paşapoarte, şi oficialităţile au fost bunătatea întruchipată atunci când au fost de acord să aştepte după noi. în interiorul Consulatului se afla un ofiţer gata să ne pună vizelele pe paşapoarte — însă la poartă stătea un portar care nu fusese anunţat de venirea noastră şi a refuzat să ne lase înăuntru.

— Consulatul este închis! — ne-a anunţat el ferm şi ne-a trântit uşa în nas.

Toţi reprezentanţii altor ţări erau, bineînţeles, asediaţi zi şi noapte de membrii minorităţilor oprimate şi de cei nefavorizaţi din punct de vedere politic, pentru vize care i-ar fi putut ajuta să scape de nazişti; iar portarul, fără îndoială, avea ordin să nu dea voie înăuntru nimănui după ora închiderii. Atunci când ne-a trântit uşa în nas, am simţit pentru un moment că am ajuns la acea disperare care frizează nebunia şi care este

caracteristică celor persecutaţi şi marginalizaţi. Atunci, adunându-mi puterile, am apăsat iar pe sonerie, ţinându-mi degetul pe ea până când portarul, în culmea furiei, a crăpat uşa puţin, ca să mă ameninţe. Arun- cându-mă spre uşă, mi-am strecurat piciorul şi braţul prin deschizătură şi am spus cu hotărâre:

— Totuşi, o să intru!

Şi cu acest acces de fermitate am reuşit să ajung înăuntru, fără ca nici eu, nici portarul să ştim exact de ce mi-a dat voie, şi în scurt timp am avut şi vizele de Ungaria.

Fără să mai avem vreo veste despre mama, am pornit împreună cu Anton într-o călătorie de nouăsprezece ore prin Austria, Ungaria şi România. Dimineaţa, foarte devreme, am ajuns la frontiera românească şi am întrebat grănicerii dacă aveau veşti noi de la palat, dar ei au spus că nu aveau nici o veste. Când m-am întors în Austria, zece zile mai târziu, mi-au cerut iertare.

— Dar nu puteam îndura să fim noi cei care să vă anunţe moartea reginei, domniţa Ileana! — mi-au spus ei.

Totuşi, în dimineaţa aceea cred că ştiam, în inima mea, ce se întâmplase, chiar dacă refuzam să recunosc faţă de mine însămi. Când am ajuns la Cluj, după răsărit, am văzut toate steagurile în bemă. Mama murise la ora cinci, în ziua precedentă, în timp ce eu încă mă luptam să obţin permisiunea să mă duc la ea. Şi mi-a lăsat, printre alte simboluri vizibile ale dragostei, delicateţei şi înţelegerii care sunt atât de rare chiar şi între mamă şi fiică, minunatul castel Bran, pe care l-am iubit atât de mult amândouă, diadema cu safire şi diamante, care mi-a dat posibilitatea să încep viaţa cea nouă pentru copiii mei, şi o pelerină de hermină, care stă întinsă pe patul meu în nopţile friguroase.

ŞASE

Zăpada cădea încet, necruţătoare, dintr-un cer de plumb. Priveam prin geamul de jos al apartamentului nostru din Viena şi vedeam cu nelinişte şi cu o oarecare exasperare cum troienele se adunau tot mai înalte în grădiniţa noastră. Era în 24 februarie 1942 şi eram în prima mea vizită la Viena după naşterea celui de-al şaselea copil — micuţa Elisabeta — care avea acum ceva mai mult de cinci luni şi dormea ghemuită în pătuţul ei. Ea şi cu mine făcuserăm atunci prima călătorie ca entităţi separate, deşi eram încă legate una de cealaltă prin izvorul de viaţă care era pentru ea pieptul meu. Intenţionasem să rămân în oraş doar pentru o zi sau două, pentru controalele medicale şi drumurile pe care le mai aveam de făcut pentru cei de acasă, dar încercările noastre de a ajunge la Sonnberg au fost împiedicate de vânt, furtună şi zăpadă. O dată am reuşit să ieşim din Viena până la o oarecare distanţă, dar drumurile pe care era imposibil de condus ne-au făcut să ne

întoarcem, gândul la risipa de benzină apăsându-mi greu pe conştiinţă.

Eram nerăbdătoare să mă întorc la ceilalţi copii şi mă simţeam slăbită şi fizic, şi moral. Călătoria mi-a arătat că nu îmi recăpătasem încă toate forţele, iar asta nu era totul. După lunile cumpătate petrecute la Sonnberg, unde eram mereu preocupată să fac rost de provizii şi să îi încurajez pe cei de la castel şi pe oamenii din sat, în timp ce aşteptam şi această naştere, am descoperit că Viena mă călca pe nervi într-un fel bizar. Nişte prieteni mă luaseră cu ei la deschiderea unei colecţii de modă, şi am fost uluită nu numai de cantitatea şi frumuseţea materialelor, ci şi de conversaţiile pe care le-am auzit în jurul meu. Mi se părea incredibil că oamenii îşi pot cheltui banii şi ideile pentru asemenea lucruri neesenţiale în timp de război. M-am simţit indignată în faţa agitaţiei provocate de restricţiile impuse saloanelor de înfrumuseţare şi altor asemenea extravaganţe. Şi, curios lucru, indignarea mea a crescut în loc să scadă atunci când am cedat şi am început şi eu să comand felurite articole chiar pentru mine! M-am simţit ruşinată că puteam uita, fie şi pentru un singur moment, sacrificiile care se făceau pe front.

La Sonnberg războiul părea întotdeauna foarte aproape de noi. Când am auzit că fiul unuia din vecinii noştri fusese omorât într-o bătălie, mi-am scris în jurnal:

> Doar nouăsprezece ani! Nu ne era prieten, abia dacă era pentru noi ceva mai mult decât o simplă cunoştinţă; dar îl revăd în minte aşa cum era acum doi ani la Worthersee. înalt, puternic, bronzat, plin de voie bună, exuberant şi cu sufletul curat. Plâng pentru

> tinereţea lui sacrificată — şi pentru tinereţea sacrificată de pretutindeni. A căzut la Kerci. Deodată această bătălie are, pentru mine, o faţă — faţa lui Jurgen, de obicei plină de viaţă, iar acum, deodată, atât de liniştită.

La ţară, unde toţi îţi erau prieteni sau cunoştinţe, puţine erau bătăliile care nu aveau înfăţişarea cuiva cunoscut. Şi tot la ţară vieţile tuturor femeilor au fost schimbate mai mult şi mai evident decât în oraşe. Restricţiile la combustibili, şi

pentru casă, şi pentru automobil, au adus schimbări radicale în viaţa celor care nu aveau la îndemână alte mijloace de transport. Raţionalizarea hranei şi a hainelor însemna că producţia fermelor trebuia socotită cu mult mai multă grijă, că trebuiau intensificate anumite culturi şi trebuiau făcute schimbări în cantitatea şi felul de animale care se creşteau la fermă. Mobilizarea tuturor bărbaţilor, până când au rămas numai cei foarte bătrâni şi infirmii, însemna că toată treaba din ferme trebuia luată în primire de către femei. Toate acestea ne-au făcut viaţa şi mai grea, căci ne revenea deodată toată responsabilitatea asupra domeniului şi gospodăriei. Teama, lipsurile şi dificultăţile de tot felul au făcut la început un coşmar din toate deciziile care trebuiau luate în probleme puţin cunoscute şi care apăreau mereu.

Responsabilităţile ne apăsau mai tot timpul, aşa încât cu greu ne mai rămânea timp pentru activităţile noastre obişnuite. îmi amintesc cum în octombrie 1939 a venit, în sfârşit, o după-amiază în care am recunoscut faţă de mine însămi că se apropia naşterea celui de-al cincilea copil. Totuşi, am respins această idee cât am

putut de mult, pentru a pune totul în ordine. Am umblat prin castel ca să controlez dacă totul este în regulă pentru timpul în care eu voi fi nevoită să stau în pat. Mi-am dus maşina în garaj, care era la o oarecare depărtare de casă, şi am golit motorul de apă ca să nu se strice, căci nopţile începeau să fie tot mai friguroase. M-am dus şi prin bucătărie să mă asigur că totul era în ordine şi am verificat toată casa înainte de a-mi îndrepta atenţia spre durerile care începeau să se intensifice şi de a-i telefona doctorului să vină. Şi în timpul războiului, şi în timp de pace mi-am dorit să îmi nasc copiii acasă. Este un lucru la care ţin foarte mult, căci este un eveniment în familie. îmi plăcea când puteam să-i chem pe ceilalţi copii înăuntru ca să le arăt noul membru al familiei.

Primul dintre cei doi copii născuţi în timpul războiului a fost tot o fată, Maria Magdalena, căreia noi îi spunem Magi. Botezul ei a trebuit să fie amânat, pentru că tatăl ei, ca mulţi alţi taţi, se găsea pe front şi la el nu ajunsese vestea cea nouă imediat. Anton fusese recrutat în toamna anului 1938, pe vremea crizei din Sudeţi, şi fusese oprit pentru o perioadă de trei săptămâni lângă frontieră, care se găsea numai la o oră de mers cu maşina de la Sonnberg. îmi amintesc, când am fost o dată la el să-l văd, că cineva mi-a arătat căsuţele grănicerilor puse pe roţi, ca să poată să fie mutate uşor dacă frontiera îşi schimba locul — ceea ce mi-a dovedit cât de artificiale pot fi legăturile între oameni şi între ţări. Nu trebuie să ne intereseze atât de mult acele legături care pot fi îndepărtate cu atâta uşurinţă, ci este de datoria noastră să ne dăm seama de legăturile cele mai importante, acelea eterne, înainte de a le strica, căci acest lucru aduce după sine atâtea probleme.

Când criza Sudeţilor s-a liniştit temporar, Anton a fost eliberat şi a venit acasă tocmai la timp pentru a mă ajuta la organizarea unui detaşament medical în Sonnberg — primul dintr-un şir de treisprezece asemenea detaşamente, care au durat între trei zile şi şase săptămâni. De data aceasta, o parte a comandamentului, în care intrau şi zece ofiţeri, a fost trimisă chiar la castel; aşa că trebuia să reorganizăm întreaga casă. Urma să le oferim camere, paturi şi alte mobile de care aveau nevoie, şi de asemenea să avem grijă ca bucătăria şi alte locuri din casă să poată fi folosite de toată lumea. Câteva din aceste contacte cu armata ne-au făcut să ne dăm seama că se apropia recrutarea tuturor activilor, aşa că Anton a hotărât să se ducă voluntar, ca să îşi poată alege specializarea lui — forţele aeriene. După ce şi-a terminat instrucţia la infanterie, care era obligatorie pentru toţi soldaţii, a fost trimis în cadrul forţelor aeriene, întâi ca şi Kurierstaffel, sau curier aerian, şi mai târziu ca instructor de zbor. în timp ce logica îmi spunea că în război fiecare post este o parte a unui întreg, trebuie să mărturisesc că sufleteşte simţeam o oarecare consolare la gândul că Anton nu era nevoit să poarte efectiv arme sau să ucidă, pentru că eram împărţită între două apartenenţe care se opuneau în situaţia aceea, după cum o să explic mai târziu.

împinsă de dorinţa de a fi şi eu de ajutor undeva, de cum am încetat alăptatul lui Magi am început un curs sistematic de instrucţie pentru Crucea Roşie, încercând să suplimentez şi să completez cursurile pe care le făcusem deja în Anglia şi România. Nu m-am alăturat Crucii Roşii germane, căci făcând acest lucru însemna să-i jur credinţă lui Hitler, iar eu nu puteam face aşa ceva. Prin urmare, nu am obţinut niciodată vreun certificat pentru această instrucţie la cursul de surori medicale, dar această

experienţă a adăugat multe la ceea ce deja învăţasem din teorie şi din practică.

Cu excepţia acestui curs de instruire, viaţa mea a devenit neregulată, plină de răspunderi şi griji caracteristice războiului, aşteptând permisiile lui Anton. Când avea permisii care erau prea scurte pentru a avea timp să vină acasă, făceam eu lungi călătorii prin ţară ca să mă întâlnesc cu el. îmi amintesc în special una din aceste călătorii, când am făcut cincisprezece ore cu trenul ca să-l întâlnesc pe Anton la Berlin, unde avea o permisie de douăsprezece ore. O infecţie cu care mă luptam de câtva timp s-a agravat tocmai atunci din cauza călătoriei lungi, în frig, astfel că de cum s-a întors Anton pe front m-am îmbolnăvit atât de rău încât am apelat la Legaţia română, unde am fost pusă la pat, cu temperatură ridicată. Mă simţeam atât de rău încât în timpul unui bombardament de noapte am refuzat să îi las să mă mişte când au vrut să mă ducă în adăpostul subteran. Dimineaţa am aflat că imul din curierii români, care venise din Bucureşti, a refuzat să îşi lase principesa singură în timpul bombardamentului şi a stat lângă uşa mea toată noaptea. După ce mi-am revenit, am aflat de la ambasadorul român de pierderea Transilvaniei în favoarea Ungariei şi de pierderea Basarabiei, care trecuse la Rusia, pe vremea aceea aliata Germaniei. Tot de datoria lui era să mă informeze şi de abdicarea fratelui meu, Carol al II-lea, şi de confuzia şi suferinţa prin care trecea ţara mea — despre care voi spune mai multe într-un capitol următor.

Au existat, desigur, şi întâmplări mai plăcute în timpul acelor ani; şi ne agăţam de ele cu o gratitudine exagerată, căci ne permiteau să pretindem pentru un moment că uitam de ororile războiului. îmi amintesc de o scurtă vacanţă la Worthersee în 1940, în timpul primei

veri pe care o trăia Magi, când am pus-o să plutească pe apă într-un cauciuc de avion, care era de mărime potrivită pentru ea, în timp ce ceilalţi copii înotau în jur încântaţi că putea să vină şi ea în apă. In aceeaşi vară, când Anton a venit cu noi într-o permisie mai lungă decât de obicei, am condus o maşină care avea număr de înregistrare românesc, 6 B, în care cifra „6" era desenată într-o formă cam pătrată. Curând ne-am trezit cu poliţişti pe urmele noastre! Un cetăţean din oraş se dusese la ei foarte agitat ca să raporteze că un ofiţer german avea de-a face cu o femeie care era în mod clar o spioană englezoaică, întrucât conducea o maşină cu număr de Marea Britanie (GB)! Când poliţistul a încercat să-i lămurească greşeala pe care o făcuse şi l-a adus să ne vadă, reproşin- du-i că se hazardase cu asemenea concluzii, el a spus cu indignare, fără să-i pară câtuşi de puţin rău:

— Cu toate restricţiile de război, ar trebui să avem *cel puţin* dreptul *să denunţăm'.*

în martie 1941 am fost cel mai aproape de o întâlnire cu Hitler. Mă dusesem la Viena cu tot felul de treburi şi din nefericire am ales, fără să-mi dau seama, tocmai ziua în care Hitler venise să semneze Pactul Tripartit. Străzile erau pline de oameni care sperau să-l vadă trecând, astfel încât am fost nevoită să îmi parchez maşina cu multe intersecţii mai departe de unde aveam nevoie să ajung şi să merg pe jos o distanţă destul de lungă ca să-mi rezolv treburile. Viaţa mea era foarte încordată şi mi se părea tot timpul că nu aveam destulă energie ca să trec prin toate. într-un fel era ceva în această deplasare pe jos care o făcea să semene cu picătura care umple paharul, căci pe lângă dezaprobarea mea, în general, faţă de ceea ce făcea Hitler simţeam şi o mânie absurdă, dar copleşitoare ca urmare a faptului că prezenţa lui în Viena îmi îngreuna viaţa şi mai mult. Am avut

mare grijă — şi chiar o anumită plăcere — să mă asigur că nu treceam nicăieri atât de aproape încât să văd, fie şi pentru o secundă, maşina lui sau pe el!

Anii de după moartea mamei mele au fost plini de asemenea incidente, mărunte sau foarte importante, care apăreau pe fondul aproape monoton al unei vieţi de zi cu zi trăite sub semnul dificultăţilor tot mai serioase şi al amărăciunii tot mai adânci. Cu cinci copii mici, nu eram scutită de bolile obişnuite ale copilăriei, de care trebuia să ţin seama fără să-mi neglijez celelalte datorii, şi cu mai puţin ajutor decât în timp de pace, din cauza problemelor tot mai serioase create de război. Unele din aceste boli erau mai grave, altele mai uşoare. Alexandra, care în 1941 avea şase ani, a făcut o infecţie gravă la ambele urechi, şi în final am hotărât să o trimit la Sinaia pentru câteva luni, unde putea să aibă grijă de ea chiar doica mea din copilărie. După întârzierile cauzate de obişnuita birocraţie, paşaportul ei şi vizele ne-au parvenit în sfârşit, dar nu înainte ca noua ei soră, Elisabeta, să aibă deja două săptămâni.

Venisem în oraş, în februarie 1942, şi pentru a-i telefona lui Sandi de la Consulatul din Viena; dar după ce am auzit de la ea că este bucuroasă şi mulţumită, iar de la doica mea că Sandi deja începuse să se mai îngraşe şi îşi recăpăta puterile, am început să simt nerăbdarea de care v-am mai pomenit. Mă simţeam străină de cunoştinţele mele din Viena care încercau să ignore războiul, iar compasiunea mea pentru cei care pierduseră pe cineva drag în război m-a făcut să fiu şi mai conştientă de faptul că nu făceam nimic constructiv în oraş. Intr-adevăr, în timp ce priveam zăpada care cădea afară şi care mă ţinea separată de ceilalţi copii ai mei, simţeam, cu un sentiment de frustrare din ce în

ce mai mare, că făceam foarte puţine lucruri de un real folos la Sonnberg. Acolo ajunseserăm încetul cu încetul la o anumită organizare în care nu mai era nevoie de ajutorul meu atât de mult ca la începutul războiului. Bineînţeles, simţeam că trebuie să existe ceva în plus de făcut care ar putea satisface dorinţa mea de a fi de ajutor. Micuţa Elisabeta, căreia începuserăm deja să-i spunem Herzi — Inimioara — dormea liniştită. Era în amurg. Şi chiar atunci, ca un răspuns la această dorinţă puternică a mea, a sunat telefonul.

La telefon era o cunoştinţă care vizitase unul din spitalele de soldaţi din oraş. Se gândise că poate mă interesa să aflu că, din întâmplare, auzise că printre pacienţi se afla şi un ofiţer român rănit. Am luat adresa spitalului şi am făcut un calcul rapid. îmi ajungea oare combustibilul ca să merg cu maşina, sau era mai bine să iau un autobuz? Am hotărât să risc, luând maşina, întrucât era mult mai rapidă, şi am reuşit să găsesc fără prea multă greutate micul şi modestul spital, amenajat în clădirea unei şcoli vechi. Da, acolo se găseau chiar *doi* ofiţeri români, mi s-a confirmat, dar aceea nu era oră de vizite! M-am străduit să-i câştig simpatia ofiţerului care se îngrijea de aceşti oameni, care erau răniţi şi pe deasupra într-o ţară străină, şi am fost dusă la ei. Nu erau răniţi foarte grav, dar erau necăjiţi că nu aveau haine şi obiecte personale, nu aveau cum să scrie familiilor lor şi nu ştiau cât timp vor fi ţinuţi în acel spital. Fuseseră trimişi la Viena împreună cu alţi treizeci de soldaţi răniţi, dar la spitale diferite, şi erau astfel separaţi de ai lor şi nu puteau găsi pe nimeni care să îi ajute să ia din nou legătura cu ceilalţi.

Erau încântaţi de această întâlnire cu o

„doamnă din România" care vorbea cu ei în propria lor limbă şi mi-au povestit imediat despre necazul lor în amănunt, dar se vedea clar că nu aveau nici o speranţă că eu — mă considerau doar o altă cetăţeană româncă ajunsă cumva în Viena — îi puteam ajuta cu ceva. I-am asigurat că îmi stă în putinţă acest lucru, dar nu ştiam cum să mă prezint fără să-i fac să se simtă intimidaţi. In cele din urmă am hotărât să le las lor ziarul românesc pe care îl luasem de la Consulat în ziua aceea şi pe care nu apucasem să-l citesc. Adresa de pe el conţinea titlul meu complet. I-am întrebat dacă voiau veşti recente de acasă şi le-am lăsat ziarul pe unul din paturi, apoi m-am întors să plec. Abia am ieşit pe uşă că am şi fost chemată înapoi; pentru greşeala de a nu mă fi recunoscut şi de a nu-mi fi vorbit cu „Alteţă Regală" şi am făcut împreună un plan să-i găsesc pe ceilalţi treizeci de români. Faptul că ei au aflat cine eram nu numai că m-a făcut să mă simt în stare să îi ajut, ci — am observat eu cu bucurie — i-a făcut să simtă, cu uşurare, că au găsit pe cineva de la care aveau *dreptul* să se aştepte la ajutor. Astfel de situaţii mă făceau să mă simt mândră că eram prinţesă!

Nu îmi mai amintesc exact câte spitale am mai vizitat până i-am găsit pe ceilalţi treizeci de soldaţi. In cele din urmă i-am localizat nu numai pe acei soldaţi, ci şi alte grupuri de români răniţi — dintre care unii se găseau în stare destul de gravă. Drumurile spre Sonnberg au continuat să fie închise circulaţiei pentru încă o săptămână, dar în săptămâna aceea am găsit un alt fel de drum, care m-a condus spre una din cele mai fecunde perioade din viaţa mea. Când privesc acum înapoi spre ziua aceea plină de ninsoare din februarie, îmi dau seama ce drum lung am

străbătut şi câte am învăţat. Acum ştiu că dragostea şi mila, puse în mişcare de dorinţa de a ajuta, pot trece peste multe greutăţi şi pot face miracole; ştiu că oricine îşi poate controla timiditatea, oboseala, teama şi chiar şi ceea ce, la prima vedere, pare o repulsie fizică de nestăpânit doar printr-o simplă şi puternică dorinţă de a fi de folos altora. Am învăţat că există un drum către inima tuturor oamenilor, fie ei duşmani ori prieteni, indiferent de opiniile lor politice sau convingerile naţionale. înaintea morţii şi a durerii toţi oamenii sunt egali, iar cei mai mulţi dintre ei îşi dau seama de acest lucru şi sunt gata să se ajute unul pe altul. Am învăţat că acolo unde există credinţă în Dumnezeu, lucrarea Sa poate fi dusă la îndeplinire.

Drumul de-a lungul căruia am învăţat aceste lecţii şi care m-a condus spre contacte cu cei din jur mai adânci şi mai emoţionante decât oricare altele de până atunci părea o simplă potecă iniţial, când am făcut primii paşi. La început a fost uşor să-i găsesc şi să-i ajut pe răniţii români. Primul lucru pe care îl aveam de făcut era să vorbesc cu doctorii şi surorile care îi îngrijeau; să traduc cerinţele şi întrebările soldaţilor români, precum şi răspunsurile care le erau date într-o limbă pe care nu o cunoşteau; să le dau un sentiment de siguranţă, arătându-le că există cineva căruia îi păsa ce se întâmplă cu ei în ţara aceea străină. M-am gândit mult la mama în timpul acelor zile şi la ceea ce făcuse ea pentru soldaţii români în timpul primului război mondial; la orele nesfârşite pe care şi le petrecea în spitalele din Iaşi, stând tot timpul fără teamă nu doar printre cei răniţi, ci şi printre bolnavii de tifos. Simţeam că ştiu ce dorea ea să fac acum, când spiritul ei lucra cu mâinile altora. Ştiam că trebuia să ascult

această chemare; că trebuia să găsesc un echilibru între ea şi viaţa de familie şi am reuşit într-o mare măsură.

Pe când o mai alăptam pe Elisabeta făceam vizite dese la Viena şi stăteam acolo pentru perioade tot mai lungi, luând-o şi pe ea cu mine. Din ce în ce mai mulţi răniţi români ajungeau în Viena şi, pe lângă vizitele pe care le făceam la spitalele pe care deja le ştiam, îmi petreceam mult timp căutând şi vizitând spitalele care se improvizau rapid în toate părţile oraşului. Munca aceasta mă solicita prea mult şi, deoarece oficialităţile de la Consulatul din Viena începuseră să dea semne că apelam prea des la ele, m-am dus la Legaţia Română din Berlin. Deşi la început acolo au fost înclinaţi să considere că problemele de care mă ocupam eu nu erau atât de importante ca şi criza politică cu care aveau ei de-a face, până la urmă mi s-a dat atenţie tocmai din cauza cicălelilor mele, ca şi pisăloagei văduve din Noul Testament. în ciuda întreruperii datorate unei operaţii pe care a trebuit s-o fac în vara aceea, sistemul prin care îi ajutam pe răniţii noştri a fost bine pus la punct, aşa încât noi nu numai că aveam grijă să-i găsim şi să-i trimitem acasă pe cei care nu erau răniţi foarte grav, ci puteam şi să-i adunăm într-un spital pe cei mai mulţi din acei răniţi care trebuiau să rămână pentru tratamente mai îndelungate, cum era chirurgia plastică.

Descrisă în câteva paragrafe, munca aceasta care, după cum simţeam eu, îmi fusese încredinţată poate să pară impersonală sau chiar foarte puţin solicitantă. La ce vă gândiţi citind aceste pagini? La mine, vizitând secţiile spitalelor în postura unei doamne generoase, cu rang regal? In economia de război chiar şi cele mai mici daruri — mâncare, tutun, haine, bani pentru timbre sau alte mici cheltuieli — erau obţinute cu mare efort, prin apeluri constante

către prietenii din Austria şi România. Am devenit o cerşetoare de prima mână, fără să mai ţin cont de demnitatea mea regală. Mă vedeţi stând calmă, prezidând peste dosare cu tot felul de date, ca să-i pot ajuta pe prieteni să se regăsească şi ca veştile din satele de acasă să ajungă la cine trebuia? Atunci când răniţii care vin din toate părţile sunt oameni de tot felul de naţionalităţi, vorbind limbi diferite, datele lor se rătăcesc de multe ori şi doar interesându-te încontinuu şi punând informaţiile cap la cap poţi să ajungi la concluzii coerente. Vienezii pot fi iertaţi pentru a fi simţit că cei care trebuiau să primească întâietate erau propriii lor compatrioţi, şi de aceea era nevoie de tact şi de răbdare pentru a le atrage atenţia şi asupra românilor mei — care, la urma urmei, erau doar nişte „străini" în Austria. Până la urmă mulţi m-au ajutat în această muncă, dar trebuia ca eforturile lor să fie coordonate pentru a avea cu adevărat valoare; şi nu stătea nimeni prea mult timp să le dirijeze pe toate cu calm. Mă vedeţi cumva stând cu graţie lângă patul vreunui soldat rănit — ale cărui răni, bineînţeles, erau localizate prin vreo parte a corpului său unde nu se vedeau şi nu puteau fi neplăcute pentru nimeni — şi scriind după dictare o scrisoare tandră mamei sau iubitei sale? Sunt rare momentele acestea liniştite la marginea patului în comparaţie cu numărul rănilor care nu pot fi ascunse; iar aceste scrisori dictate sunt scrise cu multă durere, cu gândul la durerea pe care ele le vor duce către o inimă iubitoare. Şi mai erau şi alte scrisori care trebuiau scrise; scrisori care nu mai puteau fi dictate de către soldatul lângă patul căruia am stat.

De obicei nu existau tipare în această muncă pe care o făceam de fiecare dată când puteam să plec de la Sonnberg. De multe ori un anumit lucru ducea la un altul, astfel încât de la o

simplă vizită în care intram în legătură cu un soldat ajungeam să am de îndeplinit altă sarcină, şi apoi alta, şi iar alta. Am descoperit că pot face lucruri de care nu m-aş fi crezut în stare şi am putut suporta cu calm privelişti şi zgomote mai teribile decât mi-am putut imagina vreodată că există. începusem să îmi dau seama ce rost avea în viaţa mea copilăria petrecută la Iaşi; să realizez că acele experienţe înfiorătoare mă pregătiseră pentru ceea ce trebuia să fac acum.

îmi aduc aminte de un student român care trăgea să moară din cauza tuberculozei pe care o contactase pe front. Cerea atât de puţine pentru el, era aşa de răbdător, nu se plângea de nimic şi înfrunta moartea cu atâta curaj încât îmi era de mare ajutor atunci când veneam să-l vizitez. Am vorbit mult cu el despre România noastră cea frumoasă, unde florile care în alte ţări trebuie cultivate aici cresc singure, sălbatice, acoperind câmpurile cu covoare în culori strălucitoare. A murit într-o zi rece şi mohorâtă, şi am simţit deodată că trebuie să găsesc măcar câţiva boboci care să poată fi înmormântaţi împreună cu el, ca un simbol al frumuseţii pe care amândoi o iubeam. Când m-am întors la salon cu florile, corpul lui fusese deja dus la morgă. Puteam să duc florile acolo? am vrut eu să aflu. Sigur că da! — mi s-a răspuns — dacă eram sigură că nu mă tem să merg acolo.

Nu vedeam de ce mi-ar fi fost frică. Mai văzusem moartea: acoperisem feţe încremenite făcând semnul crucii în timp ce mă rugam, aşa cum se face în Biserica ortodoxă:

> Dumnezeul duhurilor şi a tot trupul, Care ai călcat moartea şi pe diavol l-ai surpat şi ai dăruit viaţă lumii Tale, odihneşte sufletul adormitului robului Tău, în loc luminat, în loc de verdeaţă, în loc de odihnă, de unde a fugit

toată durerea, întristarea şi suspinul.

Fără să fiu conştientă de ceea ce făceam, mi-am imaginat vag o încăpere izolată undeva în spital, în care corpurile soldaţilor, învelite în cearşafuri, aşteptau să fie pregătite, aşteptau ca uniforma să fie pusă pe ele pentru ultima dată, şi mâinile să le fie încrucişate pe piept. Şi cu acestea în minte ca un fundal pentru gândurile mele conştiente la scrisoarea pe care trebuia să o scriu către familia soldatului, am mers prin holurile spitalului până am ajuns la morgă.

Când am intrat acolo timpul parcă s-a oprit în loc pentru mine, atât de îngrozită am rămas, fără să pot scoate nici cel mai mic sunet la vederea corpurilor ţepene şi goale, îngrămădite pe mese şi rafturi în ordine — ceea ce făcea ca vederea lor să fie şi mai şocantă. Pe o masă, în mijlocul camerei, doi oameni înfăşurau în hârtie de împachetat, fără să le pese prea mult, un alt corp gol, ca şi cum ceea ce înfăşurau ei era un pachet neobişnuit de mare şi greu de mânuit. Mai erau acolo şi alte pachete de acest fel, gata legate. Şi uniformele? Deodată mi-am amintit cum m-am dus la schi, cu mulţi ani în urmă. Eram cu un grup de tineri plini de veselie, dar cei mai mulţi dintre ei luptaseră în primul război mondial. Când unul s-a împiedicat şi a < padă, prietenii şi-au strigat unii altora, râzând:

— Dacă e ceva grav, nu uitaţi să-i luaţi boca

După aceea l-am întrebat pe unul din ei c< povestea cu bocancii, şi mi-a spus — cruţândr putea — că, dacă un soldat era ucis pe câmpul de luptă, i se luau cizmele, pentru că întotdeauna era foarte mare nevoie de ele pentru altcineva. Atunci nu m-am gândit prea mult la acest lucru — am fost doar mulţumită că era pace. Acum îmi revenise în minte acceptarea lor în glumă a unui fapt care deodată avea şi pentru mine un înţeles. Eram în război. Soldaţi

încă în viaţă tremurau de frig undeva, şi nu se găseau destule haine şi încălţări, nici oameni care să le facă, nici mijloace de transport care să ducă provizii pe front. Ce soldat, pentru care s-au isprăvit în sfârşit problemele trupului cel vulnerabil, ar fi cerut să fie acoperit cu ceva care putea fi de folos camarazilor săi? Aşa că am intrat în încăpere, ca să aştept până când îmi venea rândul să pun florile în mâinile liniştite ale soldatului, înainte să fie acoperite şi ele cu hârtie groasă de împachetat.

Mai târziu a urmat slujba religioasă pentru rândurile de corpuri ascunse acum în sicriele acoperite cu steagurile multor ţări; şi chiar acolo mi-am dat seama că deşi ştiam ce era în sicrie acest lucru nu mă tulbura. Dacă un soldat putea să le accepte aşa, de ce să nu pot şi eu?

Poate că această experienţă m-a ajutat mai târziu, când a trebuit să fac un mare efort să înţeleg cum este corpul doar un înveliş exterior al sufletului, şi nu omul însuşi. Am fost rugată să caut un soldat care fusese prieten cu familia mea mult timp şi l-am găsit. El, care odată fusese puternic, vesel şi frumos, zăcea acum pe un pat de spital — ajunsese un schelet cu un singur picior, iar din ciotul care rămăsese din celălalt picior venea un miros îngrozitor de came în putrezire. Din cauza rănilor nevindecate şi a celor provocate de şederea îndelungată în pat, nu putea fi lăsat cu haine pe el. Doar ochii mai aduceau aminte de ceea ce fusese el odată, iar când acei ochi m-au recunoscut, din ei au început să curgă lacrimi. Plină de compasiune, dar şi îngrozită, am vorbit cu doctorii care-l îngrijeau şi mi-au spus

era posibil să îl salveze doar dacă se găsea un loc pentru el la „băi".

Atunci auzeam pentru prima dată de acele băi. Am făcut imediat toate eforturile posibile ca să aflu unde erau, şi apoi să mă îngrijesc ca el să

fie mutat acolo cât de repede se putea. Băile nu ofereau o privelişte prea îmbucurătoare! într-o pivniţă în care chiar şi aerul părea plin de duhoarea putreziciunii, soldaţii care sufereau de pe urma infecţiilor cangrenate în cele mai grave forme erau puşi în nişte paturi speciale, peste care curgea apa. Era un loc unde vedeai moartea şi unde în timp unii se vindecau în mod incredibil, încât toţi se minunau de puterile de recuperare ale naturii, mulţi alţii mureau — şi nu prea repede.

L-am vizitat pe prietenul nostru acolo cât am putut de des. S-a dovedit a fi unul din acei ale căror răni se vindecau, aşa că în două luni a putut fi trimis la un alt spital, şi în final a fost trimis acasă. Fusese, bineînţeles, imposibil să vorbesc doar cu el când îl vizitam, sau să-i dau *numai* lui preţioasele ţigări de care mai puteam face rost din când în când. La băi veneau puţini vizitatori şi soldaţii de acolo duceau un dor aproape de nesuportat după acest contact cu lumea din afară. îmi dădusem seama de acest lucru fără să mă fi gândit cu adevărat la el, dar mi-a devenit foarte limpede atunci când prietenul meu a fost mutat la alt spital. Nu ştiam exact în ce zi va pleca de acolo şi, deoarece mă găseam în acea parte a oraşului, am trecut şi pe la băi, ca să văd dacă el mai era acolo. Plecase, iar în locul lui fusese deja adus alt soldat, într-o stare şi mai gravă decât fusese el. Iată însă ce mi-a spus omul din baia de alături:

— înălţimea voastră, speram cu toţii să nu fi aflat că prietenul dumneavoastră a fost mutat şi să mai veniţi aici *încă o* dotă! Fără vizitele dumneavoastră nu vom mai avea ce să aşteptăm. Aş fi preferat să mor înainte ca ele să ia sfârşit!

Aşa am adăugat băile pe lista de vizite pe care le făceam regulat şi am început să-mi petrec mult timp acolo. Omul care îmi vorbise era paraplegic; fusese rănit în plămân şi în şira

spinării, aşa că era aproape în întregime paralizat. Copil nelegitim, abandonat de mama sa, fusese apoi adoptat, din milă, de o bătrână precupeaţă. Fusese recrutat, rănit, iar acum zăcea acolo, aşteptându-şi moartea, căci băile nu reuşeau să-i fie de nici un ajutor, şi din picioarele lui în putrezire cădeau bucăţi de carne. A mai trăit încă nouă luni lungi şi în ultimele trei zile din viaţa lui am stat lângă el tot timpul, aşteptând să se trezească „în loc luminat, în loc de verdeaţă, în loc de odihnă, de unde a fugit toată durerea, întristarea şi suspinul".

Vă este greu să vă imaginaţi astfel de întâmplări? Şi mie mi-ar fi fost greu dacă nu le-aş fi trăit chiar eu în două războaie mondiale. Simţeam că pe multe nu puteam să le îndur. Deseori corpul meu se împotrivea la ceea ce trebuia să văd sau să fac şi mă întorceam la copiii mei pentru un timp, ca să mă revigorez şi eu având grijă de ei şi trăind în lumea lor; sau mă întorceam în România ca să mai rezolv acolo diferite treburi şi să mai fac rost de pachete pentru răniţi. Apoi mă puteam întoarce iar la spitale, dar nu doar ca să dau, ci şi să primesc.

Căci acel drum prin Viena, care m-a dus către răniţi în ziua aceea de iarnă, mi-a adus multe daruri în schimb pentru ceea ce am dat de la mine. Unii soldaţi erau muţi şi surzi faţă de orice în afară de durerea şi grozăvia situaţiei lor. Pentru ei nu am putut face decât puţine lucruri, eventual să îi ajut să-şi petreacă timpul mai uşor. însă mulţi alţii se găseau în pragul unei uşi deschise care mie încă îmi era închisă, şi aceştia mi-au dăruit câte ceva din ceea ce lor le era permis să vadă din acel nou pământ şi dintr-un nou cer. Cu asemenea oameni era mai uşor să ignor acele lucruri îngrozitoare pe care corpul poate să le îndure înainte să fie pus deoparte, căci ei erau mai conştienţi decât mulţi dintre noi de faptul că şinele nostru cel real şi etern nu

este legat pentru totdeauna de corp. Ei ştiau că, la urma urmei, corpul are prea puţină importanţă — ca şi hârtia cu care se împachetează cadavrele care ajung până la urmă nefolositoare şi sunt date la o parte.

ŞAPTE

Cred că a venit timpul să vă spun câte ceva despre motivele pentru care viaţa mea şi îndatoririle mele personale s-au schimbat atât de mult după 1938. Nu este în intenţia mea să prezint istoria politică a celui de-al doilea război mondial. Totuşi este necesar să trec în revistă unele din evenimentele care s-au petrecut în afara graniţelor României şi care au afectat-o. Ele mi-au schimbat şi mie viaţa, aşa cum au schimbat-o pentru jumătate din locuitorii lumii timp de zece ani, între 1938 şi 1948.

După cum am observat, pentru cei mai mulţi oameni din Statele Unite, Europa Centrală şi de Est reprezintă doar o zonă de pe harta lumii în care se află nume ciudate şi graniţe care se schimbă tot timpul. Se pare că foarte puţini americani urmăreau cu interes ce se petrecea în partea aceea de lume, fie înainte sau după Pearl Harbour; totuşi, acolo s-au întâmplat evenimente care ne-au implicat pe toţi. De ce oare — m-aţi putea întreba — România a luptat

de partea Axei în al doilea război mondial, după ce în primul luptase de partea Aliaţilor? De ce încercam eu să găsesc români răniţi în spitalele germane, după ce, în războiul precedent, cu aproximativ douăzeci de ani înainte, cele două naţiuni fuseseră inamice? Aceasta nu este o întrebare simplă, iar un răspuns complet ar include mult mai multe din istoria României şi a Europei decât aţi fi dornici să citiţi aici. Totuşi, cred că unele explicaţii v-ar putea ajuta să înţelegeţi câteva din motivele pentru care România, după ce a fost timp de secole câmp de luptă pentru certurile dintre Germania, Rusia, Turcia şi Austro-Ungaria, s-a trezit, în acest război, şi ţinta bombelor englezeşti şi americane.

în martie 1938 trupele lui Hitler au intrat în Viena, şi atunci Austria a încetat să mai existe. în septembrie 1938 Marea Britanie, Franţa şi Germania nazistă au semnat la Miinchen un tratat şi atunci românii au înţeles că pacea în Europa a luat sfârşit şi că ei se găseau din nou în mijlocul a ceea ce putea fi un câmp de bătălie. în octombrie 1938 Germania a smuls Cehoslovaciei regiunea Sudeţilor; în martie 1939, când s-a semnat „Pactul de neagresiune între Reich şi Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste", la această înţelegere între Hitler şi Stalin a fost adăugat şi un act secret. Acest act stabilea un „rearanjament teritorial şi politic" al Europei Centrale şi includea şi precizarea ca o parte din România să fie dată Rusiei. Iar în septembrie 1939, armatele lui Hitler au intrat în Polonia.

în timpul acelor ani România nu a încetat să ceară ajutor. în 1938 guvernul României a făcut apel la Marea Britanie să îşi asume un rol mai activ în relaţia sa cu România, care era ultimul ei aliat în Europa de Sud-Est. în februarie 1938, vizita pe care urma să o facă la Bucureşti

consilierul pe probleme economice al guvernului britanic a fost anulată pentru că Chamberlain nu dorea să-l irite pe Hitler părând că se interesează de această parte a Europei. în octombrie 1938, Churchill, într-un discurs în Parlament, a spus:

> Ne aflăm înaintea unui dezastru de mari proporţii care a lovit Marea Britanie şi Franţa. Să nu ne lăsăm descurajaţi de acest lucru. Acum trebuie să acceptăm că toate ţările din Europa Centrală şi de Est vor încerca să fie în termeni cât mai buni cu puterea nazistă învingătoare. Sistemul de alianţe din Europa Centrală, pe care Franţa se baza pentru siguranţa ei, a fost înlăturat în totalitate şi nu văd nici o modalitate prin care ar putea fi reconstituit. Drumul de-a lungul Dunării spre Marea Neagră, care duce până în Turcia, este acum deschis... In Polonia, România, Bulgaria şi Iugoslavia au existat întotdeauna mişcări populare de amploare care se orientau spre democraţiile vestice, detestând ideea de a fi guvernate în limitele unui sistem totalitarist, şi care sperau că lucrurile se vor clarifica. Toate acestea s-au dus.

în această situaţie, România avea toate motivele să creadă că fusese abandonată de către foştii săi aliaţi, pentru „a fi în termeni cât mai buni" cu „puterea nazistă învingătoare". Când Polonia a căzut în mâna nemţilor în septembrie 1939 atât Franţa, cât şi Anglia au declarat oficial război Germaniei. România, ca aliată a lor, a fost pusă faţă în faţă cu o decizie grea. Putea să declare şi ea război — şi să fie imediat călcată în picioare de către sovietici şi germani, care distrugeau deja Polonia chiar lângă graniţa românească. Franţa şi Anglia se

găseau mai departe, având timp destul să se pregătească de război, şi fără ca inamicii să le stea în prag. Atunci România a consimţit, la cererea Germaniei, să rămână neutră, stare care, la urma urmei, îi permitea să ofere adăpost refugiaţilor polonezi. Acest lucru s-a şi întâmplat, în ciuda puternicelor proteste ale germanilor şi ruşilor, după cum mulţi polonezi au mărturisit plini de recunoştinţă; şi nu puţini din acei refugiaţi au ajuns mai apoi pe teritoriile Aliaţilor şi s-au înrolat în armatele lor.

Bineînţeles că o asemenea stare de lucruri nu putea continua prea multă vreme. După o încercare nereuşită din partea Germaniei de a captura România printr-un „puci" plănuit în septembrie 1939, Germania şi Rusia au început să acţioneze direct, ca urmare a unor plângeri din partea Rusiei în legătură cu anumite „incidente" româneşti. în iunie 1940 guvernului românesc i s-au acordat douăzeci şi patru de ore în care să se hotărască să cedeze Rusiei Basarabia şi Nordul Bucovinei, şi i s-a atras atenţia că numai în acest fel putea România să evite războiul cu aceste două mari puteri. România nu avea acum nici un ajutor din partea foştilor ei aliaţi, Marea Britanie, Franţa şi Statele Unite. A consimţit la această cerere şi i s-au acordat patru zile pentru a evacua un teritoriu de aproape 40 000 km^2 şi cu o populaţie de trei milioane de locuitori. Mai târziu, la cererea lui Hitler, a fost „invitată" în România o misiune militară germană, iar regele (pe vremea aceea Carol al II-lea) a fost avertizat că, drept pedeapsă pentru prietenia pe care o arăta România faţă de Franţa şi Marea Britanie, trebuie să mai facă încă nişte concesii teritoriale Ungariei şi Bulgariei. în august ministrul de externe român a fost convocat la Viena şi i s-a comunicat că până în ziua următoare trebuie să fie acceptate aceste cereri; în caz contrar,

Ungaria şi Rusia vor dezlănţui războiul împotriva României, cu aprobarea Germaniei; şi România ar fi nimicită. în schimbul acestor concesii Germania garanta că România îşi putea menţine celelalte teritorii! Nici de data aceasta nu i s-a oferit României nici un ajutor. Câteva zile mai târziu, în august 1940, 30 000 km^2 cu mai mult de două milioane de locuitori, au fost cedaţi Ungariei şi mai mult de 4 000 km^2, cu patru sute de mii de locuitori, au fost cedaţi Bulgariei. Amărăciunea tuturor românilor în faţa acestei dezmembrări nemiloase a ţării a dus la ruină guvernarea din România. Regele Carol al II-lea a abdicat în septembrie 1940, şi în locul lui a fost declarat rege fiul său de nouăsprezece ani, Mihai, despre care voi vorbi mai incolo.

Situaţia cumplită a României era acum înrăutăţită şi mai mult de răceala care se instalase între Germania şi Rusia, întrucât aceste două ţări începuseră să nu mai fie de acord în ce priveşte prada lor. Nu pot enumera acum întregul şir al evenimentelor ce au urmat; dar până în noiembrie 1940 Mo- lotov începuse să-i reproşeze lui Hitler pe faţă garanţia pe care o făcuse României că nu va mai avea alte pierderi teritoriale, şi în cele din urmă i-a cerut să-şi retragă această garanţie — cerinţă pe care Hitler a refuzat-o. Neînţelegerile tot mai mari dintre Rusia şi Germania l-au determinat în decembrie 1940 pe Hitler să elaboreze un plan secret pentru o campanie militară împotriva Rusiei, plan ce includea „cooperarea" României. în ianuarie 1941 au fost deplasate în România trupe germane, acţiune împotriva căreia Rusia a protestat puternic. Oricum, spre sfârşitul lui februarie, germanii îi anunţau pe ruşi că aveau staţionaţi în România 680 000 de soldaţi şi „rezerve inepuizabile în Germania".

în această situaţie, cu România ca pion într-un joc complicat de şah între Germania şi Rusia,

un joc ce includea Bulgaria, Grecia, Iugoslavia şi Serbia, cu mutări şi contra- mutări la fel de amare, evenimentele au avansat până în iunie 1941, când Germania a atacat Rusia pe toate fronturile, România fiind una din aliatele sale.

Chiar şi numai din acest rezumat vă puteţi da seama că în iunie 1941 România nu a mai putut să aleagă între război şi pace. Dacă rămânea în neutralitate, ar fi fost imediat anihilată. In schimb a trebuit să aleagă între a se alătura ori Rusiei, ori Germaniei atunci când aceste două puteri au început să lupte una împotriva celeilalte chiar pe teritoriul României. O analiză a situaţiei până în acel moment arăta că orice naţiune din Europa continentală care se opusese lui Hitler fusese desfiinţată ca naţiune. Statele Unite au ales un preşedinte care a promis solemn poporului său că nici un tânăr nu va fi trimis să lupte în afara ţării; iar românii au înţeles că aceasta reprezenta intenţia fermă a Statelor Unite de a nu se amesteca în războiul din Europa. Nu era deci de aşteptat nici un ajutor din acea parte a lumii. Dacă România ar fi ales să fie de partea Rusiei, trupele staţionate în România probabil ar fi pus capăt oricărei lupte înainte chiar de a începe. Anglia, care deodată a devenit o „aliată" a Rusiei, nu ar fi avut posibilitatea să apere România nici de „inamicii" germani, nici de „prietenii" ruşi. Rusia nu garantase nimic în timpul încordatei primăveri a anului 1941, în ciuda numeroaselor cereri din partea României ca Rusia să promită măcar că nu o va ataca dacă România intra în război împotriva Germaniei. Nici o promisiune nu fusese făcută. Pe de altă parte, Germania le dădea o şansă soldaţilor români să ajungă în provinciile furate de ruşi, Basarabia şi Bucovina, să-i elibereze pe fraţii lor români. Aceasta era o cauză atât de îndreptăţită încât populaţia românească nu numai că a aprobat-o, ci a fost

chiar entuziasmată, în speranţa că Germania va fi măcar atât de recunoscătoare pentru ajutorul României încât să-i permită să-şi păstreze pământurile luate, dacă le va elibera sub ruşi.

Pe lângă ceea ce am încercat să vă povestesc până acum trebuie să amintesc că România a avut contacte apropiate şi cu armata germană, şi cu cea rusă, atât în timpul primului război, cât şi în acei primi ani din al doilea război mondial. Şi soldaţii ruşi, şi cei gemani erau urâţi de către românii care doreau să fie independenţi, dar toată lumea putea să-şi dea seama că nemiloşii germani aveau o limită, în timp ce sălbăticia ruşilor era de nestăvilit. Timp de mai mult de douăzeci de ani peste graniţa dintre România şi Rusia au trecut refugiaţi cu poveşti despre brutalitatea şi persecuţiile pe care le suferiseră; iar la acestea s-au adăugat în ultimul an cele spuse de refugiaţii din provinciile Basarabia şi Bucovina, furate acum de către Rusia. Poveşti despre avuturi confiscate, despre metodele poliţiei secrete, despre exterminarea sângeroasă a oricui obiecta împotriva sistemului, despre profanarea bisericilor, despre distrugerea deliberată a familiilor şi despre imensele şi oribilele lagăre de muncă forţată — aceste lucruri, pe care cea mai mare parte a lumii a început să le audă de puţin timp, erau cunoscute în România cu mai bine de douăzeci de ani înainte de 1941. în plus, una este să citeşti despre aceste atrocităţi într-o carte sau într-un articol de revistă, acasă, în locuinţa caldă şi protectoare, şi cu totul altceva este să afli de ele de la compatriotul tău, care stă la gura sobei în casa ta, buimăcit şi plin de cicatrice de pe urma brutalităţilor la care a fost supus. Ar fi fost foarte greu să îl convingi pe un român în 1941 că siguranţa „democraţiei" cerea ca el să-şi unească forţele cu ruşii; aceiaşi ruşi care invadaseră România de zece ori între 1700 şi

1900, ale căror mişelii, şi vechi, şi mai recente, le cunoscuse fără intermediari şi a căror ideologie politică periculoasă de asemenea îi era cunoscută. Multe din cele ce se spun acum în mod deschis în Statele Unite despre comunism — despre opoziţia clară între acesta şi libertatea de orice fel şi despre justificarea pe care o găsea oricăror mijloace pentru a-şi atinge scopul de a domina lumea întreagă — toate acestea erau cunoscute bine printre vecinii Rusiei cu douăzeci de ani înainte de război. Acestea sunt câteva din motivele pentru care în 1946, când ruşii au luat în stăpânire România, se găseau mai puţin de o mie de membri ai Partidului Comunist în toată ţara, după cum au declarat chiar ruşii.

Deci în 1941 românii nu aveau de ales. Pentru ei exista doar speranţa că, în ciuda situaţiei lor disperate, care îi obliga să-şi unească forţele cu germanii, ei încă puteau să existe ca popor liber. Prin urmare, atâta timp cât soldaţii români au luptat pe pământ românesc ca să-i elibereze pe fraţii lor, a fost unitate de păreri în ţară în privinţa războiului împotriva Rusiei. După ce românii şi-au recâştigat provinciile şi au traversat graniţa rusă pentru a lupta dincolo de ea, nemulţumirea în ţară a crescut. Nazismul nu era agreat în România, şi oamenilor nu le plăcea ideea de a lupta pentru nazişti! Marea Britanie a declarat război României în 30 noiembrie 1941, şi acest fapt a intensificat sentimentele antinaziste ale românilor. Pentru a domoli nemulţumirea ameninţătoare a germanilor ca urmare a acestei atitudini prezente în toată ţara, conducătorul României, generalul Antonescu, a declarat război Statelor Unite în 12 decembrie 1941. Această declaraţie de război l-a făcut şi mai nepopular, chiar dacă în linii mari se înţelegea că făcuse acest pas pentru că fusese forţat şi chiar dacă promisese că nici un cetăţean

american sau proprietatea vreunui american nu va fi atinsă — promisiune ţinută cu credinţă până când ruşii au invadat România şi au călcat în picioare toate promisiunile. De fapt românii au simţit că intrarea Americii în război era o adevărată victorie pentru ei, întrucât asigura păstrarea democraţiei şi libertăţii şi îndrepta toate nedreptăţile pe care le aduseseră după ele guvernele totalitariste. în această perioadă a luat fiinţă şi a început să se răspândească o mişcare de rezistenţă uimitor de activă şi în general nereprimată, astfel că la 23 august 1944 România a trecut de partea Aliaţilor. Atunci s-a semnat un acord, şi germanilor li s-a dat o perioadă de paisprezece zile în care să se retragă din România, dar Hitler a încălcat acest acord şi a ordonat germanilor un bombardament îndelungat şi nimicitor asupra Bucureştiului. Atunci armatele româneşti s-au întors împotriva germanilor şi i-au alungat din România — situaţie care în multe cazuri a adus multă amărăciune, din motive pur şi simplu personale, căci oameni care fuseseră camarazi de arme cu câteva săptămâni înainte trebuiau acum să lupte unii împotriva celorlalţi.

încă nu a fost spusă întreaga poveste a acestei perioade, de trei ani, din iunie 1941 până în august 1944. Atunci când va fi spusă, va fi o epopee cu patrioţi ale căror convingeri erau diferite, dar se asemănau în devotamentul lor faţă de patrie; va fi o acuzaţie împotriva egoiştilor care există în toate ţările şi care trădează pe rând toate părţile; şi în acelaşi timp va fi un tribut emoţionant adus nenumăraţilor „oameni simpli" care au suferit fără să înţeleagă de ce. în ultimele luni ale acestei perioade România a făcut eforturi disperate să se asigure că această capitulare va fi întru totul în favoarea Aliaţilor şi că nu va fi lăsată, fără nici un ajutor, la cheremul Rusiei. Winston Churchill spusese,

în septembrie 1943, ca „statelor-satelit, instigate sau copleşite, să li se permită, dacă astfel poate fi scurtat războiul, să-şi netezească drumul spre reabilitare". Acesta a fost comunicatul prin radio, către toate statele-satelit, inclusiv România. Vocea Americii şi BBC au apelat la România, ca şi la celelalte ţări, să se întoarcă împotriva naziştilor şi „să-şi netezească drumul spre reabilitare". Rezistenţa secretă a României a fost încurajată de englezi şi de americani. Dar când s-a ajuns la înţelegerea finală, Rusia a insistat ca armistiţiul să fie semnat la Moscova în loc să fie semnat în- tr-un loc de întâlnire a celor trei Aliaţi. Ruşii au semnat „pentru" părţile engleză şi americană; îndeplinirea armistiţiului a fost lăsată armatei sovietice. în jocul puterilor politice, într-o serie de mişcări pe care nu doresc să le înşir aici, căci pentru cei care nu le studiază îndeaproape aceste lucruri ar părea incredibile, România — cu oamenii ei iubitori de libertate, cu pădurile şi câmpiile ei, cu petrolul, cărbunele şi celelalte bogăţii minerale — a fost lăsată Rusiei, şi în seama Rusiei se află de atunci.

Am încercat să fiu cât mai obiectivă în acest scurt rezumat. Nu am făcut nici o referire la politica internă a României, sau la consideraţii politice care au făcut să se clatine celelalte ţări implicate, deşi acestea sunt, chiar şi acum, demne de luat în seamă. Pentru cei interesaţi de istoria României şi a poporului român, în special din ultimii cincisprezece ani, le recomand o carte scrisă de Reuben H. Markham: *Romania Under the Soviet Yoke.* Cu ajutorul acestei cărţi şi al altor surse de încredere, unele încă nepublicate, am încercat să verific datele evenimentelor înscrise în memoria mea. Am încercat de asemenea să folosesc şi mica parte din jurnalul meu care s-a întâmplat să supravieţuiască distrugerii ţoale a scrisorilor de

familie, înregistrărilor şi fotografiilor.

Domnul Markham, corespondent străin al publicaţiei *Christian Science Monitor* pentru o perioadă de mai mult de douăzeci de ani, şi-a petrecut cea mai mare parte a vieţii în Balcani şi în Europa Centrală şi de Est. Pe el şi pe doamna Markham îi cunosc de mai bine de cincisprezece ani, şi în acest răstimp am avut multe discuţii cu ei. Cetăţean al Statelor Unite fiind, el avea o perspectivă care nouă ne lipsea; dar, inevitabil, a înţeles greşit unele lucruri din cauza mediului diferit din care venea. Nu sunt de acord cu toate interpretările pe care le dă el faptelor petrecute în România, dar faptele în sine au fost puse laolaltă şi verificate cu grijă. Admiraţia şi prietenia lui faţă de România sunt indiscutabile. Toţi cei care l-au cunoscut şi au putut să înţeleagă cât de multe a făcut pentru România (fapt căruia îi acordă prea puţină importanţă în cartea sa) îşi vor aminti de el întotdeauna cu afecţiune şi recunoştinţă.

Cred că pentru povestirea mea simplă această scurtă sumă de date şi evenimente este suficientă ca să explice de ce castelul Sonnberg a încetat, după moartea mamei mele, să fie casa plăcută, plină, în care să trăiască o familie. Aceste informaţii vă vor ajuta să înţelegeţi de ce viaţa mea s-a schimbat şi de ce castelul a devenit rând pe rând muzeu, cazarmă şi spital — şi în cele din urmă doar sărmana stafie a căminului fericit care a fost odată.

OPT

In primăvara anului 1951, în New York, un tânăr român a rugat nişte prieteni de-ai mei să îl ajute să mă întâlnească. Avea, spunea el, un mesaj din Dachau pentru mine. Era ciudat, în asemenea împrejurări, la începutul unei noi vieţi, să ţi se amintească atât de brusc de o altă viaţă; era ciudat să mă gândesc că aş fi putut să primesc acel mesaj mult mai repede şi mult mai direct, căci era de la un student român pe care îl cunoscusem în Viena.

în 1944, când România a trecut de partea Aliaţilor, românii prinşi în afara graniţelor ţării lor au devenit deodată inamici ai Reichului, iar ura împotriva lor era direct proporţională cu teama de înfrângere care se strecura încetul cu încetul în vinele Reichului. Studenţilor români de la Viena li s-a dat posibilitatea să aleagă între a-şi renega ţara şi a intra în lagăre de prizonieri. Dintr-un astfel de lagăr au încercat să scape studentul pe care îl cunoscusem eu şi acest

tânăr muzician pe care l-am întâlnit în New York. Fuseseră prinşi la frontiera italiană şi trimişi la Dachau şi acolo prietenul meu a murit de foame, în mizeria pentru care Dachau, devenise celebru. înainte să moară i-a lăsat camaradului său ultimele mesaje către familie, rugându-l să le ducă la destinaţie dacă supravieţuia. Printre ele se găsea unul şi pentru mine. Voia să mă înştiinţeze că trăise cele mai frumoase şi preţioase momente din viaţa lui atunci când lucrase cu mine în Viena pentru răniţii români.

Tânărul muzician din New York fusese printre norocoşii care au supravieţuit până când americanii au ajuns la Da- chau. Fusese printre cei foarte norocoşi care şi-au găsit un sponsor şi au ajuns în Statele Unite. Şi el „trăieşte din nou", dar mulţi alţi studenţi stau înghesuiţi în căminele aglomerate din Europa, fără să aibă şanse să afle vreodată ce înseamnă libertatea. La aceştia mă gândesc de multe ori, căci i-am cunoscut pe studenţii din ţara mea încă de când eram mică.

în Austria ei erau, pentru mine, o legătură cu România, în Viena aveam o locuinţă — o parte dintr-un vechi palat care fusese transformată în apartamente. Era un loc convenabil unde puteam locui când trebuia să venim de la Sonnberg, în special în timpul războiului, când călătoriile au devenit tot mai dificile şi benzina era un lux, aşa încât trebuia să rezolvăm cât mai multe lucruri cu putinţă într-o singură depla- sare. Locuinţa avea o bucătărie, o sufragerie, un dormitor mare şi încă două mai mici şi o altă încăpere foarte spaţioasă, pe care nu o prea foloseam, însă era o cameră de zi confortabilă şi se deschidea înspre grădină. Aici mă găseam eu în ziua aceea din februarie 1942 când a sunat telefonul şi prietena mea mi-a spus despre ofiţerul român rănit; şi tot aici, în această

cameră, care cunoscuse şi ceremoniile din zilele imperiului, am organizat un loc de întâlnire pentru Clubul Studenţilor Români din Viena.

în 1942 se găseau la Viena în jur de şaizeci sau şaptezeci de tineri şi tinere veniţi să studieze medicina, muzica, dreptul sau erau înscrişi la facultăţi tehnice. Şi ei simţeau pentru ţara noastră aceeaşi îngrijorare care mă apăsa şi pe mine, căci evenimentele o forţau să se implice în distrugerile pe care le aduceau lumii cele două puteri totalitare, Rusia şi Germania. Ei îşi găseau alinare pentru îngrijorarea lor strângând cureaua pe măsură ce condiţiile se înrăutăţeau şi lucrând din greu ca să îşi însuşească cunoştinţele de care România avea atunci nevoie mai mult ca niciodată. Când mi-am mai liniştit şi eu îngrijorarea aruncându-mă în munca de ajutorare a răniţilor români, studenţii au fost bucuroşi să-şi poată uni forţele cu ale mele.

Pe când ne apropiam de Crăciunul din 1942, am început să-mi dau seama că munca mea pentru aceşti soldaţi trebuia organizată pe o scară mai largă. Crăciunul din anul acela a fost extraordinar, dar atât de diferit de cel pe care îl petrecusem la Sonnberg împreună cu mama cu şase ani înainte şi care părea de pe altă lume, de pe altă planetă. în iama aceea am întâlnit un ofiţer care fusese rănit la Odessa de un glonte care intrase printr-o tâmplă şi ieşise prin cealaltă, făcân- du-l să-şi piardă vederea la ambii ochi. Dar nu doar faptul că supravieţuise unei asemenea răni îl făcea să fie deosebit pentru cei din spitalul în care se găsea, ci întreaga sa personalitate şi caracterul său. Fusese un student excepţional, primul din an, înainte de a pleca în război. De fapt, chiar şi aşa orb cum era, şi-a luat doctoratul mai târziu la Bucureşti. Dar pe lângă asta, era un om atât de cumsecade încât, atunci când doctorii mai aveau încă speranţe să-i

redea vederea transplantându-i o comee la unul din ochi, ordonanţa lui i-a rugat să îi permită să-şi doneze el un ochi. Bineînţeles că doctorii au refuzat să accepte acest sacrificiu şi, pentru că nervul fusese distrus, nu s-a mai putut face nici o operaţie, dar nimeni nu a uitat nobleţea unei astfel de oferte şi nici pe cel care o inspirase.

Deoarece Sandu este unul dintre primii soldaţi răniţi pe care i-am întâlnit, îmi amintesc foarte bine cum m-am simţit când l-am cunoscut. Am început cu salutul obişnuit, dar deodată mi-am dat seama ca nu mă putea vedea zâmbind şi nici nu putea să se simtă în largul său, neavând cum să realizeze că mă purtam fără nici un fel de ceremonie. Atunci m-a copleşit un sentiment de neajutorare în faţa acestei imposibilităţi de a comunica cu el şi am înţeles că există o lume de întuneric în care aceşti oameni trebuie să înveţe să trăiască. Acest lucru m-a determinat să doresc să-i ajut cumva şi m-am interesat în mod special cum puteau fi instruiţi nevăzătorii. Efortul meu de atunci i-a determinat în cele din urmă pe români să vină în Austria ca să

?ste metode modeme de instruire, dar asta s-a în- multe luni mai târziu. In decembrie 1942 am pu- ^a-l invit în vacanţă la Sonnberg pe acest tânăr *iuer, pe alţi doi soldaţi care-şi pierduseră vederea şi pe un al patrulea rănit, care vedea şi putea să ajute la îngrijirea lor. Situaţia acestui al patrulea rănit era considerată de asemenea foarte gravă. Era un căpitan care fusese rănit la gât în Rusia, şi apoi ascuns, să nu-l găsească soldaţii ruşi, de către o ţărancă rusoaică — căci femeile salvează viaţa din instinct. Atunci când l-au găsit camarazii lui români soldatul era muribund, dar cum sângerarea de la gât se oprise, l-au legat de un tanc şi l-au transportat aşa la trenul-spital care l-a adus până la Viena. Acolo au descoperit că glonţul străpunsese vena jugulară şi aorta —

artera mare din gât; sângele se închegase în rană, dar vena şi artera se vindecaseră cu o deschidere între ele. Sângele care mergea spre inimă şi cel care venea se întâlneau în acest punct, cu un gâlgâit destul de puternic, cât să poată fi auzit bine, şi inima îi era suprasolicitată din această cauză. Mai târziu un chirurg a reuşit să separe şi să coasă vena şi artera şi soldatul a supravieţuit, dar atunci, de Crăciun, doctorii din Viena credeau că şansele lui de a rămâne în viaţă în urma unei asemenea operaţii erau aproape inexistente.

Am considerat că pentru aceşti patru români se putea găsi un loc în casa noastră, ca să aibă şi ei un Crăciun împreună cu o familie şi cu copii. înainte de a veni ei adăuga- sem personalului de la castel un tânăr român al cărui unchi fusese secretarul mamei mele. în 1941, când am fost la Bran, într-o scurtă vizită, fusese detaşat din postul său din Bucureşti să lucreze ca secretar şi şofer pentru mine şi i se dăduse voie să mă conducă înapoi la Sonnberg. Se dovedise un companion excelent pentru Ştefan, care pe vremea aceea avea nouă ani, astfel încât am cerut să rămână cu noi până după naşterea celui de-al şaselea copil. Şi atunci când am început munca mea pentru răniţi şi mai târziu, când aceasta s-a diversificat, el a rămas tot în serviciul nostru. Până la urmă Amold Bittermann a rămas cu noi până când am plecat din România în Elveţia, iar atunci am insistat ca el să se reîntoarcă la profesia lui de inginer şi să-şi vadă de propria viaţă, ceea ce a şi făcut, cu succes, în Olanda, după ce le-a adus la el din România pe mama şi pe sora lui.

La mine se mai afla şi prietena mea, Frâu lise Koller, care venise înainte de a se naşte Magi şi a rămas şi ea cu mine aproape până când am fost obligată să plec din România. Ea ne ajuta atât la îngrijirea copiilor, cât şi în munca pentru

răniţi; dar în acel decembrie din 1942 şi ea s-a îmbolnăvit rău, a făcut o infecţie la mastoidă, şi osul a trebuit să fie rezecat de două ori. în acelaşi timp guvernanta copiilor a făcut pneumonie, iar Sandi a făcut o infecţie la ureche pentru care a trebuit să o ducem la spital în Viena şi acolo i-au fost perforate ambele timpane. începusem să-mi dau seama că vacanţa nu va fi atât de veselă pe cât plănuisem, dar eram foarte îngrijorată ca nu cumva aceste dificultăţi să stânjenească aranjamentele făcute pentru răniţii din Viena.

Atunci i-am chemat în ajutor pe studenţii români, iar ei nu m-au dezamăgit. Estimasem că de sărbători vor fi doar vreo două sute de răniţi români în Viena, întrucât, după cum ştiam, fusese hotărât ca un grup de câteva sute de ră-niţi să fie trimis acasă înainte de Crăciun. Ştiam că cei care rămăseseră în Viena vor avea nevoie de atenţie în mod deosebit, aşa că m-am hotărât să mă îmbrac în costumul naţional românesc şi să le duc fiecăruia câte un mic cadou de Crăciun. Studenţii m-au ajutat făcând mulţi cozonaci, nelipsiţi de la orice sărbătoare românească a Crăciunului, şi au organizat grupuri care să meargă la fiecare spital şi să cânte colinde româneşti pentru răniţi.

Aproape în ultimul moment ne-am dat seama că subestimasem cu mult numărul de soldaţi români din spitale şi că în loc de două sute erau aproape cinci sute. Pe când eram copleşiţi încă de acest fapt, în timp ce lucram nebuneşte să colectăm pachete pentru ceilalţi trei sute, am aflat că vasul cu cei patru sute de răniţi care trebuiau să fie trimişi pe Dunăre spre România fusese prins în gheaţă din cauza unui ger venit pe neaşteptate. Vasul era un fost vapor pentru excursii, destul de plăcut pentru verile tihnite petrecute pe fluviu, dar care nu putea fi nicidecum transformat într-un vas-spital

confortabil. Când l-am vizitat am descoperit că rănіţii dormeau în câte trei paturi suprapuse, ceea ce îngreuna mult îngrijirea lor, iar materialele subţiri folosite pentru închiderea fostelor punţi deschise nu prea îi puteau proteja împotriva condiţiilor neprielnice. Pentru ca aceste încăperi să nu îngheţe, trebuia să treacă apă fierbinte prin ţevi astfel încât în camerele din interior era cald ca într-o saună, iar soldaţii suportau cu greu aceste condiţii, întrucât sufereau şi fizic din cauza rănilor, şi psihic din pricina dezamăgirii că nu vor ajunge de Crăciun în România.

Toţi cei care mă ajutau şi-au înteţit eforturile. Ca prin minune am reuşit să facem rost de pachete pentru nouă sute de oameni şi mi-am putut îndeplini planul de a-i face să se simtă puţin ca acasă dându-le cadourile eu însămi, îmbrăcată în portul românesc. Acesta însă nu a fost cel mai inteligent mod în care mă puteam îmbrăca pe frigul acela ieşit din comun. Tot intrând şi ieşind din spitale timp de câteva zile, trecând de la cald la frig şi de la frig la cald şi lucrând aproape fără încetare, am făcut şi eu, până la urmă, o pneumonie. Luna ianuarie a anului 1943 m-a găsit bolnavă, în pat, dar aveam şi o anumită satisfacţie că în sfârşit începusem să calc pe urmele mamei mele. Şi din acest sentiment de împlinire mi-a venit o idee pentru viitor.

In ciuda dificultăţilor pe care le-am întâmpinat de sărbători, soldaţii care au stat cu noi s-au simţit în mod evident mai relaxaţi şi fericiţi că nu se mai aflau în atmosfera înă-buşitoare din spitale. Ştiam că întotdeauna existau răniţi care aşteptau, în stare de semiconvalescenţă, o operaţie sau chiar o întreagă serie de operaţii. Aceştia erau singuri, într-o ţară străină, şi aveau nevoie să fie împreună. Sonnberg era destul de spaţios, iar eu

aveam pregătire de infirmieră. Câţiva din cei care se găseau la noi mai lucraseră la dispensarul din sat şi mă puteau ajuta. Eram sigură că servitorii preferau un cadru organizat în locul greutăţilor pe care le întâmpinam de fiecare dată când ni se trimiteau trupe întregi pe neaşteptate, ceea ce deja se întâmplase de treisprezece ori. Atunci de ce să nu organizăm la Sonnberg un spital pentru soldaţii români care urmau să fie operaţi?

în timp ce îmi reveneam din boală, făceam planuri şi scriam scrisori, iar când am putut să mă duc la Hof Gastein în convalescenţă m-am oprit şi la Viena ca să mă întâlnesc cu cei care mă puteau ajuta. Tot atunci am vizitat şi şcoala de la Salem unde studiau Ştefan şi Minola, o şcoală frumoasă, pe malul lacului Konstanz, care acum aparţine surorii ducelui de Edinburgh şi soţului ei. îmi amintesc cât mă enervam din cauză că nu mai puteam urca dealul de la gară atât de repede ca de obicei, fără să-mi pierd răsuflarea! Eram nerăbdătoare să mă înzdrăvenesc, încă mai aveam atâtea de făcut.

Până în aprilie 1943 am organizat la Sonnberg spitalul românesc. Cele cinci camere, care erau pregătite mai demult pentru mama, fuseseră luate cu un an mai devreme de Kunsthistorische Museum — Muzeul de Istorie a Artei — din Viena. Pe vremea aceea muzeele din toată ţara îşi împrăştiau exponatele prin castele şi domenii, sperând că unele din ele ar putea scăpa de bombardamentele teribile din oraşe. Acest muzeu era specializat în mobilă de epocă, iar frumoasele piese care aparţinuseră Măriei Tereza fuseseră trimise la Şonnberg. Printre ele se aflau leagănul ei, un scaun şi o masă de scris pe care le folosise ea şi multe alte moşteniri de familie din acea perioadă.

Era straniu ca mobila împărătesei să fie trimisă pentru păstrare la Sonnberg, când de

fapt unul din drumurile construite de ea — cel de la Viena la Praga — practic distrusese Sonnbergul cu aproape două sute de ani înainte. După cum v-am spus, satul de la poalele castelului nostru era micuţ, dar la vreo cinci kilometri depărtare se găsea un oraş mai mare, un centru comercial. Acest oraş mai mare fusese şi el odată un sătuc şi se numea „Ober Hollabrun", sau oraşul „de deasupra izvorului din crâng", iar Sonnberg fusese un centru mult mai important. Dar drumul construit de Maria Tereza trecea pe lângă Sonnberg şi intra prin Ober Hollabrun, astfel că nu după mult timp Sonnberg a devenit un sat fără importanţă, în timp ce vecinul lui a înflorit şi s-a întins atât de mult încât crângul şi izvorul au dispărut. în cele din urmă „Ober" a fost omis din numele oraşului, pentru că, deşi unii îşi mai aminteau de crâng şi de izvor, nimeni nu-şi mai amintea „deasupra a ce" se găsea oraşul şi, oricum, la ce ar fi folosit un nume atât de lung? Acum, în 1942, unele din mobilele Măriei Tereza au fost aduse de pe drumul cel mare la Sonnberg, dar nu mai erau nici aici în siguranţă. Când ruşii au ocupat Sonnber- gul, au făcut bucăţi şi au ars mobila împărătesei cu tot atâta entuziasm cu care au distrus şi restul.

Dar ziua dezastrului a venit câţiva ani mai târziu; în aprilie 1943 treizeci de soldaţi răniţi au fost în sfârşit aşezaţi în paturile lor, la castel. Am trecut prin multe până am reuşit să-i aducem acolo. Am vorbit cu ataşatul militar de la Legaţia din Berlin, care a obţinut aprobările necesare de la Bucureşti şi de la autorităţile germane. întrucât Viena devenise, în timp, centrul în care erau trimişi răniţii noştri de pe toate fronturile, la Consulatul din Viena a fost înfiinţat un birou militar românesc care a fost lăsat în seama doctorului Gligore, un excelent medic care se afla în Viena ca specialist în bolile

de inimă.

Cu acest birou unde se ţinea evidenţa răniţilor, munca pe care o făceam a început să fie mult mai uşor de sistematizat. Chiar dacă numărul lor creştea, totuşi românii erau mai uşor de găsit decât înainte. Mai rămăsese, însă, şi acum o imensă cantitate de muncă de făcut şi în această privinţă studenţii români continuau să îmi fie ajutoarele principale. Erau scrisori de scris, trebuiau făcute tot felul de drumuri; apoi erau nesfârşitele traduceri din română în germană şi din germană în română; orbii şi infirmii trebuiau să fie hrăniţi şi să li se citească. în toate aceste servicii, studenţii au fost uimitor de eficienţi, neobosiţi, răbdători şi am ajuns cu ei într-o relaţie de prietenie care, într-un fel, mi-a adus înapoi propria mea studenţie din Bucureşti; o prietenie pe care niciodată nu o voi putea uita.

Numărul mare de studenţi şi dorinţa lor de a ajuta în spitalele din Viena mi-au permis să-mi petrec mai mult timp la Sonnberg în primăvara aceea. De fapt era un spital de convalescenţi, fără echipament special şi cu un personal aproape inexistent. La început nu am avut nici un doctor şi nici o infirmieră. Exista totuşi un medic la Hollabrun, care venea în mod regulat şi pe care îl puteam chema în cazuri de urgenţă. Spitalul îl conduceam eu, cu ajutorul unei ordonanţe. Armata furniza cearşafuri, pături, bandaje şi medicamente, în timp ce eu puneam la dispoziţie clădirea, paturile şi restul echipamentului. Personalul meu sau chiar oamenii internaţi duceau la îndeplinire toate serviciile. Servitorii de la castel făceau curăţenie şi am angajat încă o spălătoreasă special pentru spital, în timp ce soldaţii care se puteau mişca ajutau la propria lor îngrijire şi la îngrijirea camarazilor lor mai puţin norocoşi. Cei care puteau se spălau şi-şi făceau paturile singuri, iar

eu îi îmbăiam şi îi hrăneam pe cei care nu puteau să facă aceste lucruri ei înşişi: cei care nu aveau mâini, de exemplu. Deoarece învăţasem să fac masaj de la o prietenă din Suedia înainte de a mă căsători, puteam să mă descurc cu astfel de tratamente, şi de asemenea ştiam să schimb bandajele şi să administrez medicamente.

De obicei îmi începeam ziua cu gândul la problema hranei, o problemă care devenea tot mai spinoasă pe măsură ce trecea timpul, căci lipsurile cauzate de război erau numeroase şi grele. Bineînţeles, răniţii îşi aveau propriile raţii, ca soldaţi, care trebuiau să fie complet separate de raţiile noastre, ale civililor, chiar şi când era vorba de nişte resturi. Oricum, întrucât soldaţii care erau în stare ajutau mult la gătit şi la aşezatul mesei, sunt sigură că destulă mâncare care rămânea în plus era mai apoi reîmpărţită. Raţiile noastre obişnuite de mâncare erau simple şi fade, totuşi suficiente, în timp ce raţiile de război includeau mâncăruri mult mai ispititoare — chiar şi fructe şi legume congelate, pe care atunci le-am văzut pentru prima dată. îmi amintesc că cei mai mulţi dintre soldaţi nu au fost prea atraşi de sosul de mere congelat pe care l-au primit o dată şi au refuzat să-l mănânce tot, aşa că am putut să le dau din el şi copiilor şi chiar şi eu am gustat puţin din el!

Ca şi cum ar fi vrut să complice lucrurile, familiile sol- daţilor şi ale prietenilor mei binevoitori din România au început să trimită pachete pline de lucruri care nu se găseau în Austria: untură, şuncă, slănină, zahăr, brânză şi dulceţuri româneşti, cum nu mai întâlneşti niciunde; dulceţurile acestea sunt atât de delicioase încât se servesc cu linguriţa, împreună cu un pahar de apă, aşa cum se mănâncă

în Statele Unite îngheţata sau şerbetul. Mai erau şi plicuri cu supă şi alte mâncăruri, şi toate aceste „surplusuri" ne dădeau posibilitatea să suplimentăm raţiile răniţilor şi să preparăm raţii speciale pentru cei fără poftă de mâncare, care trebuiau să fie cumva ademeniţi să mănânce sau pentru cei care aveau nevoie de diete speciale.

Tocmai aceste alimente în plus venite din România au dus până la urmă la o „grevă" a spălătoreselor la puţin timp după ce a fost deschis spitalul. Intr-o zi au venit la mine să-mi ceară să primească şi ele din hrana care li se servea răniţilor la castel. Mi-am dat seama cât de greu le venea să asiste la prepararea unor mâncăruri din care ele nu puteau mânca, aşa că le-am spus că dacă s-ar prezenta la mine cu cartelele lor aş putea să „schimb" câteva din preparatele lor cu unele din mâncările speciale pentru soldaţi şi să am grijă ca şi ele să aibă mese în care să fie incluse „suplimente" româneşti. Dar, după cum aveam să văd, nu asta aveau ele în cap. Nu aveau nici cea mai mică intenţie să-mi dea cartelele lor; ele îmi cereau suplimentele drept compensaţie. Acest lucru era împotriva legii, dar ele m-au asigurat că şi alţii de „viţă nobilă" făceau aşa şi că şi eu trebuia să fac la fel dacă voiam să mai am ajutor de la ele. Şi ce ar spune „partidul", am vrut eu să ştiu, dacă ar auzi de un astfel de comportament — şi încă faţă de un spital! Dar nu s-au lăsat intimidate; erau prea sigure că aveam nevoie de ele. Ori le promiteam pe loc că le voi da hrană suplimentară în baza acestui şantaj, ori ele plecau imediat, lăsându-mă cu rufele muiate.

Ştiam tot atât de bine ca şi ele cât de neplăcut ar fi fost dacă plecau, că nu aveam lenjerie în plus şi tot spălatul pentru casă şi pentru încă treizeci de oameni nu era puţin lucru. Dar aici ele greşeau şi nu iese nimic bun

atunci când cineva se poartă incorect cu bună ştiinţă, aşa ca am rămas neînduplecată, iar spălătoresele într-adevăr au plecat lă- sându-mă cu rufele muiate. Mai rămăsese o singură soluţie: trebuia să le arăt că mă puteam descurca şi fără ele. în concluzie mi-am adunat toate ajutoarele de care dispuneam şi am terminat de spălat! Guvernanta copiilor s-a arătat îngrozită atunci când s-a văzut obligată să facă o astfel de muncă.

— Dar nu am nici cea mai mică idee despre cum se spală rufele! a protestat ea pe un ton plângăcios.

— Atunci e timpul să înveţi! i-am spus eu hotărâtă — şi am neglijat să menţionez că nici eu nu aveam nici cea mai mică idee despre cum se spală. Dar, după cum mi-am dat seama, a fost suficient doar să fiu puţin atentă la ceea ce făceau servitorii care mă ajutau şi am învăţat ce trebuia să fac. Unindu-ne toate eforturile, am reuşit să spălăm şi să călcăm toată lenjeria fără nici o problemă, în timp ce Sandi şi Niki se distrau copios considerând totul o adevărată aventură.

în ziua următoare spălătoresele noastre s-au întors resemnate, iar eu nu le-am întrebat dacă asta se întâmpla din cauza conştiinţei care le mustra sau pentru că avuseseră timp să se gândească la urmările unui posibil raport către partid. Mi-au explicat că veniseră ca să termine spălatul şi le-am răspuns calmă că am terminat noi totul. A urmat o pauză în care s-au gândit, apoi au întrebat dacă să vină înapoi săptămâna următoare, ca de obicei; am spus politicoasă că aş fi bucuroasă să vină, şi cu asta am pus capăt conflictului. (Trebuie să recunosc că, pentru a le încuraja să se poarte bine, m-am folosit de ocazia pe care mi-o ofereau sărbătorile care

urmau ca să le trimit acasă cu mâncare suplimentară.)

Dar aceea a fost singura împrejurare în care am avut probleme cu ajutorul pe care-l primeam la spital. De fapt pentru un timp toate necazurile ne-au ocolit, căci, cu excepţia secretarului meu şi a ordonanţei, tot personalul era compus din femei şi fete. întrucât unul din marile avantaje la Sonnberg era libertatea cu care puteau să se mişte de colo-colo răniţii care puteau să meargă şi pentru că nu aveam personal de îngrijire în timpul nopţii, puteţi să vă daţi seama de ce unul din medicii germani veniţi să ne viziteze a fost teribil de uimit. Doctorul mi-a ţinut o întreagă conferinţă pe această temă, terminând-o astfel:

— Şi desigur, trebuie să inspectaţi toate camerele la intervale neregulate tot timpul nopţii!

— In nici un caz! — i-am spus eu. Ce v-aţi aştepta să fac dacă aş găsi ceva în neregulă? Să spun politicoasă, o, vă rog să mă scuzaţi, şi să mă retrag, sau să stau acolo şi să rezolv problema? Simt că nu vreau să fac nici una, nici alta!

Cum bietul om nu s-a putut gândi la nici o altă soluţie, a plecat de acolo destul de necăjit; dar am încercat să rezolv problema în alt fel. Am făcut curat într-o încăpere mare de la subsol şi am transformat-o într-o cameră de recreere; aici au început să se ţină „întâlniri" în mod regulat, supravegheate corespunzător. Acum nu mai era nevoie de priviri furişate sau piezişe când toţi ştiau că aveau ocazia să se întâlnească, iar atmosfera a rămas plăcută şi revigoran- tă — apropierea mea faţă de pacienţii şi de angajaţii mei mi-a arătat şi mai clar acest lucru. Au luat naştere adevărate idile, ca de exemplu aceea a cameristei mele, care s-a măritat mai târziu cu un soldat care îşi pierduse un braţ.

Pe măsură ce timpul se scurgea, am putut diversifica felul tratamentelor care se făceau la Sonnberg. Am pus la punct tot felul de terapii bazate pe efectuarea unor munci: una din ocupaţiile favorite era confecţionatul preşurilor din tot felul de fibre ţesute, din vânzarea cărora pacienţii puteau să câştige nişte bani până le venea rândul la operaţie. Am pus la punct şi o serie de exerciţii pentru reîntări- rea muşchilor. Existau câteva variante de aparate simple, care permiteau braţelor şi picioarelor să se mişte cu ajutorul unor greutăţi făcute din săculeţi de nisip de diferite mărimi; mai erau şi inele pentru degete fixate pe scânduri, dând şi mâinilor posibilitatea să facă exerciţii; pe pereţi erau fixate „scăriţe", pe care pacienţii paralizaţi îşi „plimbau" degetele, sperând să meargă mai sus decât marcajul făcut cu o zi înainte.

Pacienţii noştri erau în cea mai mare parte soldaţi care îşi pierduseră vederea, care aveau membre amputate sau suferiseră degerături. Unii din pacienţii parţial orbi erau în aşteptarea transplanturilor de comee, dar mulţi alţii fuse- seră prinşi de explozii care le schimonosiseră îngrozitor feţele şi erau supuşi unor operaţii estetice lungi şi dureroase. Unul din soldaţi suferise treizeci şi şase de astfel de operaţii până să ajungă să arate ca un om; altuia i se retezase bărbia, şi chirurgii încercau, prin operaţii succesive, să-i facă alta nouă. E ciudat, acum, când mă gândesc mai bine, că dintre toţi acei oameni doar unul şi-a arătat amărăciunea, o amărăciune plină de ură, şi cred că nu rănile pe care le avea i-au cauzat această atitudine. Din experienţa mea ştiam că spitalul nu îi schimbă pe oameni, ci, din contră, le accentuează adevărata personalitate. In cazul acesta s-a întâmplat ceea ce se spune în proverbul românesc: „îşi dă arama pe faţă" — un fel de a spune că, în încercări grele, învelişul de aur se

duce, lăsând arama de dedesubt la vedere. Omul acesta era într-adevăr într-o stare îngrozitoare. O explozie îi distrusese toată faţa în aşa fel încât nu mai avea nici nas, nici obraji. Şi, pe lângă că-şi pierduse vederea, nu mai avea nici simţurile mirosului şi gustului; iar aerul, care intra în plămâni direct prin găurile dintre ochi, fără să mai fie încălzit şi umezit ca la orice trecere normală prin nas, îi dădea o senzaţie supărătoare şi dureroasă. Chirurgii începuseră lungul proces prin care îi reconstruiau faţa şi, cu timpul, au reuşit să-i creeze o înfăţişare normală, dar la început, când a venit la Sonnberg, de fiecare dată când mă plimbam cu el eram mulţumită că nu avea cum să afle cât de oribil arăta. La început am sperat ca modul urât în care se purta cu camarazii săi, nemulţumirile sale necontenite şi necazurile pe care le producea în mod deliberat erau doar rezultatul stării în care se afla, dar, pe măsură ce l-am cunoscut mai bine, mi-am dat seama că nu era deloc aşa. Ceea ce ne spunea despre el, din viaţa sa de până atunci, ce făcuse, ce gândise sau simţise, toate erau impregnate de cruzime şi ură. Până la urmă am început să simt că în el se afla într-a- devăr un suflet otrăvit, a cărui stare fusese doar puţin accentuată de nenorocirile pe care le suferise.

Soldaţii cărora li se amputaseră mâinile sau picioarele aşteptau, în majoritatea cazurilor, să li se vindece rănile de la amputaţie, pentru a li se putea pune membre artificiale, aşa că aceştia nu aveau nevoie numai de terapie prin muncă, ci şi de sprijin moral. Dintre aceştia, cei mai mulţi suferiseră degerături. Stătuseră pe câmpul de luptă neîngrijiţi prea multă vreme, sau în staţiile de prim-ajutor improvizate în spatele liniilor. Mulţi dintre ei veniseră în trenuri neîncălzite de pe frontul rusesc. în Viena se găseau spitale întregi care fuseseră amenajate special pentru

astfel de cazuri, şi când intrai în ele simţeai deodată mirosul dulceag, greţos al putreziciunii, pe care eu deja îl cunoşteam din vizitele la băi. O zonă degerată din corp este ca şi o arsură: carnea şi oasele îngheţate se rup tot atât de repede ca şi cele arse. îmi amintesc de un soldat care a fost adus într-unul din aceste spitale şi care era într-o stare foarte gravă. întrucât pantalonii îi erau închegaţi din cauza mizeriei şi a sângelui de pe ei, asistenta şi ordonanţa lui au încercat să-i îndepărteze, dar, spre groaza tuturor celor din jur, când au reuşit să-i dea jos, ambele picioare s-au rupt deodată cu ei, de deasupra genunchilor. Picioarele îi îngheţaseră complet şi deveniseră atât de fragile încât nu a fost nevoie decât de o foarte mică apăsare ca să se rupă. Multe cazuri tot atât de grave nici nu mai ajungeau la spitale, dar mulţi au văzut cazuri ca acesta, sau chiar şi mai înspăimântătoare.

Un ofiţer salvase viaţa soldaţilor săi cu un bici pe care îl găsise undeva şi cu care efectiv i-a bătut. Soldaţii, epuizaţi, cu răsuflarea tăiată, l-au înjurat încontinuu, până au ajuns prin zăpadă la o cale ferată. Mulţi din oamenii săi sufereau de degerături, dar au supravieţuit şi, când în sfârşit au ajuns la spital, şi-au dat seama câtă recunoştinţă îi datorau. Mi-ar fi plăcut şi mie să-l cunosc pe ofiţerul acela. Dacă mă gândesc bine, nici el nu era într-o stare fizică mai bună decât oamenii săi, şi totuşi a găsit undeva puterea care l-a ajutat să-i salveze. în mod sigur era o persoană deosebită.

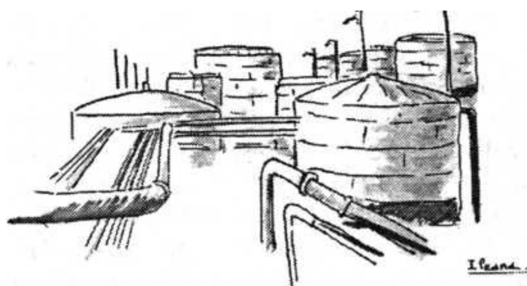
La cei mai mulţi din răniţii „îngheţaţi" fusese distrusă doar o parte a unui muşchi, iar în picior sau în braţ rămăsese o parte care putea fi reeducată prin exerciţii planificate cu grijă şi cu un efort şi o răbdare infinită. Cea mai mare mulţumire o simţeam atunci când un soldat învăţa să meargă din nou, sau să ridice un

săculeţ de nisip cu un braţ care odată atârnase fără viaţă, sau să mânuiască creionul, sau cuţitul şi furculiţa cu cele două sau trei degete care îi fuseseră salvate după ce celelalte căzuseră din cauza degeraturilor.

în primăvara şi în prima parte din vara anului 1943 timpul meu a fost împărţit între Sonnberg şi Viena, unde Clubul Studenţesc Românesc continua să lucreze în spitale. Prietenul meu care avea să moară la Dachau conducea un grup special de aproximativ douăzeci de studenţi care se organizaseră într-un cor să cânte pentru răniţi. în ciuda dificultăţilor pe care le întâmpinau când călătoreau şi a drumului de aproximativ cinci kilometri care trebuia făcut pe jos de la gară, acest cor a venit la Sonnberg de câteva ori pentru a cânta compatrioţilor răniţi de la castel, şi am apreciat curajul şi priceperea tânărului lor conducător. M-am gândit la el de multe ori de când am primit mesajul lui primăvara trecută, în New York.

„Drumul răniţilor" pe care-l începusem eu a făcut o nouă cotitură în vara anului 1943 şi din această cauză mă găseam în România atunci când a venit împăcarea cu Aliaţii în 1944. Dacă nu aş fi fost atunci acolo, lucrurile ar fi avut o cu totul altă întorsătură pentru mine. Aşa s-a întâmplat cu Mafalda, fiica regelui Italiei, şi soţia lui Philip de Hesse. în 1943 Italia a capitulat în faţa Aliaţilor în timp ce prinţesa se întorcea acasă de la înmormântarea cumnatului său, ţarul Boris al Bulgariei. Deoarece trenul trecea prin România, cumnata mea, mama regelui Mihai, i-a făcut o scurtă vizită, devenind astfel, probabil, ultima prietenă care a vă- zut-o, căci în Germania Mafalda, care nici măcar nu ştia de capitularea Italiei, a fost scoasă din tren ca inamică a Rei- chului şi trimisă la Dachau, unde a murit fără să-şi fi revăzut vreodată soţul sau copiii.

Aşa s-ar fi putut întâmpla şi cu mine, şi atunci prietenul meu nu ar mai fi trebuit să-mi trimită mesajul său pe o cale atât de ocolită — aş fi ajuns şi eu în Dachau şi l-aş fi primit acolo.

NOUĂ

In afara mesajului de la Dachau, am mai primit semne din viaţa mea dinainte într-o seară din primăvara lui 1951 când m-am dus cu prietenii mei să vedem nişte filme documentare. Printre aceste filme se afla şi unul care fusese realizat cu ocazia bombardării terenurilor petrolifere de la Ploieşti din România, în 1 august 1943. Acolo, pe ecran, am văzut drumul drept şi lung dintre terenurile petrolifere prăfuite, pline cu puţuri, şi rezervoarele uriaşe în care se depozita petrolul; era drumul dintre Ploieşti şi Câmpi- na. Deoarece era un drum pe care îl consideram monoton şi neinteresant când treceam cu maşina pe acolo, obişnuiam să accelerez când ajungeam în zona aceea, gândindu-mă la altceva, ca timpul să treacă mai repede. Totuşi, atunci când am condus maşina pentru ultima oară pe acolo, într-o noapte din 1948, drumul

era scufundat în întuneric şi mi-am încordat privirea pentru a mai vedea o frântură din peisaj, dorindu-mi ca timpul să-şi încetinească curgerea şi să se oprească în loc, căci părăseam România pentru totdeauna. A fost, deci, un şoc pentru mine în seara aceea, cu trei ani mai târziu, să revăd panglica familiară de şosea derulân- du-se înaintea mea pe un ecran din Massachusetts şi să-mi dau seama că imaginile acelea fuseseră filmate în 1943, din avioanele pe care nu le recunoşteam ca fiind bombardiere americane. '

îi luasem şi pe copii în România pe perioada verii şi în timp ce mă aflam acolo am avut câteva întâlniri cu oficialităţile Crucii Roşii militare din Bucureşti. Mi se părea evident că munca pe care o făceam pentru răniţii români trebuia extinsă, întrucât nu toţi erau trimişi la Viena, unde puteau fi găsiţi de către organizaţia noastră. Pe 1 august promisesem că voi asista la deschiderea unei şcoli pedagogice de fete la Ploieşti, împreună cu doamna Antonescu, şi plecasem din Bucureşti devreme cu maşina ca să-mi petrec dimineaţa cu o prietenă care tocmai născuse. în timp ce vorbeam cu ea, pe deasupra casei au început să zboare avioane. M-am uitat pe geam să văd de unde erau. însemnul lor era o stea, dar — i-am spus prietenei mele cu uşurare — nu era o stea rusească! Am continuat să vorbim despre bebeluş. Apoi am auzit explozii. M-am gândit că probabil făceau antrenamente, dar zgomotul a continuat. Când a trebuit să plecăm spre şcoală, ea a protestat, dar am asigurat-o, împreună cu secretarul meu, că, deoarece zgomotul se oprise, antrenamentul probabil că se terminase, şi am pornit prin oraş către şcoală. Fără să schimbăm vreun cuvânt, şi eu, şi el am început să fim suspicioşi în privinţa acestui „antrenament", mai ales după ce am

trecut pe lângă un avion prăbuşit, încă în flăcări. Din loc în loc câte un poliţist înainta dinspre marginea şoselei ca şi cum ar fi vrut să ne oprească, dar ezita şi se retrăgea atunci când vedea însemnele regale pe maşină. Bănuielile ne-au fost confirmate doar când am ajuns la şcoală. Fusese un bombardament american asupra Ploieştiului: războiul se extinsese, pentru moment, până la porţile Bucureştiului.

Programul de la şcoală a avut loc, deşi doamna Antonescu nu a ajuns din cauză că oficialităţile din Bucureşti fuseseră anunţate în privinţa bombardamentului. în bucuria mea de a descoperi printre profesoarele de acolo câteva tinere care fuseseră în grupul meu de cercetaşe cu doisprezece ani în urmă, nu m-am gândit prea mult la raid până mai târziu, iar atunci mi-am dat seama că ţara mea era ameninţată de noi pericole. Puteam să mai rămân cu inima liniştită în Austria când România avea nevoie de mine?

în cele din urmă m-am dus să vorbesc cu prinţul Ştirbei, un vechi prieten de încredere al familiei noastre, care şi înainte, şi după primul război ocupase cea mai înaltă poziţie la Curtea părinţilor mei, post în care fusese numit de către regele Carol I. Marea preţuire de care se bucura el în România s-a văzut din nou în 1944, când, deşi ieşise la pensie, a fost rechemat ca să-şi spună părerea în problemele dificile pe care le-am menţionat într-un capitol precedent. Când m-am dus la el să mă sfătuiască, în 1943, el mi-a explicat, cu înţelepciune şi fără ocolişuri, situaţia politică a României şi condiţiile existente în lume, până când am reuşit să înţeleg câte ceva din tragica situaţie în care se găsea ţara mea. I-am explicat şi problema mea. Devenise din ce în ce mai greu pentru mine să trăiesc în Austria. Munca pe care o făceam pentru propriii mei compatrioţi mă ferise în multe feluri de contactul direct cu evenimentele

politice, dar presiunea crescândă a îndoctrinării naziste începuse să afecteze chiar şi Austria. Fusese de datoria mea, ca soţie a unui cetăţean austriac, să evit exprimarea oricărei opinii care l-ar fi putut pune într-o situaţie dificilă. Educaţia pe care o aveam mă determina să nu pot evita puternice obiecţii personale în ce priveşte totalitarismul filozofiei politice a nazismului şi metodele folosite de către partid, dar îmi exprimam aceste obiecţii numai faţă de Anton, şi numai în particular. Oricum, până în acel moment foarte puţine se ştiau — cel puţin în Austria — despre atrocităţile care au fost mai târziu aduse la cunoştinţa lumii întregi, aşa că obiecţiile mele se refereau mai degrabă la idei abstracte decât la exemple concrete, căci prea puţine dintre acestea îmi erau cunoscute.

Mă distrasem în secret când a trebuit să dovedim, pentru ca Anton să-şi poată primi diploma de ofiţer, că de patru generaţii (aşa cred că se cerea) părinţii şi bunicii noştri fuseseră botezaţi în biserici creştine. Mi s-a părut în special amuzant să scriu în Anglia pentru a primi dovada că străbunica mea, regina Victoria, fusese şi ea astfel botezată, şi eram sigură că şi oficialităţile care mi-au răspuns solemn îmi împărtăşeau amuzamentul. A fost interesant şi să descopăr că proveneam dintr-o amestecătură mult mai colorată de naţii decât îmi imaginasem; de exemplu, împăratul Braziliei şi o nepoată a primei soţii a lui Napoleon, Josephine. A durat ceva timp până mi-am dat seama, ocupată cum eram cu munca pe care o făceam şi cu copiii, care erau adevăratele direcţii ale unor astfel de strategii.

în primele câteva luni de ocupaţie germană marele public încă nu văzuse nici o urmă de violenţă. Veştile despre întemniţarea pe motive politice sau despre lagărele de concentrare nu erau publicate în presă, după cum vă puteţi da

seama. Puţini din cei din Statele Unite au idee despre cât de cuprinzător poate fi controlul asupra publicaţiilor şi mijloacelor de informare în guvernele totalitariste. De exemplu acum, în România, nici un cetăţean nu poate cumpăra creioane, hârtie sau cerneală fără să facă o petiţie către guvernul comunist, iar pentru a intra în posesia unei maşini de scris e nevoie de un permis asemănător celui care în Statele Unite este necesar pentru a putea cumpăra arme. întrucât austriecii multă vreme nu au ştiut cât de complexă devenise această cenzură, iar cei care ştiau nu aveau cum să le spună, descoperirea adevărului despre ceea ce s-a întâmplat în acei ani a fost mai târziu o surpriză copleşitoare chiar şi pentru oameni de la care te puteai aştepta să ştie toate acestea. (Trebuie să ţinem cont că şi în Statele Unite am auzit cetăţeni inteligenţi exprimându-şi surpriza totală şi sinceră atunci când anumite investigaţii au dat la iveală situaţii greu de acceptat în această ţară.)

Totuşi, aşa cum i-am explicat prinţului Ştirbei, începusem să ştiu prea multe despre mersul lucrurilor în Austria şi Germania ca să mai pot rămâne indiferentă. Poziţia care iniţial mă protejase de aflarea adevărului mă aducea acum în mijlocul informaţiilor. Filozofia nazistă nu era ceea ce îmi doream pentru copiii mei. Ce puteam face? El m-a privit cu seriozitate şi mi-a răspuns:

— Trebuie să te hotărăşti ce eşti: austriacă, nemţoaică sau româncă?

Numai un răspuns puteam avea la o astfel de întrebare şi l-am dat din adâncul inimii mele.

— Sunt româncă, i-am spus.

Replica lui a fost severă şi provocatoare.

— Atunci poartă-te aşa cum ai hotărât! Fii române!

Cuvintele lui au continuat să-mi răsune în urechi în timp ce îndeplineam în continuare responsabilităţile pe care mi le asumasem. Probabil din cauza lor am făcut nişte schimbări de ultimă oră în planurile pe care le aveam pentru copii. Drumul de şaisprezece ore pe care copiii cei mai mari trebuiau să-l facă spre şi dinspre şcoala lor de la Salem, unde de acum trebuia să meargă şi Alexandra, devenise o sursă de continuă îngrijorare pentru mine din cauza bombardamentelor tot mai frecvente pe liniile de cale ferată. Am hotărât să-i las pe cei trei copii mai mari în România, unde puteau merge la şcolile germane şi, în timp, puteau să-şi perfecţioneze cunoştinţele de limba română, dar pe ceilalţi trei copii i-am luat înapoi la Sonnberg în septembrie 1943.

Oricum, m-am întors planificându-mi extinderea muncii pe care o făceam pentru răniţii români şi creşterea eficienţei acesteia şi, din cauza discuţiei pe care o avusesem cu prinţul Ştirbei, eram hotărâtă să organizez totul astfel încât să nu mai fie nevoie acolo de prezenţa mea. Aveam cu mine o scrisoare care mă împuternicea să-i iau în seama mea pe toţi răniţii români din marele Reich, Cehoslovacia şi Polonia. Toate consulatele trebuiau să mă ajute după cum le ceream. Era acum de datoria mea să caut răniţii şi să hotărăsc, după ce mă informam care era starea lor, care din ei trebuiau să rămână în Austria sau Germania pentru tratament şi care trebuiau trimişi în România.

Scrisoarea era semnată de şeful personalului românesc, generalul Şteflea, un om mai norocos decât mulţi dintre camarazii săi. în 1946 generalul a murit în urma unui atac de cord în

timp ce îşi vizita primul nepot, născut de curând, înainte ca ruşii să apuce să-l pedepsească. Căci ruşii şi-au format o concepţie foarte largă în ce priveşte crimele de război, odată ce au ocupat România. Oricine colaborase, în orice fel, la efortul de război — susţineau ei — era un criminal de război şi merita orice pedeapsă care le convenea să o dea: închisoarea, munca silnică sau moartea. Aşadar, ei nu-şi alegeau ca victime doar militari, ci şi civili, căci constructorul de drumuri şi fata care cosea nasturi pe uniforme, fermierul care vindea mâncarea ce ar fi putut ajunge în stomacul unui soldat şi inginerul ale cărui planuri făceau ca fabrica să fie mai productivă contribuiau cu toţii la război, deci erau criminali. Nimeni nu era în siguranţă, nici după ce au trecut primii ani de ocupaţie. Memoria ruşilor era lungă şi dacă un om anume nu putea fi găsit pentru a fi pedepsit, familia lui era numai bună de pedeapsă. A fost, de exemplu, un rus alb care a reuşit să-l scape pe fiul său, pe atunci foarte mic, de revoluţia bolşevică din 1919. în 1945 ruşii, care aveau o memorie bună, l-au căutat în Bucureşti şi, întrucât el dispăruse, ascunzându-se, l-au arestat şi l-au omorât pe fiul său, care nici nu-şi amintea de Rusia. Ca şef al personalului românesc, generalul Şteflea nu ar fi putut avea parte decât de o moarte oribilă din partea ruşilor, motiv pentru care îl consider norocos că a murit de moarte naturală.

Pentru a fi mai liberă să plec de la Sonnberg în drumurile pe care trebuia să le fac ca să-mi pun la punct noua mea muncă, am instalat în castel, în toamna lui 1943, un doctor rezident şi o infirmieră. Pe lângă spitalul din Viena, care era sediul pentru răniţii români, mai existau în Viena alte unsprezece spitale care erau specializate în anumite cazuri; şi se mai găseau

cel puţin cinci asemenea locuri pentru tratament în Berlin. Unele se ocupau în special de soldaţii care îşi pierduseră vederea, altele de cei cu membrele amputate, altele de victimele cu tuberculoză osoasă, altele de cei care aveau nevoie de chirurgie plastică şi aşa mai departe. Poate cei mai cunoscuţi în Statele Unite erau doctorii Lorenz, tatăl şi fiul, din Viena, care operau pe oase, şi doctorul Sauerbruch în Berlin, unul din primii care au operat un plămân, inventatorul unor instrumente care şi acum se mai folosesc în acest gen de operaţie. în ultima parte a anului 1943 şi începutul lui 1944 au trecut pe la biroul din Viena aproape trei mii de români care au fost trimişi într-unul din aceste spitale sau în România, pentru a continua tratamentul acolo. în acelaşi timp în România, la Şcoala de Echitaţie de la Sibiu, despre care o să vă vorbesc mai încolo, a început instruirea pentru soldaţii orbi şi dresarea câinilor pentru aceştia şi s-au luat măsuri ca o serie de tehnicieni să meargă în Austria pentru a învăţa să confecţioneze membre şi ochi artificiali.

Având sarcina „să caut răniţi" am fost nevoită să fac multe drumuri şi să învăţ tehnici de călătorie în timp de război. Deoarece staţiile şi nodurile de cale ferată erau bombardate des şi constituiau ţinte foarte vulnerabile, m-am obiş-nuit să călătoresc doar cu un bagaj de mână. îndată ce se anunţa un raid, trenurile se îndepărtau cât de repede de staţii, iar pasagerii coborau din tren şi se aruncau la pământ pe câmp, pentru că adăposturile din staţii nu erau suficiente decât pentru angajaţii feroviari şi nu puteau fi folosite pentru publicul călător. Benzina era atât de greu de găsit încât cele mai multe din călătoriile mele începeau la ora cinci dimineaţa, când plecam de la Sonnberg cu o trăsură trasă de un cal şi mă duceam până la

gara din Hollabrun ca să prind primul tren spre Viena. Unele dimineţi erau luminoase şi plăcute, şi atunci îmi aminteam, amuzându-mă, ambiţia mea de când eram mică de a avea un cal şi o trăsură pe care să le mân chiar eu; dar alte dimineţi erau reci şi urâte, şi atunci regretam cu siguranţă că mi se împlinise ambiţia. Câteodată guvernanta copiilor — doamna care nu avea nici o idee cum se spălau şi se călcau hainele — venea cu mine până la Viena, dar nu aş putea spune că noi două călătoream *împreună.* Ea simţea că demnitatea ei îi cerea să meargă la clasa a doua, care era întotdeauna aglomerată, în timp ce eu descoperisem că o mulţime din muncitorii care călătoreau la clasa a treia se urcau şi coborau în staţiile de pe parcurs, astfel încât eram sigură că-mi găsesc loc fără să aştept prea mult. Aşa că, atunci când mergeam la Viena, guvernanta stătea cu demnitate în picioare în- tr-un vagon de clasa a doua, iar eu stăteam mulţumită jos într-unul de clasa a treia!

în timpul acestor călătorii am vizitat Freiburg, Leipzig, Breslau, Berlin, Linz, Salzburg, Praga şi alte oraşe. Pe lângă aceste vizite am făcut scurte călătorii în România. Deşi toate drumurile acestea erau istovitoare, îmi amintesc în special călătoria din decembrie 1943, când am fost să-i iau pe cei trei copii mai mari de la şcoală pentru vacanţa de Crăciun. Aveam doar patru zile de stat în România, şi în legătură cu munca mea aveam multe întâlniri cu persoane oficiale şi audienţe pe care trebuia să le ţin chiar eu. Mai erau şi unii prieteni pe care doream să-i vizitez, un botez la care trebuia să iau parte, plus alte treburi personale de rezolvat. Pe lângă toate astea, venisem cu o lungă listă de cerinţe de la soldaţii răniţi, pe care ajunsesem să-i cunosc destul de bine şi ale căror familii locuiau lângă Bucureşti sau Braşov.

Nu aveam cumva o secundă liberă ca să dau un telefon la o mamă sau la un tată, să le spun că fiul lor este pe cale să se însănătoşească? Dacă se întâmpla să trec pe strada cutare sau prin satul cutare, nu puteam să mă opresc o clipă să vizitez o bunică oarbă sau un băieţel bolnav, să le spun că nepotul sau tatăl lor se vor gândi la ei de Crăciun? Este greu să refuzi cerinţe şoptite printre bandaje sau care vin de la oameni care îndură cu curaj operaţii complicate şi mă străduiam cât puteam de bine să transmit toate mesajele care-mi fuseseră încredinţate.

întrucât cele mai multe din cazurile care se găseau în Austria pentru tratament erau destul de grave, nu puteam să-i liniştesc pe oameni întru totul. Curajul familiilor solda- ţilor, în efortul lor de a-şi ascunde neliniştea şi amărăciunea, era mişcător, iar vizitele şi telefoanele pe care le aveam de dat nu erau deloc uşoare. Rareori am trăit şi momente mai relaxate, ca de exemplu atunci când am telefonat unui om de afaceri la birou pentru a-i transmite un mesaj de la fiul său şi m-am prezentat, aşa cum se face atunci când telefonăm: „Aici domniţa Ileana". Crezând, în mod evident, că este victima unei glume proaste, el a răspuns tăios, „Şi aici împăratul Chinei!" şi a închis. Doar la a treia încercare şi-a dat seama că eram eu într-adevăr, şi am fost fericită că aveam un mesaj îmbucurător pentru el, căci astfel am putut râde împreună de cât de greu îmi fusese să îl transmit.

Ceea ce nu prevăzusem era răspunsul la aceste mesaje. Familiile acestor soldaţi şi ale altora care erau în Sonnberg şi Viena au întrevăzut deodată ocazia de a le trimite un micuţ dar celor care urmau să-şi petreacă Crăciunul într-o ţară străină. într-un răstimp extrem de scurt am primit zeci de pachete, mici

— dacă le luam în parte —, dar împreună alcătuiau o grămadă enormă. Erau aduse personal, cu rugăminţi fierbinţi ca fiului sau fratelui, sau iubitului, sau soţului să-i fie dată această mică delicatesă, căreia cu siguranţă îi ducea dorul. Cum puteam să refuz? Până la urmă a trebuit să fie sacrificată o banchetă întreagă din compartimentul nostru de tren pentru a putea aşeza cum trebuie incredibilul număr de pachete, pe care le-am legat împreună cât de bine am putut.

Ca şi cum astea nu erau de ajuns, Minola a început să se simtă din ce în ce mai rău. Cu o zi înainte îşi sărbătorise cea de-a zecea aniversare, aşa că atunci când s-a plâns că se simte rău în preajma plecării nu am luat-o prea în serios, dar am pus-o în pat să se odihnească până când a trebuit să plecăm. Oricum, după ce am început călătoria mi-a fost foarte clar că nu se simţea doar puţin rău, ci era vorba de ceva mult mai serios. De la Budapesta în continuare am avut numai un compartiment la dispoziţie. Cu bagajele noastre şi pachetele soldaţilor înghesuite în el, abia dacă mai rămăsese loc să ne mişcăm. Pe măsură ce trecea timpul, Minola era tot mai iritată şi se simţea din ce în ce mai rău. Până la urmă m-am convins că avea scarlatină. Apoi mi-a fost teamă că oficialităţile ne vor descoperi şi ne vor da jos din tren, la mulţi kilometri depărtare de casă. întrucât compartimentul era deja contaminat, m-am gândit că puteam foarte bine să călătorim în el până la Viena şi, din fericire, din cauza problemele care apar pe timp de război, nimeni nu ne-a studiat prea îndeaproape.

Eram atât de mulţumită că ajungeam în sfârşit la apartamentul nostru din Viena încât am putut suporta cu curaj reacţia celor de la căile ferate când i-am atenţionat despre ceea ce

credeam eu că are copilul meu. Bineînţeles că au primit această problemă ca pe o ultimă picătură adăugată existenţei lor deja foarte îngreunate, iar eu m-am scuzat cât am putut! Am petrecut o noapte albă în Viena, încercând să o facem pe Minola să se simtă cât de cât bine şi să găsim un doctor, care mi-a confirmat imediat diagnosticul şi ne-a înseninat puţin spunându-ne că era o formă uşoară. In dimineaţa următoare am pornit spre Sonnberg. Cei de acolo, anunţaţi prin telefon, făcuseră pregătiri să o izoleze pe Minola de ceilalţi copii şi de soldaţi, iar Frâu lise Koller s-a oferit să o îngrijească pe parcursul carantinei pentru ca eu să pot fi liberă să-mi văd de celelalte treburi care, chiar în acel moment, includeau şi distribuirea unui număr mare de pachete din România! în noaptea aceea, când în sfârşit am reuşit, mulţumită, să mă vâr în pat, a sunat telefonul. Anton, în drum spre casă în permisia lui de Crăciun, avea probleme cu maşina, care s-a oprit la cincizeci de kilometri de casă. Trebuiau făcute iar focurile, trebuia să se încăl-zească apă ca să poată pomi maşina noastră, şi să fie trimişi acolo oameni să-l ajute. Până la ora şapte dimineaţa s-au întors cu toţii la Sonnberg, şi atunci sărbătorile au început cu adevărat.

Au fost sărbători frumoase, chiar dacă au început cu atâtea greutăţi. Nu ştiam atunci că erau pentru noi ultimele pe care le petreceam în Austria. în cinci decembrie un prieten care venise acasă în permisie s-a îmbrăcat în Moş Nicolae. înfăşurat cu măreţie în haina de hermină pe care o dăruisem mamei mele, dar cu cizmele lui de soldat ară- tându-se numai bine de sub ea, el a comentat purtarea copiilor în versuri meşteşugite care i-au distrat pe toţi — chiar şi pe Niki care, cu cei şase anişori ai lui, nu înţelegea încă prea multe din cele ce se

petreceau în jur. Atunci, la Crăciun, au fost împodobiţi brazi prin spitale şi am împărţit răniţilor pachetele din România şi cele pe care le-am făcut noi. Aveam şi un brad special pentru Minola, care se simţea foarte bine ca bolnavă. Deoarece îmi schimbam des hainele şi îmi dezinfectam mâinile, puteam să mă duc să o văd regulat, ceea ce mă liniştea în privinţa ei, iar ea era încântată că îşi avea propria ei sărbătoare de Crăciun. în castel aveam un brad mare, iar mulţi copii din sat, precum şi mulţi ofiţeri şi soldaţi veneau să se bucure de el. Pentru a face ocazia cât mai festivă cu putinţă, ne-am îmbrăcat cu toţii în ce aveam mai bun. Eu mi-am pus diadema cu safire şi diamante pentru că de mult timp mă vedeau toţi, familia, personalul şi soldaţii, doar în haine de călătorie sau în uniforma de infirmieră. Am cântat colinde, am împărţit şi am primit cadouri, iar copiii s-au bucurat, toate astea alungând pentru un scurt răstimp gândurile despre război — şi aşa s-a mai terminat un an.

Anul 1944 a început cu o îngrijorare crescândă în Austria în legătură cu evoluţia războiului şi la asta se adăuga, în ce mă privea, propria mea nelinişte pentru ţara mea. Condiţiile de trai şi de călătorie se înrăutăţiseră pe măsură ce distrugerile provocate de bombele Aliaţilor erau din ce în ce mai mari. Toţi erau nervoşi şi obosiţi. Peste tot apăreau mici conflicte, într-un fel pe care nimeni nu şi-l poate imagina dacă nu a trăit într-o ţară aflată în război. îmi amintesc, de exemplu, o serie de certuri între unele cameriste şi unii dintre refugiaţii pe care i-am primit la noi, care au avut ca rezultat „informarea" poliţiei că fetele aveau mai mulţi pantofi decât le erau îngăduiţi prin sistemul de raţionalizare. Când, în cele din urmă, ne-am trezit cu un *Hausdurchsuchung*

meticulos pentru numărarea pantofilor noştri şi s-a descoperit că, într-adevăr, unele dintre servitoare aveau mai mult decât cele două perechi aprobate de lege, poliţia nu a luat nici un fel de măsuri, dar în casă a rămas multă amărăciune.

Mai erau şi alte probleme, mult mai serioase, ale solda- ţilor. Unii dintre cei cu răni foarte grave nu puteau suporta durerile şi reuşeau câteodată, în confuzia caracteristică războiului, să facă rost din oraşe de morfină în plus. în timp, deveneau dependenţi, şi înainte de a li se administra alte tratamente trebuiau să fie dezobişnuiţi de acest obicei. Acesta era un proces îndelungat şi chinuitor, în care am încercat şi eu să-mi aduc partea mea de ajutor. Şi totuşi, nu reuşeam să salvăm toate vieţile pentru care luptam îndelung, cu disperare, şi fiecare înfrângere de acest fel devenea o înfrângere personală, pentru că ne apropiam mult de oamenii pe care încercam să-i ajutăm în lupta lor pentru supravieţuire.

Mai erau şi accidentele şi suferinţele care apar în orice casă în care sunt copii. într-o vacanţă în care copiii erau la Sonnberg, Sandi, încercând să întoarcă o roabă, a intrat în Ştefan. Ca să-şi recapete echilibrul, el şi-a întins mâna atât de repede şi cu atâta putere încât a spart astfel un geam şi s-a tăiat rău. Infirmiera, văzând sângele ţâşnind dintr-o rană de pe antebraţ, a pus repede un garou şi a alergat să cheme doctorul, fără să-şi dea seama că mai era încă o rană care sângera serios deasupra cotului. Numai datorită faptului că în acel moment medicul era întâmplător în castel şi a venit imediat, Ştefan a putut să supravieţuiască pierderii mari de sânge; cicatricele provenite de la acest accident se mai văd şi acum. Niki, care avea aproape şapte ani în 1944, şi-a zdrobit mâna la uşa maşinii, astfel că una din scurtele

permisii ale lui Anton a fost petrecută în plimbări cu bietul copil la Viena şi înapoi, până când am fost siguri că oasele s-au aşezat corect şi că se vindecau. Dar îngrijorarea mea cea mai mare pentru cei trei copii care erau cu mine în Austria era cauzată de veştile de pe front. Mă gândeam tot mai des că aş fi vrut să-i ştiu şi pe ei în România, chiar dacă ruşii avansau încontinuu şi prietenii mei din Austria considerau că e o nebunie să plec înapoi, spre inamic, în loc să rămân unde mă găseam.

Personal, avusesem puţine contacte cu ruşii, exceptân- du-le pe cele din copilărie, când revoluţia bolşevică a adus cu ea o mulţime de refugiaţi care veneau în România să caute protecţie. Ruşii erau asociaţi în mintea mea cu moartea crudă a membrilor familiei mamei mele din Rusia şi în special cu asasinarea verişorului meu, ţareviciul Alexis, care fusese lăsat în seama mea atunci când ţarul şi ţarina au vizitat România împreună cu copiii lor, în 1914. Văzu-sem efectele revoluţiei în armata rusă care se oprise în Iaşi, şi mai târziu am auzit poveştile refugiaţilor care fuseseră ajutaţi de unele organizaţii de caritate în care lucrasem şi eu în adolescenţă. In Austria, în timpul acestor ani de război erau câţiva ruşi împrăştiaţi prin ţară: unii erau prizonieri de război şi alţii îşi părăsiseră ţara cu voia lor.

Aceasta era şi situaţia unei servitoare care lucra pentru o vieneză care venise să locuiască în satul Sonnberg. Insistasem, în ciuda protestelor stăpânei sale, ca rusoaica să fie invitată la castel atunci când am purtat diadema. Toată lumea a fost surprinsă când ea a izbucnit deodată în lacrimi, iar când şi-a revenit a explicat, într-o germană împiedicată, că părinţii ei aveau acasă, ascunsă bine, pentru a nu fi găsită de comunişti o fotografie a ţarinei

purtând o diademă ca a mea şi că îi aminteam de ea şi de casa ei. O altă rusoaică lucra pentru o doamnă care era foarte drăguţă cu ea şi prin această fată am început să aflu cum se purtau comuniştii. în primăvara aceea din 1944 înaintarea ruşilor părea că îi aduce pe zi ce trece tot mai aproape, şi această rusoaică credea că intrarea ruşilor în Austria era doar o chestiune de timp. Dar ea era nerăbdătoare să-şi arate recunoştinţa pentru comportamentul frumos de care avusese parte şi îşi liniştea stăpâna:

— Când vor veni ruşii, spunea ea cu ardoare, o să le povestesc cât de bună aţi fost cu mine, şi ei vor fi buni cu dumneavoastră drept mulţumire, o să vedeţi! O să vă omoare repede — aici fata făcea un gest brusc ca şi cum şi-ar fi tăiat gâtul — şi nu o să vă tortureze deloc! Vă promit eu că o să fac acest lucru pentru dumneavoastră!

Satisfacţia sa legată de această intenţie generoasă era aproape de necrezut pentru mine pe vremea aceea, dar am ajuns să văd, mai târziu, că pentru ea era ceva obişnuit, toate astea făceau parte dintr-o viaţă pe care oamenii cu greu şi-ar fi putut-o imagina.

Asemenea incidente şi experienţe îi făceau pe austrieci să vadă ca pe o nebunie ideea mea de a-i lua în România şi pe ceilalţi trei copii, dar pentru aceasta aveam doar un răspuns. Dacă urmau pericole mai mari, voiam ca şi copiii să fie acolo unde toţi îmi erau prieteni. Astfel, în martie i-am dus la Bran şi am aranjat ca ei să poată rămâne acolo, intenţionând să mă întorc în Austria şi să continuu munca mea cu răniţii până când se mai putea. Când cei trei copii mai mari au venit de la şcoală într-un weekend, a fost o mică sărbătoare. Ştefan crescuse foarte

mult, atât de mult încât mă simţeam mică atunci când stătea lângă mine. Dar în 27 martie, când trebuia să pornesc spre Viena, nu am mai putut pleca. Se zvonea că ruşii intraseră în Moldova, iar re- fugiaţii se îngrămădeau în partea de sud a României; germanii îşi pregătiseră apărarea şi începuseră neînţelegerile cu ungurii, şi orice deplasare pe teritoriul Ungariei era interzisă. Deocamdată nu aveam de ales. Mă găseam în România şi trebuia să rămân acolo, chiar dacă adusesem numai un bagaj de mână cu mine.

Am scris în Austria, trecând administrarea spitalului de la Sonnberg în seama doctorului Gligore, şi am pus la punct restul atribuţiilor mele de acolo până când mă puteam întoarce. în tot acest timp am avut un sentiment curios, in- stinctiv, că în duda dorinţei mele de a mă întoarce în Austria, locul meu era acum lângă poporul meu. Şi aşa s-a şi dovedit a fi, căci, deşi am plecat înapoi în mai pentru o săptămână, ca să verific cum se desfăşurau lucrurile la spital, demarasem deja în România o muncă în care era mare nevoie de mine. Pe atunci intenţionam să călătoresc între Austria şi România suficient de des cât să rămân în legătură cu munca pe care o făceam acolo pentru răniţi, dar împrejurările care au urmat au făcut imposibilă reîntoarcerea mea vreodată la Sonnberg, după acea scurtă săptămână din mai 1944.

în ultimele zile ale lui aprilie am avut o perioadă mai relaxată în munca pe care o începusem în România. Eram nerăbdătoare să văd cu ochii mei ce se mai întâmpla la spitalul de la castel şi cum mergea ceea ce planificasem prin scrisori. Chiar dacă drumul prin Ungaria era încă dificil şi trebuiau îndeplinite tot felul de condiţii ca să-l pot face, am reuşit să obţin aprobările necesare pentru dus şi pentru întors şi am pornit la drum, într-o seară, împreună cu

secretarul meu. Comandatul general al trupelor de vânători de munte m-a condus până în gara întunecată şi dărâmată de la Braşov. Amintirea trenurilor distruse m-a urmărit, într-un fel apăsător, tot timpul călătoriei. Trebuie să mărturisesc că bombardamentele asupra trenurilor pe care le trăisem până atunci îmi provocau o groază pe care cu greu mi-o puteam stăpâni, dar am ajuns cu bine în Viena, după numai o alarmă.

Răniţii şi personalul de la Sonnberg ne-au primit cu un bun-venit care mi-a făcut inima să crească de plăcere, dar am aflat că, din cauza dificultăţilor în sistemul de telecomunicaţii, telegrama noastră nu fusese primită, astfel că Anton tocmai plecase de câteva ore. Oricum, a putut să vină înapoi pentru două zile în timpul acelei săptămâni — o săptămână plină de întâlniri şi vizite la spitale, de convorbiri cu ofiţeri şi cu personalul medical şi de obişnuitele mesaje personale din România pentru unii dintre răniţi. Sperasem să mă pot întoarce în România cu maşina, dar aprobarea pe care am obţinut-o era numai pentru călătoria cu trenul. Mi-am dat seama că eram norocoasă că o aveam şi pe aceasta, că bombardamentele intensive făceau ravagii peste tot. La ultima mea vizită la Berlin, ceva mai devreme în primăvara aceea, găsisem unele părţi ale oraşului atât de distruse încât m-am pierdut de câteva ori în timp ce m-am dus de la Legaţie la câteva spitale, şi acest lucru era valabil pentru multe alte oraşe. Oricât mă îngrozea mersul cu trenul, întrucât mă simţeam întotdeauna încarcerată într-o ţintă vulnerabilă pentru bombe, acesta era singurul fel în care puteam ajunge în România. Prin urmare mi-am cumpărat bilet, fără să am vreo premoniţie că atunci vedeam Sonnbergul pentru ultima oară.

îmi amintesc cum, într-o după-amiază de mai,

obosită de câte aveam de făcut într-un timp atât de scurt, m-am odihnit puţin în grădina castelului. Am privit florile pe care le-am plantat, m-am uitat îndelung la frumoasa clădire care fusese casa mea fericită timp de opt ani şi pe care am iubit-o din toată inima. îmi pare bine că nu am avut nici un fel de presimţire că nu o voi mai revedea, sau că frumuseţea ei urma să fie distrusă pentru totdeauna, căci această ultimă imagine mi-a rămas în minte nealterată. încet, fără să-mi dau seama, atunci când stăteam în grădină, o uşă se închidea în urma mea, şi alta se deschidea înainte. „Nu aduce anul ce aduce ceasul", spunem noi, români.

ZECE

Pe noptieră, în dormitorul meu din Noua Anglie, lângă Biblie şi Cartea de rugăciuni, se află o cruce grea de argint. Este lungă de aproape zece centimetri şi are crucifixul gravat pe ea. Ea mă însoţeşte oriunde merg. Dacă sunt în casa unui prieten ori fac o călătorie într-un oraş străin unde trebuie să ţin o conferinţă, crucifixul stă lângă mine — mărturie continuă a puterii credinţei şi sacrificiului. Ea îmi aminteşte de casa şi munca mea şi de încrederea pe care mi-au dat-o cei care au rămas în urmă. Este un simbol al puterii care mă ajută să „trăiesc din nou", căci atunci când mă uit la ea, îmi vin în minte cuvintele: „în lumea aceasta veţi avea multe necazuri, dar fiţi bucuroşi; eu am biruit lumea." Dacă El nu ar fi biruit lumea aceasta, lăsân- du-ne astfel exemplul Său, cum aş fi putut eu să supravie- ţuiesc în ziua în care am primit această cruce de argint?

Era 12 ianuarie 1948. Nepotul meu, regele

Mihai, fusese silit de către comunişti să abdice în 30 decembrie 1947, iar noi eram trimişi departe de tot ceea ce cunoşteam şi iubeam, către o destinaţie necunoscută. Trenul cu care plecam din România a oprit în gara din Braşov, care era în ruine din cauza bombardamentelor pe care le suferise. Am privit cu tristeţe către peroanele goale şi reci, unde lucrasem pentru cantina Crucii Roşii, dar era întuneric şi în afara gărzilor comuniste nu vedeam pe nimeni. Nici aici, nici în restul tristei noastre călătorii, oamenilor nu le era îngăduit să-şi ia rămas-bun.

Deodată am văzut o faţă cunoscută şi dragă mie. în uniforma ei de la cantină, înfofolită într-o haină groasă de iarnă, stătea acolo o prietenă lângă care lucrasem zi de zi. De neîmblânzit, ca întotdeauna, fără teamă şi cu încăpăţânare, ea sfidase autorităţile, îndrăznind să nu dea ascultare ordinelor, şi venise să-şi ia rămas-bun de la colaboratoarea ei care pleca. Am ţâşnit spre uşa compartimentului şi am des- chis-o înainte ca gărzile să poată interveni în vreun fel, ne-am îmbrăţişat, iar ea mi-a împins ceva în palmă în timp ce mi-a şoptit:

— Domnul să te aibă în pază! Continuă ce ai început oriunde te vei duce.

Am putut doar să încuviinţez din cap. Cuvintele nu-mi veneau, şi nici lacrimile. Trenul s-a pus în mişcare. Am privit lung, cu ochii uscaţi, înspre satele pe care le cunoşteam bine şi le iubeam şi care acum zăceau sub zăpadă, luminate de razele reci ale lunii, iar în mână strângeam o cruce de argint.

Astăzi, când ţin în mână această cruce şi mă uit pe geam, într-o ţară care este atât de îndepărtată de a mea, privirea mi se opreşte pe un brad, şi pentru o clipă mi se pare că mă uit chiar la primii brazi pe care mama i-a plantat în jurul bisericuţei de lemn de la Bran. Cu câtă

mulţumire mă duceam să mă odihnesc, pentru scurte perioade, în castelul meu din mica vale din Carpaţi; acolo i-am dus pe copiii mei mai mici în timp ce lucram pentru cantina Crucii Roşii din oraşul Braşov, la patruzeci de kilometri de castel.

După cum am spus, cei trei copii mai mari mergeau la şcoli din Braşov încă din septembrie 1943. Problema locuinţei pentru ei fusese rezolvată de către sora secretarului meu, al cărei soţ era căpitan în brigada de pompieri de acolo. In România acest serviciu era controlat de către armată, şi bărbaţii puteau să-şi facă armata la pompierii din oraşe şi sate dacă voiau. Căpitanul avea un apartament frumos în cadrul cazarmei şi, printr-o înţelegere cu un ofiţer necăsătorit care era încartiruit tot acolo, a putut să facă rost de camere pentru Ştefan, Minola şi Alexandra. întrucât copiii se cunoşteau bine cu secretarul meu şi cu familia lui, au fost mulţumiţi să rămână acolo în timp ce eu eram în Austria. Când i-am adus pe Niki, Magi şi pe Elisabeta în România, în martie 1944, i-am aranjat într-o casă din satul Bran, întrucât castelul de acolo nu putea fi folosit în lunile de iarnă. Frâu Koller şi doica lor, Gretl, aveau grijă de ei deoarece la început mă aşteptam să pot călători între Austria şi România. Dacă nu aş fi avut astfel de planuri aş fi trimis unele din obiectele mele cele mai preţioase din Austria la Bran, în loc să le las la Sonnberg. Aşa cum stăteau lucrurile, din cauza pericolelor la care eram expuşi atunci când călătoream cu trenul, am încetat să iau cu mine, de teamă să nu le pierd, comorile mele cele mai de preţ: Biblia şi ultima scrisoare primită de la mama.

încordarea bruscă apărută în martie în relaţiile dintre Germania şi Ungaria, din cauza căreia fuseseră interzise toate deplasările

civililor, m-ar fi obligat să stau, credeam eu, doar temporar în Braşov. Oricum, am prevăzut câteva săptămâni de inactivitate, ceea ce nu am putut suporta niciodată şi, de asemenea, mi-am dat seama că era nevoie de oricine putea fi de vreun ajutor. Ruşii ameninţau puternic frontierele noastre dinspre nord şi nord-est, iar prin Braşov treceau nenumărate trenuri cu refugiaţi care duceau populaţia ameninţată spre regiuni mai sigure. Am cerut la sediul Crucii Roşii din Braşov să mi se dea de lucru până mă voi putea întoarce în Austria, şi am fost trimisă la cantina de la gară.

Braşovul este un oraş săsesc vechi şi fermecător, aşezat într-o depresiune a Carpaţilor, chiar acolo unde începe bogatul podiş al Transilvaniei. Ca toate oraşele cu pretenţii, şi Braşovul se poate lăuda cu un castel şi o biserică gotică. Castelul, care se află pe un deal în mijlocul oraşului, nu este deosebit de interesant prin arhitectură, şi este folosit ca închisoare, dar biserica e foarte frumoasă. Se cheamă „Biserica Neagră" din cauza culorii închise a zidurilor de piatră şi sporeşte mult farmecul oraşului. Văzut din aer, Braşovul arată cam ca o caracatiţă care stă cu corpul pe podiş şi braţele ei numeroase se răsucesc în văile care se întind la poalele munţilor din jur. Străzile şerpuiesc în sus şi în jos şi de jur-împrejur. Cu excepţia unor clădiri ceva mai înalte şi a anacronismului unui hotel modern în mijlocul oraşului, aproape toate casele au unul sau două etaje, iar cele mai multe au acoperişuri de ţiglă roşie şi zidurile vopsite în ocru. Grădinile cu flori se întind până aproape în pădure şi în zilele de târg costumele ţăranilor din împrejurimi adaugă culori vii acestei imagini.

Populaţia oraşului era alcătuită din români, maghiari şi saşi. Populaţia Transilvaniei este formată aproape în întregime din aceste trei

naţionalităţi. Deşi românii formează marea majoritate şi se află aici încă din zilele colonizării Daciei Felix de către Traian, ei sunt, în cea mai mare parte, ţărani. Cronicile vechi ale popoarelor care i-au invadat se refereau la strămoşii românilor numindu-i „pastores Romanorum". Cu opt sute de ani în urmă, sub protecţia Cavalerilor Teutoni, Transilvania a fost colonizată cu populaţie germană şi, după cum povesteşte o legendă, primul grup a fost constituit din copii răpiţi de către Fluieraşul din Ha- melin. Ungurii, care în cele din urmă au stăpânit acest pământ „de dincolo de păduri" ca şi cuceritori, nu au reuşit niciodată să distrugă limba şi cultura românilor, în ciuda unor eforturi neînchipuit de drastice în această direcţie. Coloniştilor germani chiar li s-a permis întotdeauna să aibă propriile lor şcoli şi biserici, chiar şi de către unguri, şi, ca urmare, cele trei limbi coexistă şi acum, mulţi transilvăneni fiind, de fapt, trilingvi, ca şi elveţienii. Odată cu formarea României Mari în 1918 s-a cerut învăţarea limbii române, dar nu a fost făcută nici o încercare de eradicare a altei limbi. Din acest motiv am putut să îi înscriu pe copiii mei într-o şcoală germană, unde, cu germana pe care ei deja o cunoşteau, educaţia lor putea fi continuată fără întrerupere în timp ce ei îşi îmbogăţeau şi cunoştinţele de limba română.

Braşovul şi-a menţinut aspectul de oraş din alte vremuri, dar în timp au apărut multe industrii în curs de dezvoltare în oraş şi în satele învecinate. Existau numeroase manufacturi şi fabrici care produceau textile, unelte, muniţii şi avioane, hârtie sau vagoane de tren şi altele. Au apărut grădini şi sere în care se cultivau legume şi flori, iar văile erau presărate cu ferme mici dar bine cultivate. In plus, Braşovul era un nod important de cale ferată, motiv pentru care era

considerat un posibil obiectiv militar important.

într-o zi însorită dar rece din martie m-am prezentat, nu fără emoţii, la cantina Crucii Roşii din gară. Chiar şi clădirea gării era veche dar impozantă în demnitatea ei prăfuită. Semăna întrucâtva cu o bătrână doamnă care cunoscuse şi zile mai bune, dar care acum se pierduse în mulţimea for- fotindă, murdară şi pestriţă, care se înghesuia pe peroane şi în săli de aşteptare. Era plină de soldaţi, persoane oficiale, femei, copii, domni cu înfăţişare respectabilă şi câini vagabonzi, toţi îmbulzindu-se unul în altul. Mi-am făcut drum cu umerii printre ei către uşa care ducea înspre cantină — care pe vremea aceea se afla într-o încăpere mult prea mică pentru cât de multe se făceau în ea. înăuntru erau două cazane enorme pentru ceai şi supă, nişte mese mari, dulapuri, o chiuvetă şi nenumărate ceşti, coşuri, sacoşe şi bidoane.

Am fost întâmpinată de o femeie înaltă, blondă, bine făcută, care m-a privit drept în faţă cu ochii ei albaştri, pătrunzători. Era doamna Podgoreanu, care conducea neobosită cantina de patru ani. Avea un comportament foarte direct şi părea obişnuită să comande. S-a uitat la mine cu o expresie care parcă spunea „Bun, şi cu tine ce să fac?" Felul în care mi-a scuturat mâna mi-a dat impresia că îşi lua treaba foarte în serios şi că nu ar tolera nici o abatere, şi de-odată m-a copleşit timiditatea teribilă pe care am simţit-o de multe ori. în interior mă simţeam mică şi incompetentă, în timp ce pe din afară aveam impresia că mâinile şi picioarele mi-ar fi crescut deodată anormal de mari şi absolut neîndemânatice. Această senzaţie combinată cu o dorinţă disperată de a-i mulţumi pe ceilalţi au constituit întotdeauna un mare handicap pentru

mine şi încă mă tulbură destul de mult şi acum, deşi pentru cei din jur am învăţat, printr-un mare efort de voinţă, să mă stăpânesc. Când eram mai tânără, de câteva ori am leşinat pur şi simplu în urma acestui efort pe care-l făceam ca să mă stăpânesc.

Am încercat să-i zâmbesc firesc doamnei Podgoreanu.

— Vă rog, aş putea să spăl, sau să fac altceva, sau doar să aştept?

— în curând vine un tren cu soldaţi. Puteţi să serviţi ceai la fereastra aceea de acolo, mi-a răspuns ea, pe un ton care părea că lasă de înţeles că măcar în felul acela poate reuşeam să nu provoc nici o pagubă şi mi-a dat nişte indicaţii simple în legătură cu ce aveam de făcut, pe care m-am străduit să le urmez întocmai. Soldaţii au apărut la fereastră şi cantina a început deodată să zumzăie de treabă. Mi-au mai fost prezentate şi alte persoane care lucrau pentru Crucea Roşie şi am fost încântată să aflu cât de diferite erau mediile sociale din care veneau. Erau soţii şi fiice de judecători şi farmacişti, soldaţi şi generali, directori de fabrici şi muncitori, care lucrau împreună într-o echipă bine organizată. Cantina era organizată în două schimburi: de la opt dimineaţa la unu, şi de la unu după-masa până la ce oră era nevoie! Nu toţi puteau să lucreze atâta, dar pe de altă parte erau câţiva care erau în stare să lucreze un număr incredibil de ore, şi şefa acestora era doamna Podgoreanu.

Am aranjat să lucrez o dată cu un grup, altă dată cu altul, ceea ce părea să mulţumească pe toată lumea, deşi eu mă gândeam că dacă lucram în schimbul de după-masă o dată, iar în dimineaţa următoare în cel de dimineaţă, puteam să-mi petrec următoarele douăzeci şi patru de ore la Bran, cu copiii mai mici. în Braşov,

bineînţeles, locuiam la cazarmă, cu ceilalţi trei copii mai mari. Oricum, de foarte puţine ori am ajuns la Bran atât de des pe cât mă aşteptasem; de multe ori am lucrat mai multe zile în şir, căci simţeam că măcar atât puteam face şi eu, în timp ce mizeria acelor zile mi se arăta în toată grozăvia ei.

Chiar şi aşa recordul meu nu s-a apropiat niciodată de acela al doamnei Podgoreanu. Ea părea că este acolo în permanenţă; prima care venea şi ultima care pleca. Priceperea cu care organiza totul era nemaipomenită, pe toţi ne uimea cu puterea ei şi se arăta sigură şi foarte capabilă în felul în care ne conducea, astfel încât o ascultam cu plăcere chiar dacă uneori insistenţa ei în privinţa metodelor pe care le aplica ea lucrurilor banale părea de neînţeles: de exemplu, îmi amintesc că în loc să cântărească zahărul pentru cănile de ceai, trebuia să numărăm exact patruzeci şi şapte de bucăţi şi să le punem în săculeţe, pentru a fi gata de folosire. Câteodată această numărare îndelungată putea deveni o operaţie aproape de nesuportat, mai ales când mai apărea şi câte o durere de spate, iar obiceiul ei de a lua la întâmplare un săculeţ ca să numere bucăţile, pentru a fi sigură că erau *exact* patruzeci şi şapte de bucăţi, ne făcea pe toţi să ne simţim trataţi ca nişte copii — în special atunci când găsea într-un săculeţ patruzeci şi opt sau patruzeci şi şase de bucăţi, ceea ce însemna că toate săculeţele trebuiau numărate din nou. Oricum, mi-am dat seama chiar şi aşa că insistenţa ei în privinţa acestei munci simple, monotone pentru mâinile noastre, ne oferea ocazia să scăpăm de tensiunea nervoasă la care eram supuşi în alte activităţi. Am început să o iubesc şi să o admir fără nici o rezervă. In timp ce suporta o durere personală cu mult curaj, ea

se dovedea a fi unul din lucrătorii cei mai buni, un conducător bun şi femeia cea mai lipsită de egoism din câte am cunoscut vreodată.

în prima dimineaţă isprăvile mele la fereastra de unde serveau ceai păreau să fi fost satisfăcătoare căci simţeam că doamna Podgoreanu se uita la mine mai puţin sceptică atunci când trenul cu soldaţi a plecat şi a venit vestea că urma să sosească primul tren de refugiaţi din ziua aceea, îmi amintesc bine de acest tren pentru că, deşi ce am văzut în el mi s-a părut îngrozitor, era nimic în comparaţie cu mizeria pe care urma să o văd mai târziu. în primul rând dimineaţa era însorită şi toată lumea părea să fie în bună dispoziţie şi, în al doilea rând, acest tren venise pe o rută pe care erau multe cantine şi nici nu avusese mult de aşteptat pe drum. Totuşi, găseam că situaţia lor era neînchipuit de tristă, iar starea în care se găseau soldaţii mei în Austria, în paturile lor curate şi sub îngrijire medicală de calitate, părea aproape de invidiat în comparaţie cu aceasta. Femei, copii şi bătrâni erau înghesuiţi în vagoane de marfă şi în vagoane de clasa a treia, împreună cu tot avutul pe care putuseră să şi-l ia cu ei — iar acest avut includea şi animale. Găinile, gâştele, vacile, câinii şi porcii făceau ca murdăria şi gălăgia să fie şi mai mari. Atunci am văzut pentru prima dată ce amestecătură absurdă de lucruri puteau să ia oamenii cu ei. Am văzut acolo vaci care stăteau incomod lângă lămpi fastuoase de bronz, găini care se odihneau în scaune Ludovic al XV-lea. Insă copiii cu ochii lor serioşi, aşa obosiţi, murdari şi flămânzi cum erau, m-au mişcat cel mai tare. Cum îmi mai doream să-i pot lua de acolo şi să le fac o baie bună cu apă caldă!

Noi, cei de la cantină, încărcaţi cu coşuri grele şi bidoane mari, am pornit cât am putut de

repede spre şine, ca să-i servim pe cei din tren, începând de la ultimul vagon, rugân- du-i pe oameni, în timp ce treceam pe lângă ei, să rămână în vagoanele lor şi să vină la ferestre ca să-şi primească porţiile. în coşuri căram pâine, slănină afumată şi şuncă, mere şi brânză, iar în bidoane aveam lapte pentru copii şi ceai fierbinte cu rom pentru cei mai în vârstă. Uneori aveam câteva ordonanţe care ne ajutau să cărăm, şi astfel puteam să servim mai repede. Nu era deloc uşor să împărţim mâncarea, căci erau atâţia cei cărora nu le puteam *domoli* foamea, ci doar să o amăgim. Hrăneam între două mii şi cinci mii de oameni în fiecare zi şi cea mai mare parte a hranei provenea din donaţii. Ne temeam întotdeauna să nu vină un tren chiar atunci când nu aveam nimic de dat.

Pe lângă împărţirea hranei şi a băuturii, am aflat că unul dintre noi trebuia să meargă întotdeauna prin vagoane să vadă dacă nu avea cineva vreo boală sau vreo nevoie specială. Şi aici erau dificultăţi, căci unii se plângeau în speranţa că vor primi o porţie suplimentară de hrană, iar alţii se ascundeau, de teamă să nu fie daţi jos din tren şi separaţi de familiile lor. în primul tren am găsit un copil bolnav şi o femeie care era pe moarte. îngrozită, am alergat la doamna Podgoreanu ca să îmi dea instrucţiuni, dar ea a acceptat veştile mele cu mult calm şi i-a dat informaţiile necesare medicului, un tânăr în uniformă pe care nu-l văzusem până atunci şi a cărui comportare mi s-a părut destul de neglijentă şi iresponsabilă. El a plecat în direcţia vagonului respectiv, iar eu am primit încă o încărcătură de hrană şi băutură şi mi-am continuat munca. Mi se părea că drumurile încoace şi încolo nu se mai terminau. Coşuri pline, coşuri goale; coşuri pline, coşuri goale. Mi se părea că mâinile mi se lungeau tot mai mult,

în timp ce picioarele mi se scurtau. în sfârşit trenul a plecat, lăsându-ne cu sentimentul reconfortant că putusem oferi puţină alinare, dar în scurt timp a venit altul. Era o şcoală militară care fusese evacuată: şase sau opt sute de băieţi, toţi în vagoane deschise. Aveau mâncare, dar le era îngrozitor de frig, iar ofiţerii şi instructorii lor erau foarte îngrijoraţi din cauza lor. Le-am dat ceai fierbinte şi porţii generoase de dulciuri şi toată lumea i-a ajutat cu plăcere, pentru că erau o trupă atât de veselă şi binevoitoare şi ignorau în mod deliberat situaţia grea în care se aflau. Unul dintre ofiţeri m-a recunoscut şi a împrăştiat vestea şi, în momentul în care trenul s-a pus în mişcare, m-au salutat plini de entuziasm, ceea ce mi-a picat tare bine. M-am întors la cantină cu inima mai uşoară şi acolo l-am găsit pe tânărul doctor învârtindu-se nervos pe lângă un muncitor care se lovise la mână, mor- măind supărat pentru că nu avea nici un ajutor. Am cerut din privire permisiunea doamnei Podgoreanu şi m-am oferit să-l ajut. El a acceptat dând din umeri şi a început să-mi dea tot felul de ordine cu un aer superior, amestecându-şi indicaţiile cu remarci binevoitoare cam prea personale

— Ar trebui să faceţi aşa, doamnă — sau să spun mai degrabă „domnişoară"? a întrebat el, privindu-mă pieziş printre gene, într-un fel pe care cred că-l considera irezistibil.

— Puteţi să spuneţi „doamnă", i-am răspuns cu severitate. Apoi, în timp ce el se hlizea amuzat, am adăugat: Am şase copii.

— Prostii! mi-a întors-o el. Şi a adăugat o remarcă nu prea politicoasă prin care îmi sugera că probabil mă luam din greşeală drept sora mea.

Amuzată, în sinea mea, dar arătându-mă foarte înţepată, i-am spus solemn că sora mea

avea trei copii, dar că eu credeam că subiectul de care eram amândoi interesaţi era mâna lovită pe care o bandajam. înainte ca el să mai poată spune ceva s-a mai anunţat un tren, iar eu am terminat ce aveam de făcut şi m-am grăbit să ies, încă o dată, cu coşurile pline de alimente.

Starea oamenilor din acest tren era mult mai gravă decât a celor din primul. Unii dintre ei veniseră din Iaşi, în care şi eu fusesem o refugiată în primul război mondial, şi din această cauză simţeam un interes deosebit pentru ei. într-unul din vagoane am găsit o femeie în durerile naşterii, pe care o moşea o bătrână şi în jurul lor stătea restul familiei. Pe lângă ei mai erau o vacă, câţiva porci şi găinile care cotcodăceau supărate. Am ţâşnit de acolo ca să aduc doctorul, apă fierbinte, prosoape şi celelalte lucruri de trebuinţă, ceea ce nu era lucru uşor deoarece trenul oprise pe o linie îndepărtată şi era mult de mers până la cantină şi la dulapul cu medicamente de acolo. Odată ajunsă înapoi, neliniştită din cauză că nu ştiam cât de mult stătea trenul, m-am enervat foarte tare văzând comportamentul nonşalant pe care-l afişa doctorul şi am început să-i dau câteva sugestii rapide. El s-a arătat un pic surprins şi probabil şi-a mai revizuit puţin estimările în privinţa vârstei mele.

— Păreţi obişnuită să daţi ordine! mi-a spus cu iritare la un moment dat.

— Bineînţeles că dau ordine atunci când unii nu ştiu ce au de făcut! i-am răspuns scurt şi am continuat să-mi văd de treabă.

Totul a mers bine cu naşterea şi până la urmă ne-am trezit cu o fetiţă în braţe. Doctorul a plecat să vadă de alt caz, iar eu am rămas să o ajut pe bătrână să facă curăţenie şi să o aranjăm pe tânăra mamă cât se putea de bine în acea situaţie. în timpul acesta o fată care venise să

vadă familia respectivă m-a recunoscut, spre încântarea tuturor celor de faţă, dar nimeni nu a fost peste măsură de surprins. O caracteristică plăcută a românilor este că ei niciodată nu se arată uimiţi de nimic! Oricum, când familia a început să mă roage să fiu naşa fetiţei nou-născute, am fost de acord şi am plecat în căutarea unui preot.

Pe când mă grăbeam pe peron, m-am întâlnit cu comandantul general însoţit de câţiva ofiţeri şi m-am oprit să-l salut. Era generalul Nicolae Tătăranu, un vechi prieten de-al meu şi unul din cei mai buni şi curajoşi generali ai noştri. în primul război mondial fusese rănit şi luat prizonier de către germani, dar a reuşit să scape. îmi amintesc foarte bine cum, pe când eram mică, în Iaşi, stăteam lângă mama atunci când îl primea şi ascultam împreună cu ea cum ne povestea aventurile sale. în cel de-al doilea război a comandat trupele noastre la Stalingrad, dar, pentru că suferea de Parkinson, boala agravându-se, a fost silit să părăsească frontul, ceea ce l-a şi salvat de o soartă îngrozitoare, în cazul în care ar fi căzut prizonier la ruşi. I-am scuturat mâna cu căldură şi am început imediat să îi povestesc de întâmplarea cu copilul nou-născut. Ar putea să trimită cumva după un preot? A dat imediat ordinul necesar şi apoi, amintindu-mi cu tact de obligaţiile mele regale, mi-a prezentat oficial pe ofiţerii care îl însoţeau. Deodată l-am văzut pe şturlubaticul meu doctor undeva, mai departe, având un aer ce arăta că nu prea era în largul său. în acelaşi moment privirea generalului Tătăranu s-a oprit asupra lui.

— II cunoaşte înălţimea voastră pe doctorul de serviciu de aici? m-a întrebat el. Şi când i-am răspuns că nu-mi fusese prezentat, generalul i-a spus scurt:

— Prezintă-te!

Bâlbâindu-se puţin, tânărul doctor a început cam încurcat cu formula de rigoare:

— Am onoarea să mă prezint, locotenent doctor... dar expresia alarmată de pe faţa lui, căci probabil îşi amintea de remarcile ce mi le făcuse, a fost până la urmă prea mult pentru mine şi i-am întrerupt prezentarea izbucnind în râs. Ar fi putut să fie începutul unei prietenii frumoase, dar nu am putut niciodată să trec peste impresia că era cam prea neglijent în munca sa, care pentru mine părea mult mai importantă decât îngijirea bolnavilor în împrejurările sigure oferite de propriile lor case sau de spitale. Nici nu am fost prea surprinsă când, mai târziu, am aflat de incidentul care a pus capăt carierei sale la Braşov. Doamna Podgoreanu, făcând o vizită pe neaşteptate la infirmerie într-o noapte în care el era de serviciu, l-a găsit altundeva decât la postul lui şi în compania cuiva. Atunci a încercat să salveze situaţia oferindu-se să o prezinte pe domnişoara, dar doamna Podgoreanu a refuzat să coopereze.

— Nu am nevoie să mi se spună *ce* este ea, a spus cu gheaţă în voce doamna Podgoreanu, şi nu am nevoie să mi se spună *cine* este. Şi aproape imediat ni s-a adus un alt doctor la cantină.

în prima mea zi la gară, oricum, doctorul a dispărut destul de rapid şi fără să fie observat în momentul în care a luat sfârşit „prezentarea". în timp ce aşteptam preotul, generalul Tătăranu m-a informat că venise să facă o inspecţie generală la noi la cantină şi să aleagă o încăpere potrivită pentru un dispensar. M-a întrebat dacă doream să iau în seama mea oganizarea acestuia, lucrând cu şeful spitalului militar din Braşov, şi, bineînţeles, am acceptat bucuroasă. Apoi am inspectat un restaurant chiar de lângă gară

împreună cu doamna Podgoreanu. întrucât devenise rău famat pentru activităţile dubioase care erau puse la cale acolo, armata putea să-l rechiziţioneze pentru Crucea Roşie. In el se putea organiza o sală de aşteptare când trenurile erau întârziate pentru perioade mai lungi şi — mi-am dat seama cu bucurie — puteam să aranjez un loc unde să îmbăiez copiii!

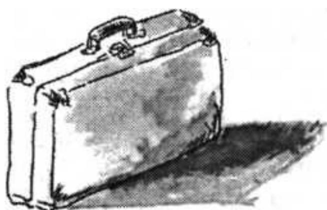
Odată acestea stabilite, m-am întors la botez, unde preotul ajunsese înaintea mea. Am reuşit să-l urcăm în vagon cu greutate, pentru că era bătrân şi destul de corpolent şi acolo, cu vaca lângă noi, preotul a dus la îndeplinire sacrul ritual în cele mai neobişnuite condiţii. Eu am ţinut bebeluşul deasupra unei cristelniţe improvizate în timp ce găinile scurmau în jurul nostru şi porcii grohăiau, dar mama zâmbea mulţumită, bunica îşi ştergea o lacrimă, ceilalţi copii chicoteau timid şi pentru o clipă toată lumea a fost fericită. Singura întrerupere serioasă a fost cauzată de un soldat bine făcut, o ordonanţă care aflase de botez şi a găsit pe undeva o lumânare care, credea el, era potrivită cu solemnitatea ocaziei. Nemaifiind loc şi pentru el în vagonul foarte aglomerat, a adus de undeva o scară mică, părăginită, pe care a pus-o chiar lângă uşă şi s-a suit pe ea, ţinând lumânarea sus tot timpul. Deodată s-a auzit un zgomot infernal. Scara cedase sub greutatea lui şi lumânarea, cu tot cu purtătorul ei, au aterizat pe scara transformată instantaneu în- tr-o grămadă de lemne numai bune de foc. După ce ne-am convins că nu se lovise prea tare, slujba a continuat, cam în
grabă spre sfârşit, pentru că trenul urma să plece. Pe când se punea în mişcare, toţi făceau cu mâna şi zâmbeau ca şi cum nu ar fi existat nici o nenorocire în toată lumea.

Am reuşit să dau de urma finei mele. Mai

târziu s-a întors în Iaşi, dar, bineînţeles, după ce am plecat din România nu am mai avut nici o veste despre ea. Să sperăm că nu-şi amintească şi alţii cum a fost ea botezată, căci în lumea comunistă aceasta i-ar aduce numai necazuri, dar cred că ea şi cei care o iubesc nu au uitat.

Imediat după acest tren a venit altul, apoi altul şi iar altul. în sfârşit s-a făcut după-amiază. A venit celălalt grup de lucrători, iar eu simţeam că merit din plin odihna. Dar ce mă mulţumea cel mai mult era faptul că ştiam, după cum îmi vorbise doamna Podgoreanu, că îi câştigasem încrederea.

Din ziua aceea până când am plecat de la cantină, am lucrat împreună în perfectă armonie şi cu devotament faţă de Crucea Roşie şi faţă de prietena şi tovarăşa mea, care într-o noapte a sfidat cu atâta curaj regulile pentru ca să îmi pună în mână o cruce de argint.

UNSPREZECE

Dar nu toate zilele de la cantină m-au lăsat cu impresia că reuşisem să le uşurăm necazul miilor de oameni care fuseseră obligaţi să-şi părăsească locuinţele. Pentru unii dintre ei nu puteam face nimic, şi asta îmi producea un sentiment de frustrare care se adăuga depresiei ce stătea la pândă în străfundul fiinţei mele în timp ce lucram. Ce era, la urma urmei, puţină pâine şi supă fierbinte pentru cineva care pierduse totul?

îmi amintesc mai ales o după-amiază mohorâtă de duminică. Bă tea un vânt rece, tăios şi mai începuse şi o zloată nemiloasă. Când mergeam pe afară amestecul de ploaie şi zăpadă îngheţa pe hainele noastre transformându-se într-o armură, iar din cauza frigului amarnic prezent peste tot ne dureau şi ni se umflau mâinile devenind neîndemânatice când aranjam în cantină feliile reci de şuncă. Trebuia să ne

descurcăm cu trei trenuri deodată. Refugiaţii erau flămânzi, le era frig, şi deveniseră aproape iraţionali în necazul şi disperarea lor, iar spaţiul dintre linii era prea îngust pentru mulţimea de oameni deznădăjduiţi care se scurgeau din trenuri încercând să-şi primească hrana. Se auzeau din toate părţile ţipetele copiilor înspăimântaţi, rugăminţile mamelor înnebunite şi larma făcută de animalele înfometate care veniseră şi ele cale lungă fără mâncare sau apă.

Noi, cei de la cantină, aveam mari dificultăţi în distribuirea hranei în mod imparţial şi eficient chiar şi cu ajutorul pe care îl primeam de la soldaţii trimişi special pentru această situaţie de urgenţă, şi ne era greu chiar şi să ne ţinem firea, căci ajungi la un punct în care mila pe care o simţi devine aproape de neîndurat şi trebuie să te controlezi foarte mult ca să nu-ţi exprimi furia neajutorată în faţa unor condiţii pe care nu eşti în stare să le ameliorezi. La un moment dat m-am trezit singură în mulţime, încercând să salvez cele două preţioase bidoane cu lapte pentru a nu fi răsturnate în îmbulzeală de oamenii care se străduiau să ajungă la ele. Deodată, în timp ce eram înghesuită lângă platforma exterioară a unuia dintre vagoane, un ofiţer care se găsea deasupra mea, pe platformă, s-a aplecat şi a ridicat cele două bidoane, apoi şi pe mine într-o poziţie mai sigură, lângă el:

— Domniţa Ileana? a întrebat el cu glas scăzut. Am dat din cap în semn de aprobare, cu respiraţia tăiată după ultimele minute încordate pe care le petrecusem în mulţime. Mă gândeam eu! Am mai lucrat împreună!

Cu el între mine şi mulţime, am putut să servesc laptele peste umărul lui fără să vărs nici un strop; iar ordonanţa cu care lucram, cu uniforma lui şi umerii săi laţi cu care-şi făcea

numai bine loc prin mulţime, putea să ne aducă rezerve noi. Nu voi uita niciodată feţele acelea flămânde şi epuizate care se uitau în sus, spre mine. Expresia lor de acceptare resemnată a unei sorţi groaznice era mai greu de suportat decât mânia. în final nevoile imediate ale mulţimii au fost cât de cât satisfăcute. Trenul s-a pus în mişcare nelăsându-mi decât puţin timp să îi mulţumesc prietenului meu, ofiţerul, dar am fost impresionată că mă recunoscuse. Asemenea lucruri păreau să-mi lege prezentul de anii copilăriei mele în România şi mă făceau să simt că într-a- devăr venisem acasă. Probabil că aveam nevoie de acele momente ca să mă întărească pentru experienţele mele amare de mai târziu.

în seara aceea de duminică am fost cu toţii foarte bucuroşi când am putut sta jos puţin, încercând să ne potolim durerea din mâini şi să ne încălzim picioarele. Speram că nu va mai veni nici un tren, întrucât rezervele pe care le mai aveam se împuţinaseră şi noi eram epuizaţi, dar doamna Podgoreanu nu-şi făcea iluzii. După ce şi-a inspectat expertă mica sa armată, ne-a pus din nou la lucru. A început din nou fiertul ceaiului, număratul bucăţilor de zahăr şi tăierea şuncii — dar nu mai era nici un pic de lapte sau pâine. Când a fost anunţată sosirea altui tren, am simţit deodată în ochi lacrimi de epuizare şi de îngrijorare. încercam să lucrez şi mai repede, iar în sinea mea mă rugam să mai am putere şi să ne mai vină rezerve de hrană. Simţeam că nu voi fi în stare să văd feţele copiilor flămânzi şi să nu am să le dau lapte şi pâine. Aruncând o privire spre doamna Podgoreanu mi-am dat seama că şi ea îmi împărtăşea temerile. Dumnezeule, nu-i lăsa flămânzi pe copiii tăi! Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă

astăzi! — îmi alergau gândurile prin cap în timp ce mâinile turnau ceaiul şi goleau săculeţe de exact patruzeci şi şapte de bucăţi de zahăr în bidoane. Se întuneca. Lucram în linişte, pregătin- du-ne pentru zgomotul care urma să ne dea de veste că trenul a ajuns în gară.

Deodată uşa din exterior a cantinei s-a deschis şi din furtuna şi aerul îngheţat de afară au intrat la noi femei înfofolite în şaluri, cu braţele încărcate de legături. Unele aduceau bidoane de lapte gata fiert sau de cafea, iar altele aveau coşuri mari pline cu cozonaci proaspeţi. Ne venea să le îmbrăţişăm pe bunele femei, dar ne-am grăbit să le ajutăm, luându-le din braţe proviziile pe care le aduseseră.

— Of! au oftat ele, drumurile astea proaste! Şi bărbaţii aştia care sunt atât de indolenţi duminica! Parcă toate ne-au ţinut din drum! Am ajuns la timp?

— Dumnezeu drăguţu' v-a trimes! le-am spus noi, folosind expresia familiară de prin părţile locului, şi atunci ne-am dat seama cu toţii că primiserăm un răspuns prompt la rugăciunile din inimile noastre.

— A sosit trenul!

Imediat am pornit spre linie, spre capătul trenului, cărând cât puteam de mult împreună cu ordonanţa mea. Deja începuserăm să lucrăm destul de bine în echipă, aşa că în momentul în care ajungeam să golesc jumătate din numărul bidoanelor şi coşurilor, el pleca să le umple din nou, şi astfel treaba mergea mult mai repede. Lumina era slabă din cauza camuflajului, dar suficientă pentru a ne arăta vagon după vagon de oameni nefericiţi, pe măsură ce înaintam de-a lungul liniei. Adormiţi şi epuizaţi, mulţi dintre aceşti refugiaţi rămâneau în vagoane şi ne lăsau să-i servim pe geam, iar la capătul trenului am ajuns la o fereastră unde stătea în umbră o

femeie care ţinea în braţe o legătură mică.

— Lapte! Lapte pentru copil! i-am strigat eu.

— Pentru ce? am auzit răspunsul ei amar. Nu mai foloseşte la nimic acum! Uite! Luaţi-l şi îngropaţi-l dacă aveţi inimă; că eu nu mai am! Şi mi-a întins prin fereastră micuţa creatură îngheţată, vânătă de frig. Am luat copilul de la ea şi pentru o clipă mi s-a tăiat respiraţia — era atât de rece şi de uşor. Dar trebuia să continuu ce aveam de făcut. In vagon erau copii care trăiau şi aveau nevoie de lapte, aşa că am pus biata legătură la picioarele mele ca să nu fie călcată de ceilalţi şi am împărţit ultimele provizii. Trenul s-a pus în mişcare. Am pornit înapoi spre cantină cu coşurile şi bidoanele goale într-o mână şi cu copilul mort în cealaltă şi drumul mi-a părut mai lung şi mai obositor ca niciodată.

Se întâmplau multe astfel de tragedii. Lucrurile erau agravate de faptul că trebuia să acţionăm repede, în răstimpul scurt în care un tren oprea în gară. într-o după-amia- ză am intrat în dispensar şi l-am găsit pe noul nostru doctor certându-se cu o mamă disperată al cărei copil avea pneumonie. Mai avea încă şase copii, iar acesta, cel mai mic, părea mai mult mort decât viu şi trenul cu refugiaţi stătea să plece. A trebuit să o convingem să îl lase pe copil la noi, căci aceasta era singura lui şansă să mai trăiască. In cele din urmă a fost de acord, după ce i-am jurat că voi avea grijă de el ca de propriul meu copil. Am lăsat totul deoparte până când am găsit o casă în care să fie îngrijit de către un doctor şi o infirmieră. în după-amiaza aceea am învins în bătălia noastră cu moartea, dar, după încă cinci săptămâni lungi, moartea a biruit. Am fost amarnic de tristă atunci, căci ne este întotdeauna greu să acceptăm voia lui Dumnezeu când îi ia la El pe cei care sunt prea slabi ca să mai poată trăi în această lume de

care noi am avut atât de puţină grijă. Singura mea consolare era că mama ştia că făcusem tot posibilul şi că mai mult de atât nu ar fi putut să facă nici ea.

Moartea oamenilor în trenuri întotdeauna provoca multă încordare, pe lângă tristeţea pe care o simţim cu toţii în astfel de împrejurări. Unele familii, nerăbdătoare să ajungă cât mai departe de front cu putinţă şi temându-se ca nu cumva inspecţia din vreo gară să le oblige să se separe sau să le pună în carantină, încercau să ascundă bolile până ajungeau la limite de necrezut. Când se întâmpla să moară cineva într-un tren, de multe ori corpul era împins pe geamul trenului în întuneric şi era găsit pe lângă linii doar a doua zi. în confuzia caracteristică evacuării nu se putea controla bine numărul de persoane dintr-o familie, şi la sosire nu verifica nimeni dacă o familie avea tot atâţia membri ca atunci când plecase de acasă. Dacă o mama murea şi copiii erau împărţiţi între alte familii din vagon, cine era să declare? Şi dacă o familie avea cu unul sau doi copii mai puţin, cine trebuia să fie anunţat că undeva, pe drum, corpurile lor mici fuseseră abandonate ca să poată fi salvaţi cei rămaşi în viaţă? Totuşi, din cauza pericolului ciumei autorităţile încercau să fie vigilente şi existau pedepse severe pentru ascunderea bolii sau a morţii.

îmi amintesc cum, într-o seară în timp ce mă duceam de la cantină spre dispensar, am observat deodată un om cu o valiză încercând să se strecoare prin mulţime. Era ceva în felul lui de a merge care m-a făcut să îl privesc cu atenţie şi deodată un alt om a ţâşnit dintr-un grup, strigând disperat:

— Opriţi-l, mi-a furat valiza!

Cu un curaj care bătea la ochi, primul om încerca să scape şi să nege acuzaţia, dar cel de-

al doilea insista aproape cu isterie. Mulţimea care se adunase, interesată de ceea ce se petrecea, a atras imediat atenţia unui jandarm care a început să strige, nu prea politicos, oamenilor să se ducă la treburile lor şi apoi le-a spus amândurora să pornească înaintea lui spre sediul poliţiei gării. I-am urmărit, întrebându-mă cum i-aş fi putut ajuta. Mi se păruse că era mult mai mult decât îngrijorare, era de-a dreptul teroare în ochii omului care încercase să smulgă valiza din mâinile fugarului.

Când am ajuns la poliţie şi în sfârşit ne-am separat de mulţime, ofiţerul i-a întrebat brusc despre ce era vorba. Cel de-al doilea om, făcând eforturi vizibile să se controleze, a repetat acuzaţia că valiza îi fusese furată. Primul, simţind, ca şi mine, nesiguranţa acuzatorului său, a negat cu hotărâre din nou. Ofiţerul a ridicat din umeri.

— Este foarte simplu, a spus el. Spune ce se află în valiză şi o vom deschide. Dacă ai dreptate... Şi a ridicat din nou din umeri.

încă o dată am văzut în ochii lui o groază de nedescris.

— Nu! Eu... ăă... nu pot să vă spun! s-a bâlbâit el cu o voce răguşită.

Celălalt s-a folosit rapid de acest avantaj:

— Vedeţi, i-a spus el ofiţerului, triumfător. Minte!

Am încercat să mă gândesc la o posibilă explicaţie. Probabil din cauză că valiza aparţinea vreunui alt membru al familiei sale, primul om se temea că nu putea spune ce se afla înăuntru? Sau, ceea ce era mai veridic, avea marfă de contrabandă? Am vorbit cu ofiţerul de poliţie, care, şi el, începuse să-şi dea seama că ceva nu era în regulă. Apoi am vorbit eu cu cel ce revendica valiza, încercând să-l conving cu blândeţe că vom face tot ce putem ca să-l

ajutăm, dar valiza trebuia deschisă ca să putem verifica acuzaţia că fusese furată. Cu un ultim gest disperat omul s-a supus şi ne-a dat cheia. Am deschis valiza. înăuntru era corpul micuţ al unui băieţel îmbrăcat într-un costum gri, zdrenţuit: fiul său de doi ani, care murise în tren şi pe care încerca să-l ia cu el, pentru ca el şi soţia sa să-l poată îngropa într-un loc în care să-i poată vizita mormântul.

Ne-am uitat unii la alţii — ofiţerul de poliţie, hoţul care furase valiza, jandarmul şi eu. Aproape fără cuvinte am căzut de acord. Dacă înălţimea sa şi-ar asuma această responsabilitate, ascunderea cadavrului nu va fi raportată oficial. înălţimea sa a fost de acord şi prin urmare tatăl cel îndurerat şi-a putut continua călătoria împreună cu soţia sa, amândoi părinţii puţin mai liniştiţi de promisiunea mea — pe care mai târziu am îndeplinit-o — că va fi o înmormântare creştinească şi că le voi trimite o fotografie a mormântului.

Fiecare tren de refugiaţi era o mică lume în care se petreceau tragedii, dar fiind o mică lume mai existau şi întâmplări galante, şi începuturi de idile, şi chiar unele momente care aduceau a veselie. Şi în cantină simţeam cu toţii că mai erau şi zile senine când descopeream că puteam râde din nou, şi erau zile când nu venea nici un tren şi număram mormăind bucăţile de zahăr sau ne luptam cu probleme de depozitare atunci când ne veneau numai donaţiile, dar nu şi refugiaţii. Mai erau şi probleme mai puţin tragice dar permanente: cum să hrănim animalele din trenuri; cum să montăm băile şi instalaţiile sanitare esenţiale; cum să aranjăm încăperi în care pasagerii şi soldaţii extenuaţi să poată dormi bine câteva ore; cum să facem rost de

tărgi şi să asigurăm transportul rapid în cazurile de urgenţă, având în vedere că Braşovul avea numai patru ambulanţe pentru toată populaţia. Iar pentru mine, pe lângă munca grea şi mulţumirea că eram de folos în momentele dificile, mai apăreau, accidental, şi incidente jenante.

Intr-o zi, în timp ce lucram în dispensar, a apărut un colonel pensionar care fusese evacuat cu unul din trenurile de refugiaţi. Era un bărbat ţanţoş, mic de statură, care în mod evident nu se considera numai important, ci şi irezistibil în faţa femeilor. Pentru că mă găsise singură m-a salutat cu nenumărate complimente şi a început să mi se confeseze în privinţa doamnei, soţia sa. Doamna, soţia, întrucât călătoria era lungă şi facilităţile nu prea convenabile, avea — ce amuzant, nu? — o mică problemă. Era, pe scurt, deşi — mărturisea el — cam ezita să discute un asemenea lucru cu o tânără doamnă atât de fermecătoare cum eram eu — era, pe scurt, puţin cam constipată! Aveam pe acolo nişte pilule care ar putea să-i înlăture disconfortul?

L-am asigurat cu câtă natureleţe am putut că asemenea stări erau destul de des întâlnite în acele condiţii dificile de călătorie, apoi am luat pastilele şi i le-am pus într-o sticluţă într-o manieră foarte profesională, sperând să închei, în acest fel, şirul remarcilor lui personale fără rost. Dar nu înceta nicicum. A persistat în complimentele lui mărunte şi observaţiile fără valoare asupra vieţii în general, şi absolut *nimic* nu părea să-l descurajeze. Mi-am făcut de lucru cu registrul şi l-am întrebat politicos cum se numea, întrucât trebuia să facem o listă cu cei care primeau medicamente. A fost extrem de încântat să-şi spună numele, cu toate titlurile

sale militare, cu o oarecare nuanţă de lăudăroşenie. Şi apoi a vrut el să afle cum mă cheamă pe mine, căci aşa o doamnă fermecătoare trebuie că are un nume fermecător, era absolut sigur!

Mi-am dat seama că era mult mai bine dacă pleca fără să-mi afle numele şi mi-am dorit din toată inima să fie anunţată brusc plecarea trenului sau să intre altcineva în dispensar, dar nu s-a întâmplat nimic. Am ezitat, dar atunci el a devenit şi mai insistent şi s-a aplecat şi mai mult peste masă. Voia *neapărat* să-mi afle numele; trebuia să i se dea posibilitatea să păstreze cu sfinţenie în memorie încântătoarea noastră întâlnire; nu trebuia să fiu timidă cu *el;* fusese întotdeauna un bărbat cu trecere la femei, în stare să le încurajeze chiar şi pe fetele cele mai timide. Aşadar... care era numele meu? încercând să mă descurc cât mai bine cu putinţă şi regretând că familia regală a României nu avea nici un nume pe care să-l pot folosi fără să atragă atenţia, am bolborosit încet:

— Domniţa Ileana.

Dar nu m-a auzit bine; trebuia să spun mai tare! L-am spus ceva mai tare şi, fără să mă asculte deloc, s-a înseninat fericit — şi m-a prins de bărbie cu un aer superior şi încurajator. Dar ce nume frumos, într-adevăr! Nu aveam deloc de ce să fiu timidă, la urma urmei!

Apoi a urmat un moment de linişte totală, faţa i-a încremenit şi şi-a căscat ochii îngrozit. Dar... dar... chiar am spus...? Eram... eram, într-adevăr, chiar... domniţa...? Supărată pe mine însămi pentru că mă simţeam atât de jenată când de fapt *eu* nu aveam nici un motiv să mă simt aşa, am simţit că mă înroşesc tare de tot. Da, am recunoscut eu cu o voce mică, eu eram. Şi atunci, spre nemărginita uşurare a amândurora, trenul a fost în sfârşit anunţat,

micuţul colonel s-a evaporat rapid din dispensar şi dus a fost. Dar, în felul lui, el şi-a adus contribuţia în spatele frontului, furnizând o foarte bună dispoziţie doamnei Podgoreanu când i-am povestit despre el, şi am fost foarte sigure că doamna, soţia sa, nu va afla niciodată întreaga poveste a pilulelor pe care le primise.

Doamna Podgoreanu şi cu mine nu prea aveam timp să ne amuzăm, întrucât erau destule de făcut. Aveam de servit trenuri cu convalescenţi şi trenuri-spital, pe lângă refugiaţi şi transporturi militare. Dispensarul de asemenea trebuia echipat şi bine întreţinut, iar sala de odihnă pe care o obţinuse pentru noi generalul Tătăranu trebuia mobilată cel puţin parţial. Crucea Roşie stătea deja foarte rău cu fondurile şi trebuia să apelăm tot timpul la ajutor public, în special la furnizorii care ne puteau ceda articole pe care nu le puteam cumpăra cu bani. Am cunoscut oameni extraordinar de generoşi şi gata oricând să ne ajute. Directorul unei fabrici, pe lângă cele două ceainice pe care ni le-a donat, mi-a dat şi cada portabilă a propriilor săi copii. De această cadă m-am bucurat enorm şi am folosit-o ori de câte ori îmi permitea oprirea mai îndelungată a câte unui tren, îmbăind cât puteam de mulţi copii obosiţi şi murdari.

Bineînţeles că trebuia să cerem provizii de alimente încontinuu şi de asemenea să cerşim de pe la fermieri suplimente de furaje pentru animalele din trenuri. După ce făceam rost de ele trebuia să le depozităm şi să le distribuim cât se putea de judicios. Ne-am dat seama destul de repede că în dispensar era nevoie în permanenţă de personal medical şi de îngrijire şi că problemele noastre atingeau multe autorităţi, şi militare, şi civile. întrucât

coordonarea tuturor acestor lucruri era în mâinile guvernatorului regiunii, iar acestuia i se ceruse şi să facă rost de o clădire pentru spitalul Crucii Roşii din Braşov, el a organizat o întâlnire în care să ne prezentăm rapoartele şi sugestiile. Această întâlnire, în aparenţă destul de inofensivă, mi-a adus, totuşi, necazuri serioase.

întrunirea a avut loc la primărie şi au participat la ea foarte mulţi. Au fost făcute multe sugestii şi oferte valoroase de bunuri şi de servicii. Generalul Tătăranu, colonelul Franz Iosif, doamna Podgoreanu şi prefectul, şi de asemenea şi primarul au fost acolo cu toţii. Mie mi s-a spus să stau la masa vorbitorilor şi la sfârşitul întâlnirii să fac orice sugestii aş considera de rigoare.

Până în acel moment lucrasem la cantină destul de mult cât să îmi dau seama de adevărata valoare a muncii de acolo şi să realizez cât de strâmtorată era doamna Podgoreanu în ce priveşte mâna de lucru în cea mai mare parte a timpului. Mizeria şi confuzia, riscul de contagiune şi sărăcia multor refugiaţi îi descurajau pe mulţi dintre lucrători să revină după o zi dificilă. Eu nu numai că renunţasem la cea mai mare parte a „timpului liber" pe care sperasem că-l voi petrece împreună cu copiii mai mici la Bran, ci îi adusesem cu mine la gară chiar şi pe copiii mai mari, ca să ne fie de ajutor atunci când situaţia era disperată. Ştiam că dacă femeile din Braşov ar înţelege starea de necesitate în care se aflau aceste victime neajutorate ale războiului ar răspunde apelurilor de ajutor în număr mai mare şi mai ştiam şi că era nevoie de mult mai mult ajutor atunci când urma să fie deschis noul spital. Astfel, împinsă de entuziasmul meu, am făcut un apel la femeile

care erau de faţă să vină la muncă voluntară pentru Crucea Roşie. Le-am îndemnat să cedeze fără preget din timpul şi puterea lor ca să fie de ajutor în multe locuri în care era treabă de făcut şi le-am amintit că locul de onoare era acela unde era nevoie de ele cel mai mult. Aceste locuri nu erau frumoase sau romantice, probabil că, din contră, erau foarte obositoare şi neplăcute, dar le ofereau o şansă să îşi arate patriotismul.

Nu îmi amintesc ce cuvinte am folosit, dar a fost una din acele rare ocazii când am simţit că ceea ce doream să spun a ajuns drept la inima celorlalţi, şi toţi m-au înţeles. întrucât niciodată nu îmi este uşor să vorbesc în public, mi-a făcut plăcere ropotul de aplauze care părea să confirme sentimentul meu că avusesem succes, dar vai şi amar de cei mândri! Totdeauna urmează o cădere!

După o săptămână şi ceva m-am pomenit cu generalul Zwiedineck. Avea o faţă foarte serioasă. întrucât fusese secretarul mamei mele şi prietenul ei de încredere şi, de asemenea, avea în seamă şi afacerile mele din România, îl cunoşteam foarte bine. Mi-am dat seama după expresia de pe faţa lui că ceva nu prea era în regulă. Nu m-a ţinut îh suspans mult timp, ci a început imediat, plin de consternare.

— Aţi adresat un apel către romănce! Atât mareşalul, cât şi cei de la Curte sunt foarte supăraţi!

— Ce absurditate! i-am răspuns eu. Niciodată nu am scris vreun cuvânt şi nu am dat nici un interviu, nimănui! Am lucrat aici la cantină de când am venit din Austria!

— Bine, dar ce aveţi de zis de asta? a insistat el. Mi-a deschis un exemplar din *Universul,* cel mai important ziar din Bucureşti, şi am citit

titlul scris cu majuscule de-a curmezişul paginii:

PRINCIPESA ILEANA ADRESEAZĂ
UN APEL ROMÂNCELOR

L-am privit îngrozită. în primele momente nu am înţeles deloc ce se întâmplase, dar când m-am uitat mai îndeaproape la articol, mi-am dat seama că era o relatare mai mult sau mai puţin exactă a ceea ce spusesem la întâlnirea din Braşov, cu o săptămână înainte, şi de care aproape că uitasem. în ziarul din Braşov apăruse doar un articol modest, dar vreun reporter din Capitală — probabil în intenţia sinceră de a face bine — a găsit aici ocazia să mă prezinte în articolul de fond. Cu greu ar fi putut să-mi facă ceva mai rău, căci acum mă găseam într-o situaţie extrem de neplăcută şi de dificilă.

Pe vremea aceea România se găsea sub dictatura militară a mareşalului Antonescu, iar soţia era şefa nedisputată în toate acţiunile de binefacere. Amândoi îmi erau prieteni buni, dar ştiam că amândoi se puteau supăra rău de tot dacă nu le convenea ceva. Pe lângă asta, se pare că până şi celor mai buni oameni li se poate urca la cap puterea, iar poziţia lor era de bună seamă importantă. în timpul acesta nepotul meu, regele Mihai, şi mama sa dezaprobau cu demnitate dictatura, deşi erau sincer interesaţi de probleme ţării noastre. Intr-un scurt moment de armonie, regina şi verişorul îndepărtat al mareşalului, prim-ministrul Mihai Antonescu, au hotărât ca ea să scrie un apel pentru ajutorarea refugiaţilor, şi acesta urma să apară în ziar în ziua următoare. Şi exact în acest moment nefericit, mi-a spus cu răceală generalul Zwiedineck, a apărut pe prima pagină propriul meu „apel" trăsnet!

Mi-am dat seama cât de serioasă era situaţia, chiar dacă ştiam că n-am făcut nimic rău. Am telefonat imediat reginei (cumnata mea, Elena, care divorţase de fratele meu Carol la scurt timp după ce acesta renunţase la tron, în 1925) şi i-am explicat situaţia. Ea a fost atât de drăguţă şi înţelegătoare încât m-am temut să nu fi înţeles greşit, ceea ce s-a dovedit adevărat mai târziu: văzuse doar articolul din Braşov, nu şi titlul mare din ziarul bucureştean. Apoi am telefonat mareşalului Antonescu, care *văzuse* articolul şi nu m-a menajat. Mi-a luat ceva timp până să îl fac să mă asculte şi el pe mine. După ce şi-a exprimat el părerile, am reuşit şi eu, în cele din urmă, să afirm foarte autoritară că nu scrisesem nici un cuvânt şi că mă adresasem doar femeilor din Braşov la întâlnirea cu guvernatorul. I-am reamintit că el însuşi era vinovat de apariţia unui articol de ziar care cita pe un membru al familiei regale fără să fi făcut verificări în prealabil, şi în cele din urmă a admis că aşa era. Dar nimic din toate astea nu mi-a uşurat situaţia, chiar dacă nu au mai fost şi alte consecinţe. Articolul reginei a părut puţin cam fără vlagă; iar eu m-am simţit vinovată când prietenii şi oficialităţile m-au felicitat pentru discursul meu şi am fost jignită de mulţimea de reproşuri pe care simţeam că nu le merit. Am hotărât încă o dată să tac din gură şi să evit orice apariţie în public.

Toată această experienţă mi-a arătat din nou cât de dificilă putea fi situaţia mea în România. Fiind cea mai tânără în familia mea şi singura fată rămasă acasă după primul război mondial, pentru că amândouă surorile mele se căsătoriseră, m-am implicat activ în munca pentru ţara mea, după cum v-am spus. Fusesem prin multe locuri şi, încă de pe vremea propriei mele experienţe ca refugiată în Iaşi, fusesem tratată

ca un copil iubit de toată lumea. Chiar şi după ce m-am căsătorit în familia Habsburg şi m-am stabilit în Austria, românii, care nu preţuiau prea mult eticheta, au continuat să mă considere ca fiind de-a lor, şi asta i-a supărat pe unii foarte tare. Constituţia României are portiţă pentru fiicele ei care pleacă din ţară: ele pot face cerere să îşi păstreze cetăţenia dacă se căsătoresc cu străini. Mă folosisem de acest avantaj şi eu, bineînţeles, dar legătura între mine şi poporul meu era mai profundă, şi acest lucru îl ştiam şi eu, şi el. Era firesc ca această legătură să-mi încălzească inima şi tot firească era şi tentaţia mea să mă complac în această afecţiune. Natural, presupuneam eu, alţii aveau resentimente în privinţa acestei afecţiuni. Eu şi mama mea am suferit deseori din cauza resentimentelor celorlalţi. Am învăţat să fiu mereu în afara atenţiei publicului, să stau în umbră; dar acest lucru nu era întotdeauna uşor cu nişte oameni atât de dornici să-şi arate dragostea cum sunt românii. Deseori erau necăjiţi din cauza încercărilor mele de a-i evita şi îmi reproşau că „îmi schimbasem atitudinea". Cu această ocazie îmi dădusem seama că existau încă resentimente şi de la început am simţit că acestea ar putea fi un impediment serios în munca pe care speram să o duc la bun sfârşit.

Cu timpul, oricum, am început să înţeleg că şi asta era un fel de ispită. Dorinţa de a reuşi uşor, de a merge pe drumul care ni se deschide primitor drept înainte deseori ne face să fim superficiali în munca noastră. Pe lângă asta, succesul care se poate vedea pe din afară nu este o măsură bună a profunzimii şi durabilităţii a ceea ce îndeplinim. Recunoaşterea în lume nu l-a însoţit nici pe Hristos în timpul vieţii Sale pe pământ, deşi ceea ce făcea el era divin şi depăşea puterea omenească. Dacă Cineva atât

de curat cum era El nu a fost ispitit de popularitate, atunci cine eram eu, aşa limitată de slăbiciunile mele umane, mioapă şi imperfectă, cum mă ştiam — să mă feresc să-mi duc crucea mea atât de neînsemnată? Iar binele poate fi împlinit mai degrabă în lucruri mărunte şi intime decât în altele mai importante şi mai impersonale. Ajunsesem să înţeleg acest lucru tot mai bine. Ce onoare mai mare putem cere decât să ni se permită să salvăm vieţi? Şi această onoare îmi era acordată deseori.

Dar în ziua aceea la Braşov încă nu prevedeam ce mă aştepta. Am găsit greu de suportat reproşurile ce mi se făceau, deşi eram mulţumită că mă simţeam doar jignită şi tristă, şi nu plină de resentimente. M-am rugat întotdeauna să nu simt răutate faţă de nimeni şi am primit răspuns la rugăciunile mele. Mi-am amintit apoi cât de des s-a dovedit a fi adevărat că, atunci când mergeam pe un drum care părea că se înfundă, dacă puteam să renunţ şi să-mi plec capul spunându-mi din inimă: „Facă-se, Doamne, voia Ta şi nu a mea!", în faţă mi se deschidea un alt drum minunat. Dar e atât de greu să renunţi ! Adânc jignită, am părăsit pentru câteva zile munca la care ţineam mult şi am plecat înapoi la Bran, la copiii mai mici.

Pe drum, am simţit o dorinţa tristă să fiu din nou copil şi să ajung la tatăl meu să mă liniştească. Mi-am amintit din nou de o întâmplare de când aveam cam şaisprezece ani. O verişoară de-a mea ne adusese pe amândouă într-o situaţie neplăcută şi a dat vina pe mine când de fapt eu nu eram deloc vinovată. întrucât verişoara era fiica surorii favorite a mamei mele şi musafira noastră, mama a refuzat să facă vreun comentariu în privinţa noastră. Era unul din acele momente nefericite pe care le trăiesc

tinerii. Simţeam că toată lumea se întorsese împotriva mea pe nedrept, că nu mai era nici o speranţă şi nici o bucurie nicăieri.

în noaptea aceea a venit tata şi a auzit de această întâmplare. El era un om rezervat şi liniştit, care nu spunea niciodată nimic fără să se gândească bine înainte, şi din acest motiv cuvintele lui aveau o mare greutate pentru toată lumea. Puteţi să vă imaginaţi în ce culori am văzut lumea când am auzit ce a spus.

— Dar îmi cunosc fata foarte bine şi ştiu că nu ar fi putut face aşa ceva, orice ar spune ceilalţi.

Şi, deşi rareori îşi exprima afecţiunea faţă de noi, a venit în camera în care plângeam cu amărăciune şi a stat cu mine, liniştindu-mă, până când am adormit.

Am călătorit spre Bran gândindu-mă la asta şi simţind mare nevoie să-l am lângă mine pe tata. Aveam nevoie de puterea şi bunătatea lui, de adânca lui înţelegere a vieţii. Dar mai mult ca orice aveam nevoie de cineva care să spună:

— Dar îmi cunosc fata foarte bine şi ştiu sigur că nu ar fi făcut aşa ceva.

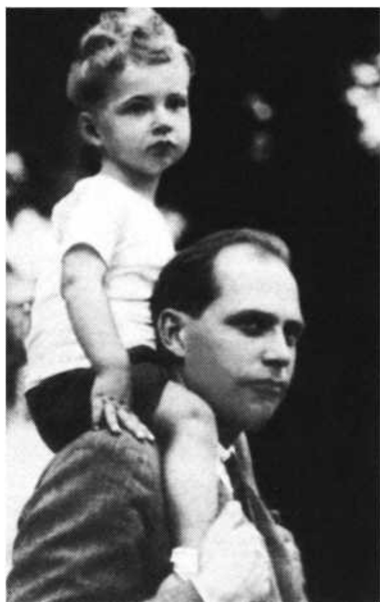

Mama mea, regina Maria a României; ultimul portret, 1938

Mama împreună cu mine în costum naţional, 1927

Tatăl meu împreună cu primul său nepot, viitorul rege Mihai

Anton, soţul
meu,

Tatăl meu, regele Ferdinand
I; ultimul portret, 1927

Familia mea: fetele mele, împreună cu mine, în costum naţional
românesc, 1945

Copiii mei şi eu, în costum austriac, 1945

Familia mea la Worthersee, 1940

Cu diadema de safire şi diamante, 1945

în uniforma de asistentă, 1947

împreună cu fiicele mele, în rochii făcute din
draperii,
din cauza crizei de după război, 1947

Sonnbe
rg

Intrarea în Castelul
Bran

Castelul
Bran

Bisericuţa de lemn din
Bran

Vedere din Bran

Vedere a Ţării Bârsei

Camera mea din Bran

Una dintre văile în care îmi vizitam pacienţii

Spitalul „Inima Reginei"

La spital, cu un copil infirm

Un sat din Bucegi

Maşina Misiunii Americane la spitalul meu

Demonstraţie comunistă în Bucureşti

în Iași

Mama mea, în uniforma Crucii Roşii, în timpul primului război mondial

DOISPREZECE

In camera mea de la Bran, ca şi aici, în dormitorul meu din Noua Anglie, se afla pe o masă o fotografie a tatălui meu pe care o vedeam de cum intram pe uşă. Este ultima sa fotografie şi îi arată bine profilul frumos,

Maica-stareţă Alexandra (prinţesa Ileana a României,

cu părul şi barba uşor grizonate. îmi amintesc cum credeam, când eram micuţă, că toţi regii aveau bărbi şi cum am fost foarte uimită când am fost prezentată bătrânului rege al Suediei, care era proaspăt ras. După mintea mea, de asemenea, toţi regii trebuiau să poarte uniforme. Tata umbla în civil doar la ţară, şi acolo, doar în zilele în care era foarte bine dispus sau se afla în vacanţă. încă mă mai întreb şi acum, în secret, dacă chiar se simţea bine în hainele civile.

Mi-l amintesc mai ales la Sinaia, pentru că acolo îndatoririle sale de rege erau ceva mai puţin riguroase, şi astfel puteam să-l vedem mai mult. Către sfârşitul lui iunie ne mutam la Sinaia şi stăteam acolo până toamna, când tata trebuia să plece, odată cu deschiderea Parlamentului, şi studiile mele de asemenea reclamau prezenţa mea în oraş. Dar să nu vă imaginaţi că viaţa era vreodată simplă, sau că

nu existau îndatoriri sau telefoane de la miniştri chiar şi la Sinaia. Odată, când ne jucam un joc în care scriam epitafe, sora mea Mignon a scris astfel epitaful pentru un rege: „Odihneşte-l, Doamne, departe de miniştrii săi!" Aşa simţea ea, care era pe atunci fiică de rege şi, mai târziu, soţie de rege. De multe ori erau date peste cap planurile noastre, ale copiilor, din cauza câte unui ministru care venea să se consulte cu părinţii mei. Acum îmi dau seama că nici viaţa miniştrilor nu era uşoară, dar pe vremea aceea nu-mi părea rău decât pentru noi.

Tatăl meu era din fire un cărturar liniştit şi blând care toată viaţa a fost interesat de botanică. Dar în acelaşi timp era şi ceea ce se cheama în germană *pflichttreu,* ceea ce înseamnă, literal, „credincios datoriei sale". Acest simţ înnăscut al datoriei îl făcea să-şi depăşească timiditatea caracteristică şi îi dădea un aer demn care îl deosebea de ceilalţi, în ciuda firii sale reţinute. Una din marile sale bucurii era să plece în lungi plimbări cu câinii săi prin pădurile de la Sinaia, căutând plante rare pentru grădină. îi mai plăcea mult şi să stea printre cărţile lui. îl văd şi acum, cu ochelarii pe nas, cu un ochi pe jumătate închis din cauza fumului de la pipă, şi cu o sprânceană puţin mai ridicată, cum îşi alegea, cu mâinile lui fine, un volum favorit şi îl răsfoia cu degetele lui lungi în căutarea câte unei pagini dragi. Citea cu uşurinţă clasicii greci şi latini în original şi cunoştea vechiul alfabet chirilic.

Cunoştinţele sale de limba latină i-au fost de mare folos când a vizitat nişte sate din Transilvania, în care limba ar fi putut fi o barieră între el şi cei care vorbeau doar maghiară dacă nu s-ar fi putut înţelege în latină cu preoţii catolici, având, astfel, traducători în care oamenii să aibă încredere. Citea mult şi în limbi

modeme, şi pe lângă setea lui de cunoaştere şi dragostea pentru literatură citea cu plăcere şi câte un bun roman poliţist. Amândoi eram mari admiratori ai lui Bulldog Drummond şi obişnuiam să avem conversaţii lungi, fanteziste, pretinzând că l-am întâlnit pe unul sau altul dintre personajele din foileton. Mai târziu, când am cunoscut unii comunişti care îmi aminteau de oamenii pe care îi întâlnea Bulldog Drummond, mi se făcea dor să am lângă mine pe cineva ca tatăl meu, cu care să-mi pot împărtăşi sentimentele în privinţa unor tipuri de oameni care mai demult nu aş fi crezut că există.

Deşi era foarte rezervat faţă de copiii săi, tata avea o înţelegere lăuntrică pe care, inconştient, m-am bazat întotdeauna, chiar şi în probleme mărunte. Pe la vârsta de zece sau doisprezece ani aveam o adevărată pasiune pentru măşti şi costume şi îmi plăcea să organizez baluri mascate. Tata ni se alătura cu bucurie atunci când datoria îi permitea, şi îmi amintesc cum s-a îmbrăcat, într-o seară foarte reuşită, într-un costum de indian făcut dintr-o pătură pe care o primise de la Crucea Roşie în timpul războiului. Legân- du-şi câteva pene în jurul capului, a jucat rolul unui şef de trib, spre marea mea satisfacţie.

Era neobişnuit de modest şi rareori îşi dorea ceva pentru el. Odată, când s-a întors dintr-o călătorie la Paris, ne-a dat fiecăruia din noi câte un dar frumos, ales cu mare grijă. Apoi, aproape timid, ne-a arătat o vază frumoasă de jad.

— Asta, a spus el hotărât, este pentru mine! Nu o voi da nimănui.

Noi am admirat vaza şi l-am încurajat în intenţia sa, dar numai peste câteva zile a luat-o din biroul lui şi a adus-o jos.

— Nu prea ştiu exact unde să o pun, ne-a spus el pe un ton aproape de scuză. Cred că mai bine

ar sta aici jos, undeva. Şi i-a dat-o mamei, care a rezolvat problema pu- nând-o într-un loc în care puteam să o admirăm cu toţii.

Pare ciudat că soarta l-a găsit tocmai pe acest om liniştit şi studios să-l pună să conducă o naţie spre realizarea tuturor visurilor sale. Viaţa i-a cerut sacrificii grele la toate nivelurile: sacrificarea cunoştinţelor din tinereţe, a relaţiei dintre el şi fiul său mai mare când acesta nu a mai fost demn de responsabilităţile lui. Era atât de modest încât cred că nu prea şi-a dat seama niciodată de contribuţiile sale personale în împlinirile pe care le-a avut. Nu a acceptat ca pe un tribut pentru el însuşi nici măcar laudele aduse atunci când un popor întreg a fost pătruns de bucurie şi recunoştinţă, adorându-l ca pe un eliberator victorios. După primul război mondial, când s-a întors la Bucureşti şi când a intrat în Transilvania, oamenii pur şi simplu au îngenuncheat pe străzile pe care trecea el. Chiar eu am văzut un bătrân care a făcut un pas înaintea grupului de oameni îngenuncheaţi şi, ridicând sus un copil, i-a spus:

— Uită-te bine la el! Aminteşte-ţi toate trăsăturile lui, ca atunci când vei fi bătrân să îţi poţi aminti şi să le spui şi nepoţilor tăi cum arăta eliberatorul tău!

După război, datorită marii lui iubiri şi înţelegeri pentru poporul său, a început reforma agrară, cu ajutorul lui Ion I.C. Brătianu — fiul acelui Brătianu care îl convinsese pe regele Carol I să vină în jos pe Dunăre până în Româ- nia. Pământul a devenit în sfârşit proprietatea celor care trudeau pe el şi, întrucât această reformă socială era condusă chiar de către rege, pentru ale cărui vaste proprietăţi nu s-a făcut nici o excepţie, toţi trebuiau să-i urmeze exemplul. Iar cei mai mulţi dintre proprietarii de pământuri nu au protestat: dragostea unui

român pentru pământul său este bine înţeleasă de către ceilalţi români. Când, la capătul bolii care l-a răpus, şi-a închis ochii obosiţi, asta s-a întâmplat tot atât de liniştit şi modest cum îşi trăise toată viaţa.

— Sunt foarte obosit, a murmurat el atunci, punându-şi capul pe umărul mamei mele. Trebuie să mă odihnesc şi eu odată, puţin.

Toţi românii l-au plâns ca pe un părinte drag. Şi, cu înţelepciunea lor caracteristică, l-au numit nu „eliberatorul", nici „victoriosul". Pentru ca să le rămână în inimă i-au dat un nume mai scump: „Ferdinand Loialul, Regele Ţăranilor."

Sinaia, pe care o iubea el atâta, se află pe valea râului Prahova, care taie pasul principal prin Carpaţi. Este o vale îngustă, dar foarte frumoasă. Pădurea bogată coboară până aproape de râul clocotitor, iar munţii stâncoşi se proiectează măreţi pe fundalul unui cer albastru care aminteşte de cel mediteranean. Este de nedescris albastrul acela minunat al cerului românesc; un albastru adânc, intens, pe care nu se vede nici un nor săptămâni în şir. Ca urmare, ploaia este o mare binecuvântare pentru noi şi ne bucurăm din toată inima atunci când stropii ei argintii răcoresc atmosfera.

Oraşul Sinaia este alcătuit din vile vechi, din secolul trecut, când cei din înalta societate, urmând exemplul regelui Carol I, şi-au clădit reşedinţele de vară în valea cea frumoasă. Casele sunt construite în jurul unui parc, al unui cazino şi al unui centru comercial. Dar regele şi-a ridicat castelul sus, în pădure, într-un loc liniştit şi izolat. Când tatăl meu a devenit rege în 1914, el nu s-a mutat în acest castel Peleş, ci a preferat să rămână în castelul Pelişor cel plin de farmec, care fusese făcut pentru părinţii mei chiar înainte de naşterea celui de-al patrulea copil. Semăna mult cu reşedinţa unui nobil de

ţară englez şi era un loc pe care îl adoram cu toţii. Pe când eram mică, am fost foarte necăjită odată, când fratele meu Nicolae mi s-a lăudat că el se născuse sus, în munţi, în timp ce eu mă născusem într-o suburbie din Bucureşti!

Dragul, scumpul meu Pelişor! Tot timpul se auzea susurul apelor care curgeau în jurul lui sau prin grădinile lui, astfel încât oaspeţii, după prima lor noapte petrecută în castel, credeau că afară plouă cu găleata, şi erau uimiţi când se trezeau şi vedeau cerul azuriu şi pe jos totul uscat. Ne începeam dimineţile cu micul dejun pe care îl luam în sufrageria cea lungă. Urmând obiceiul locului, mama stătea în capul mesei, avându-l în dreapta ei pe tata; apoi, pe rând, urmau toţi membrii Curţii care veniseră cu noi, oaspeţii care se găseau atunci la castel şi noi, copiii. Toate mesele, cu excepţia celei de seară, erau servite împreună cu restul Curţii, chiar şi cu ofiţerul de gardă. Toţi erau incluşi în „familie", iar conversaţia şi glumele făceau vesele înconjurul mesei. Duminica, la schimbarea gărzii, care locuia într-o clădire special făcută în acest scop, cânta fanfara şi oamenii care veneau de la biserică treceau pe acolo să asculte muzica şi se plimbau pe terasele frumoase ale castelului. Părinţii mei obişnuiau să se plimbe, amestecaţi prin mulţime; nu aveau nevoie de gărzi să-i apere. Aceasta este Sinaia pe care o păstrez cu sfinţenie în amintire: munţii frumoşi; răsăritul, florile şi muzica; mulţimea zâmbitoare în vacanţă; tata şi mama îndrăgiţi de toată lumea; un sentiment de împăcare şi mulţumire peste tot.

Dar în anii următori, când am venit la Sinaia, am simţit că mi se strânge inima un pic. După moartea mamei, Pe- lişorul a fost închis. Fratele meu Carol, la întoarcerea sa în România în 1930, ca regele Carol al II-lea, a folosit castelul

Peleş pentru întâlniri oficiale şi avea alte concepţii asupra vieţii. El a construit un zid în jurul teraselor şi garda nu a mai fost pusă acolo de dragul spectacolului, ci ca să ţină oamenii la distanţă. Viaţa la Curtea sa era mult mai formală şi corectă, dar mai puţin fericită şi agreabilă.

Când nepotul meu, tânărul rege Mihai, a venit la tron, după abdicarea tatălui său, în 1940, a moştenit o situaţie tare încurcată. Poporul era mânios pentru teritoriile care îi fuseseră luate prin tratatele combinate între Germania şi Rusia, apoi şi cu Aliaţii. în mai puţin de un an România a intrat în război cu Uniunea Sovietică. Guvernul, după cum am mai spus, era dictatura militară a mareşalului Ion Anto- nescu. Mihai a hotărât să continue să locuiască la Foişor, un castel care fusese reconstruit şi folosit de către tatăl său după ce clădirea originară cu acelaşi nume arsese cu totul, dar căruia îi lipsea farmecul celorlalte pentru noi, cei care o cunoscuserăm în zilele de odinioară. Deşi Curtea era plină de demnitate, iar buna şi frumoasa ei mamă — regina — îi sporea farmecul, se simţea acolo o atmosferă de tristeţe; îi lipsea viaţa animată şi vigoarea pe care le avusese altădată. Dar Mihai era prea tânăr ca să-şi mai amintească zilele senine pe care le trăiseră bunicii săi. El a avut parte de o tinereţe tristă. Tatăl lui şi-a părăsit familia şi ţara când Mihai era încă foarte mic şi nu s-a întors decât când fiul său a împlinit şapte ani. Apoi, din cauza divorţului părinţilor săi, Mihai a fost lipsit în cea mai mare parte a timpului de mamă până la vârsta de optsprezece ani, când a ajuns rege, odată cu abdicarea tatălui său. Se spune că o dată a remarcat cu tristeţe:

— Când am avut nevoie de o mamă, am avut un tată; şi când mi-a trebuit un tată, am avut o mamă.

Toate aceste gânduri mi-au revenit în minte în timpul acelor zile când am stat la Bran cu copiii mai mici. Părăsisem pentru un răstimp Braşovul, după ştirile din ziar despre discursul meu. Mi-am dat seama după o zi sau două că, pe lângă că eram foarte necăjită pentru că fusesem învinuită pe nedrept, eram de-a dreptul epuizată de orele îndelungate de muncă şi de mizeria şi disperarea la care fusesem de atâtea ori martoră. Când m-am mai odihnit am înţeles că sentimentele mele nu ar trebui să mă împiedice să lucrez acolo unde era atât de multă nevoie. Cel mai bine era să le fac o vizită lui Mihai şi mamei sale, Elena, căreia în familie i se spunea Sitta. Apoi, gândindu-mă atât de mult la tata, am simţit o mare dorinţă să revăd reşedinţa lui favorită, aşa că am plecat cu maşina spre Sinaia prin magnifica trecătoare, de care nu mă satur niciodată, oricât de des aş traversa-o.

Mihai, spre deosebire de ceilalţi trei regi din familia sa care domniseră înaintea lui, prefera hainele civile în locul uniformei. Este un tânăr înalt, blond, şi destul de bine făcut. Părul îi este puţin ondulat, are ochii albaştri şi un zâmbet absolut încântător. Când zâmbeşte face gropiţe în obraji, care sunt aproape deconcertante la un om atât de serios şi care rosteşte de obicei atât de puţine cuvinte. Pentru mine va exista la el întotdeauna ceva care să-mi amintească de copilul cu părul auriu care ne-a bucurat atât de mult pe toţi când s-a născut, mărind şi mai mult, cu ignoranţa lui de copil, tristeţea ce a copleşit întreaga familie atunci când Carol a renunţat la tron în 1925 şi a plecat din România. La Sinaia îl găseam întotdeauna însoţit de un câine lup german. înainte avusese un dog danez — nu mi-l amintesc niciodată pe Mihai fără un câine după el.

Sitta, mama sa, este o femeie înaltă, zveltă,

cu mult farmec. înfăţişarea sa era întotdeauna îngrijită şi foarte rafinată; o singură dată am văzut-o cu părul nearanjat. De la ea moşteneşte Mihai gropiţele şi zâmbetul său încântător. Este puţin mioapă, ceea ce-i dă un uşor aer de ezitare şi îi accentuează înfăţişarea timidă. Când venea să mă întâmpine, era înconjurată de mai mulţi câini pechinezi care lătrau şi se încurcau printre picioarele ei. Ca de obicei, m-am lăsat învăluită cu un oftat de mulţumire în atmosfera casei ei armonios aranjate; serviciul era ireproşabil la masa frumos întinsă, iar mâncarea simplă dar excelent gătită. Conversaţia era relaxată şi deseori amuzantă, întrucât şi mama, şi fiul ei aveau simţul umorului şi un talent incomparabil în descrierea situaţiilor amuzante. Şi totuşi, în jur părea că pluteşte umbra unei tragedii. Intangibilă şi ignorată, această umbră era, însă, acolo şi aveam sentimentul că luptam împotriva timpului şi a unei sorţi copleşitoare.

După cum m-am aşteptat, Sitta şi Mihai erau doritori amândoi să audă mai multe despre ceea ce făceam eu în Braşov pentru refugiaţi şi de planurile pentru spitalul Crucii Roşii care urma să fie deschis. Spitalul, bineînţeles, fusese unul din motivele nefericitei întruniri la care luasem parte şi pe care am explicat-o şi descris-o detaliat. Când au înţeles ce se întâmplase şi cât de nevinovată eram în toată întâmplarea, au fost foarte drăguţi cu mine. Am discutat situaţia mea şi au ajuns la concluzia că puteam continua să lucrez atâta vreme cât nu acceptam nici o funcţie în conducerea spitalului — urma ca eu să fiu doar una din asistentele medicale, şi să nu mă amestec în treburile oficiale. Le-am povestit despre orele de instruire pentru asistente pe care colonelul Franz Iosif de la spitalul militar le credea necesare şi despre organizarea cărora îmi vorbise. Ei au fost de părere că dacă mă

înscriam ca elevă, aşa încât să nu pară că îmi asum vreun rol de conducere, ar fi în regulă să îi ajut.

Deşi aceste restricţii mi s-au părut la început stânjenitoare, în practică am descoperit că erau foarte avantajoase. La început am fost mai liberă de responsabilităţi, dar aveam deja multă experienţă valoroasă în urma muncii mele din Austria, astfel încât am putut să fiu de mult folos. Mai târziu, când mi s-a cerut sfatul sau ajutorul, am avut satisfacţia să constat că era din cauză că mă dovedisem bună şi eficientă în munca pe care o făceam, şi nu din cauza titlului meu. Astfel, pe măsură ce trecea timpul am văzut ce binecuvântare îmi aducea experienţa mea.

I-am părăsit pe Mihai şi pe Sitta cu inima mai uşoară. Pădurile de la Sinaia au avut şi ele influenţa lor magică. Totuşi, o întrebare continua să nu-mi dea pace. Mareşalul Antonescu şi soţia lui or fi înţeles, până în acel moment,, că fusesem doar victima unor circumstanţe? Era un singur fel în care puteam afla: să merg şi să-i întreb.

TREISPREZECE

I n drumul meu spre Bran m-am oprit în Predeal

ca să-i vizitez şi pe Antoneşti. Predealul este punctul cel mai înalt al trecătorii între România Veche şi Transilvania, locul în care fraţii români trăiau sub stăpânire străină. îmi amintesc bine cum, pe când eram mică şi traversam trecă-toarea într-o trăsură cu cai, mă uitam în jos, în valea neînchipuit de frumoasă a Timişului şi înspre Transilvania. De ambele părţi ale trecătorii dăinuia de sute de ani visul că într-o zi Transilvania va fi eliberată şi va putea să se unească cu ţara-mamă. încă mă gândesc ce minunat este că am trăit să văd acest vis împlinit; să văd bariera frontierei înlăturată. Mai târziu, ca adolescentă, în compania unor colegi de la Şcoala de Educaţie Fizică, am schiat pe pârtiile de acolo, având tot timpul conştiinţa că treceam liberă peste ceea ce odată fusese o frontieră, şi intram în ţara spre care, pe când

eram copil, fusesem în stare doar să privesc cu speranţă. Un vis s-a împlinit, şi apoi coşmarul robiei a reînceput, dar eu îmi cunosc poporul. Din trecătorile Carpaţilor, în orice direcţie ar privi, duşmanii noştri văd o ţară în care visul dăinuie încă!

în primăvara anului 1944 se trece, bineînţeles, liber această frontieră, aşa că am ajuns în final şi la casa familiei Antonescu. Era o vilă simplă şi frumoasă, construită din bârne întregi şi mobilată astfel încât să fie în armonie cu împrejurimile. Dădea înspre una din cele mai frumoase panorame pe care le-am văzut vreodată. Din veranda însorită de sticlă aveai impresia că te uiţi la lumea întreagă: priveliştea de munţi şi păduri se desfăşura până departe în zare atingând un orizont incredibil de albastru. Puteam înţelege întru totul dragostea mareşalului Antonescu pentru vila lui şi motivul pentru care găsea acolo un loc de odihnă şi reîntremare.

Şi eu am simţit la fel în ziua aceea. Pentru moment am avut sentimentul că ies din timp, ceea ce m-a rupt puţin de prezentul apăsător în care trăiam. Era o ieşire din timpul real, îndepărtată şi de viitorul care ne aştepta peste doi ani, când am nimerit, accidental, într-o piaţă din Bucureşti în care un grup de muncitori amărâţi erau forţaţi sub ameninţarea armelor de către soldaţii ruşi să ceară „spontan" moartea mareşalului — o cerere „spontană" care a fost preluată şi amplificată prin radio. Eram departe şi de o anumită zi din 1947, când o biată femeie ajunsă ca o stafie la întoarcerea acasă din închisorile ruseşti — cea care fusese odată soţia mareşalului Antonescu — mi-a cerut ca o favoare la despărţire să încerc să-i fac rost de o otravă pe care să o poată ascunde, şi astfel să se salveze mai târziu de tortură.

Antonescu — mareşalul cel mult criticat! Deciziile sale politice pot fi condamnate, siguranţa de sine compătimită, dar nimeni nu s-ar putea îndoi vreodată de adâncul său patriotism. Era inamicul implacabil al comunismului, şi comuniştilor le-a fost dat să-l pedepsească! Moartea sa a fost umilitoare şi brutală, şi totuşi, odată cu ea, a câştigat o măreţie pe care nu o avusese în zilele când era la putere. Acestea nu sunt comentarii de istorie politică, deşi, ca să completez propriile mele observaţii în legătură cu ce s-a întâmplat în ţara mea, am citit multe din câte s-au scris, analize şi rapoarte publicate şi nepublicate. Astfel, atunci când vorbesc de mareşal, nu vorbesc de el ca politician, cum o voi face probabil cu altă ocazie. Acum vorbesc de el ca de un prieten personal şi pentru mine prietenia înseamnă să-ţi iubeşti prietenii cu greşelile lor cu tot, chiar şi dacă aceste greşeli nu-ţi convin.

In primul război mondial Antonescu fusese aghiotantul mareşalului Prezan — comandantul armatelor româneşti şi bun prieten de familie cu noi. La Iaşi, în timpul refugiului, am locuit într-o casă din oraş, dar familia Prezan locuia în- tr-o vilă mică în afara oraşului. Vila lor se afla la marginea unei păduri, în apropierea unor dealuri blânde, şi „papa Prezan" cu soţia sa mă invitau destul de des să-mi petrec acolo câte o zi şi să mă bucur de viaţa la ţară. Antonescu era pe vremea aceea un căpitan tânăr, simpatic şi iubea foarte mult copiii. Se prindea cu entuziasm în jocurile mele de imaginaţie şi mă ajuta foarte mult să uit timpurile grele pe care le trăiam. îmi amintesc cum m-am prefăcut că-i fac poze, folosind ca „aparat de fotografiat" un creion pe care mi-l dăduse un american care lucra la Crucea Roşie. Poza cu toată seriozitatea şi era uimit cu adevărat în faţa schiţelor nu prea

măgulitoare pe care le faceam pe post de „fotografii". Când eram la şcoală, în Anglia, iar el era ataşat militar la legaţia din Londra, venea să mă viziteze sâmbăta, foarte amuzat de consecvenţa mea când îi ceream invariabil să-mi aducă nişte *ginger beer*[††]. Era un om integru şi foarte serios. Tot timpul aveam sentimentul că mi-ar fi tare ruşine dacă prietenul meu Antonescu ar afla că am făcut ceva rău. Oricât de autocrat a devenit el în viaţa publică în anii care au urmat căsătoriei mele, pentru mine el a rămas la fel. Am remarcat acest lucru o dată faţă de el şi a râs:

— Când eşti cu mine îmi regăsesc propria mea tinereţe, mi-a spus el.

Astfel nu am fost foarte surprinsă atunci când, la vizita pe care i-am făcut-o, am descoperit că, deşi tunase şi fulgerase în faţa generalului Zwiedineck, s-a înmuiat când m-a văzut. Era un om scund, bine proporţionat, cu un ten arămiu şi un păr roşcat, ceea ce — împreună cu severitatea sa — i-a adus porecla de „Câinele roşu". îşi menţinuse o siluetă şi o înfăţişare tinerească şi încă îi plăcea să schieze. Aceasta îl deosebea de ceilalţi generali români, care păreau că mai câştigau şi în rotunjime odată cu demnitatea rangurilor tot mai înalte. Soţia sa, pe care o adora şi care, în ochii lui, nu putea face nimic rău, era o persoană micuţă şi îngrijită, cu o minte foarte ordonată. Era o organizatoare excelentă şi nu-mi amintesc să îşi fi uitat vreodată promisiunile sau să nu şi le fi dus la îndeplinire. într-un fel era dezavantajată din cauză că de obicei nu aprecia cum trebuie flatările ce i se aduceau din cauza poziţiei sale înalte şi în consecinţă avea impresia că este perfectă. Ca urmare a acestui fapt îi supăra de multe ori pe cei din jur, sau îi jignea şi ofensa

---

†† Băutură răcoritoare cu aromă de ghimbir (n. f.).

fără rost, dar intenţiile sale erau cele mai bune, şi ştiu că era cu adevărat cumsecade.

întrucât fusesem întotdeauna foarte directă, am început să le explic motivul vizitei mele de cum am ajuns. Mi-am găsit vechiul prieten destul de uşor de împăcat, dacă într-a- devăr fusese atât de furios precum mi se spusese. Acesta esta încă un lucru de care mi-am dat seama: când sunt povestite, toate întâmplările sunt exagerate, pentru că puţini pot să reziste acestei tentaţii mai ales atunci când exagerarea se face pe seama altora. Astfel, mulţi preferă să repete lucruri dezagreabile în loc să le spună pe cele plăcute, deşi deseori în momente de furie se spun lucruri fără judecată. Se spune că românilor le place foarte mult acest obicei, care este înnobilat dându-i-se numele de intrigă, dar nu am simţit niciodată că o făceau din răutate, cât din plăcerea de a-şi lăsa imaginaţia în voia ei şi din distracţia de a vedea rezultatele. Eu nu împart bucuria lor în privinţa unor astfel de practici, probabil şi din cauză că poziţia mea m-a făcut victima lor de multe ori, şi am învăţat că exagerările de acest fel pot fi oprite aducându-i pe oameni la realitate cât se poate de rapid. Atunci ei încetează zâmbind cu toate poveştile şi până la urmă reiese că totul a fost un foc de paie — deşi câteodată te poţi arde cu acesta!

Mareşalul şi doamna Antonescu au acceptat explicaţia mea, ceea ce m-a uşurat foarte mult şi mi-am dat seama, în timp ce vorbeam, că voiau să îşi menţină părerea bună despre mine mai degrabă decât să şi-o strice — ceea ce, din nefericire, nu se întâmpla întotdeauna şi cu alţii. Am vorbit şi despre situaţia generală din România. Antonescu era în mod evident neliniştit şi nemulţumit, dar încă mai credea în maşina de război germană.

— Ştiu, mi-a spus el, că mulţi cred că mă voi

întoarce şi că voi capitula în faţa Aliaţilor; dar dacă asta se va întâmpla doar din voia mea, atunci aş fi un trădător faţă de cuvântul dat ţării mele. Pe deasupra, Germania este încă puternică şi ne-ar putea strivi într-o zi. Dar în primul rând mâna mea nu va semna niciodată vreun document care să le permită trupelor ruseşti să intre pe pământul României. Am Văzut în ultimul război ce înseamnă să ne fie prieteni! Ce s-ar întâmpla dacă ar veni aici ca inamici victorioşi? întotdeauna au vrut să ne anexeze, şi au fost împiedicaţi numai din cauză că turcii au ajuns aici înaintea lor.

Care ar fi fost rezultatul dacă Antonescu ar fi procedat în alt fel? Ce s-ar fi întâmplat cu ţara noastră dacă el ar fi acceptat planul de a se înţelege cu Aliaţii în loc să se opună acestui plan până când a fost arestat de către propriul său popor şi predat comuniştilor? Dacă acest soldat puternic şi realist ar fi fost lăsat să atragă atenţia şi să protesteze împotriva tratamentului pe care a prevăzut că îl va primi România de la ruşi, ar fi fost vreo diferenţă?. Cine ştie! Presupunerile acestea care încep cu „dacă" m-au fascinat întotdeauna, dar nu putem decât să speculăm în legătură cu ele. In orice caz, această vizită a pus, pentru moment, capăt necazurilor mele. Şi am simţit că pot să mă întorc din nou la Braşov să lucrez.

PAISPREZECE

Odată ajunsă în Braşov, am găsit acolo un ordin de înfiinţare a spitalului Crucii Roşii. în România aceste spitale erau considerate ca ţinând de armată, care le trimitea doctorii, ordonanţele şi restul personalului cu excepţia surorilor medicale, care erau de la Crucea Roşie. Lenjeria, paturile, echipamentul general aparţineau de asemenea Crucii Roşii, iar rezervele de medicamente veneau din ambele surse. Organizaţia Crucii Roşii din Bucureşti a trimis două surori medicale excelente care să organizeze şi să înceapă lucrul la acest spital — surori care aveau, amândouă, experienţă considerabilă în spitale. Cea mai în vârstă, doamna Simona Cantacuzino Paşcanu, era o persoană blândă şi fermecătoare, dar cu multă energie şi timp de doi ani ea a îngrijit cazurile incurabile. Urma ca ea să fie soră-şefă în timp ce infirmiera subordonată ei era chiar sora ei, doamna Nadeja Şuţu, o tânără întreprinzătoare şi vioaie care se deplasase împreună cu o unitate de teren până la Ros- tov-

pe-Don, la aproximativ trei sute de kilometri depărtare de frontiera româno-rusă.

M-am înţeles perfect cu ele de la început şi am lucrat împreună în bună armonie, şi în zile bune, şi în zile rele. Mărturisesc că am fost oarecum îngrijorată gândindu-mă la femeile care urmau să conducă spitalul. Când ai de-a face cu urmările oribile ale războiului ar putea părea că problemele de întâietate sau de protocol sunt lucruri neserioase, la care nu merită să te gândeşti, dar unele mici stângăcii în relaţiile de fiecare zi cu cei din jur pot deveni de multe ori mai stânjenitoare decât ar trebui, atunci când toată lumea lucrează în tensiune nervoasă. Ştiam foarte bine că era posibil să apară incidente jenante. Ofiţerii cu grade mari şi persoanele oficiale din guvern vizitau deseori spitalele, cu ocazia diverselor inspecţii. Chiar dacă, aşa cum fusese voia Sittei şi a lui Mihai, am intrat în cadrul personalului ca simplă soră medicală, pentru persoanele care ne vizitau eram tot fiica regelui Ferdinand şi a reginei Maria, şi mătuşa regelui care domnea. Ei ar fi considerat că este împotriva practicilor politeţii şi a etichetei dacă nu mă tratau pe măsura rangului meu. Din fericire, Simona şi sora ei aveau destulă experienţă în societate şi simţul umorului suficient de dezvoltat cât să poată aprecia astfel de situaţii pe măsură. Lucruri minore cum ar fi cine primeşte pe cine, cine este prezentat cui sau cine intră prima pe uşă erau tratate într-o asemenea manieră încât administrarea spitalului nu era tulburată în nici un fel.

Cele două surori făceau faţă bombardamentelor şi ocupaţiei ruseşti cu aceeaşi armonie şi cu optimismul cu care rezolvau problemele care apăreau zilnic într-o asemenea situaţie — în care trebuiau să pună pe

picioare un spital. Bineînţeles că era nevoie şi de curaj pentru a trece de multe probleme, dar cu un curaj deprimat sau venind de la o persoană cu proastă dispoziţie nu ajungi niciodată prea departe, şi fiecare din noi avusese parte să lucreze cu martiri care îţi arătau tot timpul cât de măreaţă este devoţiunea lor! îmi dădeam seama că este un noroc faptul că spitalul era organizat sub o astfel de conducere.

Primul şi cel mai important lucru era să găsim o clădire potrivită pentru cele trei sute cincizeci de paturi ale noastre. Generalul Tătăranu şi primarul erau gata să ne dea tot ajutorul de care aveam nevoie, dar nu dispuneau de nici o putere în privinţa unei clădiri care ne convenea, şi anume un liceu ce aparţinea Bisericii. Era o clădire frumoasă şi modernă, din cărămidă roşie, al cărei nume venea de la unul din cei mai cunoscuţi prelaţi ai Bisericii ortodoxe transilvănene, mitropolitul Şaguna, care fusese capul Bisericii în această provincie pe la 1860. Ca să obţinem clădirea pentru spital ne trebuia permisiunea mitropolitului, care locu-ia la Sibiu. Până acolo era un drum doar de o oră sau o oră şi jumătate cu maşina de la Braşov, şi am cerut imediat permisiunea să mă duc în audienţă la el, pentru că eram vechi prieteni. Acest conducător al Bisericii noastre fusese unul din cei mai de seamă luptători din Transilvania pentru eliberarea de sub stăpânirea ungurilor. Pentru că era un administrator priceput şi un bun organizator, Biserica din Transilvania a făcut mari progrese după toţi acei ani lungi de represiune. în timpul anilor mei la Y.M.C.A. am ajuns de multe ori în contact cu el. De fapt chiar sub sponzorizarea sa a fost ţinută la Sibiu prima adunare Y.M.C.A. în 1924, ocazie cu care am vorbit în public pentru prima dată, la

cincisprezece ani. Astfel, nu mi-a fost prea greu să discut cu el şi să-i explic pentru ce ne trebuia clădirea liceului, şi m-am întors la Braşov cu permisiunea pe care ne-o doream. Cunoscându-i devoţiunea faţă de cauza libertăţii, nu pot să nu mă mir şi astăzi cum de a ajuns el până la urmă să coopereze cu ruşii, după cum am auzit că s-a întâmplat.

Acum munca mea intrase într-un ritm regulat, deşi tot mai speram că mă pot întoarce în Austria măcar pentru câteva săptămâni.

între timp îmi petreceam trei dimineţi în fiecare săptămână la cursurile de infirmiere de la spitalul militar, şi patru zile pe săptămână la cantina de la gară. După-amiezile mi le petreceam ajutând la organizarea spitalului Crucii Roşii şi, deseori, seara mă întorceam la cantină să-i mai dau o mână de ajutor doamnei Podgoreanu.

încă mai aveam parte de privelişti teribile. Erau zile în care simţeam că ceea ce vedeam era prea mult pentru mine. Simt încă şi acum că dintre toate nenorocirile războiului, cele ale refugiaţilor erau cel mai rău lucru ce se poate întâmpla cuiva. Bombardamentele sunt distrugătoare, teribile, dar sunt cataclisme care se termină, care te lasă ori viu, ori mort. Ştii pe unde eşti, ca să zic aşa. Dar refugiaţii par că sunt într-o mizerie neîntreruptă pentru care nu există nici un sfârşit, fie el fericit sau trist.

Aşa s-au scurs lunile martie şi aprilie. Urma Paştele catolic şi mi-am luat o zi liberă să merg la Bran să particip la slujbă cu toţi copiii mei. Apoi primăvara s-a mai dezmorţit puţin, cu toate speranţele ei de reîntoarcere la viaţă. Postul ortodocşilor a ajuns şi el la capăt şi Paştele ortodox, care trebuie să fie după Paştele evreiesc. M-am mai întors o dată la Bran, să fiu

împreună cu copiii la slujbă.

în Biserica ortodoxă românească sărbătorim învierea sâmbătă, la miezul nopţii. La început se intra în biserica încă slab luminată, unde se citesc rugăciuni cu voce cântată, scăzută, monotonă. Biserica este încă în doliul din Vinerea Mare, zi în care se face chiar o slujbă de înmormântare în amintirea morţii Mântuitorului. La miezul nopţii de sâmbătă şi totodată începutul zilei de duminică, uşile sunt deschise larg iar preotul care oficiază ceremonia iese afară în veşminte aurii, ducând cu el o lumânare aprinsă, şi spune:

— Veniţi de luaţi lumină!

Credincioşii au fiecare câte o lumânare pe care şi-o aprind de la a lui şi îl urmează afară din biserică, unde slujba continuă. La cuvintele „Hristos a înviat!" corul izbucneşte într-un cântec triumfător şi toţi credincioşii, altăturându-se cântărilor corului, intră din nou în biserica acum împodobită şi plină de lumină şi de flori, în care nu se mai vede nici un semn de doliu. Acolo are loc liturghia. Oriunde ar avea loc, într-o catedrală mare şi cu toată pompa caracteristică unor astfel de ceremonii, sau într-un altar micuţ, dintr-un sat, slujba este întotdeauna frumoasă şi emoţionantă. Atunci, din cauza războiului şi a necesităţii de camuflaj, slujbele fuseseră amânate peste tot până dimineaţa devreme. La ivirea primilor zori ne-am adunat în bisericuţa noastră modestă dar frumoasă de la Bran, şi slujba de atunci mi-a rămas întipărită în minte pentru totdeauna. Era ceva nepământesc în semiobscuritatea aceea; ceva care ne făcea să ne simţim mai aproape de femeile care merseseră la mormânt jelind, pentru ca jalea să le fie preschimbată în bucurie în acea primă dimineaţă de Paşti.

încă mai aveam în mine acest sentiment de

pace şi frumuseţe când, ceva mai târziu, în aceeaşi dimineaţă, am lăsat copiii la Bran şi am plecat să sărbătoresc Duminica Paştelui împreună cu bolnavii şi răniţii de la spitalul militar din Braşov. Era 16 aprilie, una din zilele acelea splendide de primăvară, în care o promisiune minunată că totul se va acoperi de verdeaţă pare că pluteşte peste păduri şi câmpii. Aerul era limpede ca cristalul şi soarele strălucea cald pe cerul de un albastru intens. Lăsasem acum deoparte uniforma de infirmieră şi eram îmbrăcată în costumul popular românesc: fusta cu catrinţă, brâul alb şi o ie albă, brodată, cu mâneci lungi. Pe cap aveam marama lungă, purtată doar de femeile căsătorite. Portul românesc, m-am gândit eu, iTar face şi pe soldaţi să simtă că era zi de sărbătoare.

Generalul Tătăranu şi celelalte persoane oficiale mi s-au alăturat în holul cel mare al spitalului, în care fuseseră aşezate cadourile, ouăle de Paşti, cozonacul şi vinul. Preotul militar a citit rugăciunile de sfinţire, înconjurat de pacienţii care puteau să se ridice din pat. Era o atmosfera de dragoste frăţească şi pace care triumfa asupra micilor necazuri şi iritări ale celor care sunt răniţi sau obosiţi şi trebuie să trăiască împreună zi de zi şi noapte de noapte.

Odată serviciul terminat, am plecat să le duc şi celor care nu se puteau deplasa ouă şi daruri. Chiar în acest moment ajutorul generalului a venit să-mi spună că spre Braşov se îndreptau avioane inamice. Au fost date imediat ordine rapide pentru evacuarea spre adăposturi a pacienţilor care se puteau mişca fără ajutor, dar, spre groaza mea, am aflat că adăpostul pentru pacienţii care puteau fi deplasaţi numai pe tărgi nu era încă gata şi nu exista nici un alt adăpost pentru ei. Aceştia au fost aduşi în holul central, care era considerat cel mai sigur loc din spital,

iar eu m-am pregătit să rămân cu ei, dar generalul a refuzat să-mi dea permisiunea. Când am insistat, mi-a vorbit cu severitate:

— Trebuie oare să vă reamintesc, a spus el, că eu comand aici? Nu este momentul potrivit şi nici nu este nevoie să vă arătaţi curajul. Sunteţi acum sub responsabilitatea mea şi trebuie să fiţi protejată. Mai ţineţi cont şi că voi avea nevoie de ajutorul dumneavoastră când se termină totul.

Asta a părut să mă potolească, deşi simţeam protestul acela lăuntric pe care îl ai întotdeauna când ţi se retează un impuls spontan. Am ieşit în curte, ca să mă îndrept spre adăposturile din deal chiar în momentul în care primul val de avioane a trecut pe deasupra. Erau argintii şi arătau frumos, proiectate, cum erau, pe cerul albastru, şi pentru o clipă mi s-a părut că nu au nici o legătură cu războiul şi distrugerile lui. Apoi, deodată, tot aerul s-a inundat de un zgomot înspăimântător şi un fum înţepător ne-a înconjurat din toate părţile. Era ca şi cum o mână uriaşă şi impersonală m-ar fi împins deodată cu faţa la pământ. Am rămas împietrită şi asurzită pentru o clipă, apoi am fost trezită de ţipetele unei femei pe care am văzut-o alergând de pe deal, în jos, cu un copil în braţe, îndepărtându-se de adăpost. M-am ridicat în picioare clătinându-mă şi am ajuns-o din urmă. Nu aveam deloc timp de ceartă, chiar şi dacă ar fi putut să mă audă, aşa că am ales o variantă mai uşoară ca să o opresc. I-am smuls copilul din braţe, m-am întors şi am început să alerg în susul dealului, în timp ce ea mă urma, încă ţipând. Am ajuns la adăposturi şi am sărit într-un şanţ chiar în momentul în care a început să cadă al doilea val de bombe. Când praful s-a mai aşezat m-am trezit înconjurată de femei care

plângeau şi de fete înspăimântate. Am fost surprinsă când am constatat că nu îmi era deloc frică şi am putut să spun Psalmul 91. încetul cu încetul s-au calmat şi s-a făcut linişte. Apoi, când am deschis ochii, mai că mi-am pierdut firea văzând cum, pe fiecare parte a mea, ele îmi luaseră marama şi îşi acoperiseră cu el capetele ca şi cum se apărau, ca şi cum chiar ar fi fost copiii mei.

Nu îmi mai amintesc cât timp a trecut până când s-a terminat raidul: atâtea altele au mai fost de atunci! îmi amintesc doar că atunci când totul s-a sfârşit, am mers mai întâi la gară, pe drumurile pline de gropi din cauza bombelor, căci ştiam că poate aveau mai multă nevoie de mine acolo decât la spital, unde se găsea destul personal bine organizat. Am găsit gara cu zidurile încă în picioare, dar în rest complet ruinată. Liniile de tren erau şi ele doar o masă de oţel îndoit, iar vagoanele distruse şi arse erau împrăştiate peste tot. Din rezervoarele cu combustibil ţâşneau limbi lungi de flăcări. Spre marea mea uşurare şi bucurie am găsit-o acolo pe doamna Podgoreanu abordând cu mult calm grămezile de cenuşă şi resturi care ardeau încă. întrucât, din fericire, dispensarul era încă întreg, deşi fără ferestre, am putut să mă ocup de câţiva răniţi chiar înainte să ajungă ambulanţele, folosindu-mă de ceea ce aveam într-o trusă de prim ajutor pe care o duceam cu mine întotdeauna.

De cum au ajuns ambulanţele şi a început acţiunea de salvare a sosit şi generalul Tătăranu ca să-mi spună că era nevoie de toţi la spitalul militar. Cum ne-am mai dorit atunci ca spitalul să fie în stare de funcţionare! M-am schimbat repede în uniformă şi am plecat împreună cu el, ca să găsesc acolo o scenă într-adevăr

îngrozitoare. Vaietele, gemetele de agonie şi priveliştile imposibile în care nu puteai distinge bărbat de femeie, mort de viu erau suficiente cât să înspăimânte pe oricine; totuşi, nevoia imperioasă, acel *trebuie* absolut cu care ne confruntam făcea chiar şi cea mai mare oroare insignifiantă.

O singură dată mi s-a făcut cu adevărat groază. Unul din oameni, care nu părea rănit foarte tare, a început brusc să inspire foarte greu şi chinuindu-se astfel a încercat să se dea jos de pe masă. Doctorul m-a chemat să ajut ca să-l poată ţine şi, când m-am aplecat, un jet de sânge a ţâşnit deodată dintr-o rană mică din pieptul rănitului iar şuvoiul cald şi lipicios mi-a sărit pe gât şi apoi mi s-a împrăştiat pe piept, în momentul acela am pus repede podul palmei peste rană şi am apăsat tare, dar una din arterele principale era perforată şi eforturile mele erau în van. Atunci chiar mi s-au înmuiat genunchii, dar curând plânsetul unui copil care se afla chiar lângă mine m-a obligat să uit groaza provocată de sânge şi să am grijă de el. Bietul micuţ stătea întins, fără să fie rănit, pe o targă lângă mama lui moartă, desfigurată. L-am luat de acolo, simţindu-mă încă zăpăcită şi cam pierdută, şi l-am dus, temporar, în patul unui soldat binevoitor, unde a rămas până târziu în seara aceea, când i-am găsit un loc mai bun.

Aşa am continuat să lucrăm toţi cei care am fost în stare până când am făcut puţină ordine în haosul de acolo, dar între timp începuseră să fie aduşi răniţi din satele învecinate. Generalul a apărut din nou, obosit şi tras la faţă de epuizare, să mă roage să-l însoţesc la alte spitale. Mi-a spus că într-unul din ele erau soldaţi aduşi de pe front care nu erau grav răniţi, dar aveau nervii zdruncinaţi. Aş putea cumva să mă spăl şi să merg cu el să le dau darurile întârziate de Paşti?

Credea că o asemenea vizită neoficială i-ar calma şi le-ar mai micşora suferinţele pricinuite de starea lor de agitaţie psihică.

Pentru un moment, în timp ce mă uitam în ce hal arătam şi mă gândeam la ce făcusem, ideea de a dărui ouă de Paşti şi cozonac unor oameni care stăteau în paturi curate, nepătate de sânge, mi s-a părut aproape incredibilă, o adevărată nebunie. Oare în dimineaţa aceea fuseseră împărţite darurile de Paşti în hol? Dar am găsit, ascultătoare, un şorţ curat. Instalaţia de aprovizionare cu apă fusese avariată şi rezerva de apă era atât de puţină încât am folosit doar atât cât era nevoie ca să mă spăl de sângele care se vedea, înainte să plec cu generalul să împărţim ouăle de Paşti.

Acest sentiment de irealitate m-a stăpânit şi în timpul celorlalte vizite pe care le-am făcut şi doar după ce am terminat cu toate mi-am dat seama că nu mâncasem nimic de dimineaţă, de la micul dejun pe care-l luasem la Bran după slujba de înviere. Am mâncat repede ceva şi apoi am luat copilul de la soldatul la care îl lăsasem şi l-am dus într-o casă de copii. După aceea am fost liberă să mă întorc la Bran şi la familia mea, unde aveam să găsesc apă destulă ca să spăl sângele ce mi se închegase pe piele şi pe haine.

în timp ce conduceam automobilul m-am gândit iar la orele incredibile care se scurseseră de când am trecut pe aceeaşi şosea în drumul meu spre Braşov, în dimineaţa respectivă. Bineînţeles, acesta nu era primul bombardament pe care-l trăisem. Pe când eram copil am trecut prin multe altele, în timpul primului război mondial, iar în cel de-al doilea am fost martoră la alte câteva zeci în Berlin. Totuşi, acelea fuseseră întotdeauna într-o altă parte a oraşului decât cea în care mă aflam şi până când nu eşti în mijlocul lor nu îţi poţi da seama cât de teribile

pot fi. îmi amintesc cum, chiar eu, când am auzit o dată nişte descrieri ale unui raid care nu fusese foarte aproape de mine, m-am gândit: la urma urmei, poate nu-i chiar aşa de rău! Este trist faptul că rareori înţelegem durerea altora şi rareori suntem cu adevărat mişcaţi de ceea ce nu ni se întâmplă nouă înşine. Până când nu vom trece peste asta într-un fel sau altul, sunt mici speranţele că lumea va deveni mai bună, căci, cu siguranţă, nimeni nu poate să trăiască totul într-o viaţă de om. Cred că este mare nevoie să încercăm să înţelegem mai bine lucrurile rele pe care nu le-am trăit şi astfel să învăţăm să fim alături de ceilalţi şi să-i ajutăm.

La urma urmei, poate nu-i chiar aşa de rău!

Este un gând liniştitor, dar numai în aparenţă. Undeva, în seara aceea, s-a găsit un comentator de radio care trebuie că avea în minte acel gând liniştitor, căci altfel nu ar fi descris niciodată un bombardament în felul în care a făcut-o. Am fost primită de familia mea, uşuraţi cu toţii, şi m-am spălat cum trebuie. Singură, în dormitor, mi-am dat seama că raidul aerian adusese printre noi în mod acut faptul, atât de regretat în România, că unele circumstanţe care ne depăşeau făcuseră din Statele Unite inamicii noştri. Mi se părea tragic că, în familiile care se întorceau de la biserică în Duminica Paştelui, bombardierele americane semănase- ră moarte sângeroasă şi suferinţă. Lucrurile pe care le văzusem în ziua aceea mi-au apărut iar înaintea ochilor în timp ce mă rugam din toată inima să ne dea Domnul pace. Bineînţeles, m-am gândit, în America se roagă şi ei să înceteze grozăviile astea, chiar dacă în casele şi în bisericile lor familiile soldaţilor americani stau la adăpost de moartea care vine din cer. Şi atunci Ştefan şi Minola au dat buzna în camera mea, palizi şi îngroziţi. Văzuseră deja destule ca să-şi poată imagina cam cum arăta

Braşovul după o asemenea zi de Paşti şi ascultaseră la radioul, pe unde scurte, comentariile despre ştirile zilei. Vocea comentatorului ajunsese la ei, clară şi voioasă, aproape veselă:

„Oraşul Braşov, din România, si-a primit astăzi ouăle de Paşti!"

CINCISPREZECE

Satul Bran este situat în valea îngustă a râului Turcu. Acolo unde râul face o curbă se află un promontoriu stâncos, iar pe acest promontoriu Cavalerii Teutoni au construit în secolul al XH-lea un castel care să apere platoul cel înalt şi fertil, Ţara Bârsei, împotriva invadatorilor dinspre est. Ei au făcut castelul de la Bran din piatră şi cărămidă şi l-au proiectat în funcţie de forma stâncii pe care se sprijină. In unele locuri pereţii dinspre bază simt groşi de doi metri, dar înspre vârful castelului grosimea descreşte până la un metru şi apoi la jumătate de metru.

în zidurile castelului sunt trei feluri de ambrazuri. La nivelurile mai joase se află unele care încep în partea interioară a zidului ca nişte

ferestre suficient de mari cât să poată sta un om în picioare în ele, dar spre mijloc se îngustează, transformându-se în nişte fante înguste doar cât să se poată trage prin ele cu arcul; apoi mai sunt nişte ambrazuri în formă ovală, lângă podea, care pot fi închise cu butuci mari de stejar care se învârt pe un pivot central astfel încât atunci când „ferestra" este „deschisă" butucul iese în încăpere şi în acelaşi timp şi pe dinafară în zidul castelului. Pe nivelurile mai înalte ale castelului, acolo unde nu putea să ajungă nici un fel de proiectil, se află ferestre de mărime normală, dar toate sunt săpate în ziduri atât de groase încât au fost construite pervazuri nu numai în partea de jos, ci şi pe părţile laterale ale ferestrei. Pe lângă aceste deschizături mai sunt două şi în încăperea din turn, care seamănă perfect cu nişte „hote" mari, ca cele care se pun câteodată deasupra maşinilor de gătit în bucătărie. Acestea sunt construite în zid la o înălţime convenabilă, astfel încât apărătorii castelului să poată rămâne adăpostiţi comod în încăpere, în timp ce prin această „hotă" de lemn care formează un fel de golfuleţ deschis la capăt se poate turna plumb topit, ulei încins şi alte asemenea ciudăţenii în capul asediatorilor care forţează porţile.

întrucât castelul nu a fost construit în primul rând pentru a fi confortabil, ci pentru apărare, camerelor nu li s-a acordat prea multă atenţie în privinţa formei. Acestea sunt plasate în funcţie de stâncă, aşa încât şerpuiesc în jos şi în sus la niveluri diferite, legate prin trepte, prin coridoare lungi, prin arcuri şi balcoane, şi deseori prin scări neregulate, unele construite chiar în ziduri. Intr-o parte a castelului se află un zid gros care împrejmuieşte o curte interioară în care mama a plantat o grădiniţă minunată, peste care nimereşti pe neaşteptate.

Turnurile sunt construite acolo unde chiar stânca este mai înaltă, şi priveliştile sunt splendide. Pe de o parte se vede valea râului Turcu şi destul de mult din sat, iar în cealaltă parte podişul Ţara Bârsei, cu drumul lui lung şi prăfuit care duce spre Braşov, şi, departe de tot, spre orizont, se profilează Carpaţii Orientali. îmi plăcea să stau la una din ferestrele din turn, privind la norii de praf de pe şosea ce anunţau apropierea vreunui oaspete aşteptat la castel şi mă simţeam ca sora Anne din povestea lui Barbă Albastră când îi vedea venind pe fraţii ei. Uneori, când eram mică, în timp ce o aşteptam pe mama, mă încânta foarte mult faptul că în norul care anunţa sosirea *ei* se produceau din când în când scânteieri bruşte. Erau raze de soare care atingeau metalul strălucitor de pe capota Rolls-Royce-ului cu design special, care îi plăcea atât de mult.

Oraşul Braşov a făcut cadou mamei mele castelul Bran după primul război mondial. Ea a fost foarte bucuroasă să-l restaureze şi în mâinile ei s-a transformat într-un castel încântător, ca în poveşti, plin de flori, aşezat pe locul în care „se întâlnesc cele patru vânturi". Pentru că şi eu îl iubeam tot aşa de mult ca ea, mi l-a lăsat prin testament, şi întotdeauna castelul a avut pentru mine o importanţă deosebită, care nu avea nimic de-a face cu zilele pe care le puteam efectiv petrece acolo. De fapt, din cauza greutăţilor pe care le aveam cu încălzirea şi cu apa, care iama îngheţa, îl consideram bun de locuit numai în timpul celor patru luni de vară. A trebuit să vină ocupaţia rusească să ne dăm seama că de fapt putem locui acolo în tot timpul anului — mai ales dacă viaţa ne este în pericol altundeva; dar povestea aceasta vine mai târziu.

în primăvara anului 1944, pentru că vremea

era încă rece, i-am dus pe copiii mai mici într-o clădire plăcută, la picioarele dealului pe care se înălţa castelul. Această clădire adăpostise la vremea ei vama, pentru că Branul se găsea pe fosta frontieră dintre România şi Transilvania. Erau de fapt două case cu etaj, unite printr-o pasarelă largă, pe care noi o foloseam ca sufragerie. Pereţii erau groşi, tavanul jos, iar podelele erau făcute din scânduri late şi închise la culoare. Tot interiorul era vopsit în alb, ca mai toate casele româneşti. La ferestre erau ghivece cu condurul doamnei şi în general era un loc foarte agreabil pentru ceea ce credeam noi atunci că va fi doar o locuinţă temporară.

La fiecare capăt, această casă cu două corpuri se continua cu ziduri înalte. La un capăt acestea formau o curte ca de fermă, în care ţineam nişte pui, gâşte şi animalele copiilor — iepuri, inclusiv un iepure alb de Angora, miei, o pi- sicuţă roşcată de Angora şi un pui de cerb orfan. La celălalt capăt, între zidurile înalte, erau adăpostite un garaj şi camera de gardă, căci, cum se obişnuieşte la orice reşedinţă regală, aveam o mică gardă cu noi întotdeauna şi câte o santinelă la fiecare poartă. Pe vremea mamei mele toată clădirea aceasta fusese cartierul general pentru cei cu care lucra — aghiotantul, secretarul, ofiţerul de poştă — şi care mergeau cu ea peste tot. De asemenea erau aranjate în ea camere de oaspeţi pentru cei care nu îi erau prieteni intimi, dar cărora dorea să le ofere o vacanţă la munte, în aer proaspăt. Acum, deşi încă nu ne dădeam seama, urma să devină casa noastră pentru următorii aproape patru ani, cu excepţia unor scurte perioade în timpul verii, când ne puteam permite să locuim la castel.

După săptămâna pe care mi-o petrecusem în mai în Austria — pe care deja am descris-o

(atunci nu ştiam că urma să fie ultima pe care o petreceam la Sonnberg) — spitalul Crucii Roşii din Braşov a trebuit să fie terminat foarte repede. Am fost nevoită să renunţ aproape de tot la munca la cantină şi m-am mai dus pe acolo doar în cazuri de urgenţă, dar colaborarea mea cu doamna Podgoreanu a continuat neîntreruptă tot timpul cât am mai stat în România. De multe ori avea cazuri venite cu trenul care necesitau spitalizare şi atunci puteam să o ajut, iar eu, la rândul meu, aveam deseori nevoie de sfatul său în privinţa problemelor mele. în timpul celui de-al doilea bombardament asupra Braşovului, în 6 mai, atâtea stricăciuni au fost făcute încât spitalul militar nu a mai putut fi folosit. A trebuit să luăm un număr suplimentar de cazuri la spitalul Crucii Roşii, chiar dacă nu era deschis oficial şi încă nu aveam suficiente provizii. Oricum, în 10 Mai — ziua noastră naţională, care este ca şi 4 Iulie la voi — spitalul a fost deschis oficial cu slujba tradiţională de sfinţire şi toate ceremoniile de rigoare, şi i s-a desemnat codul „Z.I. 161" („Z.I." arată că se găsea în „zona interioară" iar numărul arăta că era la o sută şaizeci şi unulea spital de urgenţe înfiinţat. Spitalele de campanie care erau înfiinţate în spatele liniilor şi concepute să fie cât mai mobile cu putinţă erau numite doar cu numere.) Autorităţile locale, atât militare cât şi civile, au luat parte la deschidere şi totul a mers bine, iar noi am fost cu adevărat mândri de eforturile noastre comune. Bucuria tuturor cu această ocazie a fost şi mai mare datorită faptului că mama regelui a asistat la deschidere şi apoi a făcut o inspecţie şi a vorbit personal cu fiecare pacient. A fost de acord şi să meargă împreună cu mine la cantina de la gară, ceea ce le-a făcut o mare şi binemeritată plăcere celor care lucrau acolo.

Ziua de 21 mai, ziua mea onomastică şi cea de a noua aniversare a zilei de naştere a Alexandrei, ne-a adus o altă experienţă. Ne sărbătoream ziua în familie, la Bran, când am aflat ca se îndrepta spre Braşov un transport de două sute de soldaţi răniţi, venind direct de pe front, şi era nevoie de toată lumea acolo. Am pornit cu maşina în viteză spre spital, nerăbdătoare nu numai să ajut, ci şi să învăţ cum trebuia să se acţioneze în astfel de situaţii. Simona Canta- cuzino, sora-şefă despre care v-am vorbit deja, a fost şi de data aceasta o organizatoare excelentă. Ea nu numai că a pus totul în ordine în mod eficient, ci ne-a şi instruit rapid şi cu îndemânare, în timp ce lucram, întrucât foarte puţini din personalul spitalului avuseseră parte de asemenea experienţă.

Răniţii au fost la început lăsaţi în seama unui ofiţer, care le-a luat actele şi le-a înregistrat. Apoi li s-au luat hainele şi s-au pus numere pe ele. Toate obiectele lor personale au fost puse în saci diferiţi, pe care s-au lipit aceleaşi numere ca şi pe haine. în grupuri, oamenii au fost duşi spre încăperile spaţioase cu duşuri aflate chiar sub fostul liceu, care era acum cel mai mare sediu al nostru şi acolo au fost spă- laţi, bărbieriţi şi dezinfectaţi. Era o treabă mizerabilă, pe care o făceam în condiţii de umezeală. Trebuia să avem mare grijă cu rănile lor, pe care le protejam cu mătase înmuiată în ulei, bucăţi de plastic şi orice alt material impermeabil pe care îl aveam acolo. Unii trebuiau să fie căraţi, alţii puteau să stea în picioare, dar puţini erau cei care se puteau spă- la singuri. Mirosul de la apa fierbinte cu săpun, aburii, mizeria de pe oameni şi de pe rănile pline cu puroi au impregnat curând aerul până l-au făcut aproape irespirabil. Ne-am udat şi noi până la piele. Bonetele noastre apretate s-au

înmuiat şi s-au lăsat în jos, spatele ne durea, picioarele ni se umflaseră, iar oamenii încă veneau, dezbrăcaţi, murdari şi necăjiţi. Era o satisfacţie de nedescris să-i putem trimite curaţi, îmbrăcaţi în halate, întâi la dispensar, pentru a fi bandajaţi şi a li se administra tratamente, şi în cele din urmă în pat, unde li se dădea de mâncare. Aceasta a fost prima, dar în nici un caz ultima mea experienţă de „depa-razitare".

în afara unor astfel de întâmplări ieşite din ritmul obişnuit, la spital s-a stabilit o anumită rutină, iar bandajările, operaţiile şi tratamentele continuau. Eu lucram în saloane, căci, în ciuda experienţelor pe care le adunasem cu fiecare bombardament, tot nu puteam îndura să văd sângele în timpul operaţiilor. Mi-a luat mult timp să trec peste senzaţiile neplăcute provocate de vederea sângelui, şi vă asigur că în 1944 nimeni nu m-ar fi putut convinge că mai târziu, în situaţii de urgenţă, voi asista chiar la intervenţii chirurgicale. Totuşi, nu simţeam că mă sustrag de la ceva rămânând în saloane, căci acolo era cea mai mare nevoie de noi pe vremea aceea. Ca infirmieră în saloane, munca este foarte puţin romantică şi foarte solicitantă deoarece aveam mult de a face cu ligheane şi oale de noapte, cu nesfârşite drumuri încoace şi-n-colo şi cu dureri chinuitoare de spate, căci trebuia să mă aplec, să mă ridic şi să stau încordată, aproape tot timpul. O asemenea muncă nu le mulţumea pe acele membre din grupul de voluntare, care se imaginaseră în posturi de îngeraşi îngrijitori albi plutind printre paturi de eroi şi împărţind flori şi zâmbete unor oameni care, în mod miraculos, nu vomitau niciodată în ligheane şi nu cereau niciodată oale de noapte — când de fapt unii câteodată nu reuşeau nici măcar să strige să i se aducă vreuna din acestea la timp. Aceste femei

erau mult mai mulţumite să poată lucra în dispensar sau în sala de operaţii, unde era mai puţină monotonie şi uniformele rămâneau curate mai mult timp.

Nu vreau în nici un caz să minimalizez aici meritele acelor voluntare care au dat din timpul lor cu generozitate, dar mărturisesc că am anumite rezerve faţă de femeile care nu acceptau să facă vreo muncă umilă. Pentru că se gândeau că o „doamnă" este deasupra unei „surori ordinare". Nici un spital, fie el militar sau civil, nu poate să funcţioneze fără o mare cantitate de muncă pe care o găsim, în sine, foarte dezagreabilă şi care poate fi făcută cu mulţumire doar dacă cel care o face priveşte cu seriozitate nu numai ceea ce se găseşte chiar sub nasul său, ci şi scopul pentru care lucrează — uşurarea suferinţelor şi vindecarea oamenilor. *Adevăratele* noastre „doamne" acceptau sarcinile aşa cum veneau, şi în această adevărata aristocraţie se găseau femei din multe clase sociale. îmi amintesc de o fată care vindea bilete într-un cinematograf ca să-şi câştige existenţa şi care îşi petrecea tot timpul liber ajutând bucuroasă cele mai dezagreabile munci, chiar şi cea mai grea, şi anume căratul bolnavilor cu targa în pivniţe în timpul bombardamentelor.

Era minunat să lucrezi cu cele două surori care conduceau spitalul. Erau foarte eficiente, iar medicul-şef de la noi, doctorul Dogariu, era un om priceput şi cu care ne înţelegeam bine. Cea mai mare problemă a noastră continua să rămână cea a alarmelor şi a bombardamentelor, întrucât nu aveam nici un adăpost sigur şi existau întotdeauna pacienţi care nu puteau fi mutaţi. Pe aceştia îi puseserăm împreună într-un singur salon şi rămâneam cu rândul împreună cu ei până trecea pericolul. Aceasta era o

experienţă foarte stresantă, pentru că nu aveam nimic de făcut decât să aşteptăm. Şi când bombele cădeau aproape de noi, şi când nu cădeau, oamenii neajutoraţi îndurau cu mare greutate aceste ore. Nu vă pot descrie însă cât haz făceau; cum încercau să facă să treacă timpul cu glume sau spunând poveşti de pe front sau întâmplări de acasă sau din copilărie. Doar feţele lor trase şi privirile înspăimântate care le scăpau din ochi din când în când mai trădau frica ce se afla în inimile tuturor. Noi, infirmierele, eram foarte mândre de faptul că, spre deosebire de bărbaţi, femeile care lucrau în spital preferau să fie de serviciu la „aşteptarea afară" dar aceşti domni ne asigurau că prudenţa este o parte mai importantă a curajului. Membrii personalului medical de asemenea îşi asumau cu mândrie că este de *datoria* lor să se adăpostească, altfel ce ne-am face dacă la terminarea alarmei nu mai era nimeni să aibă grijă de răni! Desigur, acesta era un fel de a privi problema, dar această filozofie nu le-a fost de prea mare folos atunci când, într-o zi, a venit o inspecţie în timpul unui raid aerian, şi generalul care o conducea nu a găsit absolut nici un bărbat la post, nicăieri.

Alarmele şi raidurile aeriene veneau atât de des încât până la urmă am primit ordin să pregătim într-o localitate mai adăpostită o anexă pentru spital, unde măcar o parte din cei mai grav răniţi puteau să fie mutaţi în convalescenţă. Astfel că iar ne-am apucat să căutăm încolo şi încoace un loc bun, dar toate clădirile mari fuseseră de mult rechiziţionate de alte instituţii. Fie că le foloseau, fie că nu, „posesorii" unor asemenea locuri nu erau deloc doritori să le cedeze, şi, în plus, deseori aceştia erau atât de răi când auzeau cerinţa noastră încât m-am înfuriat de-a binelea de vreo două

ori. Atunci când ni s-a refuzat un spital de la ţară care rămăsese aproape gol, îmi amintesc ce i-am spus doctorului:

— Bănuiesc că aşteptaţi să vină ruşii ca să vă înveţe să-i apreciaţi cum trebuie pe ostaşii români!

Şi acum mă simt groaznic când mă gândesc câtă dreptate am avut.

încă o dată am văzut că fiecare drum care aparent se înfundă poate să ducă de fapt spre noi posibilităţi, căci cu ocazia aceea m-am gândit cu disperare că dacă nimeni nu vrea să ne dea ajutor, o să mă descurc eu! O să-mi construiesc propriul meu spital!

Aveam la Bran o bucată de pământ care se potrivea, dar fusese cedată altora pentru a cultiva pe ea cartofi. Totuşi, am început să mă gândesc la tot felul de soluţii pentru îndeplinirea acestui proiect, care la început părea nebunesc, dar în acelaşi timp nu mi-am încetat căutările pentru un spaţiu convenabil care să poată fi folosit imediat. Deodată mi-a venit în minte preotul ortodox de la Poarta Bran, un cartier din Bran care era aşezat într-o mică strâmtoare ce se deschidea din valea principală. Mai demult îmi oferise să folosesc pentru refugiaţi clădirea unei şcoli care aparţinea de biserica din sat, dar atunci nu avusesem nevoie de ea. Acum, când am ajuns la el, a fost de acord imediat să o folosim ca anexă pentru spital.

Clădirea nu era prea înaltă, dar putea adăposti aproape patruzeci de răniţi. Era în formă de L, cu un singur etaj şi zugrăvită în alb. Intr-o parte a ei izvora un pârâiaş şi în partea cealaltă se găsea frumoasa bisericuţă din sat, în timp ce în fundal se zăreau Bucegii, unul din cele mai mândre şiruri de munţi din Carpaţi. Munţii aceştia parcă ne apărau, înălţându-se la mai mult de 2 400 de metri, ca o promisiune şi

amintire de pace eternă. Deseori, când mă uitam în sus spre ei, simţeau cât de mici şi neînsemnate erau în faţa eternităţii necazurile noastre, oricât de mari mi se păreau mie pe vremea aceea. Mereu îmi găseam liniştea privindu-i îndelung, căci pentru mine zâmbetul lui Dumnezeu se vede în munţi şi în mare, şi mi-am dat seama că aici era un loc minunat pentru bolnavii înspăimântaţi şi suferinzi.

S-a întâmplat ca printre refugiaţii din Moldova să se găsească şi o prietenă de-a mea cu copiii ei. întrucât tatăl său fusese medicul Curţii şi prieten cu tatăl meu, iar noi două ne-am născut la o diferenţă de doar douăsprezece zile, eram prietene de când ne ştiam. I s-a spus întotdeauna Noelle din cauză că ziua ei era de Crăciun. Puţinele lucruri pe care putuse să le ia cu ea din frumosa ei casă stătuseră într-unul din vagoanele de marfă de la gară în timpul primului bombardament, din Duminica Paştelui. Din fericire vagonul nu fusese lovit, aşa că a putut să-şi reorganizeze gospodăria, împreună cu copiii, într-o căsuţă cu grădină, care îmi aparţinea. întrucât ştiam cât de pricepută şi activă fusese ea întotdeauna pe domeniile ei şi câtă grijă manifesta faţă de ţărani şi de copiii lor, am rugat-o să ia în seama ei organizarea anexei pentru spitalul nostru.

Poate ar fi interesant să ştiţi că mai târziu, ca să o ajut pe Noelle şi pe soţul ei să-şi facă o viaţă nouă după ce pierduseră totul în război, le-am „vândut" — la cel mai mic preţ la care putea avea valoare un act original — o bucată de pământ. In realitate, nu am luat un ban de la ei. Punând la un loc tot ce aveau şi cu nişte eforturi incredibile, au construit acolo o casă în care puteau locui şi de asemenea puteau să primească turişti în pensiune în timpul verii şi să

organizeze o şcoală de schi iama. Prin alţii am aflat că în 1948, după ce am fost forţată să părăsesc România, comuniştii au dat o nouă lege în interesul lor în care se decreta că orice contract făcut de vreun membru al familiei regale în ultimii zece ani nu era valabil. Noelle a fost printre cei care au suferit de pe urma acestei legi. Casa ei a fost confiscată, fără să i se ofere vreo compensaţie, şi aşa a fost încă o dată lipsită de tot. Unul din cele mai teribile lucruri este să descoperi că prietenia ta este un pericol pentru cei pe care-i iubeşti.

Pentru ca să ajute la spital în situaţii de urgenţă, Noelle a găsit printre ceilalţi refugiaţi de la Bran femei care doreau şi puteau să dea ajutor, inclusiv două surori medicale calificate; iar „personalul" pe care l-a adunat ea s-a dovedit a fi excelent. Ele au început cu o curăţenie serioasă şi au văruit din nou pereţii fostei şcoli, făcând totul singure şi lucrând ore îndelungate pentru a termina treaba cât mai repede posibil. Am adunat paturi, saltele şi instrumente de gătit care ne-au putut fi date de la spitalul cel mare sau ne-au fost donate şi, într-un răstimp uimitor de scurt, am fost gata să ne mutăm acolo.

Şi mutatul s-a dovedit a fi o adevărată performanţă, întrucât dificultăţile legate de transport erau destul de mari. Nu aveam o ambulanţă a noastră, şi până am reuşit să fac rost de un mijloc de transport pentru toţi cei patruzeci de răniţi ai noştri i-am epuizat pe operatorii de la telefoane şi am sâcâit o mulţime de alţi oameni. România nu era în criză de benzină, deşi aceasta era raţionalizată, dar piesele de schimb pentru automobile şi cauciucurile erau limitate. Nimeni nu voia să facă drumul de optzeci de kilometri dus-întors dacă putea să îl evite cumva. Câteva persoane din Braşov chiar au sugerat că alesesem Branul

ca să înfiinţez o anexă pentru spital numai pentru că doream să fiu mai aproape de casă, dar pe aceştia i-am rugat numaidecât să găsească chiar ei un loc unde ne puteam muta în Braşov. Cum era de aşteptat, nu au reuşit. Atitudinea lor era de fapt doar o reflectare a încordării nervoase deosebite sub care trăiesc oamenii atunci când comunitatea lor este mereu ţinta bombardamentelor, dar nu aş vrea să credeţi că ceea ce făceam noi era simplu sau uşor, sau că lucrurile se rezolvau tot atât de repede precum citiţi despre toate acestea. Am ajuns la concluzia că nimic important nu se poate îndeplini fără un efort considerabil, şi transportarea celor patruzeci de răniţi nu făcea excepţie. Până la urmă a trebuit să mă duc la Bucureşti şi să cer să fie folosită chiar ambulanţa particulară a reginei, ca să poată fi instalaţi soldaţii noştri în noul sediu.

întrucât nu aveam decât două ordonanţe, care, din păcate, nu au ajuns decât după ce mulţi dintre răniţi fuseseră deja aduşi, a trebuit să cărăm multe din tărgi noi singure. Ţăranii, încurajaţi de bunul preot, ne-au adus provizii de ouă proaspete, legume şi fructe şi au făcut camerele de spital să arate mai vesele cu gălbenele din grădinile de pe lângă casele lor. Era un început excelent şi de bun augur, iar micuţa anexă ne-a menţinut sentimentul acela că eram la adăpost şi în siguranţă chiar şi în cele mai teribile perioade. Totuşi, era prea mică şi foarte primitiv aranjată; de exemplu, toată apa trebuia să fie cărată cu găleţile. Padenţii puteau fi aduşi aici doar după ce erau operaţi, întrucât nu existau condiţii pentru chirurgie, aşa că în Braşov a rămas „salonul terorii" în timpul bombardamentelor, chiar dacă erau mai puţini cei care trebuiau să aştepte sfârşitul lor acolo.

Faptul că îmi dădeam seama cât de multe ne mai trebuiau a făcut să crească şi mai mult

dorinţa mea de a construi un spital, şi m-am dus iar cu gândul către bucata mea de pământ plantată cu cartofi. Puteam eventual să-i despăgubesc pe oamenii care plantaseră cartofii, dar când m-am gândit la o clădire — şi deodată mi-au venit în cap barăcile de lemn care puteau fi demontate şi vândute de către armată. Am început să mă interesez şi în cele din urmă am descoperit una care putea fi cumpărată, dar nu aveam destui bani. O parte din proprietăţile mele de pe care aveam cel mai mare venit se găsea în zona din România care fusese luată de ruşi, iar alte proprietăţi fuseseră serios afectate de război. întrucât nici pierderile din Austria nu ştiam cât de mari vor fi, îmi dădeam deja seama că în viitor nu puteam conta decât pe o foarte mică parte din fostul meu venit. Am scos la iveală o brăţară pe care mă gândeam să o vând ca să pornesc fondul de care aveam nevoie, dar aici a apărut în scenă prietenul meu, generalul Tătăranu, care auzise ce voiam să fac.

— Ce-ţi trece prin cap? mi-a spus el. Nu ai şase copii de crescut? Şi dacă poţi să le laşi o bijuterie, cu atât mai bine. De ce nu mă întrebi şi pe mine? Ăsta nu e un lucru pe care îl faci doar pentru tine! O să îţi fac rost de o baracă de la armată — nu una foarte mare, dar destul de bună! De fapt îţi pot da chiar două!

Nu-mi venea să cred. Apoi, spre mulţumirea mea, cei care plantaseră cartofii pe parcela pe care o alesesem au refuzat să ia banii pentru recolta lor pierdută, spunând că şi ei voiau să ajute cu ceva. A urmat problema mobilei, a ustensilelor şi a altor asemenea lucruri; pentru mobilă am apelat la colonelul Şerbu, directorul unei fabrici de muniţie din Tohan, unul din satele învecinate. Era un fost ofiţer de armată şi la prima vedere nu atrăgea cu nimic atenţia. Nu avea un comportament prea manierat şi părea plictisit că trebuia să asculte cerinţele mele, dar

îmi plăcea: mi se părea capabil şi întreprinzător. I-am spus că am putea cumpăra dulapuri, mese şi bănci la preţul lor de fabricaţie, dar în loc să mă opresc acolo, m-am surprins continuând, expli- cându-i tot ceea ce doream eu să fac. Visele mele au fost mai puternice decât mine şi i-am povestit ceea nu împărtăşisem până atunci nimănui: ideile mele despre ce se putea face şi în timp de pace cu un asemenea spital acolo în munţi, unde toate satele erau lipsite de serviciile medicale de care aveau nevoie. Eram uluită auzindu-mă cum vorbeam despre tot ceea ce până atunci doar sperasem, fără să spun cuiva, dar am fost şi mai uimită să-i văd privirea de vultur cum se înmoaie, în timp ce vedea, odată cu mine, împlinirile pe care cuvintele mele se străduiau să i le înfăţişeze. S-a aprins şi el, iar entuziasmul său l-a depăşit pe al meu. A făcut şi el sugestii. Trebuia, bineînţeles, să-l facem să devină permanent.

— *Dar,* mi-a spus el, nu puteţi face aşa ceva dacă începeţi cu o baracă veche şi oribilă a armatei!

— Ba pot! — i-am spus eu. La început nu am avut decât o bucată de pământ, şi nici măcar recolta care creştea pe ea nu era a mea!

încă a mai avut obiecţii:

— Dar pot să vă dau eu o baracă aproape nouă dacă puteţi aranja cu generalul să îmi dea mie în schimb una din cele vechi, s-a oferit el în cele din urmă.

Totul părea prea frumos ca să poată fi adevărat, dar *era* adevărat, şi aşa a început un capitol în viaţa mea care a continuat să fie la fel de frumos. Când mă gândesc iar la cei patru ani care au urmat şi când mă gândesc în ce fel minunat a fost înfiinţat spitalul nostru, şi cum nu îi lipseau proviziile niciodată, şi cum era ocrotit chiar şi în momentele cele mai periculoase, şi

cum a prosperat atunci când toate celelalte se prăbuşeau, simt cu adevărat că am trăit într-un miracol continuu. Mi-aş dori să pot povesti cândva totul, dar aici vreau să scriu cât mai mult despre evenimentele care au făcut ca ţara mea să-şi piardă libertatea, despre rezistenţa poporului meu, marea lui suferinţă şi curajul extraordinar al oamenilor. Totuşi, întrucât spitalul mi-a dat o idee despre ce se petrecea, a înlăturat multe bariere şi a oferit un teren de întâlnire pentru o combinaţie atât de neobişnuită — o prinţesă şi comuniştii — trebuie să-i vină rândul şi lui şi în această povestire. Spitalul meu iubit, cât de preţios îmi eşti, şi cât de recunoscătoare îţi sunt!

Bucuria că visele mi se împlineau era umbrită doar de un singur gând. Cum aş putea să mă ocup de spital în România şi totodată să-mi continuu munca cu răniţii în Austria? Această problemă s-a rezolvat destul de repede şi definitiv.

îl aşteptam pe Anton să vină într-o permisie când deodată am primit veşti că pleca din armată pentru ca să vină să se stabilească definitiv în România. Hitler decretase că „propaganda" prinţilor care mureau pentru patrie trebuia să înceteze!

Această hotărâre poate că sună cam ciudat pentru voi, dar a fost îndeplinită cu toată seriozitatea. în timpul războiului mulţi din descendenţii familiilor regale şi ai fostei nobilimi avuseseră în război un rol serios şi mulţi muriseră sau fuseseră grav răniţi. La înmormântările acestor tineri ofiţeri ale căror nume erau adânc întipărite în istoria naţiei lor venea un mare număr de oameni. Se pare că Hitler începuse să nu se prea simtă în largul lui atunci când se dădea o importanţă deosebită respectării memoriei acelor oameni ai căror

prieteni şi familie reprezentau o ameninţare pentru continuarea regimului impus de el. Astfel a decretat el că toţi ofiţerii care proveneau din foste familii domnitoare sau ofiţeri căsătoriţi cu persoane din străinătate trebuiau să treacă în rezervă. în acest fel, a hotărât Hitler, „propaganda" morţii prinţilor urma să înceteze.

Decretul fusese anunţat cu câteva luni înainte, dar întâmpinase proteste înverşunate din partea lui Goring. El nu voia să-şi piardă „prinţii" care erau ofiţeri în forţele aeriene, în orice caz, nu putea fi dus la îndeplinire peste noapte întrucât ofiţerii activi trebuiau să fie înlocuiţi înainte să demisioneze. începusem să credem că probabil nu se va mai auzi nimic de acest decret şi că lui Anton i se va da voie să rămână în armată. Oricum, destul de brusc a fost şi el obligat să demisioneze şi trebuia să-şi facă alte planuri, pentru o viaţă nouă. A hotărât să vină mai întâi în România, dar şi el a părăsit Sonnbergul fără să ştie că vor trece mai mult de doi ani până să aibă vreo veste despre fosta noastră casă de acolo. Abia după patru ani avea să obţină permisiunea să se întoarcă în Austria măcar să mai arunce o ultimă privire la scoica goală care mai rămăsese din castel.

Anton a ajuns la Bran într-o dimineaţă frumoasă din iulie 1944, după ce ne mutaserăm în castel, pentru lunile de vară. Construcţia spitalului avansa bine. Unii din inginerii colonelului Şerbu erau însărcinaţi să construiască un ponton peste râu şi să facă planurile de instalare a electricităţii şi apei, iar soldaţii din comanda generalului Tătăranu lucrau cu prizonierii de război ruşi să aranjeze barăcile care fuseseră demontate şi ne fuseseră trimise în vagoane şi camioane. Munca în spitalul din Braşov mergea excelent şi la fel şi în anexa de la Poarta Bran, cantina de la gară

fusese reconstruită după ultimul bombardament, iar treaba de acolo era pentru moment mai puţin solicitantă, din cauza încetinirii ritmului în care veneau refugiaţii. în cinstea venirii lui Anton mi-am lăsat deoparte uniforma şi am hotărât să-mi iau o vacanţă, astfel că, împreună cu el şi cu copiii, vorbeam toţi deodată şi râdeam plini de bucurie, când brusc râsetele ne-au fost întrerupte de sunetul oribil al alarmei urmat de huruitul avioanelor şi de zgomotul înfricoşător al exploziilor.

Am alergat cât am putut de repede să-mi iau uniforma şi trusa de prim ajutor, să-mi iau un bun-rămas grăbit de la familia mea şi am pornit spre Braşov. Am mers cu o asemenea viteză încât am ajuns înainte ca raidul să se fi terminat, am petrecut ceva timp culcată într-un şanţ plin de pietriş, regretând că nu prevăzusem că aş fi putut să mai petrec încă o oră fericită împreună cu Anton şi cu copiii. în cele din urmă avioanele au plecat şi mulţumită însemnelor regale de pe maşina mea nu a trebuit să aştept până să fie dat semnalul de încetare a alarmei ca să plec spre spital.

Acolo am găsit totul în regulă, întrucât nu căzuse nici o bombă în imediata apropiere a spitalului, aşa că am plecat către gară împreună cu Nadejda Şuţu. încă o dată fusese gara făcută una cu pământul, încă o dată explodase cantina într-un fum albastru, şi pentru prima şi ultima dată am văzut-o pe doamna Podgoreanu pierzîndu-şi calmul. Micuţul adăpost împotriva bombardamentelor, care fusese atât de plin încât până la urmă aerul devenise irespirabil, primise trei lovituri directe. Acestea nu penetraseră adăpostul, dar îi lăsaseră pe toţi cei care fuseseră înăuntru cu nervii zdruncinaţi rău. Ca prin miracol, dispensarul fusese şi de data aceasta cruţat, aşa că Nadejda şi cu mine am

putut să începem imediat să avem grijă de răniţi.

Starea în care se aflau cei mai mulţi dintre pi era atât de gravă, încât simţeam o iritare crescândă din cauză că doctorul de la gară nu era, în mod evident, la postul său. întrucât era criză de medici militari, se aranjase un nou sistem care îi obliga pe medicii locali să facă un fel de „serviciu limitat". Teoretic, câte unul dintre aceşti doctori trebuia să se găsească la gară tot timpul, astfel încât să fie cineva acolo în caz de nevoie, dar nu toţi erau suficient de conştiincioşi ca să-şi facă această datorie. Ei simţeau că îşi neglijau propriii pacienţi şi că pierdeau bani fără vreun motiv serios atunci când stăteau ore îndelungate la gară fără să fie nevoie de ei, şi, ca urmare, s-au întâmplat cazuri în care a fost nevoie urgentă de medic şi nu se găsea acolo nici unul, în cazul unui raid aerian era de datoria doctorului care era de serviciu la cantină să se ducă în adăpost imediat, ca să rămână teafăr şi în stare să-i ajute pe răniţi, ceea ce făcea ca nerespectarea regulamentului să fie evidentă în acest caz. Mi-am permis mă descarc nervos înfuriindu-mă pe doctorul care era absent de la postul lui, şi pentru că am făcut asta am primit o lecţie pe care sper că nu o voi uita niciodată.

După ce Nadejda împreună cu mine am făcut tot ce am putut, i-am instalat pe câţiva din răniţi în maşină şi am plecat spre spitalul militar — unde ne aştepta o privelişte încă şi mai tragică. Nu voi încerca să descriu amănunţit lucruri pe care nici nu vi le puteţi imagina. Poate că ar fi de ajuns să spun că am ajutat să fie dezgropaţi şaizeci şi doi de morţi şi de răniţi chiar din şanţul în care mă adăpostisem eu în timpul primului bombardament. Nimeni nu ar putea înţelege cu adevărat ce înseamnă aceasta dacă

nu a fost obligat niciodată să pună mâna cu mare grijă pe braţe şi picioare rupte şi însângerate, ca să descopere aproape numai atingându-le, în masa de came măcelărită, dacă acestea încă mai erau ataşate de un corp viu sau nu. Şi noi ne-am îmbibat aproape imediat de sânge şi, deşi întotdeauna am fost în stare să-mi înfrâng într-un mod miraculos slăbiciunea pe care o simţeam la vederea sângelui, acest lucru nu mi-a fost niciodată uşor. Aceasta poate fi singura scuză pentru răspunsul meu negândit şi crud pe care l-am dat bătrânului care s-a apropiat de mine şi m-a întrebat dacă se ştia ceva de medicul de la gară.

— Nu! Şi-a părăsit postul! i-am răspuns eu scurt şi imediat l-am văzut cum se îndreaptă, cu o expresie copleşitoare de durere amestecată cu mândrie.

— Fiul meu nu ar face acest lucru niciodată! a fost tot ce a spus el, dar mi s-au aprins obrajii de ruşine, şi aşa se întâmplă şi azi atunci când îmi amintesc remarca mea furioasă şi nepoliticoasă.

întâmplarea de atunci m-a făcut să încerc cu smerenie să nu mai spun niciodată vreun cuvânt care ar putea jigni pe cineva pe nedrept. Nu s-a mai găsit nimic din tânărul doctor, doar boneta lui, pe un deal nu prea departe de gară, unde o lovitură directă omorâse mai mulţi oameni, fără să lase nimic din ei cu excepţia unor bucăţi de came care nu mai puteau fi identificate. Nimeni nu va şti niciodată ce se întâmplase; dacă doctorul cedase nervos sau dacă se dusese să ajute pe cineva. Dar nu am reuşit să fac nimic cu răspunsul meu aspru care nu a putut fi estompat de nici una din explicaţiile pe care le-am dat tatălui.

Singura întâmplare fericită din după-amiaza aceea tragică şi din seara aceea a fost vizita

neoficială, scurtă şi neaşteptată, făcută de regele Mihai, care a condus până la Braşov însoţit doar de aghiotantul său şi de câinele său lup. Apariţia sa atât de curând după dezastru i-a încurajat mult pe oameni, întărind legătura dintre el şi ei, şi mi-a crescut inima când le-am auzit uralele în timp ce el se îndepărta.

ŞAISPREZECE

A urmat apoi una din acele curioase perioade de linişte care precedă furtuna. Spitalul continua să se ridice sub ochii mei încântaţi şi încă uimiţi. Colonelul Şerbu venea aproape în fiecare dimineaţă să vadă cum se înălţa clădirea şi se entuziasma tot mai mult. Aveam tot felul de planuri despre ce vom face când se va termina războiul ca să îl mărim şi să îl consolidăm; credeam că vom putea chiar să îi adăugăm o şcoală de infirmiere.

într-o zi mi-a spus, spre surprinderea mea:

— Apropo, la fabrică am un întreg bloc operator. Nefolosit deloc, ştiţi; a fost adus odată cu dispensarul. Puteţi să-l luati pentru spitalul dumneavoastră.

în câteva zile a venit un camion cu lampa cea mare, masa de operaţie, câteva instrumente şi sterilizatorul cel esenţial şi de nepreţuit. Pentru mine asta era ca şi cum mi-ar fi căzut din cer un

dar, şi m-am simţit nespus de recunoscătoare pentru ajutorul miraculos care-mi fusese dat.

In altă zi am mers mai departe ca să fac rost de oale, tăvi şi alte asemenea lucruri de care aveam nevoie. M-am dus

cu maşina până la Mediaş, locul de naştere al micuţului ponei românesc pe care îl avusesem la Sonnberg, şi de la o fabrică de acolo am luat, la jumătate de preţ, aproape toate lucrurile de care aveam nevoie, iar de la fabrica de sticlă am primit cadou pahare şi obiecte de sticlă. în această călătorie am putut să-i iau şi pe copii aşa că a fost o mică excursie.

Mă bucuram de fiecare ocazie în care îi puteam lua cu mine ca să se mai distreze. Nu era uşor întotdeauna să le dau şi lor o parte îndreptăţită din timpul meu. întrucât cei trei copii mai mari erau la şcoală în timpul primăverii, iar Frâu Koller se ocupa de instruirea celorlalţi trei, în timp ce doica lor, Gretl, avea grijă de ei, mă simţeam mulţumită în privinţa lor. Vara le-a adus mai mult timp liber şi bucuria de a fi împreună în castelul care şi lor le plăcea. Frâu Koller şi Gretl erau încă tot timpul cu ei, aşa încât ştiam că sunt bine îngrijiţi şi în absenţa mea. Cu excepţia lui Magi şi a Elisabetei, erau destul de mari pentru a înţelege ce fel de muncă făceam eu şi că era mare nevoie de mine. Totuşi eram încântată de orice posibilitate de a fi împreună cu ei, în special atunci când puteam recrea pentru ei România propriei mele copilării.

Una din cele mai plăcute excursii pe care le-am făcut a fost la Sinaia în iunie. Regina venise la prânz la noi şi vizitase anexa spitalului de la Poarta Bran, care îi plăcuse foarte mult. Apoi, spre marea bucurie a copiilor, ne-a invitat pe toţi la prânz două zile mai târziu, şi am făcut drumul cu maşina prin munţi gândindu-ne cu plăcere la ce va urma. La Peleş fusese aranjată pentru noi o încăpere şi, până când s-a pregătit Sitta, le-am arătat copiilor castelul. Apoi am luat masa la Foişor, unde locuiau Sitta şi Mihai, şi copiii au mai explorat locurile după aceea.

Mihai era plecat, dar mama sa a vorbit destul de deschis despre multe din grijile şi problemele lor. M-am simţit mulţumită să o găsesc atât de plăcută şi prietenoasă. La sfârşit mi-a dat un cadou generos pentru spitalul meu, ceea ce m-a făcut şi pe mine tot aşa de fericită cum erau copiii.

Dar după întoarcerea lui Anton am avut noi într-adevăr o zi specială, plină de bucurie, pe care cred că toţi o să ne-o amintim pentru totdeauna. Trebuia să vizitez Sibiul, ca să inspectez şcoala de câini pentru nevăzători, a cărei înfiinţare o încurajasem pe când eram încă la Sonnberg. Eram sigură că această călătorie îi va interesa pe copii, aşa că am transformat-o într-o excursie cu familia.

Şcoala de antrenament pentru câini era ataşată celebrei Şcoli Militare de Echitaţie din Sibiu, la conducerea căreia se găsea o cunoştinţă din tinereţea mea, colonelul Chirculescu. Ca tânăr sublocotenent, cu ocazia concursului militar de cai care se desfăşura anual, ieşise deodată în evidenţă datorită talentului său excepţional în antrenarea cailor. Cu calul său din armată, nu prea grozav, pe care îl antrenase singur, câştigase premiul întâi — un armăsar anglo-arab din hergheliile statului. Antrenând acest cal primit ca premiu, câştigase cu el un alt cal, ca premiu, în anul următor; cu acest al doilea cal câştigase un al treilea la concursul următor! în acest punct se retrăsese din competiţia respectivă de bunăvoie, deşi a continuat să antreneze cai pentru alţii. Oricum, el însuşi a luat multe premii la săritura în înălţime şi a fost căpitanul echipei militare a României la Jocurile Olimpice de la Berlin din 1936 — echipa care a câştigat locul doi.

Acesta a fost un eveniment important din viaţa mea în Austria, căci după ce s-au terminat

Jocurile Olimpice, echipa a participat la altă competiţie internaţională, în Viena, şi acolo au câştigat locul *întâi.* Anton şi cu mine ne găseam într-o lojă aflată foarte aproape de loja preşedintelui Republicii şi, bineînţeles, eram foarte bucuroasă din pricina triumfului prietenilor şi totodată concetăţenilor mei. Faptul că, atunci când competiţia a luat sfârşit, echipa a venit spre loja noastră ca să mă salute cu toată ceremonia de rigoare, mi s-a părut absolut normal — până când au plecat din dreptul nostru şi s-au dus spre loja preşedintelui pentru un alt onor militar! Doar atunci mi-am dat seama că, la urma urmei, mă găseam în Austria şi nu trebuia să am prioritate faţă de şeful statului. Anton şi cu mine ne-am dus la cei din echipă după ce au descălecat şi le-am spus să nu vină iarăşi la loja mea, ci să se ducă la loja preşedintelui pentru a fi prezentaţi demnitarilor de acolo, instrucţiuni la care la început ei au protestat, dar le-au acceptat în cele din urmă. Mărturisesc că nu regretam prea tare onoarea pe care mi-o făcuseră: cred că era normal să mă bucur de victoria ţării mele asupra unei ţări mult mai puternice. Oricum, plăcerea mea cea mai mare a venit mai târziu, când i-am invitat pe cei din echipă la Sonnberg, unde au făcut plimbări cu avionul lui Anton, s-au jucat cu copiii şi am mai povestit despre România.

Aşa că atunci le-am povestit copiilor, cu multă bucurie, despre colonelul Chirculescu şi despre cariera sa, căci nu se arătase mai prejos nici pe câmpul de luptă. Acum, la Sibiu, reuşise să înfiinţeze o şcoală de călărie excepţională, unde erau minunat predate vechile tradiţii ale echitaţiei, ca şi cele mai modeme metode. Cineva din personalul şcolii, care îşi pierduse un picior din şold şi nu mai putea călări, îşi găsise o consolare luând în seama lui dresajul câinilor

pentru camarazii săi orbi, ceea ce a făcut din Sibiu centrul pentru acest nou proiect.

Vremea era minunată şi nu au fost deloc raiduri aeriene, şi nici măcar alarme. Iarba înaltă din câmpurile pe lângă care treceam era plină de flori de toate culorile şi sentimentul de bucurie pe care îl aveam îmi amintea de zilele în care mergeam cu părinţii în vizitele lor prin toate locurile din România. La Sibiu, de asemenea, am fost primiţi cu toate onorurile — goarnă, garda de onoare şi prezentarea oficială —, exact ca în zilele de demult, iar copiii, care nu văzuseră aşa ceva niciodată, erau, desigur, încântaţi.

O asemenea primire începea atunci când automobilele familiei regale se vedeau în depărtare. Gornistul dădea semnalul care anunţa sosirea sau plecarea oricărui membru al familiei regale. în oraşe, gomiştii erau uneori plasaţi din loc în loc de-a lungul drumului şi fiecare dădea semnalul său atunci când familia regală se apropia, aşa încât părea că o succesiune plăcută de note muzicale ne însoţea pe măsură ce înaintam. La Sibiu, bineînţeles, era doar un gornist la porţi, dar şi-a înălţat semnalul în aer ca pe un steag. Garda de onoare era în poziţie de drepţi şi colonelul Chirculescu ne aştepta cu aproape douăzeci de ofiţeri aliniaţi în spatele său.

Formula oficială pentru asemenea ocazii a fost pronunţată impresionant: „Am onoarea să mă prezint..." şi apoi gradul şi numele lui, numărul şi numele regimentului pe care îl comanda, faptul că avea un „efectiv" de atâţia sau atâţia ofiţeri şi alţi atâţia ofiţeri în rezervă, oameni şi cai; toate astea se încheiau cu informaţia că erau gata de inspecţie şi că aşteptau ordinele mele. Era o formulă cu care fusesem obişnuită încă de când eram atât de

mică încât, în timp ce aşteptam să întind mâna, capul meu se găsea la nivelul centurii ofiţerilor. Acum aveam senzaţia că o aud deodată eu însămi şi, în acelaşi timp, şi prin urechile copiilor mei. îmi veneau în minte amintiri din timpul adolescenţei; sentimentul meu de mândrie că reprezentam familia regală, de grijă ca întâlnirea, de orice fel ar fi fost ea, să decurgă bine, şi (trebuie să mărturisesc) îmi puneam o întrebare răutăcioasă în sinea mea: oare ce s-ar întâmpla într-o asemenea ocazie oficială dacă aş da într-adevăr un ordin unui regiment care, teoretic, aştepta un astfel de eveniment oficial! Orişicum, şi cu această ocazie, ca şi la cele din trecut, nu am cedat acestei tentaţii, ci m-am înclinat, am zâmbit, şi am mulţumit colonelului, iar apoi am continuat cu şirul de ofiţeri ca să se poată prezenta fiecare, individual.

Cu o garnizoană mică, aşa cum era cea staţionată la Sibiu, formalitatea nu a durat mult, chiar dacă Anton şi copiii m-au urmat în timpul prezentărilor. îmi amintesc bine ţe- cepţii militare la care am petrecut ore întregi trecând prin asemenea formalităţi! Aici s-a terminat totul repede, dar, spre bucuria copiilor, ei au descoperit că pe timpul inspecţiei fusese desemnat pentru fiecare din ei câte un ofiţer care să-i escorteze. S-au împrietenit repede cu escorta lor şi au constatat că era minunat să aibă o persoană specială care să poată răspunde la interminabilele lor întrebări despre şcoală.

După ce am văzut noile cuşti pentru câini, am vorbit cu instructorii şi am văzut planurile de montare a instalaţiilor pentru toată şcoala (care era unul din multele proiecte pe care ruşii le-au distrus în 1946), am fost invitaţi să urmărim o demonstraţie de călărie. Oamenii erau îmbrăcaţi în uniformele albastre de călărie care fuseseră

folosite înainte de primul război mondial; caii erau incredibil de frumoşi; soarele strălucea, iar munţii formau un fundal perfect. Era o zi de sărbătoare în onoarea noastră şi însuşi spiritul bucuriei părea că intrase în toată lumea. Au fost executate toate manevrele elaborate ale caruselului — exerciţiile complicate cu caii şi călăreţii mişcându-se în modele şi forme circu- lare şi radiale care necesită atâtea antrenamente. Ne-au fost arătate tactici ale diferitelor şcoli de antrenament şi sărituri, chiar şi cele de la Somur sau de la Viena. Au fost săriturile în înălţime, apoi o serie de manevre militare de cavalerie. Spre încântarea copiilor, au fost scoase din muzeu poştalioane şi trăsuri vechi, au fost înhămaţi cai, şi copiilor li s-a permis să facă plimbări cu ele şi chiar să ţină frâ- iele! La sfârşit însuşi colonelul Chirculescu a călărit pe unul din celebrii săi cai şi ne-a oferit un spectacol pe măsura aşteptărilor. Vizita s-a încheiat cu o masă excelentă servită foarte select, în timp ce fanfara cânta pentru noi. A fost o zi minunată; o excursie în trecut şi în farmecul lui. Pentru o zi am uitat de tot războiul şi de toate grijile noastre.

M-am întors la munca mea de zi cu zi şi la drumurile mele între Braşov şi Bran cu forţele refăcute. Deja hotărâ- sem că noul spital se va numi „Spitalul Inima Reginei". Când mama a murit, în 1938, a lăsat, pe lângă testamentul său, o scrisoare către poporul ei în care îşi explica o dorinţă pe care şi-a exprimat-o faţă de familia sa cu mulţi ani înainte. A cerut ca inima ei să nu fie îngropată în biserica de la Curtea de Argeş, unde erau toate mormintele familiei re- gale, ci să fie scoasă din corp şi să fie pusă într-o bisericuţă pe care o construise ea pe ţărmul Mării Negre. Spunea că acolo ar fi mai accesibilă decât în mormântul regal; că tot

timpul vieţii ei oamenii au putut să îşi aducă durerile şi dorinţele lor către inima ei, şi voia să fie aşa şi după moartea ei. Aşa că inima ei fusese dusă la Balcic, unde îşi avea palatul cel iubit de pe malul mării, dar cruda hotărâre de la Viena, din 1940, dăduse partea aceea din România bulgarilor. Cu câteva ore înainte ca Bulgaria să ia în posesiune acel pământ pe care România fusese şantajată atât de nedrept să îl cedeze, credinciosul aghiotant al mamei, generalul Zwiedineck, a luat caseta în care se găsea inima mamei şi a dus-o la Bran, unde am aşezat-o în mica noastră biserică de lemn. Mai târziu a fost săpată o capelă chiar în stânca din spatele bisericii. O cărare întortocheată cu scări urcă până la ea. Acolo am aşezat caseta care conţinea inima. Acolo stă deoparte, singură — relicvă uşor accesibilă tuturor.

Chiar de la moartea mamei am vrut să construiesc un monument pentru ea şi, deoarece întotdeauna m-a interesat sculptura, am crezut că aş putea să creez eu singură ceva ce ar putea exprima ceea ce fusese ea. Acum îmi dădeam seama că un aşezământ în care cei în suferinţă îşi puteau găsi alinarea şi vindecarea era cel mai potrivit monument pentru ea, care îşi trăise viaţa numai ca să aducă alinare şi mângâiere. Deşi spitalul nu putea fi terminat până în 22 iulie, am hotărât ca slujba de sfinţire să aibă loc atunci, pentru că aceea era ziua ei onomastică. Am făcut o mare sărbătoare cu această ocazie. Mitropolitul Transivaniei, Nicolae Bălan, a venit să ţină slujba, şi a ţinut-o în întregime afară. Doar la sfinţirea efectivă a pereţilor şi stropirea simbolică cu apă din altar a intrat înăuntru preotul. Au fost invitate autorităţile locale, numeroşii noştri binefăcători şi mulţi dintre cei care formau personalul spitalului. Mitropolitul a

ţinut o predică impresionantă, şi cu acest prilej am mulţumit şi eu tuturor celor care ne-au ajutat cu atâta generozitate să construim acest aşezământ.

O singură problemă mai era în mintea mea în ziua aceea, dar încercam să nu-mi fac prea multe griji din cauza ei. Reuşisem să obţin tot ce era necesar pentru spital cu excepţia cearşafurilor. Materiale erau greu de cumpărat din cauza războiului, iar atunci când în sfârşit le puteam obţine, preţurile le făceau aproape prohibitive. Ne gândeam că nu vom avea niciodată suficientă lenjerie pentru un spital în-treg. începusem să simt cu nelinişte că din cauza acestei lipse nu vom putea să folosim spitalul din clipa în care va fi gata, oricât de multă nevoie era de el, când, la un moment dat, o prietenă mi-a spus, poate nu tocmai în serios:

— Tocmai tu, care ai atâta credinţă, nu ai încredere în ce poate face Dumnezeu când e vorba de nişte cearşafuri?

Am simţit spusele ei ca pe un reproş, iar de atunci am început să am încredere că şi această problemă putea fi rezolvată, deşi nu prea vedeam cum. In această situaţie ne aflam când, într-o dimineaţă, m-am trezit cu o senzaţie cu-rioasă că aveam un fel de peliculă peste ochiul stâng. Am încercat să o dau jos frecând ochiul, apoi spălându-mă, dar a rămas tot acolo. Când am încercat să-mi concentrez celălalt ochi ca să mă uit în oglindă, şi asta a fost dificil; aşa că m-am dus la Anton şi l-am întrebat ce credea el că e de făcut. Mi-a spus că pupila ochiului stâng era enormă, aproape ascundea irisul. Secretarul meu m-a condus cu maşina la Braşov, unde doctorul a încercat să afle dacă mi-a intrat în ochi vreo soluţie, poate în spitale, care să fi putut cauza un- asemenea efect, dar eram

absolut sigură că aşa ceva nu se întâmplase. în cele din urmă a hotărât că era pur şi simplu din cauza surmenării şi a încordării şi că trebuia să mă odihnesc; acest diagnostic a fost confirmat de un medic din Bucureşti pe care Sitta mi-l recomandase călduros.

Am hotărât, deşi acest lucru mă cam nemulţumea, să stau la pat o săptămână. Nu fusesem niciodată prea robustă şi câteodată mi se părea că munca mea era mai grea doar din cauză ca eu mă simţeau rău sau epuizată atunci când o făceam; acesta era un lucru care întotdeauna mi s-a părut umilitor, căci aveam înaintea mea exemplul mamei mele, a cărei sănătate fusese excelentă până la boala ei de pe urmă. într-o zi, pe când „mă odihneam" împotriva voinţei mele, am fost anunţată că un domn dorea să mă vadă, dar, desigur, îşi dădea seama că acest lucru era imposibil dacă eram bolnavă, în pat. Când am auzit, însă, că era proprietarul unei ţesătorii mari de bumbac de pe versantul sudic al munţilor şi era o cunoştinţă de-a Noellei, am intrat imediat în alertă. Lăsând la o parte convenţiile, l-am chemat în camera mea, unde zăceam aproape fără să văd şi, după ce m-am scuzat, am început să-i spun totul despre spital. Părea foarte interesat şi mi-a spus că dorea să mă ajute. Putea să îmi dea ceea ce doream eu doar contra cost, dar că urma să vorbească cu fraţii săi, cu care era partener în afacere.

Două săptămâni mai târziu, când ochii mei începuseră iar să funcţioneze bine, a sosit un camion cu mult mai mult material decât comandasem şi când m-am uitat la nota de plată, pe ea scria „achitat în totalitate". Cu mare bucurie Frâu Koller a început să croiască materialul şi să-l coasă, iar eu am hotărât să încerc să nu mai las îndoiala să se strecoare în

munca mea. Există un fel de mândrie care ne face să nu avem încredere, să avem sentimentul că ceea ce facem este doar munca noastră. Dacă ne uităm la ceea ce facem ca şi cum ar fi munca lui Dumnezeu, în mod sigur El poate să adune unul lângă altul oameni care sunt instrumentele Sale. Domnul Rizescu, proprietarul fabricii, împreună cu familia sa au devenit prietenii noştri apropiaţi. In special copiilor le plăcea să îi viziteze în casa lor mare făcută din bârne, situată în munţi, cam la şase ore de urcuş de la Bran. Copiilor mei le plăcea mersul pe munte, aşa cum, mai demult, îmi plăcuse şi mie. Câteodată îmi părea rău că nu mai aveam timpul sau puterea să urc şi eu cu ei.

A venit şi luna august, cu veşti tot mai îngrijorătoare de pe front. într-o mişcare bruscă şi de neînţeles, germanii îşi retrăseseră trupele cele mai bune de pe frontul din Moldova, lăsând acea parte a frontului descoperită, astfel că toţi soldaţii care puteau fi folosiţi fuseseră trimişi să umple marile goluri. Generalul Tătăranu fusese chemat înapoi pe front, chiar dacă parkinsonul lui se agrava tot mai mult, dar înainte să plece şi-a adus la Bran soţia, fiica şi nepoţii. Despărţirea noastră a fost tristă. Aveam puţine iluzii, dar nu renunţam nici unul la speranţele pe care le nutream pentru ţara noastră. încercam un sentiment ciudat, de slăbiciune, când m-am despărţit de el; mă bizuisem foarte mult pe el. Mă întrebam dacă ne vom revedea vreodată, şi cum.

Apoi am auzit că ofensiva ruşilor începuse ca un val. Peste tot circulau zvonuri teribile; peste tot erau insinuări că Antonescu pierdea lupta pe care o dusese ca să evite predarea României la ruşi fără garanţii clare pentru independenţa României; se vorbea despre ameninţări ale Germaniei; despre ameninţări ale Rusiei; despre

ameninţări cu revoluţia; despre apeluri inutile către Marea Britanie şi Statele Unite de a spune clar ce protecţie îi va fi oferită României dacă accepta „să-şi netezească drumul spre reabilitare", aşa cum sugerase Churchill. Soldaţii din saloane mă urmăreau cu priviri rugătoare când lucram printre ei. Ce le va aduce viitorul? Le puteam doar spune că orice s-ar întâmpla, nu-i voi părăsi.

Asta părea să îi aline, dar mă înfior când mă gândesc acum cât de puţin însemna de fapt. Deşi îmi păstrasem cetăţenia română, eram înregistrată şi ca cetăţean german. Din cauza călătoriilor mele frecvente peste graniţă în cursul ultimilor doi ani, în care lucrasem pentru răniţii din Austria, îmi formasem obiceiul să folosesc paşaportul meu german. Folosirea celui românesc dura o grămadă de timp, din cauza aprobărilor separate care trebuiau să fie trimise, cu toate hârtiile, la Legaţia din Berlin, şi cu riscul de a fi pierdute sau de a întârzia pe drum înspre Berlin sau înapoi. Autorităţile din Viena, cunoscând activitatea mea, îmi dădeau aprobarea fără întârziere. Astfel chiar eu mă aflam la Bran cu paşaport german, iar soţul şi copiii, precum şi Frâu Koller şi Gretl erau înregistraţi ca cetăţeni germani întrucât Austria nu mai exista ca ţară separată. Ei începuseră să mă îndemne de câtăva vreme să plecăm din România cât se mai putea, dar îmi era imposibil să mă gândesc să-mi părăsesc ţara în timp de pericol. Dacă veneau ruşii... îmi scoteam cu îndărătnicie acest gând din cap. N-avea rost să ne risipim energia în speculaţii nefolositoare. Toată lumea suferea de pe urma grijilor şi a tensiunii nervoase provocate de război; mai erau multe de făcut. Dacă lucrurile se înrăutăţeau, ştiam că voi avea nevoie şi de ultimul strop de energie de care mai dispuneam — şi aşa s-a şi

întâmplat. Aveau să urmeze patru ani de încordare continuă, interminabilă, dar din fericire nu puteam să prevăd acest lucru.

----<<ţg,

ŞAPTESPREZECE

Ziua de douăzeci şi trei august 1944 s-a ivit şi a trecut tot aşa cum au trecut şi celelalte câteva zile dinaintea ei, cu tot atâtea griji ca de obicei. Mă pregăteam de culcare când a sunat telefonul din camera mea, şi centralista mi-a spus cu însufleţire:

— Domniţă! Au făcut pace! Nu mai este război — s-a terminat!

La început nu am putut să înţeleg ce mi-a spus. Ce nu mai era?

— Ascultaţi la radio! a insistat ea.

Am alergat la Anton şi am deschis radioul, unde tocmai se anunţa că regele îşi informase poporul că s-a ajuns la un armistiţiu. Curând am auzit chiar vocea lui liniştită anunţând noutăţile, într-un mesaj oficial[‡‡]:

‡‡ Proclamaţia regelui Mihai I al României este citată din *Misiune de război în serviciul cauzei aliate* de George Beza, Ed. Albatros, Bucureşti, 1991.

Români,

În ceasul cel mai greu al istoriei noastre, am socotit, în deplină înţelegere cu Poporul Meu, că nu este decât o singură cale pentru salvarea ţării de la o catastrofă totală: ieşirea noastră din alianţa cu Puterile Axei şi imediata încetare a războiului cu Naţiunile Unite.

Un nou Guvern de Uniune Naţională a fost însărcinat să aducă la îndeplinire voinţa hotărâtă a Ţării, de a încheia pacea cu Naţiunile Unite. România a acceptat armistiţiul oferit de Uniunea Sovietică, Marea Britanie şi Statele Unite ale Americii. Din acest moment încetează lupta şi orice act de ostilitate împotriva armatei sovietice, precum şi starea de război cu Marea Britanie şi Statele Unite. Primiţi pe soldaţii acestor armate cu încredere. Naţiunile Unite ne-au garantat independenţa ţării şi neamestecul în treburile noastre interne. Ele au recunoscut nedreptatea dictatului de la Viena prin care Transilvania ne-a fost răpită.

Români,

Poporul nostru înţelege să fie singur stăpân pe soarta sa. Oricine s-ar împotrivi hotărârii noastre liber luate şi care nu atinge drepturile nimănui este un duşman al neamului nostru. Ordon armatei şi chem Poporul să lupte prin orice mijloace şi cu orice sacrificii împotriva lui. Toţi cetăţenii să se strângă în jurul Tronului şi al Guvernului pentru salvarea Patriei. Cel care nu va da ascultare Guvernului se opune voinţei Poporului şi este un trădător de ţară.

Români,

Dictatura a luat sfârşit şi cu ea încetează toate asupririle. Noul guvern înseamnă începutul unei ere noi, în care drepturile şi libertăţile tuturor cetăţenilor ţării sunt

garantate şi vor fi respectate.

Alături de armatele aliate şi cu ajutorul lor, imobilizând toate forţele Naţiunii, vom trece hotarele impuse prin actul nedrept de la Viena pentru a elibera pământul Transilvaniei noastre de sub ocupaţia străină.

Români,

De curajul cu care ne vom apăra cu armele în mână independenţa împotriva oricărui atentat la dreptul nostru de a ne hotărî singuri soarta depinde viitorul ţării noastre.

Cu deplină încredere în viitorul Neamului Românesc, să păşim hotărâţi pe drumul înfăptuirii României de mâine, a unei Românii libere, puternice şi fericite.

Am ascultat această proclamaţie cu sentimente contradictorii. Nu puteam crede că se întâmpla aşa ceva. De ce era menţionată nedreptatea prin care ni se luase Transilvania, în timp ce despre Basarabia şi Bucovina, care fuseseră rupte din România cu tot atâta nedreptate, nu se spunea nimic? Să-i primim pe soldaţii armatei sovietice cu încredere? îmi aminteam cum se purtaseră ei în primul război mondial, când ne fuseseră „fraţi de arme" şi nu trecuseră prin treizeci de ani de instruire bolşevică. îmi aminteam de valurile neîntrerupte de refugiaţi din Rusia în România, şi despre ce aveau ei de povestit referitor la regimul comunist. „Cu încredere?" încredere în ce? mă întrebam eu.

Dar măcar războiul se terminase, m-am gândit. Slavă Domnului! Şi, bineînţeles, nu trebuia să-i primim doar pe ruşi; ceilalţi Aliaţi vor fi în curând aici şi ei, să aibă grijă ca, şi în aceste condiţii umilitoare, România să aibă parte de o judecată dreaptă. Cum de s-a învoit Mihai

să facă acest lucru? Oare unde se găsea? Era în siguranţă? Ce se întâmplase cu germanii? Capitulaseră? Care era poziţia României? Toţi cei din casă s-au adunat în curând în jurul nostru, interpretând fiecare ştirile noi în felul lui, fiecare cu îndoielile, temerile şi speranţele lui.

Am hotărât să încerc să-l sun pe Mihai sau pe Sitta. Eram îngrijorată pentru ei, voiam să le fiu mai aproape în acest moment extraordinar. Am cerut castelul Sinaia, dar centralista mi-a transmis că nu se găseau acolo nici el, nici ea. Am încercat la Bucureşti, dar nu am reuşit să dau de ei nici acolo. O teamă rece mi se strecura în inimă, dar încercam să o alung. Bineînţeles, în asemenea momente poate că nu le venea să vorbească nici măcar cu propria lor familie. Fusese o prostie din partea mea să încerc.

Nu aveam de unde să ştiu că în acel moment Mihai, însoţit doar de aghiotantul său, se deplasa cu automobilul prin ţară, către părţile mai sigure dinspre vest, neştiind cum urmau să acţioneze ruşii ori germanii. Nu ştiam nici că mama lui mergea de asemenea cu automobilul prin noapte, împreună cu o prietenă, fără să ştie dacă va reuşi să-şi găsească fiul la locul hotărât pentru întâlnire, fără să ştie ce se petrecuse cu el după arestarea lui Antonescu şi declararea armistiţiului. Ce a fost în inimile lor? Nu i-am întrebat niciodată. Simţeam un anume respect în faţa emoţiilor celorlalţi şi niciodată nu am vrut să mă amestec. De fapt, întotdeauna am evitat să aflu mai multe decât era absolut necesar să ştiu în asemenea momente; iar acest lucru nu se întâmplă din lipsă de înţelegere sau din laşitate, ci din respect pentru intimitatea celuilalt.

Nu fusesem martoră la ce se întâmplase la Bucureşti. Aceasta este astăzi o problemă de istorie oficială şi poate fi găsită în cărţile care

tratează acest subiect, dintre care deja am menţionat una. întrucât nici acum nu pot înţelege *de ce* au fost luate anumite decizii, pot doar să înşir faptele aşa cum s-au petrecut, aşa cum le-am aflat şi eu. Din experienţa mea pot să vă spun doar ce s-a întâmplat cu noi — o mână de oameni dintr-o vale din munţi; dar ca să puteţi înţelege aceste întâmplări, voi povesti doar şirul anumitor fapte mai importante.

în după-amiaza zilei de 23 august, mareşalul Antonescu a fost arestat la palatul din Bucureşti şi predat gărzilor, care erau membri ai Partidului Comunist, partid care pe vremea aceea număra mai puţin de o mie de membri în toată România, după cifrele anunţate ulterior de Ana Pauker. Din acel moment mareşalul Antonescu nu a mai fost văzut până la proces, care a avut loc doi ani mai târziu. în timpul arestului său a fost anunţat un nou guvern, care a stat la putere din 23 august până în 4 noiembrie, în fruntea căruia se găsea generalul Sănătescu. Era un guvern militar, dar includea ca miniştri de stat fără portofoliu şi pe conducătorii celor patru partide politice: Iuliu Maniu, de la Partidul Naţional Ţărănesc; Dinu Brătianu, de la liberali; C. Titel Pe- trescu, de la social-democraţi; Lucreţiu Pătrăşcanu, de la co- munişti. Pătrăşcanu fusese numit şi ministrul justiţiei. Când a fost format al doilea guvern, care a durat din 4 noiembrie până în 7 decembrie, în fruntea lui a rămas tot generalul Să- nătescu, dar acesta era un guvern politic. Trei cincimi din membri reprezentau Partidul Naţional Ţărănesc şi Liberalii, iar două cincimi reprezentau aşa-numitul Front Naţional Democratic, care era o grupare de comunişti, socialişti şi alţii. „Frontul" şi-a reţinut Ministerul Justiţiei, în timp ce grupului format din trei cincimi din membri i s-a repartizat Ministerul de Interne.

între timp, în noaptea de 23 august, generalul Gersten- berg şi generalul Hansen, din armata Germaniei, au semnat în palatul de la Bucureşti un „acord" în care se prevedea evacuarea paşnică a trupelor germane din România. în dimineaţa următoare, 24 august, după un ordin primit direct de la cartierul general al lui Hitler din Berlin, armata germană a început să atace forţele româneşti în diferite puncte şi a bombardat chiar Bucureştiul la intervale regulate, folosind aerodromurile germane de la porţile oraşului, în consecinţă, la ora 4 dimineaţa, Guvernul României a dat o proclamaţie prin care stabilea că germanii violaseră acordul semnat abia cu douăzeci şi patru de ore înainte şi, ca urmare, se găseau în stare de război cu România.

Această întorsătură a creat situaţii teribile la nivel personal, căci se găseau peste tot camarazi care luptaseră umăr lângă umăr împotriva unui inamic comun, iar acum aveau ordin să se omoare unii pe alţii. Erau scene sfâşietoare de rămas-bun, iar apoi fiecare se ducea să-şi facă datoria faţă de ţara sa. în multe locuri, unde era posibil, bătăliile au fost evitate şi ca de obicei soldaţii nu au înţeles mult timp ce anume se întâmplase în cercurile înalte ale puterii ca să apară astfel de urmări.

Nici noi nu am auzit imediat ce se întâmpla în timp ce armatele sovietice traversau graniţele noastre, pentru a fi primite „cu încredere". Pe când armata noastră îi întâmpina paşnic, încetând „orice luptă şi orice act de ostilitate împotriva armatei sovietice", după cum fuseseră instrucţiunile, ruşii luau prizonieri regimente întregi şi le trimiteau în Rusia. Ruşii anunţau triumfători cum „capturaseră" oraş după oraş; şi continuau să „captureze" oraşe luate prin surprindere, care nu opuneau nici o rezistenţă, şi să ia prizonieri de război regimente care nu se

opuneau, până când, în cele din urmă, în 12 septembrie, a fost semnat armistiţiul — în Moscova, doar cu Malinovski semnând pentru Aliaţi şi cu înaltul Comandament Sovietic desemnat să „reprezinte" Aliaţii. în final, o parte din ostaşii armatei române, auzind ce se întâmpla şi totuşi aflându-se în imposibilitate de a se întoarce împotriva ruşilor — datorită ordinelor Guvernului — au încercat să fugă dinaintea „prietenilor" ruşi care înaintau, ca să nu fie făcuţi prizonieri după ce ostilităţile încetaseră oficial. între timp, alţi soldaţi români i-au alungat pe germani din Bucureşti şi mai aveau puţin până să alunge toate trupele germane din România, şi apoi să se alăture trupelor aliate împotriva ungurilor.

Primii americani care au ajuns în Bucureşti au fost un mic grup de ziarişti, care au venit în 25 august cu un alt grup de americani care se pregăteau să-i evacueze pe prizonierii lor de război — echipajele avioanelor care fuseseră doborâte când bombardau terenurile petrolifere. După cum am auzit din surse directe, de când am sosit în Statele Unite, aceşti prizonieri fuseseră excepţional de bine trataţi. Ei au fost evacuaţi prompt de către camarazii lor, ajutaţi de piloţi români. Aparent, piloţii americani nu păreau să aibă vreo „încredere" deosebită în trupele ruseşti care avansau. Aveam prieteni în Bucureşti care au văzut avioanele plecând şi au aşteptat cu încredere ca aceleaşi avioane să se întoarcă repede, aducând cu ele persoane oficiale din Statele Unite, împuternicite să asiste la ducerea la îndeplinire a aranjamentelor; dar nu au venit nici un fel de oficialităţi, cu excepţia celor din Rusia, decât după semnarea armistiţiului, în 12 septembrie, şi acestora nu li s-a acordat nici o putere în cadrul înaltului Comandament Sovietic.

între timp, în perioada 23 august-12

septembrie, „prietenii" ruşi ai României, primiţi „cu încredere", au capturat şi au trimis în Rusia ca prizonieri de război *o sută treizeci de mii* de soldaţi români.

în total, după statisticile care se aflau în posesia Comandamentului general al României, erau aproximativ 320 000 de prizonieri români luaţi de către armata rusă (ruşii pretindeau că luaseră 500 000), pe lângă 100 000 români care luptaseră în armata ungară. Din aceşti 420 000 de prizonieri de război, autorităţile sovietice au declarat că 50 000 au murit. Numele acestora nu au fost niciodată anunţate. Aproximativ 190 000 au fost repatriaţi, Ia intervale diferite, iar 180 000 au rămas în captivitate. în 1948 aşa-numita Republica Populară Română a dat un decret anunţând că toţi locuitorii din România care dispăruseră în afara graniţelor în timpul războiului „se presupune că au murit". Asta însemna că guvemul-marionetă nu mai putea să pună întrebări „jenante" Uniunii Sovietice despre prizonierii de război. Deţinuţii politici, adică încă alte sute de mii de români civili deportaţi la muncă forţată în Rusia, bineînţeles nu intrau în această socoteală. Nici un guvern controlat de comunişti nu ar fi întrebat vreodată de *aceştia'.*

Cam atâta am vrut să vă relatez despre evenimentele petrecute la nivel naţional în toamna anului 1944. Ceea ce ştiu acum despre ele am aflat mult mai târziu. Unele informaţii nu le-am obţinut decât după câţiva ani, altele numai după ce am plecat din România. Eram într-o zonă mai izolată a ţării. Aveam familia şi spitalul, de care trebuia să am grijă, ceea ce îmi ocupa tot timpul. în plus, această muncă a devenit la un moment dat de două ori mai grea şi mai periculoasă şi dreptul meu să pun întrebări s-a limitat şi mai mult când am descoperit, spre tristeţea şi disperarea mea,

care era statului meu „oficial".

Dimineaţa lui 24 august a apărut clară şi paşnică, după o noapte în care îmi închipui că puţini oameni au dormit. Părea ciudat şi de necrezut că toate erau ca şi mai înainte. Deodată mi-au venit în minte prizonierii ruşi care ajutau la construcţia spitalului, dar i-am găsit la locul lor, ca de obicei, fără nici un semn de schimbare în atitudinea lor. Mă aşteptam să fie în culmea fericirii, dar am fost atât de bucuroasă că doreau să îşi continue munca, încât nici nu m-am mai întrebat care erau motivele comportamentului lor. Mai târziu urma să-mi dau seama şi de asta.

M-am dus apoi la anexa de la Poarta Bran şi i-am găsit pe toţi la post, dar neliniştiţi şi plini de întrebări. împreună cu Noelle am hotărât că era bine să micşorăm raţiile şi să punem la păstrare ce se putea. Aveau să urmeze vremuri grele, chiar şi în cel mai fericit caz, şi eram responsabile pentru hrănirea unor oameni care nu puteau să aibă singuri grijă de ei. Am telefonat la Braşov şi, întrucât acolo totul era bine, am hotărât să nu plec de la Bran. Mi-era teamă pentru soţul şi copiii mei, ca şi pentru Frâu Koller şi Gretl, căci, după cum am spus, toţi erau consideraţi de drept germani. Intre timp auziserăm că germanilor li se dăduse timp să plece paşnic, şi astfel am ştiut şi noi că ei nu capitulaseră în faţa Aliaţilor, nici nu intraseră în armistiţiul anunţat de rege.

Zilele care au urmat au fost o tortură continuă de incertitudine şi de zvonuri nebuneşti. Am auzit că germanii primiseră ordin să lupte; că Bucureştiul era bombardat. Am auzit că românii trebuiau acum să lupte cu germanii. Am auzit că soldaţii noştri fugeau dinaintea ruşilor ca să-şi salveze viaţa, pentru că „prietenii" ruşi îi luau prizonieri.

în valea noastră mică aceste zvonuri provocau o panică teribilă. Primii germani părăsiseră Braşovul fără luptă, dar în pasul Buzău, nu foarte departe de Braşov, răsunau zgomotele unei bătălii. întrucât toţi soldaţii fuseseră trimişi în Moldova, acum trebuiau să fie adunaţi oameni din toate locurile. Chiar şi băieţii de la şcoala de infanterie de la Târgovişte, care se afla la o distanţă de vreo şaizeci de kilometri greu de străbătut, pe drum de munte, au fost trimişi în marşuri forţate să ia parte la bătălie. într-o dimineaţă, aceşti băieţi neinstruiţi — din care unii erau aproape copii — au ajuns în Bran, cu picioarele rănite şi complet epuizaţi. Am mobilizat toate maşinile mici, camioanele şi şoferii; chiar şi Ştefan, care avea doar doisprezece ani pe vremea aceea, a fost luat să ajute. Am urcat în maşini cât mai mulţi dintre băieţii de pe drum şi am încărcat şi rucsacurile celor care păreau mai în putere şi au putut fi lăsaţi să meargă pe jos. între timp membrele Y.W.C.A., care aveau la Bran o filială excelentă, deschisă într-o casă pe care le-o dăduse mama mea, au pregătit în grabă de mâncare pentru ei şi le-au adus apă ca să se spele pe picioare. Am adunat bandaje de peste tot de unde am putut, şi, deoarece între timp mai veniseră şoferi voluntari, am putut să îmi las maşina şi să mă ocup şi eu de picioarele băieţilor. Trebuie să vă spun acum că, dacă există ceva care să-mi întoarcă stomacul pe dos, acelea sunt picioarele. în ziua aceea am înţeles ce însemna exemplul lui Hristos, şi am făcut tot ce am putut ca să-mi depăşesc acest punct slab. Până la urmă am reuşit, aşa că am continuat cu această muncă, dar pot spune şi acum că este unul din lucrurile pentru care trebuie să-mi adun toate puterile ca să trec peste el. De ce? E

o prostie, dar asta este. Pur şi simplu!

Tocmai când simţeam că mi se frânge spatele de durere şi că am nevoie de puţină odihnă, m-am uitat spre uşă şi am văzut-o pe Nadejda în prag. Venise în fugă şi era de-a dreptul epuizată.

— Nemţii au început luptele în Braşov — mi-a spus ea. Oamenii îşi pierd capul; toţi pacienţii care se pot deplasa singuri, împreună cu o parte din personal, au pornit încoace, în toate mijloacele de transport posibile. M-am grăbit să vă avertizez, dar trebuie să mă întorc la fiica mea şi la copilaşul ei. Unde Dumnezeu o să-i adăpostiţi pe toţi?

într-adevăr, unde? m-am gândit şi eu. Din nou membrele Y.W.C.A. s-au oferit să ajute luând la ele pe mulţi din cei ce veneau. Am mers la Poarta Bran şi am căutat-o pe Noelle, care şi-a adunat celelalte femei din „personalul" ei. Să spunem că ceea ce au făcut ele a fost o minune ar fi prea puţin, căci până la sfârşitul zilei au găsit mâncare şi locuri de dormit pentru mai mult de două sute de oameni care reuşiseră cumva să acopere distanţa de câteva zeci de kilometri de la Braşov la Bran. Este nemaipomenit ce pot face oamenii când se află sub presiunea fricii şi a disperării. Pacienţi despre care aş fi zis că nu pot străbate singuri un coridor au ajuns până la noi.

în timpul acelei zile teribile au apărut probleme serioase şi în propria mea casă, întrucât odată cu declararea stării de război între România şi Germania venise un ordin ca toţi germanii să fie arestaţi. Toate eforturile mele de a lua legătura cu palatul rămăseseră fără rezultat; încă nu ştiam unde era regele, ceea ce adăuga un plus de îngrijorare. Telefonasem la sediul jandarmeriei să cer protecţie, întrucât cea mai mare parte din

propriile noastre gărzi fuseseră trimise la Braşov ca să ajute acolo. Aceasta făcea situaţia acasă foarte dificilă şi, oriunde mă întorceam, găseam nervi întinşi, discuţii nesfârşite şi reproşuri. Atâtea propuneri erau făcute încât mă simţeam ruptă în bucăţi. îmi trebuia tot curajul pe care îl aveam şi toată puterea ca să mă ţin de ceea ce ştiam eu că era cursul firesc al lucrurilor, şi cel mai sigur: să stau lângă răniţii mei şi să am încredere în lealitatea şi dragostea oamenilor. Rezultatul din final mi-a dovedit că am avut dreptate, dar pentru moment aveam doar credinţa mea, iar asta nu era nici o dovadă pentru ceilalţi.

Obosită moartă de atâta încordare fizică şi nervoasă, eram pe punctul să mă târăsc în pat când au răsunat împuşcături chiar la poarta noastră. Primul meu gând a fost la copiii Noellei, căci casa în care dormeau ei se găsea lângă poartă. M-am urcat repede în liftul care cobora prin stâncă în grădină, prin locul pe unde fusese săpată vechea fântână, i-am înşfăcat pe copiii înspăimântaţi şi i-am luat cu mine în castel, sperând că Noelle era în siguranţă. împuş-căturile nu au durat mult, dar abia reuşisem să-i aranjez pe copii, când o servitoare îngrozită a venit la mine să-mi spună că în holul nostru se găsea un ofiţer care era pe moarte.

M-am repezit în jos pe scările întortocheate şi l-am găsit pe soţul Simonei Cantacuzino, care nu era rănit, ci suferise un atac de cord. Se grăbise să vină de la Bucureşti, nerăbdător să ajungă lângă soţia şi fiica lui. Cu ajutorul lui Anton l-am aşezat pe singura canapea rămasă neocupată şi am descoperit că, din fericire, avea la el medicamentul salvator. Anton s-a oferit să rămână cu el, deşi era epuizat în urma transportării cadeţilor, la care ajutase în timpul zilei, şi în plus era măcinat de propriile sale temeri.

împuşcăturile pe care le auziserăm veneau dinspre un grup de maşini militare germane care se apropiaseră foarte muît fără să vadă semnalul de oprire, şi gărzile româneşti deschiseseră focul. Aceasta era încă una din acele întâmplări absurde. Cei din maşini nu erau înarmaţi şi se duceau să se predea autorităţilor din Braşov. Doi dintre ei au fost grav răniţi şi, din întâmplare, aceştia erau austrieci. I-am dus la spitalul deja supraîncărcat de la Poarta, unde s-a făcut loc şi pentru ei imediat, cu multă bunăvoinţă. După ce i-am instalat în spital, am putut să o văd şi să o liniştesc pe Noelle, care se întorsese după ce fusese să-i vadă pe copii. Ea a hotărât să rămână la anexa spitalului în timpul nopţii, iar eu m-am întors la castel — de data asta absolut terminată şi convinsă că se putea întâmpla orice dezastru, că tot nu-mi mai păsa. Nu mai eram capabilă de nici un efort sau sentiment în plus. Chiar şi acum, când scriu aceste rânduri, am aceeaşi senzaţie de epuizare fără măsură. Nu îmi mai amintesc cum am ajuns în pat în noaptea aceea, nici să fi dormit nu îmi mai amintesc, deşi presupun că am dormit.

în ziua următoare a venit Simone Cantacuzino, şi am fost foarte uşurată când am lăsat-o pe ea să aibă grijă de soţul ei bolnav, în timp ce eu încercam să fac faţă problemelor prea multor oameni, cu prea puţină mâncare, dintre care nici unul nu era cu nervii în stare bună. Mai târziu, o telegramă de la sediul jandarmeriei m-a informat că se va găsi o soluţie şi să am încredere. Nu era absolut liniştitoare, dar era, oricum, un ajutor.

După ce am rezolvat problemele mai urgente ale celor de acasă, am plecat la Poarta Bran, unde l-am găsit pe unul dintre austrieci mort şi pe celălalt într-o stare foarte gravă. Am refuzat să îl predau gărzilor care veniseră după el, căci îmi dădeam seama că o călătorie l-ar omorî. Am

subliniat că anexa era un spital militar; că omul nu ar fi putut să fugă de acolo; şi că luarea de prizonieri era una, iar uciderea lor, alta. Probabil nu era o logică perfectă din punct de vedere militar, dar pentru moment a fost convingătoare.

Pe gărzi nu le interesa deloc austriacul mort, astfel că au fost mulţumite să-l lase la noi. Am hotărât să-i facem o înmormântare creştină, cum se cuvenea, dar când am descoperit din hârtiile lui că era luteran, doar cu mari greutăţi am reuşit să aducem un preot dintr-un sat de la aproape şaisprezece kilometri depărtare. Sicriul soldatului a fost purtat de către aceia dintre răniţi care erau în stare să o facă, îmbrăcaţi în hainele lor de spital, căci asta era tot ce aveau. Anton şi cu mine, copiii, infirmierele şi alţii l-am urmat într-o procesiune până la cimitirul plin de flori aflat în apropiere, şi preotul luteran a intonat rugăciunile în limba soldatului şi în credinţa lui. Nici unul dintre noi nu făcea parte din biserica lui, iar el era membru al unei armate străine care acum ne era inamică, dar în momentele acelea nu a fost singur. Când, în cele din urmă, Anton a reuşit să se întoarcă în Austria în 1948, a putut să ducă părinţilor soldatului ceasul lui şi o fotografie a mormântului său din Carpaţii cei îndepărtaţi.

Au mai trecut nişte zile pline de îndoială în legătură cu ce avea să se petreacă. Radioul anunţa ştiri contradictorii, în funcţie de staţia de radio la care se întâmpla să asculţi. Când oamenii se întâlneau salutul lor era: „Ai auzit?" „Tu ce ştii?" Auziserăm că ruşii intraseră în Bucureşti. Singura noastră speranţă era doamna Tătăranu, care era o femeie stăpânită, dar acum era îngrijorată pentru că nu ştia nimic de soţul ei. Intr-o bună zi toţi ruşii au părăsit lucrul la spital şi nu s-au mai întors niciodată. Veniseră nişte ordine pentru ei, dar ceea ce m-a uimit era faptul că nu păreau deloc entuziasmaţi de

această plecare şi că unii chiar încercau să scape de fraţii lor eliberatori.

în sfârşit, într-o zi după o aşteptare care părea să nu se mai termine, doamna Tătăranu a venit să-mi spună că generalul îi scrisese că se găsea în siguranţă şi că îmi trimisese şi mie o scrisoare. Era o scrisoare tristă, în care spunea că el era bine şi se va întoarce pentru o scurtă perioadă, dar probabil le era mai bine celor care muriseră.

O zi mai târziu, după câte îmi amintesc trebuie să fi fost pe la sfârşitul lui august, a venit la noi un colonel de la jandarmerie, în uniformă festivă, cu sabie. S-a prezentat oficial şi apoi mi-a transmis mesajul că, dacă arhiducele şi ceilalţi membri germani ai familiei mele doreau să fie în siguranţă, trebuiau să se considere prizonieri, în arest în castel, pe care nu aveau voie să-l părăsească. îmi părea rău pentru el că avea să-mi transmită un astfel de mesaj; i-am mulţumit şi i-am spus că îi eram recunoscătoare.

Vorbele mele au fost sincere, căci putea să fie mai rău, dar nu am aflat decât mai târziu cât de rău ar fi putut să fie. Prima dată fusese ordin ca Anton să fie trimis într-un lagăr de concentrare, iar copiii împreună cu mine trebuia să fim închişi într-o mănăstire în munţi, dar guvernul României refuzase această primă cerinţă a ruşilor. Oricum, la Braşov venise ordinul ca şi eu să fiu prizonieră în castel. Prietenii mei de la jandarmeria din Braşov au refuzat categoric acest ordin şi au încercat imediat să-l modifice, dar, întrucât nu mi-au spus de ordinul de eliberare decât mai târziu, nu am ştiut că fusesem arestată decât după ce am fost eliberată! Ordinul de eliberare al lui Anton nu a venit decât mult mai târziu, în 1946, dar oricum el a fost în siguranţă la început. Mai târziu restricţiile nu au fost duse la îndeplinire atâta vreme cât el nu se îndepărta prea mult de castel. Oricum, situaţia nu era prea plăcută.

în aceste ultime zile din august, trupele româneşti din Moldova care reuşiseră să scape de „prietenii" lor, ruşii, au început să treacă prin Bran în drumul lor către Transilvania, ca să lupte de partea Aliaţilor, împotriva ungurilor. Ei au fost primiţi cu o bucurie şi o dragoste care mi-au amintit cuvintele furioase pe care le adresasem doctorului de la ţară care ne refuzase să folosim spitalul său gol. Soldaţii ruşi deja ne dăduseră multe lecţii şi mai urmau să ne dea destule.

în zilele acelea s-au întâmplat două incidente care îmi sunt încă foarte vii în memorie. Urma să treacă prin apropiere un regiment de artilerie. O prietenă mă rugase să stau lângă ea în aşteptarea fiului său. Ea a ales un loc unde drumul era atât de îngust încât eram obligate să stăm în şanţ. Acolo se găsea o cotitură strânsă la care camioanele trebuiau să încetinească şi ea era sigură că se va vedea cu fiul său. A privit cu atenţie fiecare camion în aşteptarea ei plină de nerăbdare. Vehiculele treceau unul după altul până când o maşină în sfârşit s-a oprit şi din ea a sărit un tânăr ofiţer.

— Un prieten de-al fiului meu! a strigat femeia în culmea entuziasmului şi s-a năpustit spre el, dar expresia de pe faţa băiatului mi-a dat un fior.

— Din păcate, doamnă, fiul dumneavoastră nu este cu noi, a spus el. în momentul în care a sunat retragerea, el a sărit din camion spre inamic, strigând „înainte!" şi de atunci nimeni nu a mai auzit de el. Poate mai târziu ruşii o să-l trimită înapoi, sau poate că se ascunde pe undeva...

Biata mea prietenă şi-a împreunat mâinile, căutând vizibil să se stăpânească.

— Mulţumesc, dragul meu! Domnul să fie cu tine! înţeleg. Acum du-te, ceilalţi au pornit.

Tânărul a sărit înapoi în maşină şi a plecat. Am rămas fără să scot o vorbă, căci ce s-ar putea spune în asemenea momente? Am ţinut-o în braţe acolo, în şanţ, până când a simţit că poate iar să privească lumina zilei, din care atunci dispăruse pentru ea toată bucuria.

— Ai putea să-mi trimiţi un doctor, te rog? a spus ea în cele din urmă. Ştii şi tu în ce stare se află soţul meu, cu inima lui bolnavă. Asta l-ar putea ucide. Aşa că am condus-o până la uşa ei, şi apoi m-am dus să caut un doctor.

în altă zi, pe când mă întorceam de la Braşov, am văzut furgoanele de bagaje ale unui regiment şi spre bucuria mea pe unul din ele era pictată monograma mamei mele. Era propriul ei regiment, la care fusese făcută comandantă de onoare: Regimentul 4 Roşiori. Am oprit maşina şi am alergat peste drum către un ofiţer, pe care l-am oprit, ţinând de hăţurile calului său. La început a fost uimit, dar când m-a recunoscut un zâmbet larg i s-a întins pe faţă. Din păcate ei nu treceau prin Bran! Dar în ziua următoare a venit comandantul împreună cu o delegaţie de ofiţeri şi soldaţi din regiment să pună o coroană în capelă unde se află îngropată inima mamei mele.

Până în acel moment toţi răniţii şi toţi membrii personalului care se refugiaseră la Bran se reîntorseseră la spitalul din Braşov, unde îi vizitam de câte ori puteam. Mulţumită colonelului Şerbu, construcţia noului spital mergea înainte şi era aproape gata. Eu îmi petreceam cât de mult timp puteam acolo, asistând la finisaje, şi mi se părea că asupra îui se lăsase o binecuvântare deosebită. în 8 septembrie, prin efortul enorm în care s-au unit cu toţii, Spitalul „Inima Reginei" şi-a deschis porţile primilor patruzeci de răniţi. Am avut o micuţă dar emoţionantă slujbă de sfinţire a acestei inaugurări; oamenii erau încântaţi să fie primii pacienţi, iar Noelle şi „ajutoarele" ei erau

într-adevăr mândre. Din păcate colonelul Şerbu nu a putut fi prezent; fusese chemat la Bucureşti pentru alte treburi. Plecarea lui a fost o pierdere pentru noi toţi.

Eu eram fericită cu spitalul meu, dar şi îngrijorată din pricina problemelor de familie. Toate şcolile germane fuseseră închise, interzise sau confiscate. Se ridica problema unde să-i trimitem pe copii în anul următor, în special pe Ştefan, care nu mai putea merge la şcolile de la ţară. In timpul verii el se împrietenise foarte mult cu un băiat drăguţ din Bucureşti, a cărui mamă lucrase la anexa de la Poarta. Ea ne-a propus să îl ia pe Ştefan să locuiască la ei şi să-l trimită la şcoala la care mergea şi fiul ei, iar eu am fost încântată de idee.

Chiar atunci când am făcut acest aranjament am primit un mesaj de la o prietenă, care mă ruga să vin la Bucureşti. Doamna X — cum trebuie să-i spun aici — locuia lângă casa generalului Aldea, minstrul de interne în primul guvern al generalului Sănătescu. Ea dorea să mă întâlnească fără să atragă deloc atenţia, aşa că m-a invitat să petrec câteva zile cu ea.

Prietena mea a fost foarte drăguţă şi atunci, şi după aceea, când s-a dus în tot felul de locuri să întrebe cine m-ar putea ajuta, deşi eu nu am aflat aceste lucruri decât mai târziu. De exemplu, ea a fost cea care i-a spus prinţului Ştirbei, când el s-a întors de la Cairo şi de la Moscova, după apeluri zadarnice şi nefericite făcute de România, că eram la Bran. Nu ştia că mă aflam în România şi, când s-a dus la Maniu să încerce să îmi rezolve problema, am fost mândră când am auzit că Maniu spusese:

— Dar cum este posibil să se gândească cineva să-i facă vreun rău domniţei Ileana?

Toate acestea le-am aflat câteva luni mai târziu, şi până atunci învăţasem cum să le apreciez. în această primă călătorie la Bucureşti

nu aveam nici cea mai mică idee ce credeau alţii despre mine, şi nu mi-am dat seama ce prietenie adevărată şi curajoasă îmi arăta doamna X în invitaţia ei, dar am aflat foarte curând.

Mai mult inocentă decât înţeleaptă, am pornit la drum împreună cu Ştefan şi cu Bittermann, secretarul meu. Călătoria
de patru ore cu maşina a trecut fără vreun eveniment şi, întrucât atunci când intram în Bucureşti treceam pe lângă palatul surorii mele Elisabeta, am hotărât să intru şi să văd dacă este acolo, aşa că am tras maşina chiar la intrare. Erau o groază de poliţişti prin jur. Cu siguranţă — m-am gândit eu — este bine păzită! Am intrat înăuntru şi am observat că servitorul de la intrare arăta înspăimântat deşi răspunsese „da" la întrebarea mea dacă sora mea era acasă. El a pornit înainte şi l-am urmat de-a lungul coridorului, când deodată l-am întâlnit pe unul din aghiotanţii regelui. Am fost, cred, amândoi la fel de uimiţi să ne vedem.

— Regele se află aici? L-am întrebat.

— Da, am venit ieri. Regina este sus.

— Unde este Elisabeta?

— La Sinaia.

Am continuat să-l urmez pe servitor, care m-a condus sus şi apoi în camera Sittei. Şi dacă ar fi văzut o stafie, Sitta nu ar fi fost mai îngrozită. Mi-a spus că nu aş fi putut face nimic mai periculos decât să vin la ei; că nimeni nu ştia ce o să fie; că ruşii erau însetaţi de sângele nostru. Când i-am spus de Ştefan şi de şcoala lui, ea a s-a supărat şi mai tare şi mi-a spus cu reproş, în termeni foarte direcţi, că un asemenea lucru ar mări mai mult pericolul în care se aflau ei. Bineînţeles, groaza de a găsi ţara în mâinile ruşilor şi nu în cele ale Aliaţilor, nesiguranţa teribilă, nepăsarea totală a ruşilor faţă de toate promisiunile de libertate şi neintervenţie pe care le făcuseră — toate acestea erau motive su-

ficiente pentru temerile ei şi starea de mare nelinişte în care se găsea. După părerea ei, cu cât ne vom vedea mai puţin cu atât va fi mai bine. Ea şi Mihai nu aveau nici o putere să mă apere, iar eu eram, teoretic, unul dintre inamici.

Presupun că ar fi trebuit să îmi fi dat seama de acest lucru mai repede, dar, ciudat lucru, nu îmi trecuse acest gând prin minte niciodată. Nu îmi era uşor să mă aflu în această situaţie, dar iată că eram. Dacă Sitta simţea atât de puternic că eu eram un pericol pentru ea şi pentru Mihai, alţii probabil simţeau asta încă şi mai puternic. Trebuia să mă port cât mai înţelept şi să văd ce puteam face ca să-mi salvez propria familie fără să-i pun pe alţii în pericol. Aşa că ne-am luat rămas-bun, triste şi cu afecţiune. Am revăzut-o pe Sitta abia peste mai mult de un an, deşi de Crăciun ne-a trimis cadouri minunate.

întristată şi încă uluită, am plecat spre casa prietenei mele, care mi-a făcut o primire foarte călduroasă. De data aceasta am apreciat adevăratul curaj pe care îl dovedea doamna X. Ştefan s-a dus la prietenul lui, Bittermann a plecat la nişte rude de-ale doamnei X, iar eu am aşteptat cu răbdare să vină generalul Aldea. Era un om corpolent, cu faţa rotundă, plin de voie bună şi încredere şi ne-am împrietenit imediat. A fost o prietenie care a rezistat furtunilor politice şi închisorilor şi, deşi mi s-a spus mai târziu că atunci când a fost prins în activităţile sale clandestine m-a trădat şi pe mine, ştiu că, dacă acest lucru este adevărat, atunci doar cele mai crunte torturi puteau să-l facă să vorbească, în cealaltă lume vom fi încă prieteni, dacă voi putea pătrunde şi eu acolo unde s-au dus eroii înaintea noastră.

Deja de la această primă întâlnire s-a dovedit a fi un om de încredere. M-a încurajat în privinţa situaţiei mele şi mi-a promis să se ocupe de

problema şcolii lui Ştefan imediat. Din păcate el nu a putut face multe în această privinţă, căci nu mulţi aveau curajul său şi aceleaşi convingeri. Mi s-a transmis că Ştefan nu va putea să meargă la nici o şcoală de stat. Copiii mei erau „germani" şi nu aveau dreptul la nici un fel de instruire. Asta era o lovitură teribilă şi cu greu îmi venea să cred că se poate aşa ceva. Generalul Aldea a reuşit să obţină arestul la Bran a lui Anton, Frâu Koller şi Gretl şi să-i facă pe cei care se aflau atunci la putere să îl recunoască — pe atunci încă era un întreg mister pentru mine cine era la putere. Altfel ar fi atârnat deasupra noastră tot timpul ameninţarea permanentă a arestului „provizoriu" şi a ordinelor care puteau fi schimbate în trimiterea în lagăre de concentrare.

Eram recunoscătoare pentru acest contact cu generalul şi pentru sentimentul pe care mi-l dădea că mai exista cineva la care să apelez în tot acest coşmar. Bineînţeles, puterea generalului Aldea nu a durat prea mult, căci atunci când primul guvern Sănătescu s-a prăbuşit, generalul, cu insistenţa sa intransigentă asupra a ceea ce simţea el că e drept, a fost primul care a fost înlăturat.

Un prieten mi-a spus ceva mai târziu despre o „demonstraţie" împotriva generalului, care s-a întâmplat cu puţin timp înainte de căderea guvernului, la 4 noiembrie. Era una din acele demonstraţii puse la cale de către comunişti, în care îi forţau pe nefericiţii muncitori să poarte drapele şi să strige lozinci în timp ce „mărşăluiau" împotriva voinţei lor de-a lungul străzilor. Lozinca, în acest caz, trebuia să fie „Jos cu Aldea!" dar, întrucât cei mai mulţi muncitori habar nu aveau cine este Aldea şi erau doar nerăbdători să termine cu demonstraţia şi

să se ducă acasă să mănânce, au înţeles greşit cuvântul şi s-au gândit că era unul pe care îl cunoşteau mai bine. Aşa că au strigat de mântuială, dar clar, „Jos cu Anglia!", până când un rus i-a auzit, uimit; întrucât pe vremea aceea Rusia nu dorea încă să-şi exprime părerile despre ceilalţi Aliaţi chiar atât de deschis cum a făcut-o mai pe urmă, românii au fost opriţi şi trimişi repede acasă, ceea ce probabil a mai adăugat un surplus la mistificarea totală şi supărătoare a întregii poveşti!

Scurta mea şedere în Bucureşti a fost totuşi suficient de lungă cât să-mi arate cine îmi era prieten şi cine nu. Sau mai degrabă mi i-a arătat pe aceia care nu aveau tăria să ia partea prietenilor lor, deşi poate aceşti oameni erau doar ceva mai realişti decât am putut eu vreodată să fiu. M-am gândit, în drum spre casă, că mi-ar place să o văd pe Elisabeta la Sinaia, dar cum învăţasem să fiu prudentă, am telefonat înainte şi am aflat că şi ea considera că e preferabil să nu ne întâlnim. Din nou am încercat să mă constrâng să îmi dau seama că eram un pericol public, un „inamic" în propria mea ţară. Era clar că nu puteam să-mi recuperez nimic din ce deţineam în Austria, căci era sigur că nemţii nu ar avea vreun sentiment de simpatie faţă de o româncă şi mă întrebam dacă le-ar trece vreodată *lor* prin cap să mă considere „nemţoaică". Eram răspunzătoare de familia şi gospodăria mea, fără să am pe nimeni să mă ajute. în inima mea i-am mulţumit lui Dumnezeu că mama nu apucase să ajungă să vadă toate astea.

întoarcerea la Bran nu a fost uşoară, căci ruşii aproape ajunseseră la Braşov şi drumurile nu erau prea sigure. Cu ajutorul gărzii pe care mi-o dăduse generalul Aldea, am reuşit să ajungem; dar nu mă gândeam atât de mult la

pericol cât la cum să-i spun lui Ştefan şi prietenului său că nu putea rămâne la şcoală în Bucureşti, ci trebuia să găsim o altă soluţie. Nu suportam să-i spun chiar atunci umilitorul adevăr în întregime.

Nu îmi era uşor să mă întorc la familia mea acasă cu aceste veşti. Am încercat să le văd dintr-un unghi cât mai bun şi am început să-mi dau seama că de fapt, luând în considerare nebunia care domnea peste tot şi puterea absolută pe care o aveau ruşii, ca şi teama neajutorată pe care o simţeau alţii, nu era chiar atât de rău ceea ce făcusem, căci reuşisem să le ofer siguranţa celor din castel. O mare mulţumire a fost primirea iubitoare pe care mi-o făceau de obicei copiii, pentru care singurul lucru care conta era că mă întorsesem înapoi întreagă. într-un fel şi răniţii m-au primit tot aşa entuziasmaţi, căci ei aveau, la urma urmei, credinţa că eu eram domniţa Ileana, capabilă să rezolve probleme şi dificultăţi printr-o putere magică pe care nici un om din România, nici măcar un rus, nu o putea schimba. Asta era şi emoţionant, dar mă şi înfuria, căci ei atribuiau orice eşec pe care îl aveam faptului că nu pusesem destul suflet în acel lucru. Nu m-au acuzat niciodată, dar aşa era. Dorisem *cu adevărat* să fac acel lucru? Căci dacă l-aş fi dorit cu adevărat, atunci bineînţeles că aş fi putut să îl duc la îndeplinire.

Acum, mai mult ca niciodată, trebuia să mă bizui pe puterea care îmi venea din interior. Dumnezeu într-adevăr îmi dăduse un mare dar când mi-a insuflat credinţa aceasta simplă şi absolută care nu m-a părăsit niciodată. Au fost însă şi multe zile în care a trebuit să mă însingurez ca să mă pot întrema; zile în care a trebuit să urc pe poteca mărginită de flori până la scările care duc la capela în care se afla inima mamei mele...

OPTSPREZECE

Când aveam nevoie să găsesc puţină mângâiere, stăteam în uşa capelei, şi mă uitam în jos, spre biserica din Bran, sau înspre munţii ce se ridicau în spatele castelului, şi de cele mai multe ori mă cuprindea o mare pace. „Linişteşte-te şi adu-ţi aminte că eu sunt Dumnezeu." îmi amintesc mai ales de o zi, un an mai târziu, în iulie 1945, când m-am necăjit foarte tare din cauza unei întâmplări care mi se părea a fi de o nedreptate teribilă. Fusesem exclusă de la parastasul de şapte ani al mamei mele care avea loc la Curtea de Argeş, o slujbă importantă pentru noi, cei din Biserica ortodoxă. Era una din acele fapte crude şi gratuite care lovesc până în adâncul inimii. Simţeam că pe asta nu o pot îndura, că este prea mult pentru mine.

Aşa că m-am refugiat iar în capelă, căutând puterea să suport nedreptatea ce mi se făcuse,

căci simţeam aproape fizic această durere. Apoi mi-am îndreptat privirea spre munţii cu perfecţiunea lor eternă, neclintită. De câtă vreme stăteau acolo, încremeniţi — chiar dinainte de începutul istoriei. Rămăseseră neschimbaţi în faţa neînţelegerilor şi ambiţiilor oamenilor, a umilinţelor, speranţelor sau disperării lor. Cât de mică eram eu, cu durerea mea! Şi deodată am înţeles că asemenea lucruri nu contează; că nu au absolut nici o importanţă. întâmplări ca acestea trebuie pur şi simplu depăşite; ne sunt puse înainte doar ca să ne construim o scară a vieţii noastre. Pentru fiecare din aceste mici necazuri puteam să mai suim o treaptă, până când, în cele din urmă, ajungeam la Muntele cel Mare, la realitatea eternă a vieţii.

Am menţionat acest moment pentru că a fost o experienţă adâncă şi adevărată, care a constituit unul din cele mai importante evenimente din viaţa mea: ziua unei revelaţii, în care am deschis încă o uşă şi am păşit înainte. Atunci am cunoscut-o încă o dată pe mama mea şi am înţeles mai bine cum reuşise ea să construiască din nelinişti şi tristeţi o scară spre împlinire.

Fuseserăm întotdeauna aproape una de alta; înţelegerea dintre noi fusese desăvârşită. Pe lângă că eram mamă şi fiică, în relaţia noastră eram şi prietene, şi ceva şi mai mult: aveam aceleaşi gusturi şi idei, aceleaşi idealuri. O văd şi acum plimbându-se printre florile pe care le înţelegea, le iubea şi pe care le planta cu mare măiestrie. întotdeauna arătau minunat acolo unde le punea ea, ca şi când de când lumea locul lor era în straturile din grădină, în vazele din camera ei ori pe masa unde mâneam. Frumuseţea le era subliniată de fundalul pe care îl alegea pentru ele. Şi în picturile ei florile arătau minunat. Unul din darurile ei era faptul că îşi cunoştea limitele: picta doar flori, şi le

picta foarte frumos; nu a încercat niciodată să picteze peisaje, pentru care nu avea talent.

Asta i-a permis să îmbătrânească frumos: s-a îndepărtat simplu şi natural de lucrurile pe care nu le-a mai putut face. Nu a încercat să se ia la întrecere cu alţii, ci a găsit o scăpare în simpatie şi înţelegere, astfel încât celor tineri le făcea mare plăcere să stea cu ea. Nici o petrecere de-a mea nu era reuşită fără ea. Ea o pornea şi apoi pleca, dar noi o căutam chiar la sfârşitul câte unuia din rarele mele baluri, îi invadam dormitorul şi o trezeam, doar ca să-i spunem că o iubeam şi să simţim că participase la bucuria noastră.

Până la ultima ei suflare a fost sinceră şi apropiată, înţelegătoare şi simplă. Nimeni nu era pentru ea prea important sau prea indiferent, pentru a nu-i vedea înainte de toate adevărata natură. Blândă şi îndelung răbdătoare, primul ei gând se îndrepta întotdeauna către ceilalţi. Regină până în măduva oaselor, nu avea nici falsă modestie, nici mândrie falsă. Ştia care-i era valoarea şi ce avea ea de făcut; era sigură pe ea până şi în mersul său regal. Odată, când am protestat la o traversare de-a ei pe o stradă din Viena fără să se uite câtuşi de puţin la maşini, mi-a răspuns: „Dar cine ar trece peste mine?" şi într-adevăr nimeni, niciodată, nu a trecut peste ea. Mândria ei venea din faptul că, şi ca simbol al unui ideal, şi la modul practic, îşi făcuse din plin datoria faţă de poporul ei. Ca persoană, se privea pe ea însăşi cu simplitate şi modestie. Când sora ei favorită era pe patul de moarte, între toţi cei care se aflau acolo şi pretindeau că sunt cei mai importanţi şi mai necesari, mama mea stătea deoparte, conştientă că îi lipseau cunoştinţele medicale, dar fără să ştie că, dintre toate mâinile întinse să dea ajutor, doar ale ei îi dăruise linişte femeii care murea.

Curajoasă şi înţeleaptă, avea, totuşi, inocenţa unui copil, îi plăcea să călărească; era o călăreaţă neîntrecută. Romantică, după cum o arătau romanele ei, idealiza viaţa, chiar dacă în acelaşi timp era practică în planurile sale şi le îndeplinea eficient. O bună organizatoare, fără să-i placă detaliile, dar cu nevoia ei de armonie punea ordine până şi în cele mai mici amănunte.

Avea o forţă fabuloasă şi o sănătate de fier. La sfârşit, când o boală nemiloasă a pus stăpânire pe ea, nu i-a venit să creadă că ea, regina Maria, care umblase prin spitale bântuite de ciumă fără să păţească nimic, care condusese automobilul ore nesfârşite pe drumuri aproape de nestrăbătut ca să ajungă în vreun sat amărât, care răspunsese neobosită datoriei în orice moment, ascultând mereu toate plângerile, speranţele şi bucuriile poporului său — *ea* era bolnavă. Totuşi puterea ei uimitoare a cedat în cele din urmă şi timp de aproape doi ani a luptat cu boala care o slăbea, rămânând mereu aceeaşi — activă, voioasă şi cu gândul la alţii. Chiar şi chipul ei a devenit mai frumos şi mai armonios. Când în cele din urmă eforturile doctorului s-au dovedit inutile, ea a spus cu un oftat:

— Bietul doctor! îmi pare aşa de rău pentru el. Este atât de dezamăgit!

Ultima dată am vorbit cu ea la telefon, când era la Dresda. Mi-a spus că a vizitat-o o persoană care cândva o jignise profund.

— Am primit-o cu braţele deschise, mi-a spus ea.

Aproape pot să-i văd şi acum zâmbetul minunat, care îi făcea ochii albaştri intens să pară atât de blânzi.

— Vezi, a continuat ea, nu mi-a mai rămas nimic decât să fiu bună.

Da, să fie bună. Acesta era, cred, rostul existenţei ei.

Moartea nu ne-a despărţit niciodată. Aşa cum

nici o umbră nu a intrat între noi în timp ce păşeam alături în această viaţă, nici moartea nu a aruncat umbre între noi. De ce, atunci, să conteze atâta că nu puteam să îngenunchez la mormânt la comemorarea morţii ei? O simţeam atât de aproape când îmi aranjam lucrurile în castelul Bran încât aproape aveam senzaţia că ea le aranja, şi nu eu, în acea unire momentană de personalităţi care ne apropia atât de mult, dar în acelaşi timp ne dădea şi individualitate. Chiar şi aici, în Noua Anglie, când pun unele lucruri ce i-au aparţinut cândva ei pe vreo masă sau mă întreb oare ce ar zice ea despre asta sau cealaltă, îmi este atât de aproape încât sunt tot atât de conştientă de prezenţa ei pe cât sunt de a mea, totuşi, fără să-mi pierd sentimentul propriei personalităţi. Destul de curios de altfel, am auzit oamenii remarcând brusc, în asemenea momente: „Cât de mult îmi amintiţi de regină!" deşi, de fapt, nu semăn cu mama mea deloc.

Odată mi s-a întâmplat acest lucru pe când vizitam una din mănăstirile ei favorite din România. în timp ce stăteam în curte am avut acea ciudată senzaţie de dublare şi m-am trezit din reveria mea la glasul unei femei exclamând, „O! Aproape am crezut că sunteţi regina aşa cum staţi aici!" Altădată, eram la Primăria din New York, după una din conferinţele mele, când am avut una din acele senzaţii că mama era foarte aproape de mine. O veche prietenă de-a ei, care o iubise mult — nu vreo persoană exaltată, ci o femeie echilibrată —, a venit la mine şi mi-a sărutat mâna cu lacrimi în ochi.

— Atât de mult semănaţi cu mama dumneavoastră! mi-a spus ea.

Ce este „acum" şi ce este „atunci"? Există momente când lucrurile se amestecă, dar nu şi timpul. Trăiesc din nou — şi trecutul, şi prezentul deodată.

Cineva mi-a spus odată: „Toate greşelile tale sunt din cauza dorului pentru mama ta"; un psihiatru mi-a zis: „Trebuie să scapi de complexul mamei tale şi stai pe propriile tale picioare." Amândoi au aşezat lucrurile într-o ordine greşită. Greşelile mele erau cele care mă făceau să-mi fie dor de mama, nu dorul de ea mă făcea să greşesc. Doar după ce mi s-au împiedicat picioarele am avut „complexul mamei"; nu complexul mi-a făcut picioarele să se împiedice. Amintirea mamei mele, energia pe care mi-a insuflat-o, conştiinţa că ea niciodată nu o să moară — toate astea, pe lângă credinţa mea creştină, sunt factorii cei mai importanţi din viaţa mea.

Poate vi se pare că locul acestor pagini nu este aici, dar pentru mine este, din cauza contopirii timpului cu firul care leagă viaţa într-un întreg. Permiteţi-mi, aşadar, să mă opresc pentru o clipă şi să mă întorc la casa din Newton pentru a respira o dată adânc şi a mă odihni puţin, şi să vă spun cum se poate să îndur eu să scriu şi să vă povestesc toate astea.

Nu ştiu dacă vă puteţi imagina cum este să te desparţi de tot ce ai iubit şi ai cunoscut şi să o iei de la capăt fără să poţi împărtăşi amintirile din trecutul tău cu cineva cu care ai trăit. Mai sunt unii cu care pot împărtăşi un fragment sau altul din trecut, dar întregul îl duc de una singură. Este trist să nu poţi să te întorci şi să-i spui cuiva: „îţi mai aminteşti...?" Dar pentru că minunile nu se termină niciodată, am găsit o prietenă care s-a apropiat de mine atât de mult încât mă înţelege întru totul. Ceea ce îi spun devine real, ca şi când am fi trăit împreună acele lucruri ca nişte adevărate surori. Datorită dragostei, inteligenţei şi înţelegerii ei pot pune cap la cap toate acele întâmplări pe care le-am trăit; şi datorită ei pot să-ţi spun eu ţie, cititorule: „Vino să vezi aceste camere în care se

află prezentul şi trecutul meu."

Mila Domnului vine către noi pe ocolite. Trecem prin încercări amare, suferim cu toţii, dar dacă nu ne pierdem speranţa, chiar dacă ne-am pierdut încrederea în noi, dacă încă ne agăţăm de ceea ce este Dumnezeu, de ceea ce înseamnă pentru fiecare moartea şi învierea Mântuitorului, atunci „toate aceste lucruri îţi vor fi dăruite". Dar în primul rând trebuie să ne dăm seama că există doar o singură Putere care trece peste toate; o singură Dragoste care durează pe vecie; un singur Prieten care niciodată nu ne părăseşte, indiferent cât de imperfecţi sau de necăjiţi suntem: Dumnezeu. Până când nu ne dăm seama de asta, întâlnim dezamăgire după dezamăgire. Nu trebuie să ne bizuim pe ajutorul oamenilor, ci să ne încredem în Tatăl nostru, căci ne va îndeplini dorinţele. Şi, la timpul potrivit, în momentul în care inimile noastre sunt liniştite şi pregătite să înţeleagă, şi nu doar dintr-o nevoie oarbă, numai atunci primim ceea ce ne trebuie cel mai mult. Astfel am găsit eu o mamă şi o soră.

Poate pentru voi toate acestea nu se potrivesc aici, dar pentru mine da. în aceste capitole eu scriu despre cea mai împlinită perioadă a vieţii mele; despre anii în care am fost, cred, în cea mai bună formă spirituală, intelectuală şi fizică — şi toate astea au fost şterse de pe faţa pământului aşa cum buretele şterge tabla. Nu a fost uşor să îmi regăsesc iar echilibrul, să trăiesc din nou; iar când am reuşit, m-am trezit atât de singură. Atunci m-am întors către Dumnezeu cu totul, am uitat de mine şi de durerea mea şi am descoperit că nu eram nici pierdută, nici singură.

în Louisburg Square, într-una din acele clădiri vechi din Boston pline de demnitate şi de atmosfera liniştită a unui trecut netulburat, se află o casă de rugăciune în care călugăriţele

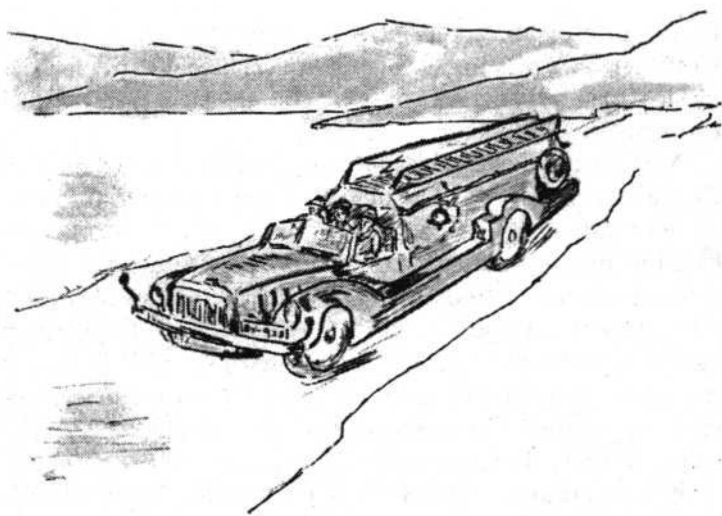
Sfintei Margareta îi primesc pe acei ale căror suflete slăbite şi pierdute caută un loc mai sigur. Un fost colaborator cu care lucrasem în România m-a condus o dată acolo, într-o dimineaţă de septembrie, şi atunci am ştiut că îmi găsisem o casă spirituală. Şi cum mă duceam acolo tot mai des, am început să mă simt tot mai puţin ca un suflet pribeag, şi tot mai mult ca unul care se întoarce. într-o seară, când am îngenuncheat în capelă mai obosită ca de obicei, fără să mă rog cu cuvinte, ci încercând să mă liniştesc, am simţit o mână pe umărul meu şi un sărut pe frunte: „Doar ca să-ţi urez bun-venit în casa ta, copilă!" şi am ştiut atunci că în casa mea găsisem şi o mamă.

Mai târziu, în lumea aceea de muncă şi strădanie, în timpul uneia din primele mele conferinţe despre România — activitate care pare să ajungă acum la o intensitate la care nici nu visasem — am întâlnit-o pe Dorothy, dar atunci nu-i cunoşteam numele şi nu ştiam nici că mai târziu îmi va fi aproape ca o soră, şi casa ei va fi şi a mea. Căci atunci când o femeie este mamă, casa ei este în special casa copiilor ei; locul în care ea îşi îndeplineşte îndatoririle de care este responsabilă. E adevărat că viaţa ar fi goală şi nu ar avea sens fără această responsabilitate faţă de copii, dar să te simţi acasă undeva unde nimeni nu are *nici o* responsabilitate este incredibil de frumos şi extrem de odihnitor.

Cred că nu aş fi îndeajuns de sinceră dacă nu aş menţiona şi aceste alte două case ale mele cu care am fost binecuvântată, care îmi dau putere, curaj şi înţelepciunea de a menţine casa copiilor mei fericită şi armonioasă.

Care este legătura dintre Iaşi, Sinaia, Braşov, Bran şi Massachusetts, astăzi? Există un fir de aur care le leagă şi le face să fie una, în timpul

care se împarte în trecut, prezent şi viitor numai după concepţiile noastre imperfecte, înguste. Ele coexistă pentru mine, în mine, în ideea pentru care trăiesc: ajungerea la o înţelegere mai înaltă şi mai bună, pe măsură ce urcăm pe scările încete şi dureroase către acel scop final care dăinuie dincolo de casă, ţară sau rasă — o înţelegere mai cuprinzătoare a acestei lumi în care bucuria şi tristeţea par a se împleti atât de strâns. încă nu am găsit răspunsul pe care-l caut — nu l-am găsit în întregime, pentru că drumul încă nu s-a terminat. Un lucru însă ştiu: firul de aur care le ţine pe toate laolaltă este dragostea, în multele şi uimitoarele ei forme; dragostea de frumos, dragostea de copii şi de toţi oamenii, dragostea de casă şi de ţară şi până la urmă dragostea pentru Dumnezeu — a cărui Iubire desăvârşită le cuprinde pe toate celelalte.

NOUĂSPREZECE

In toamna anului 1944, când m-am întors de la Bucureşti la Bran, mi-am adunat forţele cât am putut de repede ca să fac faţă dificultăţilor care ne apăsau din toate părţile. Aşa cum se întâmplă deseori, după ce mi-am depăşit propriile temeri şi nelinişti, ajutorul s-a dovedit a fi aproape de mine. Directorul şcolii din sat a spus că el nu primise nici un ordin împotriva acceptării copiilor mei la şcoală acolo, şi atâta vreme cât el însuşi nu ştia nimic în mod oficial despre această situaţie, de ce să nu-i primească? Astfel i-am aranjat pe Niki, Minola, Alexandra şi Magi, căci, bineînţeles, Elisabeta nu avea încă vârsta necesară. întrucât Ştefan era prea avansat pentru şcoala din sat, a fost găsită o soluţie prin înscrierea lui neoficială la şcoala „Şaguna", în clădirea căreia se afla spitalul Crucii Roşii din Braşov. Mulţi profesori locuiau în Bran, iar unul dintre preoţii din sat fusese învăţător, aşa că Ştefan putea să înveţe acasă şi să-şi dea examenele în vară, când şi le dădeau şi ceilalţi băieţi. Asta îmi lua o mare piatră de pe inimă şi îmi confirma încrederea în dragostea oamenilor.

Auziserăm că ruşii nu vor veni pe la Bran din cauză că podurile de prin părţile noastre nu prezentau siguranţă, dar deodată ne-am trezit că vin grupuri din armata lor. Sosirea lor era precedată de veştile despre cum „trăiau de pe urma ţării" despre violurile şi jafurile la care se dedau. Femeile, animalele de pe lângă casă, maşinile şi ceasurile păreau să îi atragă cel mai mult, după cum auzeam. Ţăranii îşi duceau animalele în munţi, îşi ascundeau nevestele şi fiicele şi aşteptau. Nu aveam nici un ajutor, de la nimeni, întrucât garajul se afla chiar la şosea, nu puteam ascunde maşinile care ne erau atât de

necesare. Nu aveam numai maşinile folosite de familia noastră — pentru transportul produselor de la fermă, aducerea proviziilor şi deplasările pe care trebuia să le facem în sat, căci nu exista transport public —, ci mai aveam şi camionul şi un furgon care ne trebuiau pentru spital. Până la urmă am dus cele mai bune maşini în grădină şi le-am acoperit cu crengi şi fân, încercând să le facem să arate ca nişte grămezi de îngrăşământ. Spre uşurarea noastră au scăpat de privirile iscoditoare ale ruşilor. Nu era posibil să ascundem în nici un fel spitalul. Se ajungea la el din drumul principal, după ce traversai râul pe un pod care se termină chiar în curtea spitalului. Prin urmare ne-am încrezut în respectul ruşilor faţă de răniţi, dar abia mai târziu am realizat cât de mult greşeam atunci când credeam că există aşa ceva. Am fost salvaţi aproape printr-un miracol: ruşii pur şi simplu nu au traversat niciodată podul.

Puteţi să vă imaginaţi cum este să aştepţi să vină tâlharii, să ştii că eşti la discreţia lor şi că nu există nici o lege sau ordine la care poţi apela? Este o stare de care civilizaţia americană a uitat încă din zilele întemeierii ei. Armata sovietică nu putea fi asemuită decât cu hoardele de tătari ale lui Genghis-Han. Soldaţii veneau pe jos, în căruţe, pe cai, în grupuri la întâmplare. Uneori erau mulţi, alteori puţini, dar toţi erau înarmaţi până în dinţi cu arme moderne. Nu îşi făceau griji pentru hrană sau altele asemenea. Cu o simplitate înspăimântătoare şi inumană îşi luau ceea ce doreau ameninţând cu pistolul şi împuşcau oamenii cu acea lipsă totală de sentiment pe care un om normal o poate avea numai când trage într-o ţintă de carton.

Sătenii au descoperit repede că era mai bine să le lase la dispoziţie o oarecare cantitate de hrană şi animale: aranjament scump, dar care

până la urmă s-a dovedit mai sigur, deşi aşa a început coruperea sistemului economic al comunităţii, ceea ce a făcut mai uşor drumul partidului care avea să „vină la putere" mai târziu. Problema femeilor era cu mult mai serioasă şi se întâmplau scene teribile, de necrezut, despre care nu pot să scriu. Nu scăpau nici măcar femeile bătrâne. Partea cea mai îngrozitoare era brutalitatea metodică cu care se făcea totul. Ruşilor nu părea să le placă nici puterea, nici păcatele lor. încetul cu încetul am început să-mi dau seama de tragedia acestor oameni cărora li se răpise chiar sufletul, aşa încât reacţiile lor nu mai erau nici măcar instinctuale, ca la animale, ci pur şi simplu mecanice. în cele din urmă am înţeles, de asemenea, un lucru care la început mi s-a părut surprinzător: că ei îi jefuiau şi pe bogaţi, şi pe săraci deopotrivă. Nu aveau nici un standard după care să distingă o persoană de alta. în Rusia totul aparţine statului; persoanele individuale nu deţin nimic în afară de un minimum de lucruri absolut necesare. Pentru ruşi chiar şi cei mai săraci ţărani aveau în casele lor lucruri care lor li se păreau de lux, astfel că luau fără milă orice le venea la îndemână.

Devenise periculos să ne aventurăm până şi la Poarta Bran. întrucât nu aveam cum să ajung la Braşov, eram norocoasă că puteam să ţin legătura cu spitalul de acolo prin telefon. Problema lor cea mai mare era că aveau câţiva răniţi germani care erau prizonieri şi câţiva pacienţi care erau membri ai diviziei „Tudor Vladimirescu". Aceasta era constituită din prizonieri români care fuseseră la muncă forţată în Rusia încă din primele zile ale războiului, izolaţi total de familiile şi casele lor, iar cei care îi luaseră prizonieri le dăduseră informaţii absolut false despre ceea ce se întâmpla în ţara lor. S-au utilizat presiuni şi discursuri elocvente

în faţa lor ca să fie convinşi să devină lideri într-o „Românie nouă" — care, după cum îi asigurau Ana Pauker şi alţi comunişti, avea sprijinul Marii Britanii şi al Statelor Unite. în cele din urmă locotenent-colonelul Nicolae Cambrea, care întotdeauna se opusese alianţei cu Germania nazistă şi fusese el însuşi capturat la Stalingrad, a fost convins să-şi asume conducerea unei devizii numite „Tudor Vladimi- rescu", nume care în tradiţia românească are rezonanţele pe care probabil la voi le au numele „Lincoln Division" sau „Nathan Yale Division" sau o „Rodger Young Division" şi care în mod sigur nu putea fi nicicum asociat cu ţelurile comuniştilor. întrucât până în acel moment Stalin reuşise să-i ducă de nas pe reprezentanţii Marii Britanii şi ai Statelor Unite în ce priveşte intenţiile sale, nu încape nici o îndoială că şi aceşti soldaţi înfometaţi, epuizaţi şi chinuiţi puteau fi înşelaţi la fel de bine. De fapt, după cum am aflat mai multe despre aceasta, a fost un motiv de mândrie pentru mine că atâtea alte sute de mii de prizonieri-sclavi români persecutaţi, fără speranţe, ducând dorul de casă, au rezistat pedepselor şi strategiilor de convingere şi au refuzat să ajungă la vreo înţelegere cu vechiul lor duşman.

Oricum, chiar dacă înţelegeam ce se întâmplase cu ei, nu ne era uşor să ne descurcăm cu cei din divizia „Tudor Vladimirescu", în special pentru că la început ei se întorceau împreună cu ruşii. A trebuit să mai treacă ceva timp până când au înţeles ei cât de mult fuseseră induşi în eroare în ce priveşte starea din ţară şi până când au înţeles că fuseseră pur şi simplu folosiţi ca unelte ale ruşilor, aruncaţi în războiul împotriva Germaniei şi mare parte din ei omo- râţi, astfel încât la început doar aceia care fuseseră grav răniţi erau trimişi acasă. Iniţial aceşti oameni erau aroganţi şi greu

de suportat; de exemplu, în Spitalul Crucii Roşii din Braşov ei au „ordonat" ca toţi răniţii germani să fie da ţi afară din spital imediat! Ne descurcam greu cu ei şi din cauza faptului că răniţii români îi priveau ca pe nişte trădători şi se străduiau să nu ajungă în acelaşi salon cu ei. Iniţialele devizei lor, „T.V.", erau brodate pe uniforme, făcând parte din emblema lor, şi ceilalţi români au interpretat aceste iniţiale ca şi prescurtarea de la „te-ai vândut" — ironie care, bineînţeles, îi înfuria pe cei din „Tudor Vladimirescu".

Situaţia s-a înrăutăţit atât de mult încât până la urmă am hotărât să ajung cumva la Braşov. Am primit ajutor din partea muncitorilor de la spitalul meu, unde se executau ultimele lucrări de construcţii. Un grup dintre aceştia, care mergeau în oraş cu un camion, s-au oferit să mă ia cu ei. A fost un drum foarte amuzant; în camionul plin de tot felul de oameni, toţi erau hotărâţi să pară veseli, ca să le arate ruşilor că nu o să ne învingă; că încă puteam să mai facem ce doream cu vieţile noastre şi să mergem de la Bran la Braşov când era nevoie! Li se părea foarte distractiv să fiu cu ei şi, când am ajuns cu bine în Braşov, m-au lăsat la poarta spitalului, promiţând să se oprească iar ca să mă ia cu ei, pe seară. Dulce iluzie şi pentru ei, şi pentru mine!

Am fost primită la spital cu braţele deschise şi cu vizibilă uşurare. Când am făcut turul de inspecţie, toţi ne-am comportat ca şi când aş fi fost plecată o groază de timp, atâtea se întâmplaseră de când ne văzuserăm ultima dată. Era trist pentru mine să găsesc printre cei nou-veniţi unii dintre băieţii ale căror picioare le îngrijisem în ziua când măr- şăluiseră prin Bran! Contactul dintre mine şi cei din divizia „Tudor Vladimirescu" a fost ciudat. Puteam să le văd vechile sentimente luptându-se cu cele noi şi

lăsându-i nesiguri în privinţa comportamentului lor faţă de o principesă-soră medicală în România „nouă"; prin urmare i-am tratat şi pe ei exact ca şi pe ceilalţi — ca pe nişte oameni răniţi, care, din cauza rănilor lor, aveau dreptul la îngrijirea şi la afecţiunea mea. Pe măsură ce a trecut timpul am văzut că aceasta era metoda cea mai bună de a mă comporta cu ei şi, de fapt, când le-am auzit poveştile şi mi-am dat seama cum fuseseră speculate chiar foametea, durerea şi disperarea lor de a-şi revedea vreodată familia şi casa şi cum fuseseră înşelaţi în funcţie de scopurile ruşilor, am ajuns să nu-i mai acuz aşa de tare. în acelaşi timp admiraţia mea pentru ofiţerii şi soldaţii noştri care rezistaseră acestei presiuni, şi din acest motiv rămăseseră în robie, s-a transformat aproape în veneraţie faţă de curajul şi rezistenţa lor.

în cele din urmă i-am instalat pe prizonierii noştri germani într-o mansardă la ultimul etaj, unde i-am făcut să se simtă cât de cât confortabil, şi i-am lăsat în seama propriilor lor doctori. Toţi membrii personalului din spital s-au comportat minunat în această situaţie dificilă şi s-au descurcat cu mult calm şi cu eficienţă. Simona şi Nadejda erau excelente, ca de obicei, şi când cei de la „T.V." au mai creat probleme, Simona a propus ca ei şi prizonierii germani să facă schimb de saloane, dacă ei chiar credeau că mansarda era mai confortabilă — ceea ce a pus lucrurile la punct pentru moment.

Este dureros atunci când trebuie să alegi între două datorii şi două credinţe. Am simţit că ar trebui să rămân la spitalul din Braşov pentru un timp, dar totodată ştiam că nu era deloc prudent să-mi părăsesc familia în acel moment. Astfel, când am auzit, spre seară, că ruşii luaseră camionul muncitorilor (cam atâta despre Drepturile Muncitorilor!) şi că urma să fiu lăsată acolo, m-am îngrijorat. Deodată mi-am amintit

de prietenii mei, pompierii de la cazarme, iar ei au fost bucuroşi să mă trimită înapoi cu maşina lor, singura maşină pe care ruşii nu se ofereau să o ia niciodată! întrucât mulţi dintre noi sunt atraşi de posibilitatea de a se plimba cu o maşină de pompieri, vă puteţi imagina că era o ocazie amuzantă pentru mine, în ciuda tuturor dificultăţilor, chiar dacă suspensiile nu erau ideale, iar drumurile nici atât.

Trupele ruseşti care treceau prin Bran s-au rărit încetul cu încetul şi, pentru o perioadă de timp, nu au mai venit aproape deloc. Mulţi din cei care stătuseră cu noi pe timpul verii au reuşit să se întoarcă la casele lor într-un fel sau altul, ceea ce m-a lăsat, practic, fără infirmiere. Noelle a fost obligată să se mute în alt loc pe timpul iernii, deoarece casa mea pe care o folosea nu putea fi încălzită. Deşi rămăsese în Bran, ea a început să se ocupe cu făcutul untului, ca să poată să câştige câte ceva pentru familia sa până când soţul ei îşi găsea o slujbă, iar asta însemna că nu putea să dedice spitalului prea mult din timpul ei. Aceeaşi situaţie începuse să apară în Braşov, aşa încât spitalul de acolo mi-a putut trimite o singură infirmieră, pe care am pus-o să facă de serviciu noaptea la spitalul meu. Pe timpul zilei veneau să mă ajute fiica bucătăresei şi o fată din sat, dar, pentru că aveam doar vreo zece cazuri critice, puteam să ne descurcăm bine, chiar dacă cele două „asistente" ale mele erau neinstruite şi fără experienţă. Erau amândouă ascultătoare şi pline de bunăvoinţă, şi apoi soldaţii sunt întotdeauna gata să-şi facă patul singuri şi să se ajute unul pe altul când starea lor le permite. Aveam la noi ca rezident permanent un student la medicină care era foarte priceput, iar unul din chirurgii noştri din Braşov ne vizita regulat.

Intr-o astfel de situaţie dificilă ne aflam cu spitalul, când am trecut la o altă fază de

îngrijorare medicală pe care până atunci o evitasem. în urma unui accident, unui muncitor de la o fabrică din apropiere trebuia să-i fie amputat un deget de la picior. Chirurgul a venit, dar studentul tocmai se îmbolnăvise şi nu era nimeni altcineva să-l asiste. Mi-am oferit serviciile şi, întrucât nu avea încotro, doctorul le-a acceptat şi m-a instruit pe scurt ce să fac. Ne-am spălat şi ne-am pus halate şi mănuşi sterile. Muncitorul a fost adus înăuntru, i s-a făcut o anestezie locală, şi a început operaţia. Eram foarte agitată şi mi-era tare teamă că nu voi putea face ceea ce trebuia, dar totul a mers bine până când a fost nevoie să ţin carnea departe de os în timp ce chirurgul a început să taie osul. Am simţit o stare de slăbiciune; transpiraţia a început să-mi curgă pe spate; mi s-a făcut o greaţă îngrozitoare şi am avut o senzaţie de leşin.

— Acum *trebuie* să suportaţi! mi-a spus chirurgul pe un ton aspru şi, cu un efort de voinţă enorm, am reuşit, dar a fost oribil. Din ziua aceea m-am hotărât să pun capăt acelei slăbiciuni. Am început să mă concentrez asupra sălii de operaţii. încetul cu încetul mi-am depăşit slăbiciunea şi greaţa până când, în final, am reuşit să urmăresc cu atenţie şi să înţeleg ce se întâmplă. Am citit manuale de medicină şi am făcut desene, astfel că am devenit până la urmă o asistentă pricepută, capabilă să operez eu singură în situaţii extreme — dar asta s-a petrecut treptat, pe măsură ce şi spitalul s-a dezvoltat.

într-o dimineaţă am primit un alt telefon urgent de la Braşov. Se găseau în mare încurcătură şi trebuia să mă duc să îi ajut. Am hotărât să-mi „dezgrop" maşina şi să îmi asum riscul de a porni la drum, întrucât oricum nu prea mai era nimic sigur, dar am ajuns la Braşov fără probleme. Ceea ce am găsit era monstruos.

Ruşii veneau în oraş în număr mare şi hotărâseră să ia ei în primire spitalul Crucii Roşii. Trebuia să ne mutăm în trei ore şi orice ar fi fost lăsat în urma noastră la sfârşitul acelor trei ore aparţinea ruşilor. Situaţia mă stupefia. Chiar dacă prizonierii germani fuseseră mutaţi cu câteva zile înainte într-o tabără, tot echipamentul nostru şi mai mult de trei sute cincizeci de pacienţi mai erau încă în spital.

Prima mea reacţie a fost de refuz şi revoltă, dar eram copleşită. De fapt mutarea deja începuse, întrucât fusese deja găsit un loc într-o mănăstire catolică ungară. Era o clădire urâtă, întunecoasă, iar locatarele ei nu erau deloc bucuroase să ne vadă. Asta era de înţeles din punctul lor de vedere, totuşi, enervant din al nostru. Din fericire, şcoala „Şaguna" se afla într-o piaţă mare şi în mijlocul grădinii publice. Cu ajutorul vecinilor şi al pacienţilor în stare să umble i-am dus pe toţi răniţii grav în paturile lor în grădină şi am îngrămădit tot ce aveam lângă ei cât de repede am putut. în acest fel clădirea a fost golită de aproape tot în mai puţin de trei ore, dar încă mai rămăsese problema mutatului la noul nostru sediu. întrucât aveam doar o ambulanţă hodorogită şi un camion, mutarea a fost foarte complicată, dar până la urmă am primit ajutor de la regimentele de lângă noi şi de la una din fabrici. Am lucrat până seara târziu, aşa încât am rămas la prietenii mei peste noapte şi m-am întors la Bran abia în dimineaţa următoare. Eram îngrijorată pentru familia mea din cauza acestei noi apropieri a ruşilor.

Simona şi Nadejda au lucrat minunat la amenajarea spitalului în acest nou loc, dar acum trebuiau şi ele să se întoarcă la Bucureşti la familiile lor. Sediul din Braşov al Crucii Roşii trebuia să ia în primire spitalul şi eram îngrijorată pentru că simţeam că nici una dintre femei nu avea destulă experienţă în acest sens.

Aşa s-a şi întâmplat şi până la urmă ne-a fost trimisă de la Bucureşti o femeie pricepută; o soră medicală care, pierzându-şi singurul ei fiu pe front în Rusia, nu mai avea nici o dorinţă de la viaţă decât să-i ajute pe răniţi. Eu însămi eram tot mai mult legată de Bran, întrucât spitalul de acolo continua să se extindă şi îmi cerea tot mai multă atenţie, iar vizitele mele la Braşov au devenit tot mai rare şi mai neregulate. De obicei mă duceam acolo ca să aplanez diverse situaţii dificile care apar în asemenea momente de încordare, căci să fie pace între doctori, infirmiere, lucrătorii de la Crucea Roşie, călugăriţe şi răniţi nu era întotdeauna uşor. Toată lumea suferea din cauza înghesuielii din locurile de cazare, a dificultăţilor enorme pe care le întâmpinam în obţinerea proviziilor, a pericolului continuu din partea ruşilor şi a aroganţei crescânde a „Partidului Comunist". Membrii acestuia erau diverşi nemulţumiţi care îşi urmăreau propriile interese şi puţini dintre ei se gândiseră la partid cu câteva luni înainte.

între timp tot mai multe cazuri grave erau trimise la Bran, aşa încât era necesar un medic rezident. La început am suferit de pe urma unui plan foarte puţin practic, în care diferiţi medici lucrau prin rotaţie. Abia ne obişnuiam cu unul, că şi era schimbat cu un altul şi, în timp ce unii erau buni, alţii nu prea erau. întrucât eram conştientă că în munca aceasta de tratare a bolnavilor era nevoie de o dăruire totală, am avut unele neînţelegeri cu câţiva dintre medicii care lucrau la noi prin rotaţie şi care nu îşi luau munca în serios. Eram sigură că aceştia mă antipatizau puternic. Devenise tot mai greu să lucrăm în acest fel şi în cele din urmă — mulţumită unei inspecţii din partea comandantului general, Vasiliu Răşcanu — am obţinut detaşarea la noi a doctorului Dragomir, chirurg

secund de la Z.I. 161, spitalul din Braşov.

Era un chirurg tânăr, dar foarte serios, astfel încât am lucrat minunat împreună. A fost de acord din toată inima cu planurile mele de asistenţă medicală a populaţiei din satele răspândite în munţii din împrejurimi, chiar dacă aceasta reprezenta un efort enorm, căci pantele erau abrupte şi casele erau situate departe una de alta. Ne petreceam aproape toate după-amiezile în aceste „ronduri", întrucât, dacă puteam lua ca pacienţi bărbaţi civili, în schimb nu aveam saloane pentru femei.

îmi amintesc de un telefon primit într-o seară dintr-un sat vecin unde o femeie pierdea mult sânge din cauza unui avort spontan. Ne-am repezit la maşină şi am plecat la drum prin noapte. Era întuneric şi frig; cădea o zloată ceţoasă, prevenindu-ne că venea iama. După ce am bâjbâit un timp, am găsit în sfârşit casa, într-o vale îngustă. Am intrat în camera prost luminată în care femeia zăcea într-un pat care fusese înălţat în partea de la picioare în speranţa că se va opri scurgerea masivă de sânge. Lângă ea stăteau cei din familie şi mulţi vecini; era o larmă asurzitoare, aerul era stătut şi plin de mirosuri respingătoare. Primul lucru pe care l-am făcut a fost să îndepărtăm lumea din cameră şi apoi să aducem apă fierbinte şi să facem cât de multă lumină. Lucrând în principal cu lanterna mea, pe care am pus-o să se reflecte într-o oglindă şi folosind puţinele instrumente pe care le aveam la dispoziţie, i-am făcut injecţiile de care avea nevoie. în timp ce lucram mi-a trecut prin cap că ar trebui să ne echipăm şi cu truse de prim ajutor cu toate pansamentele şi instrumentele necesare şi că, într-un fel sau altul, trebuia să fac cumva loc şi pentru femei la spital.

Am reuşit să o aducem pe pacienta noastră într-o stare cât de cât bună şi în ziua următoare

ne-am dus cu un specialist. A fost operată în spitalul meu, dar a trebuit să fie îngrijită mai departe în spitalul civil din Bran, o clădire inadecvată, administrată de doctorul din sat, care domnea peste ea de ani de zile şi prea puţin se obosise să-şi practice meseria. Pierduse de mult contactul cu metodele modeme, întrucât era mult mai mult interesat de politică decât de medicină. Nu eram de acord cu multe din lucrurile pe care şi le permitea în spitalul lui.

Altădată am fost chemaţi de urgenţă la o femeie care locuia într-o vale foarte îndepărtată, unde nu am putut ajunge decât pe jos. Am constatat că avea meningită şi că nu mai puteam să o ajutăm decât acordându-i o îngrijire care să-i aline suferinţa. Am confecţionat o targă, aşa cum învăţasem pe vremea când eram la cercetaşe, dintr-un pled şi două prăjini solide, şi astfel am ajuns cu ea până la maşină şi apoi la spitalul civil. încă o dată am găsit multe de comentat în felul în care a fost îngrijită acolo, dar în cazul ei nu mai conta, întrucât moartea era inevitabilă.

Următoarea pacientă pe care am avut-o îşi trăia ultimele clipe din cauza unui abces tuberculos în coapsă şi, întrucât nu puteam suporta gândul de a o trimite la celălalt spital, i-am pus un pat în spălătoria de la Spitalul „Inima Reginei". Când am văzut că i se apropia sfârşitul, am trimis-o acasă, căci ştiam cât de mult îşi doresc ţăranii să moară în propria lor casă, printre ai lor. Doctorul, studentul şi cu mine urcam pe munte la trei zile o dată ca să îi schimbăm pansamentul şi să îi mai dăm câteva ore de odihnă cu ajutorul morfinei. A murit în ziua de Crăciun, iar ultima noastră vizită la ea a fost în Ajunul Crăciunului. O să îmi amintesc mereu drumul acela, care a durat două ore din cauza zăpezii. Cerul era atât de albastru, aerul atât de curat, zăpada atât de sclipitoare! Simţeai

că totul trebuie să fie bine într-o lume aşa de frumoasă. Apoi a urmat căsuţa cea întunecată, cu biata fată pe patul de suferinţă. Ştia că era pe moarte şi şi-a luat un rămas-bun emoţionant de la mine, aruncându-mi-se în braţe şi apoi binecuvântându-mă — după obiceiul nostru — făcând-mi semnul crucii pe frunte. Apoi am aşezat-o pe pat şi am binecuvântat-o la rândul meu. Toţi aveam lacrimi în ochi.

în noiembrie a trebuit să părăsim castelul şi să ne stabilim pentru timpul iernii în casa de la poalele dealului. Aceasta era o problemă serioasă, căci casa nu era construită să adăpostească atâta lume, şi nici unuia din noi nu i-ar fi putut trece prin cap să-şi petreacă iama în castel. Erau cei cinci copii, Anton şi cu mine, Frâu Koller, Gretl şi Bitter- mann. Mai era Sandu, ofiţerul cel orb pe care îl cunoscusem în Austria, împreună cu credinciosa lui ordonanţă şi cu câinele pentru nevăzători pe care i-l găsisem în Viena. îl invitasem să-şi petreacă vara cu noi, iar acum, neavând unde să se ducă, rămânea cu noi — tuturor ne făcea plăcere prezenţa lui, iar copiii erau bucuroşi să ajute la îngrijirea lui. Cazarea şi hrănirea atâtor oameni erau o problemă, şi mai erau doctorul, studentul la medicină şi două infirmiere cărora trebuia să le asigurăm locuinţă. Aveam acum două infirmiere în loc de una, pentru că, spre marele nostru noroc, ne-am pomenit într-o bună zi în prag cu o infirmieră de la Crucea Roşie. Era puternică, energică, pricepută şi cea mai bună infiermieră de noapte pe care am avut-o vreodată. Soţul ei dispăruse şi nu ştia dacă fusese luat de către ruşi sau de către nemţi, aşa că mi-a cerut să o iau la mine ca să mă ajute şi s-a dovedit a fi o adevărată binecuvântare pentru toţi. Au trecut doi ani până când a reuşit să aibă veşti de la soţul ei, care izbutise să ajungă în

Franţa şi mai târziu şi ea a putut să-l urmeze acolo.

In ciuda tuturor greutăţilor, Crăciunul nostru din 1944 a fost fericit. în Ajun făcusem şi vizita pe care am menţionat-o. Aveam un brad în camera cea mică şi, deşi nu puteam primi mulţi oameni în acelaşi timp, am păstrat tradiţia de a invita pe toată lumea. Copiii din sat ne-au cântat colinde sub geam şi le-am dat cozonac, ceai cald şi câţiva bănuţi. Pentru răniţi aveam alt brad, care, şi el, era tare frumos; şi desigur, mai existau brazi în Braşov la Z.I 161, la spitalul militar şi la încă un spital pe care îl vizitam când puteam, în aceste două spitale pe care le-am menţionat se găseau prizonieri germani răniţi, cu care puteam vorbi în limba lor
— aducându-mi aminte cum i-am vizitat cu un an în urmă pe răniţii români din Austria — şi printre ei i-am găsit şi pe răniţii austrieci de la Bran.

Am reuşit să vizitez şi spitalul închisorii. Acolo l-am văzut pe fiul unuia dintre preoţii din sat, care era deţinut pentru activitate politică deşi era bolnav de tuberculoză osoasă. Comuniştii începuseră vânarea tuturor celor sus-pecţi că ar fi împotriva lor, iar acestui băiat de optsprezece ani i se dăduse o sentinţă de douăzeci şi şase de ani închisoare. M-am folosit de toată influenţa pe care o mai aveam ca să-l scot din închisoare, dar nu am reuşit decât mult mai târziu — când deja era prea târziu pentru el, dar cel puţin a murit în spitalul nostru. Oricum, datorită permisiunii pe care am avut-o pentru el, am putut să-i vizitez şi pe ceilalţi suferinzi — deţinuţi politici sau delincvenţi de drept comun
— şi să le aduc puţină bucurie de Crăciun. Această vizită nu a avut nici o consecinţă neplăcută pentru mine, dar nu mi s-a mai dat

voie să vizitez închisoarea din nou.

A fost o iarnă grea cu zăpadă multă şi troiene mari. Spitalul s-a dovedit uşor de încălzit şi, încetul cu încetul, a fost pus la punct. Depăşiserăm micile dificultăţi şi aveam în mod normal cincizeci până la şaizeci de pacienţi — soldaţi, muncitori din fabrici, şi o dată au fost operaţi trei copii care aveau probleme cu oasele de la picioare. Erau dintr-un cartier foarte sărac din Braşov, şi specialistul ortoped foarte bun care îi operase ne-a rugat să-i luăm la noi pentru că aveau nevoie de o îngrijire specială. A trebuit să-i punem laolaltă cu soldaţii şi, în timp ce acest aranjament s-a dovedit destul de bun, mi-am dat seama că odată şi-odată va trebui să avem în spital şi un salon pentru copii.

într-o după-amiază din ianuarie, simţindu-mă foarte obosită şi în pragul unei răceli, făcusem o baie şi mă pregăteam să mă vâr în pat când una dintre infirmiere, care era şi moaşă, a venit să-mi spună că în spitalul civil o femeie care se afla în chinurile facerii era pe moarte. Nu se putea face pentru ea nimic la Bran; singura ei speranţă era să fie dusă la un specialist în Braşov. Eram îngrozită. De trei zile nici o maşină sau căruţă nu reuşise să treacă de troiene şi, bineînţeles, întrucât fuseserăm „eliberaţi" de către ruşi, nu existau pluguri de zăpadă care să cureţe drumurile ce duceau în sate puţin importante, cum era al nostru. Anton a venit şi el în timp ce discutam ce era de făcut.

— De ce să nu încercaţi să treceţi de troiene? — a spus el. Oricum nu are importanţă dacă moare aici sau dacă moare pe drum, iar dacă reuşiţi să treceţi de troiene o puteţi salva!

Cu această încurajare m-am ridicat şi m-am îmbrăcat, deşi cam fără voia mea, pentru că mă simţeam rău şi tot planul părea de nerezolvat. Dar Anton a insistat să mergem şi a obţinut permisiunea gărzii să vină cu noi o parte din

drum să ne ajute pe cea mai grea porţiune. Am plecat în două maşini: eu într-una, cu femeia şi soţul ei, infirmiera şi Bittermann; Anton şi cei doi jandarmi în cealaltă. Am mers pe câmp ca să evităm troienele; ne-am înţepenit şi am săpat să ieşim din ele. Vântul urla şi se strecura tăios ca un cuţit prin şalurile noastre ori de câte ori trebuia să ieşim afară pentru a săpa în zăpadă. Se făcea tot mai întuneric. Când în sfârşit am ajuns în locul în care drumul era mai accesibil, Anton şi gărzile lui s-au despărţit de noi. Femeia gemea, dar cel puţin mai era în viaţă.

După un timp ce mi s-a părut o eternitate am intrat pe străzile întunecate din Braşov, pe care, bineînţeles, nu se găsea nici un civil, întrucât nimeni nu îndrăznea să iasă afară după lăsarea întunericului. Ruşii jefuiau şi omorau cu o libertate absolută ori de câte ori aveau chef şi exista o pedeapsă cu moartea pentru oricine li se împotrivea. Doar ruşii puteau fi văzuţi pe străzi; se auzeau împuşcături răzleţe în toate cartierele. Apropo, acest din urmă fapt este o specialitate a ocupaţiei ruseşti; se pare că întotdeauna împuşcă, deşi întrebările „Ce împuşcă?" şi „De ce?" rămâneau, în mod sinistru, fără răspuns.

în noaptea aceea nu ne-a oprit nimeni şi am ajuns la spital unde anunţaserăm prin telefon să ne aştepte. Femeia a fost dusă rapid în sala de operaţii şi anesteziată în timp ce mă ţinea de mână, strigându-mi numele, până când a adormit. Aceasta a fost prima dată când am asistat la o naştere ca infirmieră. Totul s-a desfăşurat atât de nefiresc încât parcă a fost o minune că s-a putut termina cu bine. Copilul trăia, femeia era salvată şi mie îmi venea să îngenunchez acolo şi să mulţumesc.

După ce am ajutat-o să ajungă la pat, am petrecut restul nopţii la o prietenă şi am descoperit, când am avut timp să mă gândesc la

mine, că mi-am revenit complet din răceala care mă ameninţase! în dimineaţa următoare m-am întors la spital, după ce am găsit cu greu câteva cadouri pe care să le duc la nou-născut şi la alţi copii de acolo şi am rămas să fiu naşă la botez. Mai târziu, în timpul zilei, ne-am întors acasă în siguranţă, deşi de câteva ori ne-am înţepenit în zăpadă. Oricum, pentru că nu mai eram în competiţie cu moartea, nici unul din noi nu a mai fost aşa de îngrijorat ca în noaptea dinainte.

Toată această experienţă m-a făcut să îmi dau seama că, orice s-ar întâmpla, *trebuia* să am un salon pentru femei. Singurul spaţiu pe care îl aveam în acel moment era o căsuţă chiar peste drum de spital, pe care mama mea o construise pentru oaspeţii din timpul verii. Nu era pregătită să fie folosită în timpul iernii, aşa că trebuia să aştept să vină vremea mai caldă ca să o pot deschide oficial, dar am început îndată să adun ce era necesar. în primăvară, mă gândeam, Spitalul „Inima Reginei" va avea un salon pentru femei cu cinci paturi!

DOUĂZECI

In 7 decembrie 1944 cel de-al doilea guvern condus de generalul Sănătescu a căzut şi a venit la putere unul condus de generalul Nicolae Rădescu, un vechi prieten de-al meu care fusese timp de şapte ani aghiotantul mamei mele. Acţionând cu un eroism care face lumină în întunecata poveste a opresiunii României, el a luptat împreună cu regele Mihai împotriva dominaţiei ruşilor. Dar în 11 februarie 1945 a fost semnat acordul de la Ialta, lăsând România neajutorată în mâinile ruşilor. în cele din urmă, la sfârşitul lunii februarie, premierul Rădescu s-a adresat cu îndrăzneală românilor în mod direct, într-un atac deschis şi violent, având ca subiect ceea ce făceau comuniştii Ana Pauker şi Vasile Luca, vorbind de ei ca oameni „fără Dumnezeu, fără ţară şi fără lege". în ciuda acestui atac şi a eforturilor Misiunii Politice Americane la Bucureşti — pe care Vâşinski, emisarul lui Stalin, o ignora complet sau o sfida —, regele a fost forţat să cedeze cererilor Moscovei. Guvernul generalului Rădescu a fost destituit şi prim-ministrul însuşi a fost obligat să se refugieze în sediul Misiunii Militare Britanice ca să-şi salveze viaţa. în 6 martie 1945 Rusia, cu acordul pasiv al celorlalte două puteri aliate, a impus României un guvern comunist: dintre cei patru membri de frunte trei nici nu erau români.

Evenimentele politice ne-au atins mai puţin în valea noastră, aşa cum era izolată de lumea din jur din cauza zăpezii în timpul acelor luni de iarnă, până când, în 5 ianuarie 1945, am auzit zvonurile teribile că toţi cetăţenii de origine germană urmau să fie deportaţi în Rusia. Toţi bărbaţii între şaptesprezece şi patruzeci şi cinci de ani şi toate femeile între optsprezece şi treizeci de ani, fie că aveau sau nu copii, urmau să fie luaţi imediat. Auziserăm că protestele

guvernului Rădescu împotriva acestui decret au fost inutile.

Teroarea intrase în inimile tuturor. Trupele ruşilor veneau şi înconjurau sat după sat, târând bărbaţii şi femeile fără milă afară din casele lor. Mamele erau separate de copiii lor care plângeau; bărbaţii şi fiii de soţiile şi părinţii lor; tinerele fete de familiile lor. Erau scene care-ţi rupeau inima şi îţi făceau sângele să clocotească în vene. Şi nu puteai face nimic — *nimic!* încercam cu toţii să ajutăm ascunzând vreun bărbat sau vreo femeie, dar rezultatul era că o altă mamă sau soţie era luată în locul victimei căutate. Apoi deodată cel ce se ascundea ieşea din ascunziş, căci cine poate să vadă pe altcineva drag luat în locul lui?

în împrejurimile Branului se găseau multe sate săseşti care fuseseră ridicate cu opt sute de ani în urmă; astfel am fost de faţă la răpirile în masă care în aproape trei săptămâni au trimis în robie în Rusia 35 590 de bărbaţi şi 32 748 de femei, înghesuiţi în vagoane de tren neîncălzite, în miez de iarnă. Acesta este unul din lucrurile cele mai cumplite pe care le-am văzut vreodată, iar doamna Podgoreanu a considerat şi ea aceste trei săptămâni mult mai teribile decât orice altă experienţă ce o avusese vreodată în gara din Braşov. într-un sat de lângă Bran au fost lăsaţi fără părinţi aproape optzeci de copii, iar nouă nu ni s-a permis să-i ajutăm. Puteau fi îngrijiţi doar de către oamenii în vârstă care rămăseseră în sat. Aproape imediat a mai urmat un decret prin care toţi germanii urmau să fie deposedaţi de avutul lor. Ţiganilor şi trândavilor de prin oraşe, care habar nu aveau ce înseamnă să lucrezi într-o gospodărie, dar care îmbrăţişaseră comunismul cu mult zel în urma asigurării că vor avea tot ce-şi vor dori, li s-au dat gospodăriile cele mai productive din România. Acest lucru a avut mai târziu efecte

dezastruoase asupra economiei ţării.

în zăpăceala şi teama generală care îi stăpânea pe toţi, faptul că în toamnă Transilvania fusese redobândită de la unguri şi declarată din nou parte a României nu a mai adus prea multă bucurie sau entuziasm nimănui. Eram îndreptăţiţi să avem suspiciunile noastre în ce priveşte acest eveniment, căci ungurii din această provincie au văzut repede unde le stătea norocul. S-au alăturat imediat Partidului Comunist în număr foarte mare şi s-au dat de partea ruşilor, aşa încât au putut să rămână la putere, iar românii au continuat să fie străini în propria lor ţară. Era ca şi cum un văl de tristeţe se aşternuse peste noi toţi, şi oricum am fi încercat să ne adaptăm circumstanţelor, presiunea era prea mare. Totuşi am continuat să ne luptăm, să construim în sens propriu cu „unelte teşite" şi de multe ori fără nici un fel de unelte.

în februarie generalul Vasiliu Răşcanu, cel care rezolvase problema doctorului pentru spital, a venit iar în inspecţie. Acum era, după cum auzisem, în mod clar de partea comuniştilor şi încerca să intre în graţiile partidului. De fapt, datorită atacului său împotriva guvernului Rădescu, mai târziu, în cursul aceleiaşi luni, a fost răsplătit cu poziţia de ministru de război în guvernul dominat de comuniştii ruşi, care a fost format în 6 martie, şi şi-a menţinut poziţia până în decembrie 1947, iar după aceea a rămas, mai mult sau mai puţin, în graţiile comuniştilor până la mijlocul lui 1948. Ulterior, aparent terminându-se favorurile pentru el, a fost „expulzat" din partid împreună cu alţi români care conlucraseră cu ruşii din diferite motive şi care au fost răsplătiţi şi ei în stil tipic comunist.

Oricum, în februaire 1945, Răşcanu era doar comandant general pentru regiunea noastră şi anunţul său că urma să vină la spital într-o

inspecţie cu „un domn important" însemna doar că mai trebuia adăugată încă o activitate în programul deja încărcat din ziua aceea. Faptul că a ajuns târziu, ceea ce ne-a dat peste cap programul, nu ne-a provocat nici el prea multă plăcere. Totuşi, inspecţia a mers bine şi în ansamblu generalul a fost destul de mulţumit. „Domul cel important" nu mi s-a părut deosebit de important. Era un civil care părea de vârstă mijlocie, deşi mai târziu am aflat că era mai tânăr decât arăta. Avea părul tuns scurt şi o faţă puternică, colţuroasă, inteligentă, dar părea cumva neîndurătoare. Era manierat, cu toate că la început a fost distant şi rezervat. Curând m-am trezit că mă entuziasmez din nou în speranţele mele legate de spital şi i-am spus de planurile pe care le aveam — un salon pentru femei, unul pentru copii, o capelă, o secţie pentru pacienţii externi şi o clădire pentru boli contagioase — toate lucrurile de care era deja în mod evident mare nevoie.

— Trebuie să vedeţi, să vă imaginaţi toate aceste lucruri înălţându-se în jur!

Era atent şi interesat de ceea ce îi spuneam. După inspecţia oficială le-am oferit câteva gustări în biroul meu, unde ni s-a alăturat şi Anton. Conversaţia s-a desfăşurat firesc, „domnul important" părea mai puţin distant şi a vorbit destul de mult. Pe când se pregăteau să plece, mi-a spus cu seriozitate:

— Eu sunt... — a pronunţat un nume pe care nu l-am auzit clar — secretarul Partidului Comunist. Nu am dorit să vin aici câtuşi de puţin; am venit doar ca să-i fac plăcere prietenului meu, generalul. Acum mă bucur că am venit, căci mi s-a schimbat părerea despre dumneavoastră şi munca pe care o faceţi. Dacă — sau mai degrabă când — vom ajunge la putere, amintiţi-vă de mine. O să fac tot ce pot să vă ajut.

Am murmurat mulţumiri, întrebându-mă cine o fi fost. După ce vizitatorii au plecat, i-am descifrat numele destul de greu din cartea de onoare a oaspeţilor: „Emil Bodnă- raş". Nu aveam cum să descopăr mai multe despre el, întrucât nu aveam pe cine să întreb.

Acum o să fac o mică digresiune, ca să vă povestesc o aventură, sau măcar partea din ea pe care o pot spune fără să-i pun pe alţii în pericol. Nu vreau să o plasez în ordinea cronologică a acestei povestiri, de teamă să nu îi implic pe cei care m-au ajutat, care ar putea fi încă în viaţă şi ar fi pasibili de pedeapsă. Pentru acelaşi motiv pot să povestesc doar o parte din ceea ce s-a întâmplat. Este o poveste care a durat doi ani, interferând cu celelalte activităţi ale mele în tot acest timp, şi a trebuit să o plănuiesc cu multă grijă.

A început odată cu venirea la mine a doi fugari — pe care o să-i numesc cu poreclele pe care le-am găsit pentru ei: „Deasupra" şi „Dedesubt". Cei doi erau diferiţi doar în ce priveşte lungimea perioadei în care a fost nevoie să stea ascunşi în comparaţie cu alţii pe care a trebuit să-i ascundem, căci, bineînţeles, activităţile mele clandestine au început odată cu venirea ruşilor, când mulţi oameni mi-au încredinţat vieţile lor. Aceştia doi au venit din direcţii opuse, dar au ajuns cam în acelaşi timp şi în asemenea circumstanţe încât era clar că nu-i puteam trimite imediat peste graniţă. De fapt, pe „Deasupra" l-am ţinut la noi şase luni şi pe „Dedesubt" doi ani. In cele din urmă am reuşit să-i scoatem din ţară cu acte false.

Singurul loc sigur pentru o ascunzătoare era chiar în castel. Iama nu venea nimeni acolo, dar şi acest lucru prezenta complicaţii. Trebuia să facem cumva cald pentru ei şi totuşi nu trebuia să se vadă deloc fum ieşind din coşuri. Trebuia aleasă o cameră care să fie încălzită cu

electricitate şi totuşi trebuia să fie localizată într-un loc unde nimeni — nici îngrijitorul, de exemplu — să nu aibă vreo treabă; în acelaşi timp trebuia să fie şi într-un loc în care să nu se topească zăpada de pe acoperiş datorită căldurii din încăpere. Am studiat împreună cu Anton problema şi până la urmă am ales o cameră mică, lăturalnică, în care am construit un fel de cort care putea fi încălzit fără să afecteze acoperişul. Electricitatea nu funcţiona în timpul iernii, dar Anton a introdus un fir secret, pe care din fericire îngrijitorul nu l-a observat niciodată.

A mai rămas problema de fiecare zi a mâncării şi a apei, iar procurarea hranei suficiente pentru doi oameni când proviziile erau limitate, precum şi aducerea ei în secret la castel nu era puţin lucru. Anton, Frâu Koller şi eu le duceam pe rând hrana, dar era datoria mea să fac rost de ea. Am recurs la tot felul de stratageme, de exemplu am inventat o femeie săracă şi bolnavă în sat, căreia trebuia să-i duc mâncare gătită în fiecare zi şi am dat instrucţiuni la bucătărie să fie pregătită. întrucât toată lumea din gospodăria mea cunoştea pe toată lumea din sat, acest şiretlic nu a mers prea bine în propria mea bucătărie, dar a reuşit foarte bine în bucătăria spitalului, unde bucătarul era străin de Bran. Atunci când cădeau zăpezi mari era iarăşi dificil, căci nu numai că era greu să ajungem la castel, ci mai erau de explicat şi urmele proaspete de paşi. Problemele cu „reşedinţa de vară" erau diferite, dar nu mai puţin îngrijorătoare, pentru că între sat şi castel umbla multă lume.

Toate acestea ne dădeau destule senzaţii tari, în special din cauză că existau pedepse grele — de regulă cu moartea — pentru ascunderea fugarilor. Nu ştiu în ce măsură au fost duse până la capăt acţiunile subversive împotriva Ger-

maniei naziste, dar ştiu că prima dată când am venit în contact cu acţiunile împotriva ruşilor erau oarecum dezorganizate, şi cei în ilegalitate încă nu învăţaseră prea bine cum să se ascundă. în orice caz, sub legea şi poliţia sovietică este greu să pui la cale o mişcare ilegală. în timpul şederii la noi „Deasupra" şi „Dedesubt" ne-au oferit exemple de toate dificultăţile posibile. Am avut o mulţime de aventuri, şi tragice, şi comice, dar şi multă trudă — ceea ce de puţine ori apare în cărţile de aventuri.

Poate una din cele mai periculoase perioade a fost atunci când „Dedesubt" a făcut o tumoare în piept, care putea fi canceroasă. Creştea foarte rapid şi, deşi speram că era benignă, doar o operaţie putea arăta adevărul. Am hotărât să-i încredinţez secretul unui anumit doctor şi să-i cer ajutorul, iar el a acceptat cu mult curaj. între noi am aranjat încă o operaţie pentru care să fie nevoie de serviciile unui specialist la spitalul meu — ceea ce se întâmpla suficient de des pentru ca totul să pară rezonabil — şi pentru aceasta am ales un specialist în care ştiam că ne putem încrede. Când i-am încredinţat şi lui secretul, s-a dovedit şi el îndeajuns de curajos să-şi rişte viaţa. Am scos din spital prosoapele, pansamentele şi instrumentele sterile de care aveam nevoie, iar Anton le-a adus în siguranţă în castel.

Ne-am pregătit ostentativ să-i invităm pe chirurgii care ne vizitau să-şi petreacă noaptea la Bran, ca să se „odihnească" înainte de a se întoarce la casele lor. Pe de altă parte, în mijlocul unei nopţi de iarnă, ei doi, Anton şi cu mine ne-am croit drum spre castel, unde Anton alesese o încăpere potrivită care putea fi încălzită şi pregătită în siguranţă. Acolo ne-am plasat pacientul pe o masa improvizată şi Anton l-a ţinut până când l-am anesteziat cu eter. (Fapt

care ne-a adus necazuri teribile mai încolo, căci este un miros de care este aproape imposibil să scapi pentru multă vreme.) în timp ce îl adormeam şi atunci când s-a trezit din anestezie, „Dedesubt" ne-a recitat o grămadă de poezii, ceea ce a dat o vagă urmă de hilaritate unei scene care altfel era misterioasă şi cam sinistră. Operaţia a reuşit şi tumoarea s-a arătat a fi benignă — după un aranjament complicat şi secret pentru trimiterea ţesutului la analiză sub numele unui pacient legitim al spitalului. Până atunci, însă, am avut mari probleme cu spălatul lenjeriei murdărite, căci trebuia să o termin pe toată până dimineaţă, iar petele de sânge necesită înmuiere îndelungată. A fost de asemenea o mare încordare nervoasă şi să strecurăm înapoi în spital toate lucrurile, iar când în cele din urmă toate s-au sfârşit, am simţit că, în ce mă privea, m-aş mulţumi şi cu o viaţă mai puţin agitată, dacă voi avea vreodată ocazia.

„Dedesubt" a mai avut o aventură la puţin timp după ce „Deasupra" a fost trimis pe drumul lui. Aceasta s-a întâmplat pe vreme caldă, pe când ne mutam înapoi în castel pe timpul verii. El trebuia să-şi părăsească ascunzătoarea până când se făcea curăţenie în castel şi era pregătit să ne mutăm acolo. După aceea puteam să-l ascundem iar în siguranţă. Anton şi Ştefan i-au pregătit un adăpost în pădure, nu departe de castel, dar într-un loc în care se ştia că nu se duce nimeni niciodată. L-au făcut cu multă pricepere şi au pus la loc muşchii şi tufişurile, astfel încât să nu se observe nimic de afară, deşi jos, în vizuina lui, „Dedesubt" avea destul loc să se întindă confortabil şi chiar să se şi mişte prin ea. El era foarte încântat de noul său „palat" şi l-am lăsat acolo, siguri că totul va merge bine — convingere care ne-a fost brutal zguduită nu de altcineva decât de idiotul satului.

Acest personaj plecase la plimbare prin

pădure, cu privirea pierdută prin crengile cele mai de sus ale copacilor, când deodată pământul a cedat sub el şi s-a trezit într-o groapă, holbându-se la un om care stătea întins destul de confortabil sub pământ şi citea o carte la lumina plăcută a unei lămpi. De îndată ce şi-a recăpătat răsuflarea a scos un strigăt de groază, a ieşit înspăimântat din gaură şi a început să alerge de-i sfârâiau călcâile în josul dealului, prin pădure. Şi mare noroc am avut, pentru că primul om cu care s-a întâlnit a fost Anton.

— Arhiduce! Arhiduce! — s-a plâns el. Necuratul e în pădure! Am căzut înăuntru la el! Era sub pământ şi citea o carte!

Dându-şi seama ce se întâmplase, Anton l-a asigurat că ştia totul şi că diavolul era chiar în grija lui, dar dacă se ducea acasă şi nu spunea nimănui ce văzuse, fără îndoială sufletul său va fi în siguranţă. Din fericire, idiotul nu a vorbit nimănui despre asta, ceea ce arată cât de îngrozit fusese; dar de fapt groaza lui nu era nimic în comparaţie cu cea a bietului „Dedesubt"! Pur şi simplu a dispărut şi a trecut câtva timp până când Anton a reuşit să-l găsească şi să-i facă un alt ascunziş.

După cum am arătat, la începutul lui 1945 Partidul Comunist începuse să iasă la vedere tot mai mult, stârnind greve şi punând la cale „manifestaţii" păzite şi susţinute de trupele ruseşti. Aceasta a dus la discursul generalului Rădescu, pe care l-am menţionat, discurs care l-a transformat pe autorul său într-un erou în ochii naţiunii. Dăduse glas unor lucruri pe care le simţeam cu toţii, ajungând, astfel, într-o situaţie foarte dificilă din cauza stăpânitorilor de atunci ai ţării. în tot timpul cât s-a aflat în Legaţia britanică şi în lunile în care a fost prizonier „protejat", cu toţii am fost îngrijoraţi pentru el, dar am răsuflat uşuraţi când s-a aranjat fuga lui, un an mai târziu. Ştiam că datorită

sosirii sale în siguranţă în Cipru şi mai târziu în Statele Unite, vom avea în afara graniţelor un vorbitor care să ne reprezinte pe noi, cei de după Cortina de Fier. Eram foarte mândră de prietenul meu, pe care reuşisem să-l vizitez în secret în timpul detenţiei sale. îl cunoscusem pe când eram mică, la puţin timp după ce obţinuse cea mai importantă decoraţie a României, în primul război mondial. Cu cei mai mulţi era atât de liniştit şi tăcut încât îşi făcuse o reputaţie de taciturn, dar cu mine a fost întotdeauna deschis la vorbă. Acum vorbise tuturor, atacând-o direct pe Ana Pauker şi pe tovarăşii ei, şi acest lucru ne-a încurajat pe toţi. Chiar dacă nu le-a schimbat planurile comuniştilor, măcar le-a aruncat o provocare.

Odată cu venirea la putere a guvernului dominat de ruşi în 6 martie 1945, Petru Groza — un oportunist şi o marionetă pentru alţii, care îl manevrau din urmbră — a fost declarat prim-ministru.

— Aţi văzut, m-a întrebat dr. Dragomir atunci când s-au anunţat noii guvernanţi, aţi văzut că acest „domn important", domunul Bodnăraş, are o poziţie în noul guvern? Pare-mi-se că este „secretar general al Preşedinţiei", sau aşa ceva.

Am mai consultat o dată cartea de onoare a oaspeţilor şi am comparat numele. Intr-adevăr, erau la fel. *Venise* la putere, m-am gândit, dar nu am dat faptului prea multă importanţă.

Acum persecuţiile începuseră mai serios şi pe faţă. Braţul cel lung al „legii" comuniste ajungea departe în toate direcţiile. Printre primii arestaţi s-a găsit şi chirurgul-şef de la Z.1.161. A fost făcută imediat o petiţie ca să fie eliberat, semnată de tot spitalul, inclusiv cei din divizia „Tudor Vla- dimirescu", dar nu a avut nici un efect. Cu o încredere ce mi s-a părut absurdă, patetică şi cu totul rău plasată, s-a apelat la mine. Ce puteam face? Soţul meu era un virtual prizonier şi propria mea libertate atârna de un

fir de păr. Dar doctorul era un om bun şi trebuia salvat! Deodată mi-am amintit promisiunea lui Bodnăraş. Ei bine, ia să vedem ce va face! M-am aşezat la birou şi i-am scris.

A fost ca un episod dintr-un roman de aventuri, căci ordinul de eliberare a doctorului a venit în ultimul moment. El a fost efectiv tras afară din trenul care urma să-l ducă cine ştie unde, în momentul în care părăsea gara din Braşov. Şi ca să ştiu cine era responsabil de aceasta, am primit o scrisoare de la Bodnăraş, în care-mi scria că făcuse ce i-am cerut, şi chiar mai mult. Mă asigura că nu uitase de spital şi de planurile mele şi că dăduse ordin Ministerului Sănătăţii să-mi asigure toată asistenţa necesară. Aşa deci! m-am gândit eu. în mod clar, este la putere, şi pe deasupra îşi ţine cuvântul.

Astfel a început legătura mea cu Ministerul Sănătăţii, care a generat atâta bine şi mi-a deschis atât de multe uşi încât am reuşit să ajung mult mai departe decât visasem vreodată. Şi aşa am început cu Bodnăraş o stranie — cum să-i spun? Prietenie? Nu, căci nu era asta. Emil Bodnăraş şi cu mine am fost întotdeauna în mod deschis în tabere opuse. Eram inamici până în străfundul gândurilor şi idealurilor noastre. Totuşi, un respect reciproc şi o încredere în onestitatea celuilalt a creat cumva o punte în dispreţul pe care îl simţeam fiecare din noi pentru lumea celuilalt, dispreţ mai puternic decât ura, un dispreţ care ne separa ca o prăpastie. Supravieţuirea unuia din noi însemna moartea celuilalt. Totuşi, oricât ar părea de ciudat, el nu a lăsat niciodată vreun apel de-al meu fără răspuns, şi am apelat de multe ori la el. Poate că s-a întâmplat aşa şi pentru că apelurile mele erau întotdeauna impersonale, nu erau în propriul meu interes. Poate era din cauză că şi el avea idealuri, deşi acestea erau false după felul cum gândeam eu, şi suferise

pentru ele; astfel îmi respecta propria mea dorinţă să sufăr pentru ale mele — căci inevitabil a ajuns să-şi dea seama că eram temerară ori de câte ori mi se cerea ceva. El mi-a spus o dată că vremea mea nu va mai dura mult, dar că atâta timp cât eram acolo, aveam munca mea de făcut şi mă va ajuta să o fac.

— Totuşi, este în zadar, înţelegeţi? Acum încă mai sunteţi necesară, dar în curând va trebui să plecaţi!

— Dar de ce nu dumneavoastră? l-am întrebat. Şi asta s-ar putea întâmpla!

— S-ar putea, dar nu se va întâmpla, mi-a răspuns calm. Deocamdată văd că a câştigat el primul. Dar atâta vreme cât lumea asta mai vieţuieşte, povestea nu s-a terminat!

Pentru mine prima sa scrisoare, în care mi se oferea ajutor de la Ministerul Sănătăţii, a fost o ocazie minunată să merg la Bucureşti şi să-mi încerc norocul pentru spitalul meu. Prima problemă, bineînţeles, a fost unde să stau; şi atunci una din vechile prietene ale mamei mele mi-a ieşit în întâmpinare şi mi-a oferit casa ei. Era o persoană fermecătoare, care locuia simplu şi liniştit şi care şi-a pus tot ce avea la dispoziţia mea. Nu voi uita niciodată primirea ei călduroasă, nici faptul că am putut să mă duc la ea oricând fără să o anunţ înainte, ceea ce era întotdeauna un mare avantaj şi de multe ori, mai târziu, s-a dovedit a fi o necesitate imperioasă, căci nu puteam folosi telefonul fără să fiu ascultată şi, în timp, s-au ivit şi situaţii în care a trebuit să pornesc la drum fără să o anunţ.

îmi amintesc cum într-o zi am fost atât de obosită încât chiar mi-am pierdut cumpătul când am auzit micul zgomot care îmi indica faptul că ceea ce vorbeam era ascultat şi înregistrat. „V-aţi pregătit hârtia şi creionul?" am întrebat

sarcastică. „Vă convine să încep să vorbesc acum? Trebuie să-mi daţi de veste dacă vorbesc prea repede!" A urmat un oftat scurt, înăbuşit şi apoi doar o tăcere rezervată.

în schimbul amabilităţii gazdei mele, îi puteam duce delicatese de la ţară, în special came, care era foarte greu de obţinut în Bucureşti. îmi găseam o mare uşurare în scurtele mele vizite la ea şi vorbeam despre speranţele şi planurile noastre. In timpul uneia din şederile mele în casa ei l-am întâlnit pe inginerul Nicolae Malaxa, proprietarul fabricii care construise spitalul, sub direcţia colonelului Şerbu. Era un om deosebit, căruia îi plăcea să se înconjoare cu un fel de mister sumbru în casa lui enormă, dar odată ce treceai de toate uşile glisante, silenţioase, marele industriaş devenea foarte plăcut şi îmi amintea mult de sora sa, care îmi fusese profesoară de matematică. I-am povestit despre cum mergeau lucrurile la Bran şi despre tot ceea ce încă speram să mai pot face. M-a ascultat cu atenţie şi mi-a spus că era o idee bună să măresc spitalul, să creez locuri pentru femei şi copii şi că ar fi fericit să construiască el aripa de care aveam nevoie! Va da ordinele necesare şi, data următoare când veneam la Bucureşti, urma să ne uităm peste planuri împreună. între timp, a spus el, dorea să-mi ofere o sumă de bani din care să cumpăr lucrurile de care duceam cel mai tare lipsă la spital. Abia mi-am putut găsi cuvintele să-mi exprim recunoştinţa. Lucrasem din greu împreună cu micul meu personal ca să acoperim toate nevoile pe care le aveam; erau atâtea griji şi probleme datorită ocupaţiei ruseşti; eram confruntaţi tot timpul cu o sumedenie de situaţii în care spitalul nostru nu putea face faţă în mod adecvat! Un asemenea ajutor chiar că mi se

părea un miracol.

încurajată de acest răspuns neaşteptat la neîncetatele mele rugăciuni, am hotărât să mă duc mai întâi pe la Ministerul Sănătăţii, să văd cum doreau ei să mă ajute, înainte să cheltui din aceşti preţioşi bani. Am descoperit că, deşi ministrul se considera comunist, modul de organizare a muncii sale în mod sigur nu fusese afectat; şi deoarece ministrul însuşi era un medic bun şi unul din marii noştri neurochirurgi, a făcut în aşa fel încât nu a lăsat politica să-i stânjenească activitatea. Din nefericire, chiar el era foarte bolnav şi după ce a murit în urma unui cancer la plămâni — pe care îl diagnosticase el însuşi —, soţia sa, de asemenea o doctoriţă foarte capabilă, a continuat ceea ce începuse el.

Din nou am văzut cum faptul că lucrasem şi crescusem odată cu ţara mea îmi înlesnea mult aceste oportunităţi. Printre oamenii cu care lucram mai îndeaproape se găsea unul a cărui soţie fusese în organizaţia mea de cercetaşe; o altă cercetaşă deţinea o poziţie influentă într-un alt departament — şi aşa treceam uşor de toată birocraţia. Am descoperit că şefa unuia din birouri era mătuşa unui ofiţer rănit pe care îl cunoscusem în Viena. Toate astea însemnau că nu trebuia să-mi pierd timpul convingându-i pe oameni de seriozitatea scopului meu şi de faptul că eram suficient instruită şi aveam destulă experienţă cât să duc totul la bun sfârşit. Chiar mai târziu, când ministerul a fost lăsat în seama unui bătrân comunist convins, am descoperit că şi el era în primul rând doctor, al cărui interes special era medicina preventivă. Din păcate, acesta era un aspect al medicinei care avea puţini discipoli în România, dar eu eram unul din ei, şi astfel ne-am întâlnit pe terenul unui scop

comun.

In ciuda bunăvoinţei, am descoperit că la Ministerul Sănătăţii multe din lucrurile de care aveam nevoie nu erau în stoc. Din cauza raidurilor aeriene, materialele fuseseră dis-persate prin toată ţara şi de câte ori acestea nu fuseseră păzite sau ascunse cum trebuie, ruşii s-au servit din ele în mod stupid, fără multă chibzuinţă. Astfel, şi-au făcut şei din tifon chirurgical, au băut alcoolul şi au găsit deosebit de amuzant să paveze pământul cu tablete şi capsule; în acelaşi timp, propriii lor pacienţi şi dragii lor „tovarăşi" erau lăsaţi fără îngrijire corespunzătoare. Un lucru pe care nu am reuşit să-l obţin era instrumentarul pentru chirurgia abdominală şi, de asemenea, nu am putut găsi nimic pentru electroterapie. Pentru aceste lucruri m-am dus în cele din urmă la unul din cele mai mari depozite de aparatură medicală — şi acesta păgubit de pe urma bombardamente-lor. Abia începusem să mă uit în jur, urmărind eforturile care se făceau să se pună lucrurile în ordine, când am şi descoperit că proprietarul era o veche cunoştinţă de-a mea. El fusese farmacist într-unul din trenurile-spital care veniseră la Viena. M-a lăsat să aleg toate lucrurile de care aveam nevoie, apoi mi-a spus că ar considera drept o onoare să îl las să contribuie cu acele lucruri la spitalul înălţat în memoria reginei şi că va adăuga lucrurilor pe care le selectasem altele, pe care le pusese deoparte şi de care nu se putea face rost niciunde pe piaţă — anumite ustensile de cauciuc, de exemplu.

Şi iată încă un miracol! Făcusem rost de aproape tot ce îmi trebuia şi încă nu mă atinsesem de suma pe care mi-o dăduse Malaxa! Inima românului este generoasă, dar mai de preţ pentru mine era faptul că toate acestea constituiau un tribut adus memoriei mamei

mele. Până la urmă am găsit pe ce să cheltui banii: materiale groase din care să facem halate pentru pacienţi, pe care să le poarte pe vreme rece. De asemenea am făcut rost de o lampă de cuarţ, de un set de diatermie cu unde scurte şi de nişte instrumente chirurgicale rare folosite în operaţii de rinichi. Nu mi s-au dat toate sub formă de cadouri, dar nu am ieşit din nici un magazin fără o contribuţie oferită în mod voluntar. Asemenea gesturi ar fi fost oricând remarcabile, dar într-o situaţie ca aceea, când toate aceste lucruri erau aproape de negăsit, şi oricum aveau nişte preţuri enorme, erau cu totul miraculoase.

Acum puteţi să înţelegeţi de ce am iubit atâta acest spital? Din cauză că tot ce se găsea în el era un simbol al dragostei. Dincolo de fiecare bucăţică din el se găsea un gest de amabilitate, sau de nobleţe, sau amintiri care-mi erau dragi; şi împletite printre toate acestea erau orele de muncă grea care îl făceau să fie cu adevărat o parte din mine. (Odată cineva m-a întrebat cum am reuşit să fac „toate astea". „Cu picioarele", i-am răspuns. Şi asta era adevărat în multe privinţe, căci lucrurile nu mi-au picat din cer. A trebuit să umblu după ele, să le caut.)

De data aceasta întoarcerea mea de la Bucureşti a fost triumfătoare. Fusesem până acolo şi mă înapoiasem tea- fără, şi nu venisem numai cu braţele încărcate, dar şi cu multe din speranţele mele de viitor transformate în posibilităţi imediate. Am descoperit că mai era o baracă nefolosită la fabrica Malaxa, care putea fi utilizată pentru maternitate şi salonul copiilor, şi încă mai aveam una din cele vechi pe care mi le dăduse generalul Tătăranu. Aceasta, după ce am mutat-o şi am aranjat-o în mod diferit în interior, a putut fi folosită ca depozit de alimente.

Un alt lucru minunat era că aveam ce să punem la păstrare pentru iarnă, în ciuda

lipsurilor. Chiar eu aveam o micuţă fermă lângă Braşov, şi acum aflasem că doi din prietenii mei de la brigada de pompieri erau în pericol să-şi piardă ferma. Ei erau de origine germană şi numai poziţia înaltă a soţului în armată îi ajutase să scape până atunci. Astfel, am cumpărat locul de la ei, păstrându-i pe ei ca administratori pe baza unui procentaj şi cedând spitalului partea mea din recoltă. în acest fel o parte din proviziile noastre de hrană era asigurată şi necontrolată. Acest aranjament şi faptul că aveam mai mult decât ne trebuia pentru spital însemna că puteam face rost de hrană pentru cei ascunşi în munţi şi pentru familiile celor desemnaţi de ruşi ca „criminali de război" — termen care, după cum am mai explicat, putea fi aplicat oricărui om din ţară dacă „eliberatorii" noştri doreau. Multor astfel de familii li se luase tot ce aveau şi li se interzisese să lucreze, astfel încât cei care nu muriseră de foame depindeau de generozitatea — şi ingeniozitatea — celor de lângă ei.

Bineînţeles, aceste activităţi din partea spitalului nu au venit toate deodată, ci au apărut încetul cu încetul, pe măsură ce în România condiţiile se schimbau, constant şi necruţător, devenind tot mai grele.

DOUĂZECI ŞI UNU

Cam pe vremema aceea începuse să iasă la suprafaţă teribila problemă a „criminalilor de război". Se formase un aşa-numit „Tribunal al Poporului" care în mod sigur avea puţin de-a face cu poporul român. El aducea aminte prin procedurile sale de tribunalele asemănătoare de pe vremea Revoluţiei franceze. Diferenţa era că acesta era un fel *impus* de a face lucrurile, privit cu suspiciune şi neîncredere de marea majoritate a oamenilor, în loc să fie izvorât mai mult sau mai puţin spontan din sentimentele poporului. Ca şi celelalte „demonstraţii", despre care se spunea că erau expresia sentimentelor naţionale, şi el era pornit şi sprijinit în mod artificial, iar ceea ce îi dăduse fiinţă era simpla ameninţare cu moartea la adresa celor care protestau. Mulţi au protestat şi, prin urmare, mulţi au şi murit; dar

se mai găseau şi din aceia care îşi salvau pielea punându-se în serviciul comuniştilor.

Primele victime care au apărut înaintea Tribunalului Poporului au fost un număr de generali care luptaseră în

Basarabia şi în Rusia şi fuseseră implicaţi în acţiuni punitive în cursul campaniilor militare de acolo. Era interesant de observat că, chiar în timp ce se desfăşurau astfel de „procese" pentru acţiuni petrecute în timp de război, ruşii făceau lucruri mult mai rele în România, într-o perioadă ce se presupunea a fi de pace. Crima cea mai mare a generalilor era de a fi executat ordine, dar numai cei ce luptaseră pe „sacrul" pământ rusesc erau acum aleşi pentru a fi judecaţi. Curând au venit teribilele veşti că aceştia erau condamnaţi la moarte.

Condamnarea la moarte este împotriva Constituţiei României, ca şi împotriva principiilor religioase ale românilor. Există doar pe front, în timp de război, pentru spioni şi trădători. întrucât această sentinţă a aşa-numitului Tribunal al Poporului nu respecta una din legile fundamentale ale ţării, punctul la ordinea zilei a încetat imediat să mai fie dacă generalii erau sau nu vinovaţi, aşa cum fuseseră acuzaţi. Problema era acum faptul că generalii urmau să fie condamnaţi la o pedeapsă incompatibilă cu Constituţia, în mod ilegal (întrucât ofiţerii puteau fi judecaţi doar de către un tribunal militar) şi de către persoane care nu erau considerate ca aparţinând poporului român. Indignarea provocată de acest lucru a fost foarte mare şi toată lumea a început să vorbească deschis, dar nimeni nu părea să *facă* nimic în această problemă. Indignării i se dăduse glas, dar autorităţilor nu le fusese adresat nici un protest.

Eu eram la fel de indignată ca şi toţi ceilalţi. Tunam şi fulgeram şi mă întrebam de ce nimeni nu protesta. Apoi m-am gândit la mine. La urma urmei, şi eu sunt la fel ca şi ceilalţi. Nici eu nu *fac* absolut nimic. De ce nu mă duc *eu* să protestez? Am întors-o pe toate părţile şi am

hotărât că nu se poate face nimic fără a risca: la o posibilă pierdere am refuzat să mă gândesc. Mă voi duce şi voi vorbi cu Bodnăraş.

Asta nu era uşor de făcut, căci ştiam că nu-i puteam scrie în această chestiune şi nimeni nu trebuia să ştie despre ceea ce plănuiam. In cele din urmă, sub pretextul că trebuia să merg la Bucureşti în legătura cu spitalul, am ajuns fără să mă anunţ la casa prietenei mele şi am fost primită cu căldură, ca totdeauna. Următorul lucru era să mă încred în cineva care era gata să îmi acopere mişcările, acţionând ca un alibi. Nu puteam să folosesc în acest scop pe gazda mea, căci nu voiam ca acţiunile mele să o compromită în caz că nu reuşeam, dar am povestit ce doream să fac unui prieten care locuia în apropiere, suficient de aventuros şi destul de responsabil ca să-i pot încredinţa o astfel de informaţie. Apoi am contactat o persoană care putea să-i transmită lui Bodnăraş că doream să-i vorbesc. Mesajul pe care l-am primit înapoi a fost că se putea, dar că trebuia să vin seara târziu la el şi nimeni nu avea voie să ştie unde eram. întrucât fusese cerinţa mea, a trebuit să accept aceste condiţii, iar aventurosul meu prieten a fost de acord să susţină — dacă se punea problema — că fusesem în vizită la el în timpul cât nu fusesem la gazda mea.

Şi acum, când scriu despre toate astea, am aceeaşi senzaţie de ireal: nu-mi vine să cred că o situaţie ca aceea din romanele cu Bulldog Drummond, favoritul meu şi al tatălui meu, putea să existe în România şi că eu jucam un rol în ea. în acelaşi timp, deja văzusem destule ca să ştiu cum se purtau ruşii şi să îmi dau seama de pericolul la care mă expuneam cu planul meu. Am pornit în aventura mea oprin- du-mă întâi la o bisericuţă veche ce se afla foarte aproape de casa în care stăteam şi acolo am

aprins o lumânare cu gândul la cei pentru care pornisem să lupt.

Oraşul se afla încă sub restricţiile impuse de camuflaj, aşa că era asolut întuneric când m-am oprit să o informez pe prietena mea că plecam într-o vizită. Apoi am luat-o în josul străzii, către colţul unde urma să vină o maşină după mine. Maşina a venit — am recunoscut-o după număr — şi m-am suit în ea. înăuntru se găseau doi bărbaţi, unul conducea şi celălalt stătea lângă el şi, deşi păreau destul de inofensivi, în imaginaţia mea păreau siniştri. Am străbătut în tăcere oraşul întunecat şi curând am părăsit locurile pe care le cunoşteam. Cum nu aveam nici cea mai mică idee unde mă duceau, spaima mea creştea mereu, orice aş fi făcut să mi-o stăpânesc. Am încercat să reţin curbele la dreapta şi la stânga, dar în tulburarea mea nu am reuşit să mi le amintesc.

După un timp ce mi s-a părut extrem de îndelungat, în care am continuat să mă gândesc la diferite romane poliţiste pe care le citisem, am ajuns la o vilă cochetă, cu o grădiniţă în faţă. Am fost condusă politicos până în pragul uşii unde se găsea Bodnăraş alături de tânăra şi fermecătoarea sa soţie. M-au condus într-o cameră frumoasă în care ardea focul într-un şemineu; primirea aceasta, bineînţeles, m-a făcut să-mi dau seama că fusese o nebunie să-mi fie teamă. Mai târziu am ajuns să cunosc acea parte a oraşului foarte bine, întrucât era una din zonele rezidenţiale cele mai modeme, construite cu puţin timp înainte de război, pe când mă aflam în Austria, dar atunci îmi era încă necunoscută. Până la urmă şi-a pierdut acel aspect terifiant pe care îl avusese pentru mine în timpul acelui prim drum cu maşina, prin

întuneric, în necunoscut.

Doamna Bodnăraş ne-a servit cu o cafea excelentă — o mare delicatesă pentru mine, deoarece trecuse mult de când nu mai băusem cafea — şi, după o conversaţie agreabilă, ne-a lăsat singuri. Acu-i acu. Doamne ajută-mă să nu fac vreo greşeală! m-am rugat în sinea mea şi am intrat direct în subiect. La început Bodnăraş a părut îndurerat şî în acelaşi timp îngrozit şi a trebuit să ascult liniştită o lungă tiradă despre toate crimele pe care aceşti generali le comiseseră. Nu am protestat în nici un fel, dar mintea mea încerca rapid să găsească un mod de abordare. în cele din urmă am văzut că singura speranţă care îmi mai rămânea era să arăt ce rău ar fi pentru comunişti în cazul în care şi-ar începe guvernarea cu mâinile astfel pătate de sânge. Dar crima nu poate trece nepedepsită! mi-a răspuns el. Am discutat în contradictoriu mai bine de două ore, până când, la sfârşit, mi-a spus:

— Bine, dacă regele hotărăşte să nu semneze sentinţa de pedeapsa cu moartea, promit că vom susţine punctul său de vedere.

— Ştiţi foarte bine, i-am spus eu, că regele nu va semna niciodată de bunăvoie un asemenea document anticonstituţional. Dacă o va face, acest lucru va fi pus pe socoteala voastră şi guvernul vostru va purta vina în faţa întregii naţiuni. în mod sigur acest handicap în plus nu vă este binevenit în acest moment!

Nu mi-a dat nici un răspuns clar, dar ne-am despărţit în relaţii bune. Ce rol o fi jucat intervenţia mea nu ştiu, bineînţeles, dar sentinţele au fost comutate la închisoare pe viaţă. Dacă până la urmă asta era mai bine, cine ar putea şti? Atâta vreme cât există viaţă, este speranţă, dar aceasta este o vorbă care mă tem

că nu prea se adevereşte în locurile unde domneşte Rusia sovietică. Pe vremea aceea am simţit cel puţin că susţinusem ceea ce eu credeam că era drept şi făcând aceasta luptam pentru lumea mea — o lume care era distrusă cu repeziciune. Poate că undeva, acolo unde se ţine socoteala bătăliilor pierdute, se află şi aceasta trecută în contul meu.

Am fost dusă înapoi la colţul străzii în acelaşi fel misterios şi, deşi de data aceasta eram mult mai liniştită, am fost bucuroasă când am ajuns la locuinţa confidentului meu şi am putut să-i povestesc cum decursese vizita mea. După aceea m-am întors la gazda mea, care a avut delicateţea să nu întrebe prea multe despre îndelungata mea absenţă. Ulterior, când am simţit că nu mai era primejdios, i-am spus adevărul despre ceea ce făcusem.

în ziua următoare m-am întâlnit cu domnul Malaxa şi cu arhitectul său. Mi-au arătat planurile pentru aripa destinată copiilor şi femeilor, o clădire solidă, cu două etaje. Mie mi s-a părut un proiect costisitor, care, de altfel, nici nu se armoniza cu restul spitalului. încercând să nu jignesc sentimentele nimănui, am arătat că barăcile pe care deja le aveau la fabrică ar fi foarte bune dacă le-am împărţi mai eficient pe dinăuntru, ar costa mai puţin şi s-ar încadra mai bine între celelalte clădiri. Arhitectul nu a fost peste măsură de încântat, dar domnul Malaxa a râs şi a spus că eram prima femeie pe care o întâlnea care se gândea să cheltuiască mai puţin în loc să cheltuiască mai mult. Bineînţeles, trebuiau făcute noi planuri, dar timpul pierdut în felul acela urma să fie câştigat construind ceva mai simplu decât proiectul iniţial.

Când m-am întors la Bran mă aşteptau alte schimbări. Z.I. 161 din Braşov urma să fie

demobilizată, dar spitalul „Inima Reginei" urma să treacă sub tutela spitalului militar. Acesta era un mare avantaj şi un adevărat compliment pentru munca pe care o desfăşuram la spitalul meu, căci în loc să fim sub protecţia unui spital al Crucii Roşii, care la rândul lui era sub protecţia spitalului militar, acum eram asociaţi direct cu cel militar şi, prin urmare, sponsorizaţi de către Ministerul de Război. Puteam să fim aprovizionaţi şi să avem doctori pe care, ca spital particular mai puţin controlat, nu i-am fi putut obţine în vremuri ca acelea.

Mai puţin bună însă era vestea că doctorul Dragomir urma să fie eliberat din armată şi dorea să se întoarcă la Universitatea din Iaşi să-şi continue studiile. Generalul Va- siliu Răşcanu, care era unchiul lui, era acum ministru de război şi se purta foarte îndatoritor cu nepotul său, aşa că Dragomir m-a întrebat cine aş vrea să îl înlocuiască. Credea că putea să-l roage pe general să îl detaşeze pe doctorul ca- re-l doream şi să mi-l trimită fără ca eu însămi să cer oficial acest lucru. Astfel această numire mi-ar fi fost ca şi impusă, ca să spunem aşa, şi aş fi putut să mă plâng în caz că exista ceva în dosarul său la care comuniştii să obiecteze mai târziu, ceea ce era posibil oricând sub regimul rusesc. M-am gândit că era un gest foarte amabil şi bine gândit din partea lor, căci se evita măcar unul din posibilele necazuri pe care le-am fi putut avea în viitor cu spitalul.

Am întrebat în diverse locuri şi am descoperit că un bun medic ar fi dr. Radu Puşcariu, care pe atunci încă se găsea pe frontul german. Tatăl său, originar din Bran, era membru al Academiei Române şi o mare autoritate în studiul limbii române. Tatăl locuia acum în Bran, dar avea să-nătatea zdruncinată din cauza unui atac pe care îl suferise recent, la puţin timp după moartea

soţiei sale. Ştiam că ar fi o mare mângâiere pentru familie să-l aibă lângă ea pe tânărul doctor. „Familia" consta din soţia doctorului, cele două încântătoare fetiţe ale lor şi sora doctorului, soţia unui inginer care dispăruse când se retrăseseră trupele germane. Era o prietenă minunată şi avea o fiică aproape de vârsta lui Magi a mea.

Toţi erau intelectuali cu o cultură solidă, deşi — ca mulţi alţi români — făceau parte din prima generaţie care nu mai erau ţărani şi încă aveau multe rude „analfabete". Am constat că această situaţie este deseori greşit înţeleasă de către mulţi americani şi europeni, probabil ca urmare a faptului că istoria României nu este, în general, cunoscută. „Ţăranii" noştri nu sunt drojdia societăţii, oameni care au decăzut treptat pentru că nu au avut capacitatea sau ambiţia să-şi facă o educaţie. Clasa ţăranilor români include, ce-i drept, şi asemenea oameni, care există în orice ţară, dar mai cuprinde şi oameni foarte capabili, cu o mare voinţă şi inteligenţă! Niciodată în România ştiinţa de carte nu a fost o metodă de testare a capacităţii intelectuale, îndemânării sau ambiţiei. Nu este un lucru neobişnuit ca un om de stat, scriitor, militar sau artist să aibă părinţi analfabeţi sau să provină dintr-o familie umilă de ţărani, la care de multe ori se întoarce ca să găsească înţelegere şi încurajare.

Trebuie să ţineţi minte că nu cu multe generaţii în urmă eram sub suzeranitate otomană; că de atunci lupta pentru independenţa faţă de alte ţări a fost aproape neîntreruptă, şi nu întotdeauna încununată de succes. Sub nici una din stăpânirile străine învăţământul pentru români în România nu a fost adecvat şi au existat tot timpul încercări, zadarnice totuşi, de a înăbuşi limba, cultura şi

religia românilor. Românii s-au luptat să înfiinţeze şcoli şi să le menţină, dar, bineînţeles, beneficiile acestui gen de învăţământ care întâmpina tot felul de dificultăţi nu se puteau extinde prea departe. în Transilvania, sub stăpânirea maghiară, de exemplu, aproape că nu exista posibilitatea de a face studii superioare pentru români, în afară de cazul că mergeau la Budapesta sau Viena, şi puţini dintre ei aveau pregătirea sau banii necesari. Mi se pare însă minunat faptul că acest contact cu lumea ungară şi germană nu a influenţat sentimentele naţionale ale acelor români care şi-au permis să urmeze studii superioare, ci doar a intensificat dorinţa lor de libertate. Singurul pe care mi-l amintesc să nu fi rămas un patriot de nădejde este Petru Groza, care a ajuns să fie o „faţadă" pentru exploatatorii ruşi ai ţării sale.

Privind înapoi spre istoria noastră furtunoasă, cred că este remarcabil cât de mult s-a făcut pentru educaţie într-un răstimp relativ scurt. Cred că puţine societăţi erau mai rafinate sau aveau o educaţie mai complexă sau o varietate mai mare de interese decât clasa intelectuală a României, din care se ridicau profesori şi învăţători care să extindă educaţia înspre părţile cele mai îndepărtate ale ţării. In 1919, când în România Mare a început temeinica muncă de extindere a învăţământului în mod egal pentru toată lumea, pentru toţi cei optsprezece milioane de cetăţeni, a fost bineînţeles evident că va exista o limită în ce privea viteza cu care vor putea fi construite atâtea şcoli sau formaţi atât de mulţi profesori. Totuşi, în scurtul răstimp de optsprezece ani, din 1919 până în 1937, rata analfabetismului a devenit neglijabilă în generaţia care se forma atunci. Numărul de

studenţi în cele patru universităţi din România era în medie de 30 000 pe an, cu o medie de 6 000 de absolvenţi în fiecare an. Puţine ţări se găseau în Europa unde să le fie mai uşor studenţilor săraci să îşi urmeze studiile la universitate, dacă aveau capacitatea necesară, pentru că învăţământul era gratuit şi — până în 1937 — guvernul plătea toate cheltuielile legate de cămin şi masă pentru aproape 15 000 de studenţi şi aproape 30 000 de elevi. Nu lipsa capacităţii sau ambiţiei a fost cea care i-a ţinut pe ţărani departe de învăţământul oficial, după cum ne demonstrează cu prisosinţă această generaţie care nu a avut posibilitatea să se instruiască.

Nu era deloc uşor să îţi faci apariţia cu succes în saloanele pe care le ştiam în Bucureşti pe vremea aceea. Să vorbeşti franceză, engleză şi germană, pe lângă română, era considerat de la sine înţeles; era de aşteptat să cunoşti istorie şi literatură universală şi să poţi încadra muzica românească în mişcarea muzicală a epocii. Chiar şi la Bran, mai ales în timpul iernii, când contactul cu restul lumii era întrerupt, aveam o intensă viaţă intelectuală, de obicei mai accentuată în timpul vacanţelor, când studenţii se înapoiau de la universităţi, căci cele mai multe familii — după cum am arătat — făceau efortul să-şi trimită un fiu sau o fiică într-u- nul din oraşele universitare.

La spital am instituit o serie de prelegeri şi dezbateri pentru doctori şi infirmiere; exista şi un club muzical care îmi plăcea foarte mult, deşi lipsa mea de talent mă împiedica să mă înscriu în el, şi care la ocazii speciale se constituia în cor bisericesc. Un club literar care fiinţa de mulţi ani în sat avea o librărie care ne era de mare folos în discuţiile din grupul nostru. Aveam

şi un club sportiv şi, dacă în timpul iernii nu erau decât echipa spitalului şi cea din sat care să joace meciuri de volei, vara, în schimb, se mai alăturau în competiţiile noastre echipele Y.W.C.A. şi cea a Companiei de Telefoane. Iama reuşeam să organizăm concursuri de schi cu echipele din vecinătate.

Pe lângă toate acestea, mai era acea datină minunată a ţăranilor care dăinuie de secole: şezătoarea. Aceasta îi aduna pe oameni în casa unuia sau altuia ca să toarcă sau să cureţe boabele de pe ştiuleţi, sau pentru alte munci care se puteau face în colectiv. Stăpânul casei oferea de mâncare şi felurite distracţii, de exemplu cântece şi muzică interpretată la diverse instrumente. Tineri şi bătrâni se strângeau împreună să lucreze şi în acelaşi timp să se amuze, iar la aceste adunări oamenii mai în vârstă şi femeile bătrâne spuneau legende şi poveşti vechi care au menţinut în viaţă cultura românească timp de generaţii.

Aceste şezători sunt mai importante decât adunările asemănătoare care există pentru o perioadă de timp atunci când se formează un popor nou, dar mor când nu mai este nevoie de ele. în România ele nu reprezentau doar o simplă nevoie de a combina o muncă unde erau necesare mai multe mâini cu o adunare socială care putea fi ţinută şi cu alte ocazii. Şezătorile constituiau mai mult decât atât: erau un mod de a păstra individualitatea unei naţiuni întregi. Astfel, timp de secole, istoria naţională, literatura şi muzica au trecut pe cale orală de la generaţie la generaţie, şi fără cărţi au fost menţinute vii limba şi credinţa. Istoria nu a fost învăţată de către români la şcoală, ci la gura sobei în umila lor locuinţă, în timp ce ascultau seara, la lumina lumânării, într-o atmosferă de voie bună şi intimitate, vocea respectată a unei

persoane apropiate. Istoria nu este pentru ei ceva ce se studiază, ci este o parte din viaţa lor cea mai intimă, o moştenire conştientă. Fie ca acest lucru să se mai întâmple încă în locuinţele mici, izolate, din munţii îndepărtaţi ai ţării mele! Căci şcolile care au fost înfiinţate în oraşe şi sate în zilele României Mari au fost transformate în armele lui Iuda de către invadatori, ca să-i trădeze pe copiii noştri şi să le distrugă moştenirea.

în iama din 1944-1945 lumea tulburată din afară ne intensifica într-un fel plăcerea vieţii pe care o duceam în Bran, unde ne simţeam oarecum ca pe o insulă binecuvântată şi tihnită înconjurată de o mare furtunoasă. Fiecare plecare a unuia dintre noi şi sosirea unui membru nou în comunitatea noastră era de mare importanţă pentru ceilalţi. Cu mare regret ne-am luat în final rămas-bun de la dr. Dragomir, care a plecat însoţit de urările noastre de bine. îi eram adânc recunoscătoare pentru ceea ce făcuse în beneficiul spitalului şi al oamenilor din Bran şi pentru toate câte mă învăţase, căci îmi dăduse multe ore de instruire în anatomie şi alte materii care ţin de medicină, pe lângă că mă pregătise şi ca asistentă de chirurgie. Cred că nici pentru el nu era uşor să plece. Condiţiile în Iaşi erau grele după diferitele ocupaţii, germană şi rusă, dar pentru cariera sa era necesar să îşi continue pregătirea. Aveam multe amintiri comune şi de nenumărate ori ne luptaserăm împreună pentru a salva vieţile pacienţilor; după ore îndelungate de strădanie de multe ori ne uitam unul în ochii celuilalt, găsind acel răspuns de bucurie şi uşurare la câştigarea bătăliei împotriva morţii.

Cu puţin timp înainte de a pleca dr. Dragomir, am mai adăugat cu plăcere încă un

membru la comunitatea noastră: un tânăr student la medicină care avea motive să umble cu un nume de împrumut şi să părăsească spitalul de campanie unde lucrase sub îndrumarea unuia din cei mai buni chirurgi ai noştri, spital în care era soră-şefă o prietenă de-a mea. A dat peste mine într-o după-amiază când eram singură şi mi-a înmânat un bilet mototolit în care prietena mea şi doctorul mi-l recomandau pe băiat şi mă rugau să-l ajut. Era im tânăr prezentabil, în uniformă de soldat, şi avea o expresie prietenoasă, deschisă, dar atunci arăta o nelinişte care nu putea fi trecută cu vederea. S-a întâmplat ca tocmai atunci studentul care fusese la noi să trebuiască să se întoarcă la studii, şi pentru acest motiv eu şi doctorul căutam un asistent.

— Dumnezeu ni te-a trimis! i-am spus eu.

Expresia de nelinişte de pe chipul lui a dispărut, şi-a smuls chipiul de pe cap şi l-a aruncat la pământ de bucurie.

—Nu este deloc un gest ostăşesc! — i-am spus cu severitate, la care el a râs din toată inima şi ne-am împrietenit imediat.

Timp de trei ani am lucrat împreună. Participa cu entuziasm la toate activităţile spitalului şi avea o energie care nu îl părăsea niciodată. Copiii se ataşaseră foarte tare de el şi în final Badillo — cum îi spuneam noi — s-a îndrăgostit de Gretl, îngrijitoarea copiilor. După ce am plecat din România, s-a căsătorit cu ea şi mai târziu şi-a luat diploma de medic în Austria, întrucât el era unul din cei pe care am reuşit să-i iau cu mine când am plecat.

Cea mai importantă achiziţie pentru grupul nostru a fost, totuşi, succesorul doctorului Dragomir, doctorul Puş- cariu, pe care deja l-am menţionat. întrucât era originar din Bran,

probabil simţea că noi eram intruşi acolo, dar lipsise atât de mult încât momentul acela el era cel nou în viaţa comunităţii noastre aşa cum era organizată. Era un chirurg cu experienţă vastă, provenit de la Universitatea din Cluj, şi, deoarece studiase şi în Franţa, Germania şi Austria, am câştigat foate mult cu venirea lui. întreg spitalul a fost adus la un nivel mai înalt de tehnică operatorie şi eficienţă. Era un adevărat maestru în meseria lui, aşa încât, după ce am făcut rost de toate instrumentele necesare, aproape că nu mai era operaţie pe care să nu o putem face. El a propus o serie de îmbunătăţiri pe care am fost bucuroasă să le îndeplinesc — în măsura posibilităţilor. Doctorul avea talent la muzică, desen şi sculptură şi avea un dar minunat de a spune poveşti. Se părea că avea o tolbă plină. Era foarte plăcut să lucrăm cu el şi singura mea obiecţie în ce-l privea era că nu se implica deloc în organizare şi lăsa toate părţile neplăcute ale adminstraţiei în seama mea, chiar şi alegerea angajaţilor, al căror număr era în creştere. Am spus atâtea despre el pentru că simt că aşa este cinstit — să-i recunosc calităţile. Doar pe parcurs a devenit tot mai evidentă o anume lipsă de integritate în personalitatea sa. Oricum, la sfârşit, când comuniştii au luat spitalul, comportamentul său a fost o surpriză pentru toată lumea, şi în apărarea lui poate veni, cred, doar faptul că fusese o victimă a încordării caracteristice războiului sau poate că nu era în totalitate el însuşi atunci...

Personalul spitalului creştea considerabil. Trebuia să angajez un administrator pentru că manevram diferite sume de bani, din diverse surse, aveam de ţinut socoteala proviziilor şi alte socoteli de acest fel. De exemplu, aveam raţii militare pentru soldaţi; dr. Puşcariu, un

student şi trei surori erau plătiţi de către armată; cei de la asigurările sociale plăteau o cotă mică, insuficientă pentru muncitori (am avut tot timpul discuţii şi certuri cu ei); mai târziu Ministerul Sănătăţii a mai subvenţionat doi doctori şi trei surori. Restul banilor veneau de la alţi pacienţi, din donaţii şi din propriul meu buzunar.

Susţinerea financiară a spitalului a constituit o grijă permanentă, care nu mi-a dat niciodată pace. Primeam multe donaţii sub formă de echipament medical sau chiar de alimente, dar preocuparea de a avea bani peşin pentru salarii şi cheltuielile de funcţionare era un coşmar continuu, mai ales că propriile mele resurse erau atât de reduse încât nu-mi puteam pune nădejdea în ele. Aveam deja o reputaţie serioasă şi ne veneau pacienţi şi din alte zone decât cele treisprezece sate ale noastre, aşa încât întotdeauna părea că ni se cere ceva mai mult decât puteam efectiv da.

Personalul era compus din dr. Puşcariu şi doi studenţi; dr. Lăzărescu, intern, şi soţia lui, care îl asista la laborator; dr. Herman, farmacistul; şi şapte surori pe lângă sora-şefă. Această ultimă numire a fost până la urmă necesară, pentru că, pe măsură ce trecea timpul, eu am avut tot mai mult de-a face cu administraţia generală, obţinerea de provizii, şi altele asemenea, astfel încât trebuia să fie o persoană căreia să-i revină responsabilitatea pentru surori câtă vreme eu eram plecată. Pe lângă medici şi surori, mai era un administrator şi ajutorul său, un şef pentru lenjerie şi spălătorie, două ordonanţe, patru servitoare şi un grădinar. Acesta era personalul spitalului pe vremea când ajunseserăm să avem o sută douăzeci de paturi.

Pentru această muncă începuseră să mă pregătească micul meu dispensar de la Sonnberg şi munca mea cu răniţii din Austria.' Niciodată nu-mi imaginasem că voi ajunge aici şi că voi putea vreodată să mă descurc cu o asemenea organizare — în special într-o ţară care întâi a fost în război, iar apoi sub stăpânirea unui tiran străin.

DOUĂZECI ŞI DOI

In vara anului 1945 a început construcţia aripii destinate femeilor şi copiilor, dar deoarece colonelul Şerbu nu mai era acolo să supravegheze lucrările, totul a mers foarte încet şi nu mai puţin plăcut. Nu a putut fi dată în folosinţă decât în primăvara lui 1946, dar întrucât i se pusese acoperişul până în 29 octombrie — ziua de naştere a mamei mele — m-am folosit de această ocazie pentru a o sfinţi. Acea zi a fost şi un bun prilej să-i invităm pe binefăcătorii noştri şi pe cei ce reprezentau autorităţile de care depindeam şi ne-a dat o şansă să le mulţumim şi să le arătăm ce tăcuserăm în decurs de un an şi ce planuri de viitor mai aveam. A fost o zi foarte reuşită, care i-a făcut pe cei care ne-au ajutat să simtă că totul meritase efortul şi că spitalul era un proiect reuşit la care puteau fi mândri că aju-taseră. De asemenea, unii care fuseseră până atunci mai reţinuţi au fost stimulaţi să-şi ofere

serviciile când au văzut ce am reuşit să facem.

Pentru oricine a pus vreodată pe picioare un proiect de orice mărime, ar fi de prisos să amintesc că au existat multe dificultăţi în încercările de a-i convinge pe oameni să lucreze împreună, dar această etalare a ceea ce îndeplinisem ne-a ajutat mult în această direcţie. Avusesem unele dificultăţi cu Crucea Roşie — lucru pe care l-am regretat nespus. Mă bucuram că aceste dificultăţi au dispărut, şi de atunci înainte am colaborat în toate momentele mai importante. Aceasta se întâmpla cu puţin timp înainte ca organizaţia Crucii Roşii să fie atacată de comunişti într-un mod cât se poate de ticălos — dar despre asta voi vorbi mai târziu. Pe lângă reînnoirea şi cimentarea unor vechi relaţii de prietenie, sărbătorirea i-a inspirat pe cei de la administraţia armatei să îmi cedeze o spălătorie mecanică care era în plus şi urma să fie luată în curând de către ruşi dacă nu era instalată undeva. S-a hotărât să fie amplasată într-una din vechile barăci-depozit pe care mi le dăduse generalul Tătăranu la început, dar nici acest proiect nu a fost finalizat decât în primăvară.

Odată cu seceta care a început în 1945, şi care avea să dureze trei ani, a venit şi o epidemie cumplită de febră tifoidă, urmată la scurt timp de tifos, difterie şi alte flageluri de acest fel. Bran nu era imun, dar am făcut tot ce am putut ca să combatem infecţiile şi am avut atâta succes încât ministerul a hotărât să pună şi spitalul civil local sub administraţia mea, ca să fie folosit ca spital de boli contagioase subvenţionat de el. A fost renovat şi gata de folosire până în toamna lui 1946. Puteţi să vă daţi seama din aceste puţine întâmplări, care fac parte dintr-o poveste destul de lungă în sine, că spitalul s-a format din pură necesitate şi din încrederea crescândă a oamenilor şi a autorităţilor în seriozitatea şi onestitatea muncii pe care o făceam.

Curând a început să se intereseze de noi cei de la Crucea Roşie americană şi pot să spun că au fost foarte generoşi. Colonelul Sigerist ne-a făcut o vizită, cu rezultate benefice pentru noi, iar prin mult iubitul şi admiratul meu verişor, contele Bemadotte, şeful Crucii Roşii suedeze, şi această organizaţie ne-a trimis ajutoare considerabile. Crucea Roşie elveţiană ne-a trimis lapte condensat, iar cei de la American Catholic War Relief au fost de asemenea foarte generoşi. După cum am spus, o parte din ceea ce aveam foloseam ca să-i ajut pe cei care nu puteau primi oficial nici un ajutor. Asta este o altă poveste, dar nu vă pot relata decât unele fapte, pentru că trebuie să îi protejez pe cei care sunt încă sub ocupaţia ruşilor.

Pot să vă dau aici un exemplu din acele activităţi ale mele care nu făceau parte dintre activităţile obişnuite ale spitalului. Le ajutasem pe cele de la Y.W.C.A cu tabăra lor din Bran şi am mai ajutat şi cu o tabără paralelă condusă de foste secretare de la Y.W.C.A. şi adăpostită în clădirea şcolii şi în casele învecinate care erau disponibile. Această a doua tabără era pentru fetele refugiate din Basarabia, eleve de liceu şi studente la universitate. Curând a fot nevoie de mult sprijin financiar şi moral căci rareori am mai văzut asemenea sărăcie şi mizerie. Aproape toate aceste fete erau orfane care ştiau că părinţii lor fuseseră ucişi — de multe ori chiar sub ochii lor — sau care îşi văzuseră părinţii deportaţi în timpul anexării Basarabiei în 1941. Iniţial fuseseră sub protecţia Ministerului Educaţiei şi Ministerului Muncii şi studiau cu burse, dar acum erau într-un pericol continuu de a fi revendicate de către ruşi ca cetăţene sovietice şi „repatriate" — în lagăre de muncă sau mai rău. Cel mult puteam spera pentru ele să fie uitate de autorităţi cât mai mult timp posibil, aşa că niciodată nu îndrăzneam să insis-

tăm prea mult pentru un ajutor oficial pentru ele, ci trebuia să avem grijă de ele în particular şi, pe cât se putea, în mod discret.

Când le-am instalat în tabără am observat că puţine din ele aveau lenjerie de schimb, iar unele nu aveau defel. în Statele Unite, în care necesităţilor de toaletă intimă li se face atâta reclamă, poate ar trebui să menţionez foarte direct că este greu pentru cei care niciodată nu au suferit ca refugiaţi sau fugari, sau nu au lucrat niciodată ca să ajute astfel de oameni, să-şi imagineze disconfortul fizic pe care erau nevoite să-l îndure aceste fete. Aveau un pieptene la zece fete; periuţele de dinţi, prosoapele şi bureţii de baie erau articole de lux de mult uitate, iar pentru ciclul lunar nu puteau folosi decât ziare pe post de tampoane. Acestea sunt câteva din micile probleme care se adăugau la mizeriile existenţei pentru cei a căror casă era lagărul de concentrare, lagărul de muncă sau lagărul de refugiaţi. Fetelor le lipseau pantofii şi ciorapii, multe nu aveau haine suficiente pentru vremea rece, iar cel mai mult le lipsea dragostea şi mângierea sentimentului că cineva avea grijă de ele.

Conducătoarea taberei era una din cele mai iubitoare, înţelegătoare, şi totuşi energice, eficiente şi generoase femei pe care le-am cunoscut. Era o prietenă veche de-a mea; îmi făcusem ucenicia sub îndrumarea ei pe când eram încă foarte tânără, ca şi cercetaşă. Am făcut tot ce mi-a stat în putinţă pentru ele, făcând rost de provizii, haine şi asistenţă medicală de la spital, dând ce puteam din propriile mele provizii şi cerând una sau alta în jurul meu sau îndemnân- du-i pe alţii să procedeze la fel. Am făcut tot ce am putut să le dăm şi hrană spirituală, organizând prelegeri sau discuţii de grup, având ca invitaţi clerici şi laici. Ne întâlneam la mine în grădină de două

ori pe săptămână pentru acest fel de lucruri, atunci când vremea ne permitea, şi de multe ori ni se alătura câte un vizitator în vacanţă, rătăcit pe acolo, ceea ce făcea şi mai plăcute întâlnirile noastre. Cu toate astea, exista mereu gândul că tot ce făceam pentru aceste fete, care îşi pierduseră părinţii şi casa, ţara şi viitorul, erau doar lucruri mărunte chiar şi atunci când ne străduiam să le ajutăm cu tot ce ne stătea în putinţă.

Eu nu eram întotdeauna prezentă la întâlnirile lor pentru că aveam programul meu la spital, care devenea tot mai riguros pe măsură ce avansam în cunoaşterea şi înţelegerea medicinei. Pe lângă asta, de multe ori trebuia să mă reped la Bucureşti ca să răspund câte unui apel de ajutor, căci multe cereri de tot felul îşi găseau drum spre mine, pe măsură ce oamenii îşi dădeau seama că puteam să mă fac auzită de către cei din guvern. Poate că lucrul cel mai greu de îndurat era critica celor care mă acuzau cu înverşunare pentru aceste contacte şi spuneau — mai mult altora decât mie, bineînţeles — că ar fi fost mult mai „potrivit" să mă fi ţinut deoparte, în mândră demnitate, şi să-i fi ignorat pe intruşii comunişti! Acestora puteam doar să le răspund că aş fi acordat mai multă importanţă criticilor lor dacă nu ar fi alergat chiar ei la mine, de îndată ce se loveau de prima dificultate, să mă roage să-i ajut să primească veşti de la cei dragi sau să încerc să le scot vreun membru al familiei din închisoare sau din lagăr. In ziua în care nimeni nu o să-mi mai ceară ajutorul, am spus odată cu amărăciune, o să am şi timp să mă ţin deoparte cu demnitate — dar ziua aceea nu a venit niciodată.

Am avut cerinţe din cele mai curioase şi mai neaşteptate. Cele mai obişnuite erau, desigur, să descopăr unde erau închişi câte unii, să duc

mâncare sau medicamente cuiva în lagăr sau în închisoare, sau să scot pe cineva din necazul pe care-l avea cu poliţia cea mereu vigilentă, dar mai erau şi altele. Să opresc distrugerea a hectare întregi de câmpuri de orez, pentru care a fost închisă apa doar ca să i se facă şicane proprietarului pentru că fusese general; să primesc pe cineva în spital; să ajut să dispară vreun bucovinean sau basarabean care se găsea pe punctul de a fi repatriat; să salvez vreun depozit de alimente sau îmbrăcăminte care aparţinea de câte o instituţie, ca să nu fie confiscat de către partid; să aranjez transportul unor provizii, şi tot aşa, la nesfârşit.

Poate că ar trebui să vă dau ca exemplu aici un incident de acest fel care s-a întâmplat în vara următoare, când deja mă obişnuisem cu tot felul de cerinţe şi învăţasem diverse modalităţi de a mă „descurca" într-o situaţie sau alta. Era absolut împotriva strategiei ruşilor, după cum vă puteţi da seama, să fie de acord cu trimiterea ajutoarelor de orice fel în România. Asemenea acţiuni nu numai că atrageau atenţia străinilor asupra stării de mizerie în care se găsea ţara, dar i-ar fi făcut pe români să simtă că aveau prieteni „afară", doritori să-i ajute, şi ruşii nu s-ar fi împăcat niciodată cu această situaţie! Până în 1946 un întreg şir de dificultăţi din ce în ce mai mari au fost puse în calea organizaţiilor străine care încercau să ajute organizaţiile româneşti, şi în calea eforturilor individuale de a ajuta persoanele individuale de aici, prin punerea unor taxe enorme, descurajante pe pachetele cu mâncare şi îmbrăcăminte, inclusiv pachetele CARE[§§] trimise din străinătate în

§§ *Cooperative American Relief Everywhere* — organizaţie particulară de colectare de fonduri şi bunuri în scopul trimiterii lor în alte ţări, ca ajutor *(n. t.).*

România. întrucât nimeni nu-şi putea permite să plătească taxele, nimeni nu putea să beneficieze de aceste ajutoare şi până la urmă organizaţia CARE şi-a închis pur şi simplu depozitele din România.

într-o zi mi-au cerut ajutor adventiştii români de ziua a şaptea. Membrii Bisericii lor din Statele Unite au adunat şi au trimis şapte vagoane pline de haine vechi, şi aceste vagoane sosiseră acum în depozitele de marfă din Bucureşti. Oricum, taxele puse pe ele erau cu mult mai mari decât valorau hainele în sine, dar depăşeau cu mult suma pe care îşi putea permite Biserica să o plătească. Nu puteam eu încerca să obţin o anulare a taxelor, întrucât, oricum, nici una din haine nu era nouă şi toate fuseseră trimise în scopuri caritabile? Mi-am dat seama că ar fi fost o încercare disperată, dat fiind că toate astea erau bine cunoscute de comunişti. Mi-a trecut însă prin cap o idee. Am transmis grupului de la Biserică să-mi facă mie personal cadou cele şapte vagoane de îmbrăcăminte! întrucât membrii familiei regale erau încă privilegiaţi să primească daruri fără a plăti taxe, m-am gândit că dacă ne mişcăm repede planul acesta ar putea avea succes.

Şi bineînţeles că toată lumea s-a mişcat repede. Membrii Bisericii au făcut aranjamentele necesare ca eu să primesc „în dar" hainele; am avut permisiunea reginei ca vagoanele să fie mutate în staţia privată, între zidurile palatului; în mai puţin de o săptămână, folosind toate felurile de transport care se puteau imagina şi, desigur, un mare număr de braţe puternice, membrii Bisericii au descărcat vagoanele în palat, şi apoi au luat hainele şi le-au distribuit repede şi eficient. Ca să-mi arate recunoştinţa lor mi-au dat şi mie din haine ca să distribui la spital, lucru pentru care am fost

profund recunoscătoare. Şi ca să le dau comuniştilor măcar atâta credit, pot să spun că niciodată nu am suferit de pe urma acestei evaziuni. De fapt ministrul sănătăţii chiar s-a distrat atunci când mi-a spus, la următoarea întâlnire:

— Ei bine! De data asta chiar ne-aţi păcălit!

Oricum, nu prea era nimic distractiv în cele mai multe din aceste cereri de ajutor, şi exista întotdeauna un anume pericol în încercările mele de a rezolva aceste probleme, după cum mă avertizau mereu chiar şi comuniştii. Suportam greu să fiu criticată pentru ce făceam pe vremea aceea, dar măcar am fost ferită de orice posibilitate de a mă simţi mândră sau mulţumită de mine însămi! în schimb eram obligată continuu să-mi reexaminez motivele şi să hotărăsc dacă acţionam sau nu în conformitate cu principiile mele cele mai preţioase — ceea ce făcea ca totul să fie şi mai greu.

După ce am plecat din România, în 1948, şi începusem să simt că mă aflu la capătul puterilor, îmi amintesc cum am fost provocată într-o manieră cam condescendentă de către o persoană care mă implorase şi insistase ea însăşi să-mi folosesc relaţiile într-o chestiune importantă. Cu ce mă alesesem din toate până la urmă? voia să ştie acum această persoană. Nu mă găseam în aceeaşi poziţie ca toţi ceilalţi?; nu eram o exilată, condamnată ca şi „duşman al statului" la pierderea cetăţeniei şi a avutului? Am putut doar să-i amintesc de o discuţie pe care o avusesem cu ea când încă eram acasă, discuţie în care îmi atrăsese oarecum cu mai multă amabilitate atenţia asupra riscului la care mă expuneam.

— Aminteşte-ţi ce am vorbit atunci, i-am zis eu. Aş spune acelaşi lucru şi dacă ar fi să o iau de la capăt: „Puţină speranţă ne-a rămas nouă, tuturor, şi sfârşitul se apropie, orice aş face.

Activitatea mea nu are nici o importanţă din perspectiva *acelui* rezultat final. Totuşi, în viaţa de zi cu zi, are importanţă, căci fiecare zi în care pot să ajut pe cineva să iasă din închisoare, să îi fac pe cei care sunt în închisori să-şi păstreze încrederea este o zi câştigată într-o ultimă evaluare. O lovitură din partea noastră poate să încurajeze pe altcineva să încerce o altă lovitură; şi un asemenea lanţ de mici eforturi poate să afecteze în final structuri mai mari. Prin urmare, dacă tot sunt pe cale să îmi pierd capul, măcar atâta timp cât încă îmi mai stă pe umeri mi-l voi folosi cât voi putea de bine!"

Ei bine, capul îmi este încă, în mod miraculos, tot pe umeri şi încă mi-l folosesc pentru a servi aceeaşi cauză şi ca să lupt pentru aceeaşi libertate.

Mai trebuie să vă spun cât de obosită eram de multe ori? Cât de grea îmi era inima şi cât de epuizată şi descurajată ajungeam? Deseori nu mai reuşeam să dorm deloc — stare care a devenit destul de gravă pentru o perioadă — după ce am fost obligată să părăsesc România. Mi se părea că înaintea ochilor mei se află încontinuu toată suferinţa — şi fizică, şi mentală — la care fusesem martoră în ziua aceea. Şi mai era şi durerea pe care o simţeam pentru cei pe care nu fusesem în stare să-i ajut; ale căror suferinţe nu putusem să le uşurez în ziua aceea. Tot timpul îmi venea în cap gândul la torturile pe care numeroşi oameni, din care pe mulţi îi cunoşteam personal, le îndurau în lagăre; pedepsele, foametea, setea, frigul sau arşiţa. Presiunea continuă la care erau supuşi în acest fel cei din familiile lor şi prietenii lor, pentru a-i face să ajungă la capătul puterilor — toate acestea mă chinuiau la nesfârşit, chiar dacă până la urmă mi-am dat seama că asta mă putea face să îmi pierd şi eu puterile.

Sunt atâtea cazuri pe care nu o să le pot uita

niciodată, care pentru voi poate sunt doar poveşti, dar pentru mine sunt amintiri vii de came şi sânge, minţi şi inimi crucificate. Bineînţeles, nu pot să vă povestesc despre multe din eforturile mele încununate de succes, căci dacă aş face asta aş pune în pericol mulţi oameni care încă se află în România. Este mai puţin primejdios să vă povestesc despre eşecurile mele! De exemplu, am cunoscut o tânără fermecătoare, care studia medicina şi care a făcut o boală ce i-a afectat ambii plămâni. Mama şi tatăl său care o adorau şi prietenii ei au ţinut-o în viaţă timp de treizeci şi cinci de zile făcându-i respiraţie artificială, fără să se oprească un singur moment, până când i-a fost trimis un plămân artificial din partea Misiunii Americane. Un cadou de la Cucea Roşie, trimis de peste ocean! Când a sosit acest preţios instrument, toate speranţele au înflorit din nou, şi fata a început să dea semne clare de însănătoşire.

Chiar atunci comuniştii au descoperit că tatăl ei fusese consilier tehnic în guvernul Antonescu timp de trei luni, deci era un criminal. L-au arestat sub ochii fiicei sale suferinde, l-au dus în închisoare, şi a fost condamnat la muncă silnică. Casa familiei putea fi acum confiscată în orice moment; modestul lor venit era de asemenea în primejdie. O mătuşă de-a fetei a venit la mine la Bran, ca să îmi ceară să îi ajut. De îndată ce am putut am plecat să le vizitez pe biata fată şi pe mama ei. Era prima dată când vedeam un plămân artificial. Era o situaţie tristă chiar şi fără tragedia petrecută cu tatăl şi confiscarea care plana asupra familiei. Le-am spus toate lucrurile încurajatoare şi pline de speranţă la care m-am putut gândi, în timp ce îmi frământam mintea ca să văd cum îi puteam ajuta.

I-am invitat pe domnul şi doamna Bodnăraş la

masă — acum puteau să mă vadă pe faţă din când în când, întrucât se pare că Ana Pauker le dăduse această permisiune. Aveam o fotografie a fetei care se găsea, ca din întâmplare, pe masă şi în cele din urmă privirea lui Bodnăraş s-a oprit şi asupra ei. I-am spus trista poveste a bolii ei fără să spun cine era, sau ce se întâmplase cu tatăl ei, şi astfel i-am trezit imediat simpatia pentru ea:

— Bine, dar unei asemenea mame ar trebui să i se ridice un monument! a spus el.

— Cel mai bun omagiu ce i s-ar putea aduce ar fi ca soţul ei să fie lăsat să ia şi el parte la îngrijirea copilului, am răspuns eu.

— Adică cum? a întrebat el repede.

Când i-am explicat, s-a necăjit şi a părut îngrijorat.

— Asta nu e deloc uşor, a obiectat el, dar am insistat să încerce.

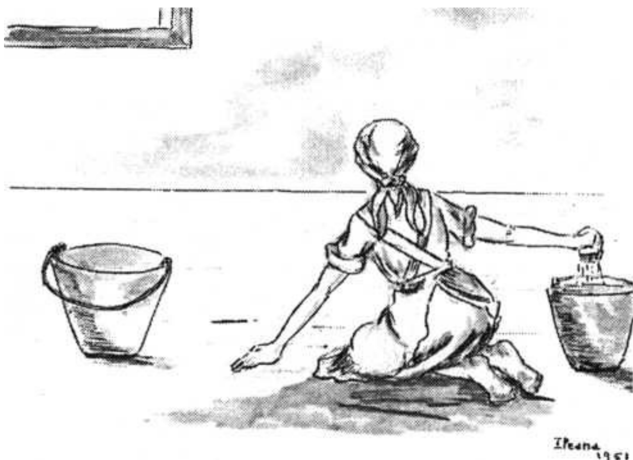
Totuşi, după săptămâni de efort, şi chiar după ce am luat-o pe doamna Bodnăraş, cu un nume de împrumut, să o vadă ea însăşi pe fată, nu am putut obţine nimic în afară de asigurarea că familiei i se va permite să-şi păstreze casa şi banii. Până la urmă fata a făcut gripă şi a fost clar că nu va putea trăi. Toată lumea — regele, şeful Misiunii Americane, generalul Schuyler, care făcuse primele aranjamente pentru plămânul artificial — toţi au făcut presiuni ca nefericitului tată să i se permită să vină să-şi vadă fiica înainte să se sfârşească, dar totul a fost zadarnic. Copila a murit chemându-l în van pe tatăl ei. Crima acestui om a fost că îşi servise ţara într-o funcţie minoră, atunci când fusese chemat de şefii statului. Singura concesie care i-a fost făcută a fost permisiunea să vină la înmormântare cu o gardă numeroasă şi să ţină câteva momente mâna soţiei sale, fără nici o

vorbă.

Nu am fost la acea tragică înmormântare şi nici nu am mai vizitat casa aceea vreodată. Pierdusem, şi nu puteam suporta să ajung faţă în faţă cu acea mamă căreia i se luase tot ce avea. Acum deseori îmi reproşez lipsa mea de curaj.

A mai fost o situaţie în care nu am avut curajul să anunţ veştile rele. O personalitate binecunoscută a venit să îmi ceară să îl găsesc pe fiul său, care fusese ofiţer ataşat unei misiuni străine pentru că studiase în acea ţară. într-o zi acest tânăr dispăruse fără urmă. M-am folosit de toate sursele pe care le ştiam şi am descoperit că nu era nici un dubiu că fusese dus în Rusia. Ştiam că în acest caz nu se putea face nimic şi m-am gândit că poate era mai bine pentru părinţi să continue să spere şi să creadă că nu încercasem destul să îl găsesc sau că nu putusem să aflu nimic mai degrabă decât să afle teribilul adevăr. Dar oare aveam eu atunci dreptate?

Astfel de cazuri alungau somnul; sau informaţia — care fusese scăpată „din greşeală" — că în acea noapte o persoană era torturată pentru a o face să vorbească. Bineînţeles, aceste veşti care aparent erau „scăpate din greşeală" făceau parte din sistemul terorii şi mai târziu oamenii puteau să verifice că asemenea aparente „scăpări" erau adevărate. Atunci fiecare astfel de zvon se adăuga disperării celor care pentru moment se aflau, fizic, în libertate. însăşi victima, dacă se întorcea în viaţă, nu vorbea niciodată de tratamentul la care a fost supusă. Doar corpul său — văzut în secret, într-un spital — sau expresia sa mortificată stă mărturie pentru adevăr. Astfel se răspândeşte frica, în timp ce cauza ei este negată „oficial" şi de către autorităţi, şi de către victime.

DOUĂZECI ŞI TREI

În vara anului 1945 situaţia politică în România a ajuns la un alt punct culminant, care, pentru un timp, ne-a făcut să sperăm că am putea primi ajutor de la ceilalţi doi Aliaţi. Marea Britanie şi Statele Unite refuzaseră să recunoască guvernul Groza, impus de comunişti, care îşi începuse activitatea în 6 martie. Conferinţa de Ia Potsdam, de la sfârşitul lui iulie şi începutul lui august, reclama, printre altele, „un guvern democratic recunoscut" în România, şi puţin după aceea preşedintele Truman, vorbind la „Vocea Americii", a reafirmat acest lucru, adăugând că „România, Bulgaria şi Ungaria... nu trebuie să fie sfere de influenţă ale nici unei puteri". în ziua următoare ministrul de externe al Angliei, domnul Bevin, a susţinut această idee, afirmând că el nu crede că guvernul din România reprezenta o majoritate în ţară; că „un fel de totalitarism era înlocuit cu un altul".

După aceste recunoaşteri şi condamnări publice ale guvernului care le fusese impus

românilor, reprezentanţii Statelor Unite şi ai Marii Britanii în Comisia de Control a

Aliaţilor de la Bucureşti au transmis într-o notă regelui Mihai că guvernele lor refuzau să recunoască guvernul Groza; că nu puteau să restabilească relaţii diplomatice cu ei, nici să-i invite la Conferinţa de Pace de la Paris. Prin urmare regele Mihai a simţit că va avea sprijinul acestor două ţări în stabilirea unui guvern reprezentativ în România şi a cerut prim-ministrului Groza să demisioneze. Groza, după un apel la Rusia şi o promisiune din partea acesteia că îl va sprijini, a refuzat să demisioneze. Apoi a urmat o perioadă dificilă în care regele Mihai a refuzat să se întâlnească cu oricare din reprezentanţii guvernului a cărui demisie o ceruse, timp în care acelaşi guvern, ajutat de forţe ruseşti, continua să conducă treburile ţării. Actele fără semnătura regelui nu erau valabile din punct de vedere legal, dar curând ajunsese clar că cei care refuzau să accepte decretele şi documentele guvernului doar pentru că nu erau recunoscute legal puteau avea probleme serioase.

România se afla într-un impas, pe care Rusia l-a folosit în propriul ei avantaj. In schimbul sprijinului pe care Stalin îl acorda guvernului comunist Groza au fost făcute multe concesii în plus Rusiei şi astfel viitorul României a fost încărcat cu şi mai multe lanţuri de robie neputincioasă. Fără îndoială că este încă prea devreme pentru a cunoaşte strategiile Aliaţilor. Poate simţeau că Rusia va da înapoi în faţa simplei forţe a cuvintelor, căci în mod sigur nimeni în Anglia sau America nu se simţea prea entuziasmat în privinţa unui război cu Rusia ca urmare a faptelor comise de ei în Europa. Prea puţine ştia marele public din ambele ţări despre adevăratele scopuri ale Rusiei şi despre

zădărnicia strategiilor de „împăcare".

Au trecut şi august, septembrie şi octombrie. Românii aşteptau, credincioşi întru totul regelui lor, dar fără să poată lua în nici un fel în mână mersul lucrurilor. Armata română aştepta şi ea, loială şefului lor regal, dar neajutorată în faţa forţelor ruseşti, bine înarmate şi conduse cu cruzime, care le ocupau ţara.

în 8 noiembrie era ziua onomastică a regelui Mihai, ziua sa de naştere fiind sărbătorită tot atunci. De obicei nu erau organizate pentru această ocazie mari festivităţi, dar oamenii se duceau să-şi semneze numele în registrul vizitatorilor de la palat, şi se cânta un Te Deum la Patriarhie — biserica în care slujeşte patriarhul, capul Bisericii ortodoxe române. în anul acela guvernul a descurajat orice sărbătorire a evenimentului, dar ocazia unei demonstraţii publice de loialitate nu a fost ocolită. Deşi regele se afla la Sinaia, oamenii s-au îndreptat spre palatul din Bucureşti în valuri, ducând cu ei steaguri şi cântând imnul naţional; bărbaţi şi femei, bătrâni şi copii s-au înghesuit în piaţă. Camioanele ruseşti, pline de soldaţi înarmaţi, au venit să împrăştie mulţimea. Oamenii, sfidând gloanţele, prin simpla forţă a braţelor lor, au răsturnat camioanele şi le-au dat foc. Au fost aduse forţe şi mai mari, şi sute de oameni au fost efectiv bătuţi cu sălbăticie şi târâţi în arest înainte ca mulţimea să poată fi împrăştiată. Cred că puţine popoare s-au lăsat vreodată împuşcate ca să-i ureze regelui lor la mulţi ani!

A fost o demonstraţie emoţionantă, dar tot atât de inofensivă ca şi un om care ar ataca un tanc ajutându-se doar de propriii săi pumni. Comuniştii au încercat să o minimalizeze, anunţând că „fasciştii şi capitaliştii" au împuşcat şi omorât „muncitorii săraci, neînarmaţi". Ei au adunat cât mai multe din corpurile morţilor, luându-le de la familiile îndurerate, care

protestau, şi au aranjat o înmormântare nemaipomenită pentru aceste „victime" ale „fasciştilor" — procesiune funerară ce nu i-a păcălit decât pe cei din afara graniţelor care au citit şi au crezut ştirile apărute în ziare. A fost săpat un mormânt comun, special, într-unul din marile parcuri publice, care era menit să urmeze linia partidului. La origine era Parcul Jianu, numit astfel după un erou naţional, dar sub regimul comunist a fost rebotezat „Parcul Tito". De la căderea în dizgraţie a lui Tito am auzit că i-a fost schimbat din nou numele, şi acum se numeşte „Parcul Stalin".

După această demonstraţie de loialitate către rege, România a fost supusă unei presiuni din ce în ce mai mari din partea Rusiei şi a guvernului comunist impus de ruşi. In sfârşit, la Conferinţa Aliaţilor de la Moscova din decembrie, regele a fost sfătuit să accepte un „compromis", care s-ar putea traduce, în mare, prin adăugarea în guvernul Groza a câte unui ministru fără portoliu din fiecare din celelalte două partide politice. întrucât aceste două partide reprezentau de fapt marea majoritate a poporului român şi întrucât poziţia celor doi miniştri în guvern era doar nominală, acest compromis l-a forţat pe rege să accepte o situaţie pe care înainte o repudiase. Fără marea dragoste şi respectul pe care poporul le avea pentru regele său, în aceste împrejurări prestigiul său ar fi suferit serios. Aşa cum era în acel moment situaţia, această acţiune servea la discreditarea celorlalţi doi Aliaţi în opinia românilor, căci era clar că ei nu se vor opune serios acţiunilor ruşilor.

Lipsa totală de putere a acestor doi miniştri adăugaţi ulterior am constatat-o mai târziu, când am fost chemată în ajutor de către Partidul Naţional Ţărănesc — unul din cele două partide astfel „reprezentate". Spre marea mea bucurie am reuşit să îl ajut pe unul din nepoţii favoriţi ai

domnului Maniu, intervenind printr-o cunoştinţă pe care nu este cazul să o invoc acum. Aceasta s-a folosit de numele meu şi s-a dus drept la ruşi. A fost singura dată când am fost de acord cu o astfel de procedură, dar circumstanţele erau deosebite şi sunt bucuroasă că a fost un efort care s-a soldat cu succes.

în timpul aceleiaşi toamne a anului 1945 am avut din nou probleme mari legate de şcolile copiilor. Cei trei copii mai mari aveau nevoie de o pregătire mai avansată decât cea pe care o puteau primi în şcoala din sat. Maicile catolice de la Sfânta Maria din Bucureşti s-au oferit să le ia la ele pe Minola şi pe Alexandra. De mulţi ani conduceau una dintre cele mai bune licee pentru fete din ţară, iar familia mea avea o legătură apropiată cu ele din cauză că regele Carol I, fratele bunicului meu, le ajutase să îşi înfiinţeze comunitatea. Am fost profund emoţionată de oferta lor şi am acceptat-o fără să mai întreb pe altcineva. Din fericire, această situaţie nu a creat încurcături nimănui.

Problema şcolii, însă, nu a fost rezolvată tot atât de uşor şi pentru Ştefan. îşi trecuse examenele pe anul precedent cu succes, dar fără îndoială că primea o educaţie insuficientă datorită instruirii neoficiale şi neregulate, care fusese cel mai bun lucru pe care îl putusem aranja pentru el cu un an înainte. La Predeal, în munţii de deasupra noastră, se găsea o şcoală militară faimoasă, în care se primea de departe cea mai bună şi mai democratică educaţie din ţară, şcoala care fusese fondată de Nicolae Filipescu pe când era ministru de război, sub domnia fratelui bunicului meu. Scopul esenţial al şcolii era să instruiască băieţi de ţărani cu capacităţi deosebite pentru a deveni ofiţeri, dar exista şi un mic număr de locuri pentru băieţi din alte clase sociale. Am întrebat un fost aghiotant care era acum în Consiliul de ad-

ministraţie dacă se putea cumva să îl ia pe Ştefan în şcoală, şi el mi-a promis că va vedea ce se poate face.

Mare mi-a fost bucuria atunci când mi-a spus că totul fusese aranjat şi că, dacă Ştefan îşi putea trece examenele de acolo, nu vedea nici un motiv pentru care să nu poată fi înscris. Mi-am dat seama că toată această chestiune era foarte delicată, căci încă se presupunea că eu nu am nici un fel de contact şi nu comunic în nici un fel cu regele. Am simţit că este mai bine să nu îl contactez personal nici pe ministrul de război, de care depindea şcoala, din cauza situaţiei politice echivoce care exista încă din 6 martie, când ne fusese impus guvernul comunist. Ne găseam pe vremea aceea cam la începutul perioadei de câteva luni în care regele ignora guvernul, iar guvernul, sprijinit de Rusia, îl ignora pe rege; dar nu îmi dădeam câtuşi de puţin seama care era de fapt situaţia reală. Odată ce descoperisem că dacă întrebam prea multe ajungeam să primesc doar răspunsuri negative, pentru că toţi se temeau să-şi asume vreo responsabilitate, am hotărât să nu mai pun întrebări deloc, ci doar să accept declaraţia consilierului aşa cum era. Ştefan a plecat la Predeal însoţit de Bittermann, din cauză că eu eram bolnavă, în pat, lucru care s-a dovedit ulterior un mare noroc pentru mine.

Ştefan a fost primit de însuşi Vasiliu Răşcanu, care era acum ministru de război, şi s-a făcut mare agitaţie cu venirea lui acolo, ceea ce nu ne doream deloc, bineînţeles, iar acest lucru m-a pus pe mine în situaţia falsă de a mă fi arătat în relaţii bune cu guvernul discreditat în ochii lui Mihai, care nu era numai nepotul meu, ci şi regele meu. încă nu am înţeles în ce intrasem, nici chiar când am auzit de primirea oficială. Când am aflat că Răşcanu a anunţat că regele îşi dăduse consimţământul ca Ştefan să fie înscris

la şcoală, am fost încântată şi i-am scris imediat lui Mihai, ca să-i mulţumesc. Atunci s-a văzut că Mihai nu ştia nimic de toate astea şi era foarte furios pentru felul în care această situaţie fusese folosită ca o armă politică. Mi s-a ordonat să-l retrag pe Ştefan de la şcoală.

Simţeam că această decizie era şi necinstită, şi nu prea înţeleaptă. Acţionasem într-o manieră firească şi nu era nici vina mea, nici a lui Ştefan că alţii se folosiseră de cerinţa mea inofensivă ca de o minge de fotbal. Mi se păruse de la bun început mare nedreptate ca nepotului regelui Fer- dinand şi al reginei Maria să i se refuze posibilitatea de a învăţa în ţara lor, şi simţeam că şi numai propria mea muncă merita favoarea de a li se permite copiilor mei să meargă la şcoală în ţară. Am plecat la Bucureşti ca să încerc să-l văd pe rege, dar mi s-a comunicat că era imposibil să fiu primită. Prietenul pe care mi-l făcusem cu un an în urmă, generalul Aldea, care încă mai avea acces la rege, a pledat cauza mea; dar — politica fiind tot politică — i s-a spus că, din nefericire, mă situasem pe o poziţie greşită şi dacă asta se întâmplase din ignoranţă sau nu, tot nu mai avea importanţă. Ştefan trebuia să părăsească şcoala în care de la început se simţise bine, ca acasă. Am fost informată că în următorul weekend trebuia să-l iau de acolo.

Am sperat şi m-am rugat să intervină ceva, dar săptămâna a trecut fără evenimente. Vineri seara m-am mai rugat o dată, cu disperare, şi apoi m-am culcat, dar nu am adormit mult timp. într-un sfârşit mi-am spus „Facă-se voia Ta. Dacă este bine ca Ştefan să rămână acolo, atunci să rămână. Dacă nu, atunci va trebui să plece." Deodată m-am simţit liniştită şi am adormit. Sâmbătă dimineaţa m-am trezit pe o ninsoare teribilă, neaşteptat de timpurie pentru luna în care eram. Troienele erau înalte până la brâu;

nu puteau fi scoase nici săniile. Pentru mine răspunsul era clar. Ştefan nu putea veni acasă. Am simţit că avusesem parte de un miracol.

M-am folosit de răgazul pe care mi-l dădea zăpada pentru ca să insist cu mai mult curaj şi mai multă putere să fiu primită la rege. Până la urmă el a acceptat, dar nu am putut să-l văd decât cu puţin înaintea Crăciunului, pentru că în continuare nu se putea circula. Şi chiar şi atunci a fost o aventură drumul spre Bucureşti, iar Ştefan a trebuit să vină acasă de la şcoală pe schiuri. Era o mare bucurie să-i văd pe Sitta şi pe Mihai din nou şi să simţim iarăşi, reciproc, căldura companiei celuilalt. Am vorbit despre toate, şi atunci am înţeles în ce poziţie teribilă fuseseră. Şi ei, la rândul lor, şi-au dat seama că, neavând posibilitatea să menţin legătura cu ei, nu ştiam de toate intrigile care se desfăşurau în jurul lor, sau de felul cum era deformată imaginea mea în faţa lor. Nu era prima acţiune a mea care fusese folosită în acest fel, dar până la urmă cei care doreau să ne separe, pentru interesele lor proprii, merseseră prea departe. îşi apăraseră propriile lor scopuri făcându-mă să mă simt suficient de disperată cât să insist să-l văd pe Mihai, şi astfel eram iarăşi împreună, aşa cum fuseserăm întotdeauna în mintea şi în sufletul nostru. Acum puteam să ne vedem aproape normal, ceea ce era o mare mulţumire pentru mine şi, în timp, am putut să le fiu de ajutor, spre marea mea bucurie.

Şi iama din 1945-1946 a adus noi probleme la spital. Epidemia de tifos pe care am menţionat-o a lovit din greu spitalul. M-am trezit cu aproape toţi membrii personalului doborâţi de tifos, inclusiv dr. Puşcariu şi Badillo. Cea mai mare problemă era să găsim pe cineva care să-i îngrijească, pentru că mai aveam doar două infirmiere valide, iar eu tocmai îmi reveneam după o operaţie uşoară şi după dificultăţile pe

care le avusesem în ce priveşte şcoala lui Ştefan. Din fericire Frâu Koller şi Gretl au putut să ne dea o mână de ajutor şi, întrucât nu toate infirmierele erau la fel de bolnave şi nu s-au îmbolnăvit deodată, ele puteau, într-o oarecare măsură, să se ajute unele pe altele. Spitalul militar mi-a trimis un doctor, o persoană amabilă, deşi nu cu prea multă experienţă. De asemenea, am refuzat să primim alţi pacienţi, ca să avem şansa să localizăm cauza epidemiei şi să dezinfectăm totul.

în ciuda tuturor greutăţilor, ne-am străduit să ţinem sărbătorile de Crăciun cum se cuvine, atât pentru familia noastră, cât şi pentru pacienţi. Ba chiar m-am îmbrăcat cât am putut de elegant, ceea ce a părut să placă tuturor foarte mult. De fapt, Badillo, care era cel mai grav bolnav dintre toţi, mi-a spus mai târziu că am fost singura imagine clară şi fericită pe care o avusese în acele zile. Dr. Puşcariu fusese dus la un spital din Braşov, căci el făcuse flebită Ia un picior. A trebuit să fac un drum la Bucureşti ca să obţin pentru el toate medicamentele necesare, o călătorie teribilă din cauza zăpezii, dar m-am întors la timp cu medicamentele. Atunci una dintre infirmierele din Bran — ca să nu fie mai prejos de doctor, după cum i-am spus noi! — a făcut flebită la un braţ, un caz rar, care ne-a produs multe griji câteva zile şi peste care tuturor ni s-a părut că a trecut ca prin miracol.

Când, în sfârşit, toată lumea a reuşit să se însănătoşească şi am putut reîncepe munca noastră, am fost mai mult decât mulţumită. Ultimul care avea să se întoarcă a fost dr. Puşcariu, dar am putut să-l aducem acasă la el pentru perioada convalescenţei. Medicul militar se întorsese la Braşov, astfel că eu şi Badillo ne străduiam să conduceam acum spitalul cât mai bine, vizitându-l pe şeful nostru zilnic ca să-i

spunem tot ce se întâmpla şi să-i cerem instrucţiuni. îmi amintesc de acele vizite cu multă plăcere. Ajunseserăm să-l cunoaştem bine şi eram încântaţi de spiritul şi inteligenţa sa. Badillo, fiind tânăr, a ajuns în curând să îl idolatrizeze şi astfel, mai târziu, când a descoperit că idolul său avea picioare de lut — cum deseori se întâmplă — durerea lui a fost foarte mare. Eu aveam ceva mai puţine iluzii în ce-i priveşte pe oameni, totuşi mă bucuram şi eu de prezenţa acestui om inteligent şi am învăţat de la el multe lucruri.

în timpul convalescenţei doctorului Puşcariu a venit la noi o femeie în travaliu. Moaşa considera că era absolut imposibil ca femeia să nască natural, întrucât era foarte îngustă în şolduri şi nu prea tânără, şi apoi era la prima naştere. Trebuia să i se facă cezariană. Eu dădusem ajutor la o cezariană, dar Badillo doar urmărise una. Să îndrăznim să o facem? Apoi mi-am amintit că era o doctoriţă ginecolog care îşi petrecea vacanţa într-un sat din vale, nu departe de noi. Asta ne-a dat un sentiment de uşurare. Puteam s-o aducem la noi şi făcea *ea* operaţia.

Doctoriţa a venit cu plăcere şi ne-a dat sfaturi din plin tot drumul, de la casa ei până Ja spital. De fapt, până când am ajuns la spital ea reorganizase în capul ei întregul aşezământ, se instalase în el şi îl transformase într-o maternitate de prima mână, cu ea pe post de director. Când am menţionat că spitalul era deja organizat şi că avea un director, ea a dat la o parte toate explicaţiile ca şi cum nu erau câtuşi de puţin importante şi ne-a asigurat, foarte mulţumită de sine, că se afla în termeni foarte buni cu regimul din Bucureşti! Badillo şi cu mine ne-am uitat unul la altul, ne- ştiind dacă era cazul să ne indignăm sau să ne amuzăm. Odată

ajunşi în spital, doctoriţa noastră a consultat femeia în cauză şi, după examinări îndelungate, care arătau pline de importanţă, a anunţat că era necesară o cezariană. *Apoi* ne-a spus calmă că ea nu operase niciodată; Badillo trebuia să facă asta, ea va asista, iar eu puteam să ajut la instrumente. Din nou ne-am uitat, eu şi Badillo, zbârliţi, unul la celălalt, şi am aranjat chestiunea între noi. Ea putea să opereze cu numele, dar noi făceam de fapt toată treaba.

Ca să salveze aparenţele a fost de acord, dar şi-a continuat manevrele spălând şi pretinzând că asistă. Până la urmă m-a împiedicat atât de mult tot ordonându-mi ce să fac, spunându-mi cum să aranjez masa cu instrumente şi în general punându-ni-se mereu în cale şi enervându-ne, încât am făcut ceea ce rareori mi-am permis. M-am suit la înălţimea mea regală: am pus-o la locul ei cu fermitate; am dat-o cu blândeţe, dar hotărâtă, la o parte, şi ne-am pus pe treabă. Era reconfortant şi mă flata faptul că pacienta arăta deplină încredere în mine şi a luat anestezicul calmă. Badillo şi cu mine ne-am descurcat bine, copilul a fost adus pe lume cu bine, şi toate au decurs normal şi cu mama. Trebuie să vă mai spun că eram uşuraţi şi bucuroşi, şi mai eram şi mândri?

Doctoriţa a plecat ceva mai puţin mulţumită, dar nu a încetat niciodată să-şi folosească influenţa pe care o avea la Bucureşti ca să pună cumva mâna pe spital. Din fericire nu a reuşit. Mai neplăcut era faptul că se întâmpla să fie soţia unui om care fusese drăguţ cu noi şi nu doream să-i lezăm sentimentele. Cu oarecari emoţii am făcut vizita noastră zilnică la Puşcariu şi i-am spus de isprava noastră. Nu ne-a certat deloc, ba chiar ne-a lăudat pentru curaj şi iniţiativă şi ne-a spus că faptul că aveam un medic înregistrat oficial cu noi ne acoperea în faţa legii. Această experienţă mi-a dat mie şi lui

Badillo mai multă încredere în noi înşine şi Puşcariu a părut mulţumit că găsise doi învăţăcei buni. A propus ca mai târziu, în cursul anului, să încercăm să aranjăm o vizită la Universitatea din Cluj, ca să vedem clinicile de acolo. Desigur, aşteptam de mult asta. A fost o experienţă din cele mai interesante, dar acesta este unul din lucrurile care fac parte din altă poveste.

De îndată ce ne-a permis vremea, am reînceput lucrul la noua aripă. Nu era prea uşor. Domnul Malaxa plecase în Statele Unite, directorii fabricii se schimbau mereu, iar inginerii erau mult mai interesaţi de propriile lor profituri decât de spital. Această categorie de oameni a fost influenţată într-o măsură mai mare de regimul comunist decât muncitorii, care păreau că rămăseseră mai conştiincioşi şi mai săritori. Doar într-o singură împrejurare am avut probleme cu un muncitor, iar acela era un pacient de care eram sigură că fusese „lucrat" special ca să găsească hibe în spital, pentru a crea un pretext celor care voiau să îl ia în primire „pentru a servi interesele poporului"! Ca să fiu cinstită ar trebui să spun că cei care se pretau să facă asemenea lucruri, precum şi cei care erau influenţaţi de propaganda de partid erau nemulţumiţii şi incompetenţii, „plevuşcă", care fuseseră depăşiţi în profesiile lor pentru că erau mediocri şi acum căutau ocazia să-şi arate devotamentul faţă de regim, sperând să poată profita de pe urma lui. Păreau să simtă că în acest fel ei puteau „să îşi ia revanşa" faţă de o lume care nu îi răsplătise pentru incompetenţa lor. Autorităţile superioare nu ascultau niciodată plângerile lor în ce privea spitalul şi nu îi sprijineau în eforturile lor de a strica ceea ce făceam, dar nu era întotdeauna uşor să găsesc

timp să ne luptăm şi cu dificultăţile pe care le făceau câteodată să apară în programul nostru zilnic.

O asemenea întâmplare a avut loc atunci când construcţia se terminase şi nu mai erau de făcut decât zugrăvitul şi vopsitul. Inginerul care se ocupa de acestea a anunţat triumfător că nu era nici o sumă alocată curăţării care trebuia să fie făcută înainte de zugrăvire şi trebuia cumva să avem noi grijă de asta înainte de a se apuca el de treabă. Bineînţeles că nu aveam destui bani ca să mai plătim şi alţi oameni, aşa că am făcut apel la personalul meu să ajute la curăţarea clădirii în timpul liber. Toţi s-au oferit în mod voluntar, începând cu doctorii, şi ne-am distrat bine spălând pereţii şi râcâind podelele. Cântam, râdeam şi lucram într-una veseli, şi deodată cine vine, dacă nu inginerul nostru, ca să contemple, presupun, dezamăgirea şi frustrarea noastră. în aparenţă era cam surprins să ne audă cântecele vesele şi a întrebat cam incisiv unde eram *eu.*

— Acolo! a spus cineva, arătând spre coridorul în care, cu o rochie veche, suflecată, şi o basma roşie legată pe cap, stăteam în genunchi şi spălam pe jos.

— Cum, a spus el în bătaie de joc, aveam impresia că dumneavoastră conduceţi spitalul, nu spălaţi pe jos!

— Chiar? i-am răspuns eu. Ei bine, fac orice este necesar: spăl pe jos, operez, sau discut cu dumneavoastră în biroul meu, unde tocmai vă invit acum să veniţi!

Mi-am lăsat fusta în jos, am luat baticul de pe cap şi l-am condus în birou. El m-a urmat în tăcere şi am rezolvat problema noastră fără multă discuţie. La sfârşitul interviului s-a scuzat cam neconvingător.

— Da, i-am spus, aţi făcut o greşeală aici. Munca nu trebuie luată în râs niciodată, şi astăzi este extrem de imprudent să faci una ca asta.

în altă zi am avut o vizită din partea noului şef al asigurărilor sociale. Era un muncitor obişnuit, un comunist, dar mi se părea un om cinstit, care credea că putea face ceva pentru tovarăşii săi muncitori. în mod sigur ajunsese la mine după câteva pahare de vin şi folosea din plin jargonul partidului. M-a salutat nonşalant, a intrat, legănându-se nesigur, înaintea mea în birou şi s-a aşezat la biroul meu ca să-mi pună întrebări. Amuzată, în sinea mea, şi amintin- du-mi de „Căruţa cu mere" a lui Shaw, l-am întrebat dacă pot şi eu să mă aşez. Spre marea mea încântare mi-a răspuns imediat, exact ca şi personajul din piesă:

— O, lăsaţi deoparte formalităţile cu *minei*

A urmat o inspecţie a spitalului, în timpul căreia s-a putut vedea clar pe chipul lui cum îşi schimba concepţia despre cum trăia „regalitatea cea care suge sângele poporului". La sfârşit m-a luat de gulerul uniformei şi, scuturându-mă puternic înainte şi înapoi, plin de afecţiune, m-a asigurat că, în ciuda faptului că eram prinţesă, eram o persoană destul de cumsecade şi că munca pe care o făceam merita să fie sprijinită! De fapt omul era plin de bune intenţii, iar când era treaz era foarte rezonabil. Şi-a repetat vizitele de câteva ori şi am devenit prieteni buni. A simţit că eu urmăream ca oamenii muncii să primească înapoi sub formă de beneficii ceva mai mult din banii pe care-i plătiseră timp de ani de zile în asigurări obligatorii, şi într-adevăr asta urmăream. Ei nu primiseră niciodată sumele la care aveau dreptul. Ceea ce mi se plătea pentru îngrijirea lor acoperea efectiv doar hrana, nelăsând nimic pentru medicamente, îngrijire medicală, sau operaţii, după cum arătau clar actele, şi multe spitale nu puteau sau nu doreau să acopere toate acestea din alte fonduri, aşa

cum făceam eu. „Corupţia" din cadrul sistemul obligatoriu de asigurări sociale era unul din lucrurile despre care şi cel mai pornit anticomunist credea că va fi ameliorat de către acest partid, cu scopurile sale declarate de a-i ajuta pe muncitori. Bineînţeles că nu se făcea nimic de acest fel, şi abuzurile pur şi simplu creşteau în favoarea partidului şi a beneficiilor sale. Asta era descurajant pentru toată lumea, dar era şi nemaipomenit de frustrant pentru aceia care crezuseră sincer că în intenţiile comuniştilor ar exista, totuşi, ceva cinstit.

Bietul meu inspector devenea tot mai trist pe măsură ce-şi dădea seama de mersul lucrurilor şi îmi încredinţa mie multe detalii. Mi-a spus cum administraţia asigurărilor, în loc să fie simplificată astfel încât banii să ajungă direct la îngrijirea pacienţilor, devenea tot mai complicată. Tot mai mulţi „paraziţi" intrau pe fir.

— Nu se face nimic în avantajul săracilor sau al muncitorilor, a spus el trist. Nu pot înţelege: pur şi simplu nu pot! Şi doar atâta am aşteptat ziua asta!

îmi părea rău pentru el, dar era doar unul din marele număr de oameni — din care câţiva erau sus-puşi — care fuseseră duşi în eroare de scopurile Partidului Comunist. Cunosc câţiva din aceştia, care au fost literalmente dobo- râţi de această dezamăgire pe măsură ce trecea timpul şi a căror moarte s-a datorat pur şi simplu înţelegerii faptului că fuseseră înşelaţi pentru a-şi trăda ţara. Cât despre inspectorul nostru, întrucât era un om simplu şi nu înţelegea complicaţiile administraţiei, a fost în final înlăturat pe motiv de incompetenţă şi în locul lui a fost pusă o persoană mai puţin cinstită şi mai influenţabilă. Acest nou funcţionar era un bun contabil şi, deoarece fusese instalat în funcţia sa în mod ostentativ ca reprezentant al „poporului",

oamenii nu puteau protesta împotriva necinstei lui fără să li se spună:

— Dar voi înşivă l-aţi ales! El este reprezentantul vostru!

Aceasta este una din metodele comuniştilor de a aranja lucrurile după bunul lor plac. O instituţie este pusă în mâinile „poporului" însuşi. Apoi, pe măsură ce evenimentele dovedesc că ei, bineînţeles, nu pot să se descurce într-o funcţie complicată, pentru care nu sunt pregătiţi, în locul lor este pus un *adevărat* membru de partid, necinstit şi fără scrupule. Orice protest este un sabotaj împotriva statului, care este prezentat ca ceva ce exprimă voinţa „poporului" însuşi. în cele din urmă, spre absoluta lor uimire, muncitorii descoperă că au devenit sclavii a ceva ce li se spune că este propria lor voinţă şi nu mai ştiu cum să se mai descurce din toate astea. Când discuţi aceste lucruri cu cineva care se află „sus-pus" în comunism, îţi spune fără să clipească cum că „individul trebuie sacrificat intereselor societăţii". Ceea ce doream eu să ştiu şi nu am aflat niciodată este: *când* devine acest individ o parte a acelei societăţi care profită de toate sacrificiile sale? Căci dacă ar exista o perioadă clară de probă, sau ucenicie, după care ai putea să fii admis între cei tari şi să ai parte de câteva din acele mitice beneficii rezultate din acest sacrificiu, sunt sigură că oricine şi-ar părăsi casa fără întârziere, luând doar ceea ce poate duce în mână, sau chiar ar îngrămădi în ea necunoscuţi, sa- crificându-şi astfel intimitatea — ca să menţionez doar câteva feluri în care individul contribuie la „societate". Oricum, se pare că nu a existat niciodată vreun răspuns la întrebarea mea, după cum am spus.

In schimb, „intimitatea" este categorisită ca una din acele noţiuni „burgheze" pervertite, favorizate de „fascişti". în România cam pe vremea aceea sensul cuvântului „fascist"

începuse să fie lărgit în cel mai nepotrivit fel pentru a denota tot ceea ce nu era comunist. Am citit odată într-un articol referiri la „anglo-hitlerişti" şi „monarho-fascişti", printre alte lighioane stranii, toate menţionate în *Scânteia,* unul din ziarele comuniste de frunte. Asemenea fraze se presupunea că o să fie înghiţite urgent de cei credincioşi partidului, dar rezultatul dorit nu era întotdeaunua atins din cauză că românii tind să fie nemilos de critici faţă de tot ceea ce nu este impecabil din punct de vedere intelectual. Mai demult consideram „despicatul firului în patru" un element distructiv în mentalitatea românească. Cineva a spus odată, „România este singura ţară în care succesul nu are succes!" dar în acest moment o asemenea atitudine critică ne-a făcut un mare serviciu, căci această propagandă cu toptanul nu a avut atâta succes pe cât se aşteptau ruşii. în sinea lor oamenii nu erau întru totul impresionaţi, chiar dacă pe faţă trebuiau să se conformeze.

îmi amintesc cum, o dată, spitalul a fost vizitat de cei de la Apărarea Patriotică, una din asociaţiile comuniste principale. I-am găsit prin saloane, distribuind mici cadouri, şi întrucât eram ocupată şi nu am dat comentariilor lor prea multă atenţie, am făcut greşeala amuzantă să cred că erau de la Apărarea *Civilă.* Doar la sfârşit mi-am dat seama cine erau de fapt, când au spus că le-ar plăcea să vină din nou, cu o piesă şi cu cântece care să îi lumineze pe bieţii pacienţi cu *adevărul.* Le-am mulţumit politicos, dar le-am arătat că nu aveam efectiv spaţiu pentru o scenă şi altele asemenea şi am spus vag că poate vom putea aranja aşa ceva altă dată.

Câteva zile mai târziu, când am intrat dimineaţa în saloane, nu am fost salutată cu obişnuitul „Să trăiţi, domniţă!" în schimb, toţi cei care puteau să umble, o făceau într-un fel împiedicat şi ezitant, ca şi cum ar fi mers prin

ceaţă; iar pacienţii care stăteau în pat se frecau la ochi şi îşi duceau mâna streaşină în timp ce se zgâiau la mine, ca şi cum şi-ar fi pierdut brusc vederea. Mi-am dat seama că era o glumă, dar nu înţelegeam ce voiau să însemne toate astea, aşa ca, după ce am râs, aşa cum se şi aşteptau să fac, am întrebat despre ce era vorba.

— Ce! mi-au spus, prefăcându-se surprinşi. Nu ştiţi că asta e o casă plină de întuneric şi că împiedicaţi orice lumină să ajungă la noi? încă tot nu înţelegeam. Aha! au spus ei. Asta provine din faptul că nu citiţi ziarele! şi mi-au arătat un articol din *Scânteia,* în care era vorba despre vizita cu care fusesem onorată şi se termina cu acuzaţia că refuzasem să le permit săracilor, asupriţilor, nefericiţilor mei pacienţi să afle toate lucrurile bune care îi aşteptau în minunata lume nouă.

„Sau îi este cumva teamă acestei mari doamne — se încheia articolul — că lumina ar putea să intre în această casă plină de întuneric şi să o demaşte?"

Cuvintele bombastice gâdilaseră simţul umorului la „săracii, asupriţii, nefericiţii mei pacienţi", şi gluma a fost bună pentru o bucată de vreme. Ei ştiau că nu era adevărat, şi au râs. Şi eu am râs, dar astăzi ştiu că nu e aşa de amuzant. Astăzi ştiu că acesta este singurul fel de literatură care se permite să fie citită şi că tinerii care nu au cu ce să o compare nu numai că sunt înşelaţi de conţinutul unor astfel de articole, dar nici nu ştiu cât de prost sunt scrise după standarde pur literare. întregul nivel de cultură şi educaţie este coborât, pe lângă corupţia de idei care se petrece, şi ajungi să te întrebi cât timp vor mai fi oameni care ştiu acest lucru şi care îndrăznesc să-l arate.

în Braşov când afişele îi îndemnau pe oameni „să cumpere şi să răspândească" *Scânteia,* publicul reacţiona spontan cumpărând ziarul în

cantităţi mari şi „răspândindu-1" — adică rupându-l în bucăţi şi aruncându-l peste tot. Chiar şi în Bucureşti, cu mitralierele ruşilor la vedere, paradele şi demonstraţiile „spontane" impuse şi păzite de poliţie ale muncitorilor erau întotdeauna cu probleme. Muncitorii, obosiţi şi iritaţi, nerăbdători să ajungă acasă la cină, ţipau comentarii ironice şi nu prea delicate la adresa membrilor partidului, ale căror portrete le duceau pe post de pancarde sau foloseau aceste stindarde în scopuri cam indecente şi nerespectuoase. Nu o dată am fost recunoscută de câte unii din demonstranţii necăjiţi, care se opreau din marş ca să mă întrebe veseli ce mai făceau copiii mei, sau să mă întrebe numele „eroilor" comunişti ruşi ale căror portrete le duceau şi să comenteze într-o manieră liberă şi nu prea politicoasă asupra înfăţişării sau a probabilei ascendenţe a domnilor în cauză! Mă îndepărtam de ei întotdeauna cât de repede puteam, de teamă să nu le aduc necazuri din partea ruşilor şi de cum plecam mă găseam mereu împărţită între plăcerea de a vedea că ei nu erau cu adevărat înşelaţi de asupritorii noştri şi îngrijorarea pentru starea economică a ţării — căci, bineînţeles, aceste parade şi demonstraţii se desfăşurau în timpul orelor de lucru şi erau plătite de către patron; în felul acesta se dezorganiza producţia.

Cei „mai puţin de o mie" de membri ai Partidului Comunist din momentul în care a fost impus României un guvern comunist erau o reflectare fidelă a atitudinii românilor faţă de comunism, şi nu vorbesc doar de clasele de sus, ci şi de coloana vertebrală a ţării: ţăranii şi clasele de mijloc.

DOUĂZECI ŞI PATRU

Cam pe vremea aceea mi-a spus Bodnăraş că, după părerea lui, ar trebui să fac cunoştinţă şi cu restul guvernului, aşa că m-a întrebat dacă accept o invitaţie la o petrecere organizată acasă la el? M-am gândit la asta şi mi-am dat seama că existau unele avantaje. Dacă regele acceptase compromisul care îi fusese impus la Conferinţa de la Moscova şi acum exista o relaţie politică între el şi guvern, nu aveam nici un motiv serios să spun nu. Am acceptat invitaţia şi, când am ajuns la casa lui, erau toţi! Atunci l-am întâlnit pentru prima dată pe Groza, care, cu felul lui vesel de a fi, ştia să fie antrenant într-o societate. Râdea zgomotos, iar glumele sale erau prea puţin rafinate. Sitta mi-a spus odată că puteam fi chiar recunoscători la aceste petreceri pentru incapacitatea lui totală de a simţi atmosfera, ceea ce îl făcea să umple toate golurile din conversaţie gălăgios şi plin de el. Mai era şi

Gheorghiu Dej, fostul mecanic de tren, un bărbat solid şi nu neplăcut ca înfăţişare; Maurer, care era poate mai distins decât ceilalţi din grup; Lucreţiu Pătrăşcanu, ministrul justiţiei, cu frumoasa

şi talentata lui soţie — singura femeie dintre cele prezente îmbrăcată cu gust; şi mai era şi scundul, antipaticul Theo- hari Georgescu, ministrul de interne, care nici măcar nu se străduia să fie agreabil.

La urmă, dar în mod sigur nu mai puţin importantă — Ana Pauker. Corpolentă, cu un păr cărunt, scurt şi în dezordine, cu ochi albaştri tăioşi, privind pe sub sprâncenele joase şi cu un zâmbet fascinant, nealterat de faptul că buza de sus se răsfrângea peste cea de jos, ea îi făcea pe toţi să simtă că aveau de-a face cu o adevărată personalitate. Am avut întotdeauna impresia când mă aflam în preajma ei că era ca un boa constrictor care abia a fost hrănit, aşa că nu te mănâncă pe loc! Greoaie şi trândavă cum părea, avea tot ce este respingător, dar totodată fascinant la un şarpe. Puteam să-mi imaginez cu uşurinţă, doar privind-o, că îşi denunţase propriul soţ, care fusese, ca urmare, împuşcat; iar întâlnirile mele ulterioare cu ea mi-au arătat strălucirea rece şi dezumanizată datorită căreia ajunsese la puternica poziţie pe care o ocupa acum.

în acea primă seară n-am vorbit cu ea decât puţin. Cu altă ocazie, când încercam să uşurez cumva teribilul tratament de care aveau parte cei din puşcării, am conceput planul de a o invita să ia masa cu mine şi cu copiii în Bu- cureşti. Oarecum spre uimirea mea, a acceptat. Toţi copiii erau prezenţi şi, ca de obicei, înainte de a ne aşeza la masă, cel mai mic a spus rugăciunea — şi iat-o pe ateea noastră stând în picioare, cu respect, ca şi noi. Era chiar simpatică în modul cum vorbea cu copiii despre ceea ce învăţau la şcoală şi, după ce au plecat să se culce, am avut cu ea o conversaţie foarte interesantă care a durat aproape trei ore. La sfârşit am fost surprinsă şi chiar amuzată să o

aud spunând:

— Acum mă concediaţi sau să plec eu singură? Atât de mult mi-a plăcut această conversaţie încântătoare încât am uitat cum este protocolul!

Nu fusese o conversaţie în care să mă disting eu în vreun fel, căci nu puteam ţine piept avalanşei de jumătăţi de adevăr şi fapte vag deformate pe care le folosea cu dexteritate în argumentările ei. Uneori răspundea la întrebări atât de direct, cu o asemenea o lipsă de „omenie" cum spunem noi, încât îmi amintea de primii soldaţi ruşi pe care îi văzusem la Bran.

Ştiu că am rugat-o să-mi explice câteva din principiile şi metodele comuniste; de ce, de exemplu, foloseau atâta violenţă, când violenţa nu a convins niciodată pe nimeni.

— Nu este menită să convingă, a replicat ea calmă, ci să înspăimânte. Când cineva plantează din nou, întâi distruge tot ce creşte: şi rădăcini, şi crengi. Apoi nivelează pământul. Doar după aceea se poate planta bine.

Era destul de sinceră în ce priveşte motivele comportării lor faţă de oameni. Spunea că nu era posibil, din păcate, să se distrugă o întreagă generaţie şi să rămână doar tinerii de instruit. O anume cantitate de muncă fizică era totuşi necesară — munca la drumuri, în agricultură, în industrie — pentru a susţine copiii până la majorat. Pentru asta trebuia lăsată în viaţă generaţia mai în vârstă, dar aceştia trebuiau să fie prea înspăimântaţi ca să mai îndrăznească să intervină în educaţia pe care o fac comuniştii copiilor. Pentru a ajunge la această stare erau inventate ameninţări morale şi fizice de toate felurile şi procedând astfel nu era nevoie să se acorde nici o importanţă vieţii omeneşti. Erau, oricum, destui în generaţia „de sacrificiu", prea bătrâni ca să mai fie instruiţi pentru a munci,

aşa că nu conta în ce număr erau folosiţi sau omorâţi.

în cele din urmă am ajuns la subiectul închisorilor; mi-a povestit despre propriile ei detenţii, care totalizau nouă ani.

— Şi v-a schimbat închisoarea? — am întrebat-o.

— Nu, mi-a răspuns ea, dar v-am mai spus că nu căutăm să îi schimbăm pe oameni în închisori. Sunt prea bătrâni ca să mai poată fi convinşi; obişnuinţele lor sunt prea puternice. Doar dăm răul la o parte din drum atunci când îi întemniţăm.

— Dar de ce să nu îi omorâţi pe faţă pe cei care intenţionaţi să îi pedepsiţi cel mai grav? am întrebat-o.

Şi iarăşi senzaţia de neomenie cumplită, impersonală, neîndurătoare.

— Simpla moarte ar fi prea bună şi prea uşoară, a spus ea. Şi nu i-ar înspăimânta pe ceilalţi suficient.

O singură dată am reuşit să o las fără replică, dar numai pentru o clipă. Vorbeam tot despre condiţiile din închisori şi m-a asigurat cu bunăvoinţă că multe lucruri erau exagerate; că de fapt condiţiile nu erau chiar atât de rele pe cât credeam eu. Am spus că aş vrea să o pot crede.

— Bine, a spus ea, puteţi vedea oricând, cu ochii dumneavoastră, dacă mergeţi în câteva închisori, că nu e chiar atât de rău!

I-am răspuns prompt:

— Atunci să mergem chiar acum! M-aş bucura să-mi arătaţi că am greşit!

A ezitat un moment, evident luată prin surprindere, dar şi-a revenit repede.

— Dar, draga mea, replică ea zâmbind, ce ar spune lumea — ai dumneavoastră şi ai mei — dacă ne-ar vedea mergând prin închisori

împreună!

Poate că nu mai este necesar să adaug că rugăminţile mele pentru uşurarea înspăimântătoarelor suferinţe şi torturi au fost în van.

Am vorbit şi despre America. După cum aveam să observ de multe ori, ura comuniştilor pentru Statele Unite era de o înverşunare fantastică, mai puternică decât ura lor faţă de orice altceva. Ana Pauker, ca şi alţi comunişti cu care am vorbit, era foarte precisă în ce priveşte planurile lor referitoare la această ţară. De fapt nu am fost atât de impresionată atunci pe cât am fost când am venit în Statele Unite, căci propriile mele cunoştinţe despre condiţiile de aici erau destul de vagi. Abia acum încep eu să apreciez informaţiile şi evaluările detaliate şi îngrijite cu care comuniştii păreau să fie atât de familiari. întrucât pe acea vreme românii încă vedeau această ţară ca pe un puternic salvator care ar putea pune capăt ocupaţiei ruşilor în România, am fost şocată de calmul cu care Ana Pauker desconsidera în mod absolut această posibilitate.

Ea mi-a explicat destul de convingător şi — după cum am putut până acum să îmi dau seama din ziarele şi revistele pe care le-am citit aici — destul de corect sistemul industrial al Statelor Unite, şi îmi amintesc cum a pus accentul în special pe dependenţa acestuia de energia electrică. Venea cu cifre şi statistici care arătau că dacă energia electrică ar fi distrusă, întreaga ţară ar fi atât de dezorganizată încât nu ar putea să-şi revină decât atunci când ar ajunge la putere cei pregătiţi special pentru această situaţie. O altă metodă uşoară de atac, a explicat ea, ar fi oferită de tipul sistemului de alimentare cu apă potabilă de care depindea un mare procent din populaţie şi care putea fi distrus sau

poluat simplu şi uşor. Mi-a explicat că aceste posibillităţi şi altele similare existau nu numai din cauză că populaţia urbană uitase principiile fundamentale de cultivare a cerealelor şi legumelor şi de preparare şi conservare a alimentelor, dar şi pentru că sistemul de distribuţie a hranei putea fi conturbat serios doar cu un mic efort şi complet distrus cu un efort puţin mai mare. în această direcţie fuseseră deja făcute nişte experienţe în Statele Unite, m-a asigurat ea, aşa că informaţia în ce priveşte metodele generale fusese verificată şi pusă la punct cu mare acurateţe. O serie de lovituri mici şi strategice, era ea de părere, ar putea face inutile bombele nucleare; dar numai câteva bombe bine plasate ar rezolva toată treaba dacă aceasta părea o metodă mai bună. Ca măsură de precauţie, ea mi-a explicat într-o doară de ce acest lucru era imposibil în Rusia, unde organizarea era absolut diferită.

Avea ea dreptate? Cum ar putea să verifice acum cineva? După cum am spus, era o vorbitoare excelentă, o armă cumplită şi inumană a unei forţe care reprezintă însăşi esenţa răului. Veninul comunismului este tot atât de impersonal de malign pe cât este cel al unui şarpe care muşcă. Desigur, faptele pe care le prezenta ea păreau corecte, şi concluziile pe care le trăgea puteau constitui măcar una din posibilităţi în situaţia de atunci. Bineînţeles, ea îl lăsase pe Dumnezeu total în afara planurilor, iar eu nu pot face asta pentru că am văzut puterea Lui. Totuşi, nu cred că este dorinţa sau planul Lui să credem că propria noastră ignoranţă ne va apăra. Cred că dorinţa Lui este să credem în Dragoste şi înţelepciune care astăzi se pare că prea puţin se mai manifestă în viaţa oamenilor. Am văzut, la urma urmei, cum nazismul a luat în stăpânire o ţară, iar co-

munismul alta. Una din ele nu este încă liberă în întregime, iar cealaltă se află încă în robie absolută. Asta poate mă face mai conştientă decât aş putea fi în alte circumstanţe de posibilităţile noastre şi de nevoia de a recunoaşte aceste rele în mod inteligent şi de a ne apăra împotriva lor. — Dar uit de povestirea mea!

In vara anului 1946 mi-am luat în sfârşit o vacanţă, căci mă simţeam complet epuizată şi simţeam tare mult nevoia unei schimbări. încercasem să-mi aranjez programul astfel încât să pot petrece un anumit timp cu Anton şi cu copiii, lor fiindu-le câteodată greu să-şi amintească faptul că munca pe care o făceam nu era doar pentru alţii, ci şi pentru ei. Activităţile mele îi apărau. întreaga noastră existenţă, până la cei şaptezeci de acri de pământ cultivabil pe care-i deţineam, ar fi fost sub un control mult mai sever dacă spitalul, servind în mod demonstrabil ţării, nu ar fi fost efectiv parte din existenţa noastră. De la mici privilegii până la cele mari, cum era educaţia copiilor, mi se îngăduiau anumite libertăţi întrucât chiar şi comuniştii recunoşteau că viaţa mea era incontestabil o viaţă de muncă serioasă.

In general încercam să mă ţin de un program zilnic care începea la ora 6.00 dimineaţa. La 7.00 eram în spital, la ora 8.00 acasă, la micul dejun, şi la 8.30 îi duceam pe cei mici la şcoală, care se afla chiar peste drum de spital. Dr. Puşcariu venea la 8.45 şi făceam turul de inspecţie împreună; apoi aveam pacienţi externi şi operaţii până în jur de ora 1.00, când mergeam acasă pentru a lua prânzul. Atunci încercam să mă odihnesc o jumătate de oră şi să-mi petrec du- pă-amiaza cu familia, dar deseori trebuia să o combin şi cu câte ceva din munca mea. Uneori, de exemplu, îi luam pe copii la plimbare, ca să pot astfel vizita vreun pacient de-al nostru, încercând să-i determin să fie interesaţi de

activităţile mele. îi puneam să facă tot felul de drumuri, sau le ceream să urmărească progresele câte unui copil care ieşise din spital, iar într-o vară fiicele mele mai mari, sub supravegherea lui Gretl, au condus salonul copiilor în timp ce infirmiera era în concediu. La 4.30 ne beam ceaiul, de obicei în grădină în timpul verii, iar de la 5.00 până la 7.00 eram iarăşi la spital. La 7.30 cinam, iar apoi jucam tot felul de jocuri în familie. Monopoly era favoritul, dar câteodată citeam cu glas tare pentru copiii cei mai mici, în timp ce Anton juca bridge cu Frâu Koller, Gretl şi cu una din fetele mai mari după ce se întorceau de la şcoală. încercam să mă culc până la ora 9.00, iar în zilele care fuseseră foarte încărcate, îuam cina în pat.

Acest program era de multe ori diversificat, câteodată printr-un picnic după-amiaza, sau printr-o partidă de înot în piscina noastră, pe care o puteau folosi oricând şi membrii personalului. Altădată programul era schimbat atunci când trebuia să-mi petrec toată ziua şi o bună parte din noapte la spital, în vreo urgenţă. De asemenea, mă mai îndepărtam de programul obişnuit ca să fac inspecţii la ore neaşteptate, să verific dacă totul era în regulă şi toţi erau la posturile lor în timpul orelor mai puţin tensionate ale du- pă-amiezii şi nopţii.

Simţeam că trebuie să plec pentru câteva zile, căci şi vizitele mele la Bucureşti erau departe de a fi relaxante, chiar dacă îmi dădeau ocazia unei ieşiri din rutina zilnică. Am acceptat o invitaţie de la o prietenă şi i-am luat cu mine pe cei trei copii mai mari. La început nu am vrut să mă duc din cauză că lui Anton încă nu i se dădea voie să plece din Bran, dar el a insistat că aveam nevoie de odihnă şi trebuia să mă folosesc de această ocazie. Cella, care fusese prietenă bună şi cu mama, avea o casă la ţară, în Oltenia — o regiune frumoasă din România, care

este mărginită de Carpaţi, Dunăre şi Olt. Oltul este un râu mare, care şerpuieşte întâi prin Transilvania şi până la urmă se varsă în Dunăre. Despre Olt se spune că a dus în el lacrimile românilor asupriţi din Transilvania, către fraţii lor din sudul munţilor, care erau mai liberi.

Din păcate, seceta care începuse cu un an înainte încă mai continua şi acum şi era tare tristă priveliştea pământului uscat şi a lanurilor sărace. Seceta făcuse mare prăpăd în Oltenia. Cu greu mi-am putut crede ochilor când am văzut că marele Olt devenise un pârâiaş amărât. în mod normal este unul din râurile noastre cele mai mari şi mai repezi, croindu-şi drum printre strâmtori magnifice şi pajişti vrăjite şi spălând picioarele minunatelor, vechilor mănăstiri. Totuşi, în ciuda secetei, eram fericită să mă găsesc în această parte a ţării care, istoric vorbind, este leagănul României. în susul Oltului au urcat romanii să atace Sarmi- zegetusa, fortăreaţa dacilor şi tot aici şi-a ridicat stindardul primul voievod, în secolul al XlII-lea. Oraşul Curtea de Argeş, situat nu foarte departe, a fost prima capitală a Ţării Româneşti, şi aici, unde au fost îngropaţi primii domnitori, odihneau în pace şi părinţii mei. Este o regiune extraordinar de frumoasă, care pare să-ţi arate câte un tablou în orice parte te-ai uita. Costumele românilor de aici sunt cele mai frumoase şi mai variate din toate câte le are România: fiecare vale pare să-şi aibă propriul costum. Deşi nu am locuit niciodată acolo, ceva din Oltenia pare să fie foarte aproape de coardele sufletului meu. Când mă gândesc la pământul românesc, simt că acolo sunt cel mai adânc înfipte rădăcinile mele.

Şi mama a iubit această regiune a ţării. Avea un ataşament deosebit pentru satele de aici; pentru oamenii simpli, cumpătaţi, atât de

mândri de trecutul lor; pentru mănăstirile construite pe cele mai frumoase coaste de deal, cu zidurile albe ale fortificaţiilor profilându-se pe fundalul pădurii lor şi cu bisericile splendid pictate, străjuite de aceste ziduri. Frumuseţea, demnitatea şi liniştea acestor locuri— monumente care au rezistat vicisitudinilor a nenumărate războaie şi ocupaţii — ne-au încântat pe amândouă

într-una din aceste mănăstiri, cea de la Horezu, am înfiinţat prima mea organizaţie de cercetaşe. îmi amintesc ultima zi a taberei noastre, când a venit mama ca să depunem jurământul în faţa ei. Parcă văd şi acum careul format de fetele în uniforme albastre, în curtea împrejmuită de ziduri albe, cu biserica frumoasă şi veche în spatele lor. Stăteau cu braţele întinse, iar vocile lor se înălţau în aerul curat de munte în timp ce rosteau jurământul înaintea reginei, care se afla în galeria sculptată în piatră din faţă. în seara aceea am făcut un foc de tabără în jurul căruia am stat cu toţii, iar mama, îmbrăcată în minunatul costum al regiunii, ne-a spus poveşti din copilăria ei. Noaptea cobora şi se aciuia pe sub copacii din pădure, învăluind încet cercul nostru, lângă foc. Flacăra s-a micşorat şi s-a lăsat tăcerea. Nu mai aveam nevoie de poveşti, noi însene trăiam una atât de frumoasă. Pline de mulţumire, cu fericire în inimi, am cântat rugăciunea de seară. Apoi ne-am strecurat printre copaci până la locuinţa noastră, ducând fiecare ceva preţios, ceva ce cred că purtăm totdeauna cu noi într-o lume care a distrus atâtea lucruri pentru care trăiam. Din toate treizeci şi două, câte eram în seara aceea, doar eu am scăpat, doar eu sunt liberă. Nici nu vă puteţi imagina cum este să înduri un asemenea gând!

Am fost fericită să le pot arăta copiilor mei

aceste locuri pe care le iubisem atâta în tinereţe. Casa Cellei nu era deosebită, dar avea ziduri groase, zugrăvite în alb, şi oferea o privelişte minunată. Mai era acolo şi o grădină, neîngrijită, dar plină de flori, în ciuda vremii secetoase, şi lanuri de porumb şi grâu care ajungeau până la drumul mărginit de sălcii bătrâne cu ramuri lungi. Seara îmi plăcea să mă plimb pe acest drum drept şi prăfuit, pe sub copaci, uitân- du-mă la căruţele trase de boii suri, răbdători, care se târau încet în drumul lor spre casă, venind de la câmp. Apoi părăseam şoseaua, treceam printr-un lan de porumb, şi ajungeam pe malurile Oltului, care în locul acela era mai îngust şi mai puţin turbulent, dar curgea tot repede. Cella şi cu mine ne aşezam sub un copac şi îi lăsam pe copii să înoate — ceea ce altădată ar fi fost periculos din cauza cu-renţilor. Chiar şi acum erau deseori duşi la vale în apele maronii, dar se găseau în drumul lor destule bancuri de nisip care să le oprească trecerea.

Cum stăteam acolo mai trecea câte un ţăran sau un ţigan şi schimbam câteva vorbe. Era impresionant câţi dintre ei îşi aminteau de vizitele mamei. Discutam de zilele de demult, când puteam face ce doream noi cu „sărăcia" noastră. Odinioară cei din familia soţului Cellei fuseseră proprietarii întregii regiuni aproape. Acum abia mai aveau câte ceva, şi chiar şi acest puţin fusese mult redus de noua reforma agrară; totuşi lucrurile nu se schimbaseră foarte mult. Ţăranii încă mai veneau la boier — stăpânul moşiei — cu necazurile şi nevoile lor, cu neînţelegerile dintre ei, ca să li se dea de cap, şi cu bolile lor, ca să fie vindecaţi.

Ne întorceam când se lăsa întunericul să cinăm ca la ţară — pui fripţi pe frigare, în curte, serviţi cu legume şi cu brânză proaspătă din

lapte de oaie. Mâneam la lumina opaiţelor şi apoi Cella ne cânta la pian un preludiu sau o nocturnă de Chopin. După aceea ne retrăgeam fiecare cu lumânări în camerele noastre şi găseam la capul patului o cană cu apă rece şi o linguriţă de dulceaţă. îmi plăcea să-mi sting lumânarea şi să contemplu câmpiile şi copacii în lumina argintie a lunii şi căsuţele ţăranilor strălucind albe printre arbuşti. Mai plutea încă în aer fumul provenit de la focurile la care se gătise, dând locului o înfăţişare ca de vis. Mă culcam în aşternutul răcoros şi adormeam liniştită, ascultând lătratul îndepărtat al câinilor şi cântecul privighetorilor, care fac parte, amândouă, din nopţile româneşti. Iertaţi-mă dacă v-am luat atâta timp descriindu-vă ceea ce mie îmi este atât de drag, dar gândul la toate acestea încă mă linişteşte în această viaţă ciudată şi nouă pe care o încep.

După zilele acelea, puţine în fond, m-am simţit într-a- devăr odihnită. In drum spre Bran ne-am oprit la Curtea de Argeş să vizităm mormintele părinţilor mei, pe care copiii mei nu le văzuseră niciodată. Drumul până acolo, printre dealuri, a fost foarte frumos, chiar dacă seceta făcuse ravagii şi prin locurile acelea şi a trebuit să facem un ocol serios nu numai din cauza stării drumurilor, ci şi ca să nu dăm de ruşi. Curtea de Argeş se află pe versantul sudic ale Carpa- ţilor, în valea Argeşului, care este un alt râu dintre cele mai mari. După cum v-am spus, în vremurile mai vechi fusese capitală şi încă se mai văd ruinele şi fundaţia vechiului pa- lat al voievozilor. Biserica veche încă este în picioare, iar săpăturile şi restaurările făcute cu grijă au scos la iveală frumoasele fresce şi mormântul domnitorului Neagoe Ba- sarab, voievodul din secolul al XVI-lea.

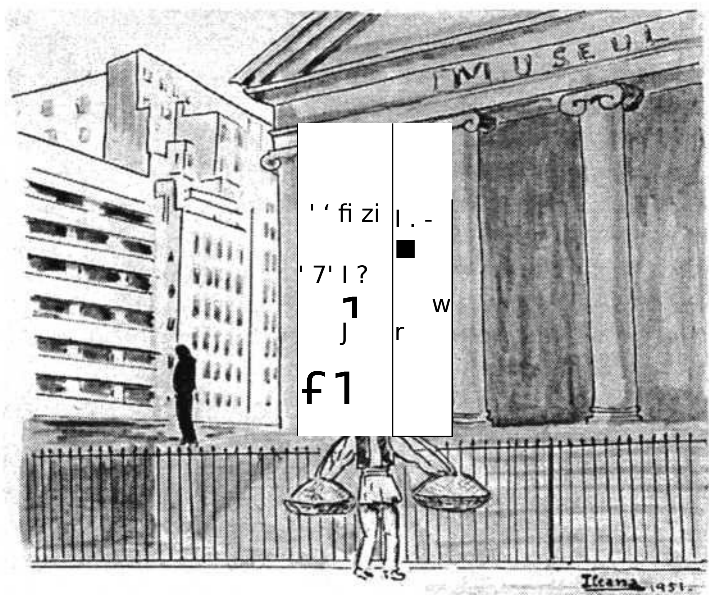
Fratele bunicului împreună cu soţia lui şi părinţii mei nu sunt îngropaţi în biserica veche, ci în altă biserică, pe care unchiul meu a restaurat-o după moda timpului său, reconstruind efectiv întreaga biserică, dar respectând vechile planuri şi pictura. Biserica se afla într-un parc întins, iar în spatele ei se găsea un palat mare din cărămidă. Jumătate din această clădire era folosită de parohul care locuia acolo, iar cealaltă jumătate era rezervată familiei regale, fiind destul de confortabilă, chiar dacă este de regretat că nu se armoniza întru totul cu biserica. Aceasta din urmă este o bijuterie, toată zugrăvită în alb, albastru şi auriu. Cu inima bătându-mi puternic am condus maşina până în faţa bisericii şi am urcat scările, dar uşa era încuiată. A apărut repede un călugăr şi ne-a deschis-o. Ochii i s-au umplut de lacrimi când m-a văzut.

— Nu avem voie să o ţinem deschisă. Prea mulţi oameni vin...

Am păşit în interiorul răcoros, cu frescele lui şi lumina scăzută. Spre dreapta, cum se intră, se află mormintele regelui Carol I şi reginei Elisabeta (Carmen Sylva), precum şi al unicei lor fiice, Maria, care a murit la patru ani. Mormintele sunt acoperite cu lespezi de marmură frumos sculptate; în stânga, sub o fereastră, după nişte coloane arcuite, sunt alte lespezi sculptate care acoperă mormintele tatălui şi mamei mele. Aici am îngenuncheat întâi şi am spus o rugăciune, mulţumind lui Dumnezeu că acum se odihneau şi nu mai puteau fi îndureraţi de nenorocirea care se abătuse asupra ţării şi a copiilor lor. Apoi am îngenuncheat lângă celelalte trei morminte şi, după ce m-am dus la altar ca să mă rog şi acolo şi am sărutat cu smerenie icoana din dreapta, după cum este

obiceiul la noi, m-am întors şi am plecat, tristă, fără nici un cuvânt. Dacă aş fi ştiut că era pentru ultima dată că veneam acolo, oare cum aş fi suportat? Dumnezeu are milă de noi nelăsându-ne să ştim ce ne aşteaptă.

Am auzit că şi aceste morminte ar fi fost distruse de comunişti; corpurile scoase şi arse; cenuşa lor împrăştiată. Dar sufletele nu pot fi distruse tot aşa de uşor!

DOUĂZECI ŞI CINCI

După cele cinci zile petrecute în Oltenia m-am întors la munca de la spital cu puterile reînnoite. Cam pe vremea aceea am cumpărat o casă micuţă dar plăcută în Bucureşti, căci devenise necesar nu doar pentru mine să am o casă a mea, ci şi pentru Minola şi Alexandra să aibă unde să se ducă în după-amiezile lor libere şi la sfârşit de săptămână. Era nu numai complicat, ci şi periculos să le aducem la Bran pentru perioade scurte de timp — era o distanţă de mai bine de două sute de kilometri prin munţi. Avusesem eu însămi câteva experienţe neplăcute, din care una s-a întâmplat atunci când conduceam spre Bucureşti cu Noelle şi soţul ei.

Când ruşii „fac autostopul" ei nu procedează aşa cum se întâmplă în Statele Unite. Ei stau în mijlocul şoselei cu o mitralieră îndreptată spre tine, aşa că trebuie să opreşti. Apoi, dacă ai

noroc, fermecătorul cavaler se aşază lângă tine şi îţi indică prin mormăieli drumul pe care vrea să o iei. Dacă nu ai noroc, te dă afară cu un şut — dacă nu mai

mult — şi ia el însuşi maşina. In acest caz am fost norocoasă. Nedoritul meu tovarăş s-a aşezat lângă mine, după ce i-a expediat pe Noelle şi pe soţul ei pe bancheta din spate. Ca să nu am nici o îndoială în privinţa a ceea ce s-ar întâmpla dacă nu ascultam ordinele, mi-a împuns în coaste ţeava unei puşti şi a indicat că trebuia să conduc drept înainte. Aşa am şi făcut. După vreo treizeci de kilometri a mormăit iar şi a indicat că trebuie să mă opresc. Am făcut şi asta, între-bându-mă ce-o mai veni după aceea. Spre marea mea uşurare, mi-a rânjit, şi-a exprimat oarecare mulţumiri pentru călătorie şi ne-a făcut semn să ne continuăm drumul; dar acest gen de experienţă era întotdeauna un chin.

într-o altă seară veneam acasă de la Bucureşti — cu Bit- termann la volan şi cu maşina plină, ca de obicei, căci transporturile mergeau atât de rău încât întotdeauna se găsea cineva care dorea să fie luat — când, într-una din numeroasele curbe ale văii Timişului, am depăşit o coloană rusească. Ei s-au grăbit să se arate cât mai ofensaţi pe acest motiv şi au trimis după noi câteva gloanţe. Am accelerat în josul dealului, temându-ne să ne oprim în raza lor. La poalele dealului era o barieră de control şi pentru români, şi pentru ruşi. Or să ne lase să trecem destul de repede? încă o curbă şi iată bariera — închisă! Dar, pe când ne apropiam de ea disperaţi, s-a ridicat. Soldatul de la barieră fusese mai demult una din gărzile noastre de la Bran şi, întrucât recunoscuse maşina, ne-a lăsat să trecem şi a închis bariera după noi. Nu ne-am oprit să ne uităm în urmă şi când Bit- termann m-a întrebat râzând dacă am simţit fiori reci pe şira spinării, am admis, destul de ruşinată, că da.

Asemenea experienţe îmi sporeau îngrijorarea la gândul că şi copiii mei circulau cu maşina, iar ceea ce s-a întâmplat cu Ştefan şi Niki, când s-au dus într-o zi la Braşov cu intendentul castelului, nu m-a încurajat deloc. Omul îi lăsase pe băieţi în maşină, dar un grup de ruşi s-au apropiat să o ia. Dacă ei mi-au recunoscut sau nu copiii, nu ştiu, dar pre- cupeţele din piaţă i-au recunoscut. La strigătele lor furioase s-a adunat o mulţime de oameni după care ele au adus găleţi cu apă fierbinte ca să-i izgonească pe ruşi. S-a iscat un mare scandal, ruşii au chemat poliţia, dar în mod neaşteptat (cel puţin pentru ruşi) poliţiştii au luat partea copiilor! Până la urmă, băieţii au fost obligaţi să ia opt ruşi în maşină şi să-i ducă până într-un anumit loc, dar ruşii căzuseră de acord să nu îi vateme pe copii în nici în fel şi să nu confişte maşina.

Toate astea m-au făcut să mă gândesc că era mai bine dacă fetele mai mari ar sta în Bucureşti în timpul anului şcolar, cu excepţia vacanţelor mai lungi. A fost mare bucurie să aranjăm noua căsuţă şi am simţit că era un avantaj să ne putem întâlni şi cu duşmanii, şi cu prietenii când doream, fără a compromite pe nimeni. în plus, casa era şi un loc bun pentru a depozita lucrurile, căci primeam ajutoare tot mai generoase, după cum voi arăta mai târziu — provizii de care puteam dispune în mod neoficial sau puteam să le trimit celor în ilegalitate, şi era mai bine să nu avem totul adunat în acelaşi loc.

în timpul discuţiilor mele cu Bodnăraş, pe când încercam să obţin permisiunea ca prizonierii politici să primească pachete de la familiile lor în mod regulat, m-a întrebat dacă nu mi se părea dificil „arestul" prelungit a lui Anton la Bran. Am spus că într-adevăr nu era deloc

uşor, deoarece Anton era îngrijorat de condiţiile din Austria şi dorea să se ducă înapoi să vadă el însuşi ce se întâmplase.

— Nu aţi cerut niciodată nimic pentru dumneavoastră, mi-a amintit Bodnăraş. Cred că este timpul să o faceţi. Sau, mai bine, o să cer chiar eu în locul dumneavoastră. Soţul dumneavoastră trebuie eliberat.

în ciuda bunăvoinţei sale în ce privea această problemă, a durat destul de mult până când ordinul a fost executat. Şi regele a intervenit în această chestiune şi i-a vorbit de ea în repetate rânduri lui Tătărăscu, ministrul afacerilor externe. Acest om jucase un rol dubios în politica românească, iar eu nu simţeam în nici unul din contactele mele cu el că făcea ceea ce trebuia. Deşi cu mine era plin de promisiuni, nimic nu s-a întâmplat. Oricum, odată ce am fost încurajată să pledez pentru libertatea lui Anton, am luptat pentru asta cu toată puterea mea, şi în sfârşit mult aşteptata eliberare a venit, spre sfârşitul anului 1946, odată cu un paşaport românesc, astfel încât să poată pleca în străinătate. A plecat în Elveţia şi a rămas acolo până în primăvară, încercând în van să obţină aprobarea de intrare în Austria. Nu a fost posibil decât să aibă lungi discuţii la graniţă cu colonelul Zwilling, administratorul domeniului nostru din Austria. Colonelul Zwilling avea doar veşti proaste, cum ar fi distrugerea sălbatică a Sonnbergului de către ruşi şi stricăciunile aduse proprietăţilor altor prieteni sau membri ai familiei lui Anton sub ocupaţia continuă a ruşilor; dar era o uşurare pentru amândoi să se afle în legătură unul cu celălalt.

Exceptând faptul că Anton nu a putut fi cu noi, Crăciunul lui 1946 a fost fericit. Când spun

„fericit" mă refer la sensul modificat al acestui cuvânt, cu care ne obişnuiserăm. Nu aveam cazuri critice la spital în zilele acelea, nici un dezastru major nu ne dădea de lucru şi iama nu era atât de grea pe cât fusese cea din anul precedent. Canalul Turcu, de unde ne venea curentul electric, nu avea prea multă apă, aşa că de multe ori trebuia să recurgem la lămpi cu petrol. Lămpile îmi plăceau când le foloseam acasă, dar la spital constituiau o problemă.

însă mult mai serios decât problema luminii era, totuşi, spectrul foametei care ameninţa peste tot, despre care o să am mai multe de spus în alt capitol. Chiar şi în anul precedent fuseseră luaţi copiii de la familiile lor muritoare de foame din Moldova şi trimişi în regiunile în care se găsea mai multă hrană. Această acţiune era prost organizată şi mă cutremur când mă gândesc cât sufereau mulţi din aceşti copii şi cât de puţini dintre ei îşi mai găseau drumul spre casă, în special cei care fuseseră scoşi din ţară şi daţi în grija Marelui Frate Rus. Mulţi copii au fost totuşi mai norocoşi şi au dat peste familii bune şi case primitoare.

Până la urmă am luat la noi doi dintre aceştia, cu toate că la început nu m-am încumetat din cauză că deja răspundeam de nişte copii ai nimănui, care fuseseră lăsaţi, în- tr-un fel sau altul, la spital. Pe primul, un bebeluş a cărui mamă murise în urma unei hemoragii după ce fusese adusă la spital când nu mai era pentru ea nici o speranţă, l-am luat acasă, şi copiii mei, împreună cu Gretl, şi-au dat toată osteneala să-l salveze pe bietul Ilie. Dar, el nu a fost destul de puternic pentru a supravieţui iernii grele şi a murit. Apoi am avut-o pe Suzi, al cărei tată, rămas de curând văduv, ne-o adusese la spital

într-o zi; apoi a venit o femeie cu fiul ei, Gheorghiţă, care mai că murea de foame; apoi o bunică a adus o nepoată malformată — şi întotdeauna părinţii sau cei care răspundeau de copii păreau să dispară şi copiii rămâneau cu mine. Mai erau şi femeile care nu-şi puteau găsi de lucru pentru că aveau copii mici şi, ca să le ajut, am adunat până atunci la urmă un grup întreg de semi-orfani, aşa că am înfiinţat o creşă.

Mai apoi am adăugat la aceşti aşa-zişi „copii rezidenţi", copiii sănătoşi sub trei ani ai mamelor care aveau nevoie de îngrijire medicală. Descoperisem că multe femei nu veneau sau mai degrabă nu puteau să vină la spital pentru că nu aveau cu cine să-şi lase copiii mici. Acum îi luaserăm în creşa noastră gratuit, în timp ce mamele lor erau internate, şi cred că acest lucru este unul din cele mai folositoare pe care le-am făcut vreodată. Cu timpul au început să vină la noi mai multe femei şi au putut fi salvate înainte ca bolile lor să devină prea grave. Convingerea ţăranilor că spitalul era un loc unde veneai să mori a început să se schimbe pe măsură ce vedeau că poţi să te şi vindeci acolo. Cum unii pa- cienţi le recomandau altora spitalul, încrederea în noi a crescut şi rata mortalităţii s-a micşorat foarte mult.

Unul din cele mai fericite evenimente s-a petrecut chiar în cercul nostru. Dragul nostru ofiţer orb, Sandu, pe când studia la Viena, se îndrăgostise de o studentă româncă ce studia acolo medicina. Ea era tare drăguţă şi — mai important decât toate — era o fire foarte iubitoare. Războiul o prinsese în Austria şi noi nu mai avuseserăm absolut nici o veste de la ea — circumstanţă care ar fi fost groaznică pentru oricare tânăr îndrăgostit, dar era şi mai tristă pentru Sandu în situaţia lui. Toţi încercam să-l îmbărbătăm. El studia ca să-şi ia doctoratul în

filozofie, iar eu am aranjat să fie ajutat de câţiva prieteni dispuşi să-i citească.

S-a întâmplat ca el să fie în Bucureşti când am primit o telegramă de la logodnica lui, al cărei nume era tot Ileana, în care-l anunţa că ajunsese Ia frontieră şi era în drum spre Bran. îşi închipuia că eu ştiu unde este Sandu şi venea direct la mine! Acesta a fost poate unul din cele mai fericite mesaje telefonice pe care le-am putut transmite vreodată şi, în acele vremuri de suferinţă şi disperare, când toată lumea se aştepta numai la veşti proaste, mi-a produs o bucurie de nedescris să pot să transmite veşti bune.

Ei au hotărât să se căsătorească imediat, căci le-a fost de-ajuns lunga şi chinuitoarea despărţire şi, de cum s-a întors ea de la Constanţa, de la părinţii ei, am făcut nunta la Bran. Doar părinţii Ilenei şi tatăl şi sora lui Sandu au stat la noi, căci ceilalţi oaspeţi — câţiva ofiţeri şi prieteni apro- piaţi — au rămas numai peste zi. Ca să scutească banii pentru rochia de mireasă, Ileana a purtat unul din costumele mele populare cele mai frumoase şi a fost tare drăguţă. Mi-aş fi dorit mai mult ca niciodată ca Sandu să o poată vedea. Când i-am adus mireasa lângă el am încercat să-i explic cum arăta. El s-a apropiat de ea şi şi-a trecut încetişor mâinile peste ea, îngenunchind la sfârşit ca să îşi poată forma mai bine o imagine şi despre fusta şi pantofii ei. Nu o să pot uita niciodată scena aceea: el îngenuncheat în faţa ei, „văzând-o" cu mâinile, şi ea uitându-se în jos spre el cu zâmbetul acela fericit. M-am întors cu spatele căci mi s-au umplut ochii de lacrimi. M-am simţit ca o intrusă într-o poveste care nu era pentru mine.

Un an mai târziu li s-a născut un fiu în spitalul meu; a devenit finul meu. Tinerii şi-au făcut o casă nu foarte departe, împreună cu tatăl lui

Sandu, care venise să stea cu ei. Aveau o mică fermă şi o tutungerie în Braşov, ceea ce îmi dădea ocazia să îi vizitez deseori şi să văd ce mai făceau. Ileana era atât de frumoasa încât câteodată mă temeam pentru Sandu, dar greşeam. Un cuplu mai fericit şi mai armonios cu greu se putea imagina, dar lupta pentru existenţă era foarte grea. Sandu fusese decorat cu cea mai înaltă medalie de război, ceea ce îi oferea anumite avantaje, numai că el îşi câştigase medalia şi îşi pierduse vederea în afara Odessei, pe „sacrul" pământ rusesc, aşa că era aproape imposibil să primească „drepturie şi privilegii" din partea guvernului comunist. Inima mi se strânge dureros când mă
gândesc la ei. Am auzit mai demult, printr-o a treia persoană, că au mai avut şi o fetiţă şi că şi-au pierdut ferma, dar şi aceste veşti simt de acum vechi.

Unul din cei mai buni prieteni ai mei pe vremea aceea era generalul Aldea, care în primele zile de armistiţiu fusese atât de bun cu mine. După ce a căzut de la putere, el nu a contenit să fie activ în sprijinul ţării sale şi în curând a ajuns capul unei fracţiuni din mişcările ilegale tot mai răspândite. Pentru un timp relativ lung el a fost suspectat, dar nu a fost prins, şi a avut destul de multă libertate în mişcări. îl întâlneam deseori, deşi Bodnăraş mă avertizase în privinţa lui şi îmi atrăsese atenţia asupra faptului că în cercul său asocierea mea cu Aldea era cam rău privită. I-am răspuns că niciodată nu îi lăsasem pe alţii să îmi aleagă prietenii. Dacă aş fi lăsat pe alţii să aleagă, atunci în mod sigur el nu ar fi unul dintre aceştia! A râs, dar a continuat să mă dezaprobe. Cât despre mine, aveam grijă să nu întreb prea multe despre ce făcea generalul Aldea, ci doar să ajut acolo unde puteam, să cer ajutorul când

era nevoie pentru cineva sau să transmit mesaje. îmi dădeam seama că cu cât ştiam mai puţin cu atât era mai bine, căci ceea ce nu ştiam nu puteam repeta mai departe — vrând-nevrând.

într-o seară l-am întâlnit pe general în casa unei a treia persoane în Bucureşti şi îmi amintesc că a fost o seară amuzantă. Se găseau acolo oameni de o inteligenţă excepţională, iar conversaţia era spumoasă. Când eram pe punctul de a pleca, unul din grup s-a întors şi ne-a spus că o maşină de mare putere se afla chiar în spatele maşinii generalului Aldea, evident cu scopul de a-l urmări. Aldea mărturisi că fusese urmărit câteva zile de oamenii Anei Pauker, dar că a crezut că reuşise să le scape. Mă tem că asta era marea lui greşeală: era curajos, îndrăzneţ şi hotărât, dar nu era destul de precaut, şi până la urmă a fost prins şi i-a tras pe mulţi alţii în jos odată cu el.

în seara aceea, oricum, am pus la cale un plan să-l scăpăm. Eu urma să plec ca de obicei şi să ocolesc blocul; el trebuia să fie atent şi la întoarcere, când încetineam, se repezea în maşina mea şi încercam să fugim de ei. Strategia noastră a decurs bine şi am reuşit să luăm un avans faţă de cealaltă maşină. Nu o să uit niciodată urmărirea aceea nebunească — în susul şi în josul străzilor, semafoare pe roşu, şi curbe luate pe două roţi! Era palpitant, ca în filmele de aventuri, vă asigur. Când am avut convingerea că îi pierdusem pe urmăritorii noştrii, l-am lăsat pe general la un colţ nu departe de locuinţa lui secretă. A fost amuzant ceva mai târziu, când m-am pomenit din nou cu maşina pe urmele mele. I-am dus într-o altă cursă nebună cotind pe tot felul de străzi, după care am încetinit şi am oprit liniştită în faţa casei mele! Trebuie să mărturisesc că mi s-a părut distractiv de tot.

în final generalul Aldea a fost prins în flagrant delict şi închis. Odată cu el a fost închisă şi doamna în casa căreia fuseserăm atunci şi încă o prietenă. Acestor femei am reuşit să le fiu de un real folos şi să le scot din închisoare, dar pentru general nu se putea face nimic, deşi am încercat în toate felurile posibile. Organizaţia sa era mult prea extinsă şi eficientă pentru ca cei care-l închiseseră să-l lase să plece. Tot ce puteam să fac acum era să-i trimit soţiei sale vitamine şi medicamente de care el avea mare nevoie. în acest caz cererea mea de la început de a se permite trimiterea de pachete pentru deţinuţi l-a ajutat pe prietenul meu. Odată cu el au intrat în închisoare şi alţii de care eram foarte ataşată, sau pe care îi cunoscusem în tinereţe, şi descoperirea activităţilor sale m-a pus şi pe mine într-un pericol serios.

într-o seară domnul şi doamna Bodnăraş au cinat cu mine şi pe când stăteam pe terasa casei mele, după ce am mâncat, Bodnăraş m-a rugat să îi acord câteva minute între patru ochi.

— V-am avertizat mereu asupra prieteniei cu Aldea, a spus el, iar acum văd că el a dezvăluit partea dumneavoastră în activităţile lui ilegale!

Scoţând o hârtie din buzunar şi aplecându-se înainte să prindă o rază de lumină care ajungea din casă până la noi, mi-a citit o parte din „mărturisirea" lui Aldea. Totul era adevărat, până la ultimul cuvânt. Era o surpriză nemaipomenită.

I-am mulţumit lui Dumnezeu pentru semiîntunericul de pe terasă şi mi-am ţinut în continuare faţa în umbră. Am fost recunoscătorare şi pentru educaţia de care avusesem parte ca membră a familiei regale şi care ne învăţa să ne păstrăm sentimentele doar pentru noi. Chiar şi Gestapoului şi

„percheziţiilor" lor de la Sonnberg le-am păstrat un gând recunoscător pe când negam cu sânge rece şi hotărâtă totul. M-am urât în acel moment pentru faptul că am considerat prudenţa mai potrivită în situaţia aceea şi pentru că mă desolidarizam de prietenul meu. Aş fi preferat să fiu alături de el, dar aceasta nu i-ar fi folosit în nici un fel şi i-ar fi trădat şi pe alţii care erau implicaţi şi care aveau dreptul la protecţia mea. Am minţit senină, cu logică şi, după câte ştiu, nu am fost descoperită niciodată nici eu, nici alţi doi oameni care erau îndeaproape implicaţi în activităţile lui.

Dar arestarea lui Aldea a fost pentru mine o mare durere. Eram sincer ataşată de omul pe care domnul Markham îl numea „distinsul şi înfocatul general Aurel Aldea". Sfaturile lui fuseseră întotdeauna de ajutor, iar curajul şi eroismul lui m-au inspirat întotdeauna. Ce puteau să-i facă să-l determine să vorbească? în acele zile metodele folosite de comunişti ca să extragă „mărturisiri" nu erau atât de cunoscute cum sunt acum. Aceasta a fost singura sa abatere de care am auzit; restul veştilor erau pe măsura lui şi arătau nu numai curajul său, ci şi priceperea de a-i face pe alţii să nu-şi piardă încrederea. Eram în Argentina când am auzit de la cineva că doamna Aldea fusese la Aiud, o mare închisoare a statului cu o reputaţie cumplită, ca să ia de acolo corpul neînsufleţit al soţului ei. Dumnezeu să-i odihnească sufletul — „în loc luminat, în loc de verdeaţă; în loc de odihnă".

O altă mare tristeţe ne aştepta în primăvara anului 1946. Sănătatea prinţului Ştirbei se înrăutăţise de câtva timp. Soţia sa se găsea de mulţi ani într-o invaliditate aproape completă şi el o îngrijise cu o dragoste mişcătoare şi cu devotament. Doar datoria îl putea lua de la

căpătâiul ei, iar acum părea incredibil să îl ştim bonav şi în imposibilitatea de a mai răspunde chemărilor ei. Parcă îi văd şi acum pe amândoi în minunatul budoar verde al prinţesei, la Buftea, în frumoasa şi spaţioasa lor casă cu parc englezesc — singurul loc care rămăsese complet neschimbat de pe vremea copilăriei mele. Nu era prea departe de Bucureşti şi îmi plăcea să îi vizitez când aveam timp.

Deşi prinţul Ştirbei se retrăsese total din viaţa politică activă după nefericitul armistiţiu şi după „pace", el rămăsese adânc preocupat de evenimente şi le urmărea cu interesul arzător al unui mare patriot. întotdeauna îl asociasem cu tot ceea ce era maiestuos şi rafinat; el îşi păstra demnitatea şi în cele mai dificile situaţii. întotdeauna aproape de părinţii mei, fiind cel mai bun prieten al lor şi sfătuitor, i-a ajutat de-a lungul anilor de succes ai vieţii lor. Când l-am vizitat la Buftea am simţit că priveam sfârşitul ultimei vieţi care mă lega de trecutul atât de drag. Pe sfatul lui întotdeauna te puteai bizui şi reproşurile lui erau atât de logice şi de blânde că nu putea fi nimeni jignit de ele — cel puţin eu niciodată nu am fost. Păstrez la loc de preţ în inima mea aceste ultime vizite pe care le-am făcut la „Omul Bun", cum îl numeam eu în copilărie. Moartea lui a fost un şoc, pentru că nimeni nu se aşteptase să vină atât de curând — şi totuşi cât de bine este pentru cei care plecau dintre noi. „Şi am găsit că morţii, care au murit mai înainte, sunt încă mai fericiţi decât cei vii, care sunt încă în viaţă" (Eclesiastul 4,2).

înmormântarea s-a transformat într-un doliu naţional, deşi guvernul nu a fost de acord. „Tătucul" Stalin îl insultase pe prinţ, într-o cuvântare în public, cu câteva zile în urmă. Totuşi, oamenii de toate categoriile au umplut biserica din Bucureşti în care a fost ţinută slujba

de înmormântare, dar cel mai mult m-a emoţionant ceremonia de la Buftea, unde ţăranii şi muncitorii din fabricile de pe domeniul său au urmat sicriul până la cripta familiei. Eu am fost adânc impresionată şi de tristeţea demnă a prinţesei rămase văduvă.

— Am fost atât de fericită timp de peste cincizeci de ani, mi-a spus ea, încât mi-a venit şi mie acum rândul să sufăr.

Ea, care vorbea de fericirea ei, nu putea să meargă de douăzeci de ani. Trei luni mai târziu fiica ei cea mai mică avea să moară în Elveţia. Astăzi, alungată din casa ei, prinţesa Ştirbei este atât de săracă încât nu îşi poate permite să cumpere timbre ca să-i scrie fiicei ei în America, iar fiica nu poate să-şi ia mama la ea, să o elibereze. Şi totuşi, Nadejda Ştirbei este una din acele fiinţe care nu au avut niciodată altceva decât bunătate pentru toată lumea în inima lor.

Unul după altul reprezentanţii vremurilor pe care le ştiam se duceau dintre noi. Moartea şi închisoarea îi reclamau şi odată cu ei pierea câte puţin şi din speranţa noastră. Ne luptam cu vitejie împotriva deprimării şi a tristeţii, împotriva disperării crescânde. Nu o să cedăm! Un miracol tot se va întâmpla! Prietenii noştri din Vest vor veni să ne ajute! în mod sigur şi-au dat seama până acum că acest curent care ne mătura pe noi nu se va opri la graniţele României!

Apoi au venit veştile că Antonescu era din nou în România. „Ei" îl aduseseră la Bucureşti. Nimeni nu ştia ce se întâmplase cu el; nu se ştia decât că la puţin timp după arestarea lui, în noaptea de 23 August 1944, fusese dus în Rusia. Acum era adus înapoi, ca să fie judecat în batjocura celor care îşi spuneau „Tribunalul poporului". El a fost judecat şi condamnat nu din

cauza greşelilor pe care le făcuse în timp ce-şi guvernase ţara (căci asemenea greşeli puteau fi judecate doar de către compatrioţii săi), ci din cauză că îşi exprimase, luptând împotriva Rusiei, convingerea sa nestrămutată că Rusia era inamica României. Nu era vocea nici unui „popor" cea care vorbea sub acel travesti de justiţie, ci vocea sovieticilor; ascuţită şi metalică, aşa cum fusese sunetul mărit în mod mecanic de portavocile care culegeau „cererile" artificiale pentru moartea lui Antonescu de la simpatizanţii comunişti — la care eu însămi fusesem martoră — şi le transmiteau la radio. E ciudat cum, din întâmplare, am trecut cu maşina prin Piaţa Universităţii în ziua aceea şi astfel am putut să văd cum a fost pusă în scenă această „demonstraţie" a „voinţei poporului".

Piaţa avea pentru mine multe asociaţii cu trecutul. în fiecare an, de când îmi aminteam, văzusem aici parade cu ocazia Zilei Naţionale, 10 Mai. Aici tatăl meu îşi trecea trupele în revistă, iar mama călărea prin faţa lui în uniforma ei de comandant onorific al Regimentului 4 Roşiori. Acum, în ziua aceea de vară, cu atâţia ani mai târziu, se adunase aici o mică mulţime de oameni, nu prea în largul lor, iar eu m-am oprit să văd ce făceau. Camioane, cu soldaţi ruşi înarmaţi, aduceau muncitori şi muncitoare din fabrici, lăsân- du-i în piaţă, şi apoi reîntorcându-se goale să aducă şi mai mulţi oameni. Alţi soldaţi înarmaţi prezidau această adunare „entuziastă", dar, în ciuda prezenţei lor, mulţi bărbaţi şi femei se strecurau pe străzile laterale şi pe alei, luând-o apoi printre case. Pentru acest motiv „mulţimea" nu era nicicum în creştere, deşi camioanele continuau să-şi aducă în piaţă nefericitele grupuri de

muncitori. Prin mulţime se strecurau membri de partid, încercând să incite şi să smulgă strigăte de „Moarte lui Antonescu! Moarte!" Aveau puţin succes, dar vocile acestor lideri artificiali erau amplificate de microfoane şi răspândite prin toată piaţa, tot aşa cum erau transmise prin radio în toată lumea, precum şi la tribunalul în care era era judecat Antonescu — unde nu avea loc un proces pentru viaţa lui, ci doar se aştepta sentinţa ruşilor. Sunetele stridente, nenaturale, inumane ale amplificatoarelor care repetau „Moarte! Moarte!" mi-au răsunat în urechi multă vreme după aceea.

O altă coincidenţă despre care nu am aflat decât mult mai târziu a fost că în ziua în care sentinţa de pedeapsă cu moartea a lui Antonescu a fost adusă regelui, care a fost forţat să o semneze, am avut în inimă un sentiment accentuat de îngrijorare. Eram încă în Bucureşti şi deodată am simţit că trebuia să încerc să o văd pe bătrâna mamă a lui Antonescu. Aşa am şi făcut, lăsându-mi maşina pe o stradă laterală şi pornind pe jos, din casa unei prietene. Bătrâna doamnă Antonescu era aproape oarbă, dar extraordinar de activă şi de vioaie. Era încurajator să îi vezi stăpânirea de sine şi mândria pentru fiul ei. Am povestit despre multe lucruri şi mi-a arătat pachetele pe care se pregătea să le ducă fiului său chiar în după-amiaza aceea.

— Căci, spune bucuroasă, în sfârşit mă lasă să-l văd!

I se permitea să îl vadă, şi el nu îi spusese că nu va mai avea nevoie de darurile ei dragi, pentru că nu mai avea decât câteva ore de trăit. El şi-a jucat rolul în conversaţia lor ca şi când încă mai era speranţă, iar mama lui poate fi

pusă alături de marile mame ale tradiţiei. Când i s-au dat vestea, a suportat-o cu calm şi demnitate. Ultima dată când am văzut-o a fost la câteva zile după moartea fiului său. Stătea pe balconul casei sale, îmbrăcată în negru, cu lacrimile curgându-i încet din ochii fără lumină. Când, mai târziu, cineva l-a criticat pe rege în faţa ei, pentru că semnase condamnarea la moarte, ea i-a răspuns repede şi hotărât:

— A trebuit să facă aşa ca să salveze ţara de la ceva mai rău, a spus ea. Nu ştiţi că dacă fiul meu ar fi avut de ales între mine şi ţara sa, nu ar fi ezitat să mă lase să fiu împuşcată?

în ea se regăseşte imaginea unei mame românce de demult, ale cărei cuvinte au devenit o parte din mândria noastră naţională. Când fiul ei, Ştefan cel Mare, s-a întors rănit, noaptea, dintr-o bătălie în care armatele sale fuseseră învinse, ea i-a vorbit de la o fereastră a castelului, încuiat şi baricadat, trimiţându-l înapoi, la victorie.

— Fiul meu nu s-ar întoarce viu fără să fie victorios! i-a spus ea. Du-te înapoi! Ai dreptul să transformi Modova într-o ţară de morminte, dar nu ai nici un drept să o laşi să fie o ţară de robi!

Vestea despre semnarea condamnării la moarte a lui Antonescu a ajuns la mine în timp ce mă îndreptam de la spital spre castel. „Şi uite aşa a fost semnată şi condamnarea noastră la moarte" — mi-am spus eu. Nici până acum nu s-au adunat destule fapte care să le permită istoricilor să emită judecăţi asupra lui Antonescu ca om de stat şi soldat, şi nici eu nu am încercat să-l judec — nici atunci, nici acum. în inima mea am plâns pentru acel Antonescu care îmi era prieten.

Nu ar fi prudent să vă spun cum am reuşit să o văd pe văduva mareşalului Antonescu, care fusese deţinută în Rusia, căci a fost un

aranjament dificil, care a implicat mai mulţi oameni, şi a fost periculos pentru noi toţi. Am găsit o femeie tristă, cu părul alb şi cu faţa aproape tot atât de albă ca şi părul, îmbrăcată într-o rochie simplă, curată, neagră care se tocise la coate şi prin alte locuri, unde deja începea să se vadă urzeala. Era aproape de nesuportat să vezi cât se schimbase. Am luat-o în braţe şi ea a început să suspine cu neajutorarea îngrozitoare a unui copil disperat.

I-a trebuit o bucată bună de timp până să îşi poată găsi cuvintele şi să-mi povestească despre ea. în cele din urmă a început să-mi spună cu o voce monotonă cum fusese luată în Rusia; cum a fost târâtă prin unsprezece închisori, dar totdeauna în timpul nopţii, ca să nu ştie niciodată unde se afla; mi-a spus despre câteva din torturile pe care le îndurase; despre cum fusese ţinută timp de un an în tăcere absolută şi nu auzise nici o voce omenească; despre gardienii care îi făceau numai semne şi fluierau când trebuiau să comunice unul cu celălalt acolo unde i-ar fi putut auzi şi ea, aşa că atunci când i se vorbise, după acel an, abia a putut să suporte durerea produsă de sunetele cu care nu mai era obişnuită. Mi-a spus cum încercase, în disperare, să-şi taie venele; despre cum fusese forţată să stea culcată cu mâinile deasupra păturii, astfel încât dacă adormea şi îşi trăgea mâinile sub pătură din cauza frigului, era trezită din somn cu violenţă. Avusese pneumonie şi febră tifoidă şi totuşi nu a murit.

— De ce? mă întreba întruna disperată, fără nici o inflexiune în voce. De ce trebuia să trăiesc?

Cel mai zguduitor în toată această întâlnire a fost momentul în care unul din cei care făcuseră posibilă această vizită a venit să o avertizeze că

trebuie să plece. Teroarea, încremenită şi inumană, a apărut în ochii ei. Fără cuvinte, frângându-şi mâinile ofilite, s-a întors să plece repede, ca un câine bătut. Am sărit şi am îmbrăţişat-o încă o dată, dar am simţit că nu mai putea fi atinsă de mila oamenilor.

Fusese separată de soţul ei în 23 august 1944.[1] se permisese să îl vadă doar o dată înainte să fie ucis. Ruşii se mai gândiseră la încă un rafinament al cruzimii: mareşalul Antonescu a fost obligat să îi spună că fusese condamnat la moarte, dar nu i se dăduse voie să îi spună ziua şi ora, aşa că timp de multe, multe zile a fost ţinută în încordare, întrebându-se dacă fusese împuşcat. După mult timp a auzit şi ea povestea acelei morţi; a curajoasei sale declaraţii din final; cum soldaţii care trebuiau să-l împuşte pe soţul ei şi-au greşit ţinta de mai multe ori; cum un ofiţer l-a împuşcat până la urmă cu revolverul său.

Mai târziu doamna Antonescu a fost eliberată şi i s-a permis să stea împreună cu mama ei bolnavă, dar nu li s-au dat niciodată cartele de alimente şi astfel au fost nevoite mereu să trăiască din pomana altora. Ele au fost supravegheate tot timpul. Doamnei i se permitea câte o oră de plimbare pe săptămână, tot sub pază. Putea să şi primească vizite — bineînţeles, nu fără riscuri, pentru că în fiecare săptămână era trimisă la guvern o listă a vizitatorilor. Sunt bucuroasă să spun că au fost mulţi aceia care şi-au asumat acest risc şi chiar şi cei care erau mai temători au trimis provizii prin cei care erau mai curajoşi. Ea a fost unul din ultimii oameni pe care i-am văzut înainte să plec din Bucureşti pentru ultima dată. Ea a fost una dintre persoanele care mi-au cerut să obţin prin spital vreo otravă pe care să o ia ca să evite

o altă detenţie în Rusia. Cum aţi putea voi, care trăiţi fără nici o grijă, să înţelegeţi o viaţă atât de chinuită încât darul cel mai bun pe care îl poţi da unui prieten să fie o otravă mortală?

Domnul Iuliu Maniu, marele lider al Partidului Naţional Ţărănesc, era următoarea ţintă pe care o aveau în vedere forţele distrugătoare ale comunismului. Era un un om fin, integru. Rece şi rezervat, nu atrăgea simpatia celor din jur, dar toţi îi respectau onestitatea, fie că erau de acord sau nu cu politica sa. îl ştiam încă din primele zile ale Marii Uniri dintre Transilvania şi România Mare, dar am început să-l cunosc mai bine în timpul Regenţei, din 1927 până în 1930, când copilul Mihai era rege din cauza renunţării tatălui său la tron.

Domnul Maniu a avut un comportament nobil în timpul ascendenţei germanilor şi al ocupaţiei ruseşti. După cum am spus mai devreme, el a dus tratative tot timpul în vederea unui acord între România şi Aliaţi, chiar şi când România a fost forţată să lupte de partea Germaniei. în timpul procesului lui Antonescu a fost chemat să fie martor şi, când a plecat de la bară, s-a oprit să dea mâna cu cel deja condamnat. Acesta era, după cum a spus mai târziu Maniu unui prieten, un act firesc din partea unui om şi a unui creştin, iar dacă nu l-ar fi făcut s-ar fi considerat un laş; dar astfel şi-a mai adăugat o doză de ură din partea ruşilor. Afişe ale „delictului" în care el dădea mâna cu un „criminal" au fost imediat lipite peste tot de către comunişti, dar acestea nu au făcut decât să mărească popularitatea deja enormă a lui Maniu şi au întărit convingerea că Antonescu fusese judecat şi condamnat pe nedrept. El şi partidul lui au început să reprezinte tot ceea ce pierduseră românii: libertate, egalitate, democraţie, justiţie.

Alegerile din 1946, care au urmat „compromisului" de la Conferinţa de la Moscova, când regele Mihai fusese forţat să accepte un guvern discreditat, sprijinit doar de Rusia, se presupuneau a fi „libere". In schimb, au fost cu grijă organizate de comunişti ca să fie oricum *numai libere nu,* după o domnie sistematică a terorii la toate adunările din ţară, menite să arate românilor că nu era înţelept să se opună guvernului comunist. Ca să fie sigur că Partidul Comunist va primi o majoritate convingătoare, un mare număr din electori au fost privaţi de drepturile lor: de exemplu, toţi cei despre care se ştia că nu erau de partea comuniştilor, toţi oamenii care luptaseră pe pământul rusesc (şi familiile lor) şi toţi cei care avuseseră vreo funcţie între 1940 şi 1945. Pentru ca mistificarea să fie completă, toţi străinii care intraseră în ţară în ultimele trei luni (în special ruşii) au primit drept de vot, iar oamenii „de bază" au primit cinci până la şapte buletine.

Dar, nici aceste precauţii nu au ajutat. Una din femeile considerate „de bază" mi-a spus râzând: „O să votez unul cu ei, pentru că dacă nu fac aşa mă vor prinde, dar şase din voturile mele se duc la Maniu!" Spre surpriza şi furia ruşilor, votul s-a dovedit a fi optzeci la sută împotriva comuniştilor, şi nu le-a mai rămas nimic de făcut decât să suprime rezultatele alegerilor şi să anunţe pur şi simplu minciuna că Partidul Comunist primise peste optzeci la sută din voturile exprimate! Frauda a fost atât de flagrantă încât au fost trimise note oficiale de protest din partea Marii Britanii şi a Statelor Unite. Guvernul sovietic nu a dat nici o atenţie acestor note.

Faptul că aproape toţi votaseră pentru Maniu a sporit şi mai mult aversiunea lor împotriva lui, dar nu a fost închis până în vara lui 1947. Atunci România a fost invitată să ia parte la planul Marshall, dar guvernul Groza, sub presiunea Rusiei, a refuzat. Ziarul lui Maniu, *Dreptatea,* a dorit să publice acest fapt, dar a fost, bineînţeles, o ştire cenzurată imediat. *Dreptatea* a ajuns la tipar cu spaţiile corespunzătoare pline de citate din Declaraţia Americană de Independenţă. Câteva zile mai târziu Maniu şi adjunctul său, Mihalache, au fost arestaţi, iar apariţia ziarului a fost interzisă. Partidul Naţional Ţărănesc a fost lichidat şi scos în afara legii în iulie 1947, iar Maniu a fost condamnat la închisoare pe viaţă în 11 noiembrie 1947, după încă o parodie de proces.

în România era ca şi cum ai fi stat pe o insulă de nisip, din ale cărei margini cădeau încontinuu în mare bucăţi enorme, micşorând astfel mereu locul pe care stăteai.

DOUĂZECI ŞI ŞASE

Imi era imposibil să mă gândesc doar la dificultăţile pe care le ştiam la Bucureşti, căci aveam multe griji şi acasă. în vara anului 1946 a izbucnit încă o epidemie de febră tifoidă şi ne-am organizat în aşa fel încât să îi facem faţă pe o scară mai largă şi mai sistematic decât înainte. Investigaţiile pe care le-am făcut şi lupta noastră cu toate problemele, începând cu prejudecăţile şi inerţia şi până la birocraţie ar fi o poveste prea lungă pentru a fi spusă aici, dar trebuie să menţionez că lucrătorii spitalului şi cu mine aduceam regulat contribuţii personale şi oficiale la acest efort concentrat. încercam să-i educăm pe oameni în privinţa celor mai modeme metode igienice de prevenire a bolii; să accepte folosirea DDT-ului şi vaccinarea. în fiecare duminică toţi doctorii şi infirmierele se împrăştiau prin văile din jur pe la biserici, unde eram siguri că o să îi găsim împreună pe toţi sătenii şi încercam, cu ajutorul

preotului, să-i convingem pe oameni să se lase vaccinaţi. întrucât după injecţii urma o senzaţie dureroasă, nu era uşor să-i facem să mai vină şi a doua şi a treia oară, iar ţinerea evidenţelor nu era nici ea o treabă uşoară. Deoarece casele erau împrăştiate peste dealuri şi văi, trebuia să parcurgem kilometri întregi de urcuş serios pe munte pentru a putea considera treaba dusă cu bine la capăt în toată zona.

Mi s-a părut o ironie a sorţii ca fiul meu Dominic să se îmbolnăvească de febră tifoidă. Eram de-a dreptul îngrozită. Fratele meu cel mai mic, Mircea, pe care îl adorasem, murise de această boală îngrozitoare în timpul primului război mondial. Mult timp după ce el trecuse în nefiinţă, vocea lui de copil îmi răsuna în urechi chemându-mi numele, ore în şir, şi acest lucru nu l-am putut uita niciodată. întotdeauna cel mai greu pentru mine a fost să lucrez cu copiii, în toată experienţa mea de spital, căci plânsetul unui copil în suferinţă sau în delir mi-a adus mereu în minte zilele acelea de chin ale copilăriei mele când mi-am pierdut frăţiorul. Spre marea mea bucurie, cazul lui Niki s-a dovedit a fi o formă uşoară şi am putut să-l îngrijesc acasă, pentru că nepreţuita mea Frâu Koller s-a oferit încă o dată să fie izolată împreună cu pacientul, aşa cum făcuse şi când Minola avusese scarlatină. Am descoperit, de asemenea, că boala lui Niki avea un efect bun şi asupra ţăranilor din satele noastre. Păreau să creadă că dacă însuşi fiul *meu a* putut să se îmbolnăvească de febră tifoidă, atunci nimeni nu era în siguranţă; şi au venit în număr mare ca să îi vaccinăm.

în timpul toamnei am constatat că aveam probleme tot mai mari cu spatele. întotdeauna suferisem într-o oarecare măsură de artrită, dar acum durerile deveniseră greu de suportat. Pe lângă munca obişnuită pe care o făceam, mai

erau împrejurări în care trebuia să ridic sau să car corpuri grele, să mă încordez ca să împing maşini sau să dau la o parte zăpada atunci când eram nevoiţi să ne deplasăm pe vreme rea. Am fost sfătuită să urmez un tratament cu raze X, care trebuia făcut la Braşov, dimineaţa foarte devreme, şi care îmi complica programul destul de mult. Acesta a fost începutul stării de invaliditate pentru care încă şi acum mă tratez, deşi am reuşit să fiu relativ activă până după ce am ajuns în America de Sud.

V-am povestit de iama lui 1946, când Anton era în Elveţia încercând în van să primească încuviinţarea de a intra în Austria şi am menţionat că a fost o iarnă liniştită şi fericită, fără dificultăţi majore, iar febra tifoidă părea să se termine în sfârşit. Ceea ce nu am menţionat este faptul că pachetelor noastre li s-au mai adăugat unele de la prietenii noştri americani, nişte oameni deosebiţi, despre care aş dori să vă vorbesc acum. Mulţi veneau să admire Branul, căci era un castel unic în felul lui, dar puţini se interesau în vreun fel de locuitorii din satul nostru. Unii nu doreau acest lucru, iar alţii nu puteau; dar s-au găsit unii care au făcut-o şi ne-au rămas de atunci prieteni de nădejde — nu numai mie şi familiei mele, dar şi locuitorilor satului, şi României în general.

Primul pe care aş dori să-l menţionez este episcopul O'Hara (acum arhiepiscop) al Bisericii romano-catolice, care a fost numit conducător la Nunţiatura Apostolică din Bucureşti în mai 1946, dar din cauza întârzierilor în obţinerea vizei nu a ajuns la Bucureşti decât în ianuarie 1947. El era primul american numit în această funcţie în ţara noastră. Cei care avuseseră această misiune înaintea sa se menţinuseră aproape de îndatoririle lor imediate, dar arhiepiscopul avea o viziune diferită despre cum trebuia făcută munca lui. El a hotărât să

cunoască ţara în care fusese trimis, astfel că a vizitat-o de la un capăt la altul, văzând nu doar locurile în care se găseau bisericile cultului său, ci şi alte locuri în care auzise că sunt necazuri. Pot spune cu invidie că el a explorat părţi ale ţării în care nici măcar eu nu am fost niciodată! Nu numai că făcea vizite, dar părea să şi înţeleagă ţara şi pe oamenii ei. înainte fusese trimisă în România o mare cantitate de medicamente şi hrană de către papa Pius al XH-lea şi distribuită de către Crucea Roşie, dar în martie 1947 ajutorul de la Catholic War Relief a fost organizat pe o scară extinsă. Acesta era o adevărată binecuvântare, care ajungea departe, spre multe sate aproape abandonate. Hrana, medicamentele şi îmbrăcămintea erau distribuite fără să se ţină cont de religie sau naţionalitate. Arhiepiscopul O'Hara nu îşi îndrepta eforturile doar către cei din Biserica lui, ci a răspuns întotdeauna şi apelurilor mele. în mare parte datorită lui puteam să întreţinem tabăra pentru fete refugiate de care am pomenit.

într-o singură împrejurare a fost el, în mod indirect, responsabil de a fi adus necazuri unui om nevinovat, dar nimeni nu ar fi putut prevedea acest lucru! Arhiepiscopul O'Hara trimisese hrană suplimentară la şcoala în care era Ştefan, dar instrucţiunile de pe cutii erau tipărite în engleză. Comandantul a adus un dicţionar englez ca să le poată traduce; bietul om a fost pe loc atacat că este „simpatizant capitalist" şi aproape că şi-a pierdut poziţia. Din această cauză şi în urma altor asemenea incidente atât de tipice pentru comuniştii ruşi, etichetele au început să fie tipărite în română, ceea ce a făcut ca lucrurile să fie mult mai uşoare. Arhiepiscopul a rămas la postul său, lucrând în nişte condiţii care într-o zi vor fi mai cunoscute, până când a fost forţat să părăsească

ţara. El este un creştin şi un american de valoare şi poporul român îi va fi mult timp recunoscător.

Un alt prieten american era Sergentul Wilmer Park care a venit odată cu prietenul său, domnul Albănaşi, să viziteze pe cineva care stătea cu noi, şi apoi a venit în repetate rânduri să ne vadă. Prin aceşti oameni am trimis primele mesaje pentru prietenii mei din Statele Unite şi prin ei am obţinut manuale americane pentru surori medicale, care au devenit surse de cunoştinţe şi ajutor pentru mine. în semn de mulţumire simt că ar trebui să le enumăr aici. Pentru mine aceste cărţi erau un înlocuitor al şcolilor medicale şi bibliotecilor care vouă vă sunt atât de accesibile în ţara voastră, dar pe care eu nu le aveam: *The Principles and Practice ofNursing,* de Harmer şi Henderson; *Nursing: an Art and a Science,* de Tracy; *The Textbook ofAnatomy and Physio- logy,* de Kimber, Gray şi Stackpole. Am şi acum volumele, acestea în biblioteca mea din Newton. Vedeţi, comunştii mi-au permis să le iau cu mine, întrucât erau cărţi care mă puteau ajuta să îmi câştig existenţa ca „om al muncii" în loc să rămân un „parazit" al societăţii. Toate celelalte cărţi care nu apucaseră să fie distruse de ruşi la Sonnberg au fost reţinute ca proprietate a statului, inclusiv unele de neînlocuit, care îmi fuseseră date de mama şi aveau autograful ei.

Aceste cărţi americane erau un dar nepreţuit pentru munca noastră de la spital. Am început să traduc capitole ca să le citesc infirmierelor. Am adaptat anumite grafice şi diagrame, iar altele, pe care le-am găsit în texte, m-au inspirat să creez unele originale, pe care le puteam folosi. Visam să pot obţine într-o zi de la autori dreptul să traduc cărţile şi să le adaptez pentru România. Poate, mă gândeam câteodată cu o voioşie hotărâtă, vor fi primele manuale după

care se va învăţa la Şcoala pentru Infirmiere pe care speram să o înfiinţez.

Printre noii noştri prieteni se mai găsea şi locotenent-co- lonelul Krichbaum, de profesie medic, ataşatul medical al Misiunii americane. Şi el călătorea prin ţară în lung şi în lat. Ajunsese să o cunoască şi să o iubească, să înţeleagă sufletul oamenilor, adâncimea şi puterea rezistenţei lor în faţa ocupaţiei ruse. Colonelul Fred G. Sigerist, şeful Crucii Roşii americane, era şi el neabătut în eforturile sale de a ne ajuta şi lui trebuia să-i mulţumim pentru generosul cadou de la preşedintele Statelor Unite, din martie 1947 — un vapor plin de raţii pentru populaţia înfometată din Moldova.

Bunătatea acestor oameni, atât de diferiţi unii de alţii şi totuşi atât de asemănători în esenţă, mi-a arătat pentru prima dată generozitatea americanilor, lipsa lor de resentimente şi dorinţa de a-şi ajuta aproapele. Darurile lor aşezate sub pomul de Crăciun mi-au amintit de o noapte, cu mulţi ani în urmă, când Moş Crăciun a venit la o fetiţă româncă din Iaşi. Atâtea lucruri bune ni s-au întâmplat încât nu le pot menţiona pe toate aici din lipsă de spaţiu. De exemplu, le voi fi mereu recunoscătoare celor care mi-au dăruit cărţile americane de literatură — ediţii tipărite de Armed Ser- vices, care m-au ajutat atât de mult să evadez un pic, în mintea mea, într-o altă lume.

în februarie 1947 am primit veşti minunate şi încurajatoare despre un vapor cu hrană trimis de preşedintele Truman, a cărui încărcătură urma să fie distribuită în regiunile pline de foamete din Moldova. Ceea ce mi s-a părut ex- traordinar a fost faptul că guvernul comunist a acceptat aceasta, cu anumite restricţii, şi a dat autorizaţiile necesare pentru căile ferate în vederea transportării acestor provizii. Distribuirea hranei era, desigur, o sarcină

enormă şi a fost nevoie să fie plănuită cu multă strategie ca totul să meargă bine. Problema a fost rezolvată într-un fel interesant. Crucea Roşie a apelat la voluntari, şi aproape toţi cei din personalul armatei noastre, pe lângă mulţi alţi ofiţeri — care au fost cu toţii obligaţi să demisioneze în 1945 —, şi-au oferit serviciile pentru acest proiect. Domnul Costinescu, preşedintele Crucii Roşii române, a dat mână liberă generalului Mardari, un general foarte capabil, fost aghiotant regal — una din victimele de mai târziu ale comunştilor, deportat până la urmă în Rusia.

întregul plan a fost întocmit ca o adevărată campanie militară, sub supravegherea Crucii Roşii şi a reprezentanţilor Misiunii militare americane sub conducerea generalului de brigadă Schuyler. Rândurile erau completate şi de alţi civili cu experienţă şi lucrători ai Crucii Roşii. întrucât pe vremea aceea spitalul mergea destul de bine mi-am oferit şi eu serviciile şi am rugat-o pe draga mea prietenă, doamna Podgoreanu, să vină şi ea. A fost de acord şi de bună seamă că şi ei trebuie să-i mulţumim pentru rezultatele pe care le-am avut şi pentru ordinea şi seriozitatea cu care a lucrat grupul nostru. Eu doar îndeplineam şi trans- miteam zâmbind mai departe ordinele la care se gândea ea, poate cu ceva mai mult tact decât ar fi făcut-o ea.

Am cerut să fiu trimisă, dacă era posibil, în regiunea Piatra-Neamţ, situată pe valea Bistriţei, în partea de Nord a Moldovei. în timpul primului război mondial petrecusem acolo o vară fericită, departe de ororile războiului pe care le vedeam în Iaşi, şi acolo am învăţat pentru prima dată să iubesc şi să respect ţăranul român. Tot acolo mi-am consolidat

cunoştinţele destul de aprofundate de limba română, căci ţăranii sunt adevăraţii ei păstrători. Este o limbă arhaică, cu adevărat frumoasă, iar faptul că o stăpânesc este unul din lucrurile pentru care sunt într-adevăr mândră.

Crucea Roşie a fost de acord cu cerinţa mea şi regele şi guvernul la fel. Apoi am cerut, dacă era posibil, să fiu cazată într-un vagon de tren, ca să evit necesitatea de a accepta ospitalitatea cuiva, căci îmi dădeam seama că oricine intra în legătură cu mine putea să se pună în pericol. Aproape speram că voi putea avea vechiul meu vagon, în care călătorisem atât de mult prin toată ţara înainte de a mă căsători. Fusese decorat după gustul meu, şi pentru că îmi plăcea marea atât de mult, îl făcusem să semene cu un vapor. Dar nu mai exista, căci fusese distrus într-unul din bombardamente, şi în consecinţă au găsit pentru mine unul ministerial. Era destul de confortabil şi nu numai că putea fi încălzit independent, dar avea şi un fel de bucătărioară în el, ceea ce îl făcea şi mai folositor. Pot să spun că am simţit un anume fior de plăcere când ne-am adunat toţi şi am plecat din gara centrală din Bucureşti. Grupul meu includea pe doamna Podgoreanu, două din infirmierele mele şi alte trei fete din Bran, precum şi şapte bărbaţi aleşi de către cartierul general, ceea ce constituia o „echipă" de paisprezece membri. Am călătorit toată noaptea, astfel încât să putem ajunge în Piatra cu mult înaintea primului tren cu provizii.

Am sosit pe o dimineaţă umedă de martie, dar soarele strălucea. Deşi fusesem avertizată că acesta era un oraş „roşu", am avut parte de o primire generoasă şi am fost invitată să iau micul dejun într-o casă particulară unde am în-ceput să aflu exact care era situaţia în oraş. Spre bucuria mea, acolo l-am întâlnit pe vechiul

bibliotecar şi prieten al tatălui meu, care mi-a fost de mare ajutor. Am aflat că cel mai greu va fi să mă înţeleg cu prefectul, şeful administrativ al regiunii, care era un membru convins al Partidului Comunist. Mi-a fost descris ca un administrator capabil, oricum, şi în nici un caz un om rău, dar şi ca unul care nu era deloc prietenos cu Crucea Roşie, fiind tot timpul în alertă în ce privea sentimentele şi activităţile anticomuniste.

Imediat după micul dejun am chemat autorităţile locale la o întâlnire cu administratorii Crucii Roşii, cu doamna Podgoreanu şi cu mine. Am explicat că eu eram doar o femeie, cu puţine cunoştinţe despre cum se organizează astfel de activităţi şi absolut fără nici o informaţie în privinţa resurselor oraşului, a stării drumurilor şi a cantităţii de provizii care va trebui transportată. Oricum, am spus eu, ştiam că ei vor şti să se descurce în această situaţie, întrucât domnul prefect era cunoscut şi la Bucureşti pentru splendidele sale capacităţi de organizator, aşa că lăsam totul pe seama lui. El şi cu oamenii Crucii Roşii puteau să o scoată la capăt, eram sigură, iar eu voi urma îndrumările pe care mi le vor da. Trenul cu provizii sosea în seara aceea. Ar avea amabilitatea să vină la vogonul meu la ora cinci ca să putem lua hotărâri în privinţa ultimelor detalii? La ora şase, în sala de aşteptare, am sugerat eu, ne-am putea întâlni cu echipele noastre, inclusiv cele organizate local, iar domnul prefect ar putea să le expună planurile şi să le dea instrucţiunile necesare.

Mi-am dat seama că eu câştigasem prima rundă, aşa că m-am înclinat politicos şi am părăsit întâlnirea. Am petrecut timpul pe care l-am mai avut liber vizitându-mi câţiva prieteni vechi, căci pentru mine era foarte emoţionant să mă reîntorc în acest orăşel de munte, atât de

mândru de trecutul său, pe care atunci când eram mică îl vizitasem deseori în timp ce ne petreceam vacanţele de vară la Bicaz. Când ne-am întâlnit din nou cu grupul, am descoperit că nu mai era nimic de îmbunătăţit la aranjamentele făcute, iar întâlnirea din staţie a decurs la fel de bine. Mai târziu mi s-a spus că în ultimii trei ani nimeni nu a adus vorba în public de rege, de americani sau de Dumnezeu; eu îi menţionasem pe toţi în discursul meu şi nici cerul nu a căzut pe noi, nici domnul prefect nu a plecat de la întâlnire!

Lucrul nostru a început la ora şase în dimineaţa următoare. Domnul prefect a fost acolo din prima clipă, supra- veghindu-mă precaut, dar asta nu mă deranja deloc. De fapt eram mulţumită să lucrez cu el, pentru că în felul acela ştiam şi eu, mai mult sau mai puţin, ce punea *el* la cale. Nu aveam nici o intenţie să permit ca ajutorul Crucii Roşii americane să fie transformat într-o armă a partidului. Ne supravegheam cu grijă. Am fost tovarăşi inseparabili pentru cel puţin paisprezece ore în fiecare din următoarele şaisprezece zile. Nici unul din noi nu ar fi putut să comită ceva rău în restul de zece ore, pentru că eram mult prea obosiţi. O dată l-am întrebat: „Ce o să faceţi când o să plec?" şi el mi-a răspuns întunecat: „O să dorm şi o să mănânc!"

în acea primă dimineaţă a trebuit să luăm în primire bunurile aduse şi să le încărcăm pe cele pentru valea Bistriţei într-un tren de linie îngustă şi în camioane. Acest lucru a fost îndeplinit de către soldaţi şi muncitori şi noi a trebuit să îi supraveghem cu grijă, că şi ei erau foarte flămânzi, iar vederea unor asemenea cantităţi de hrană era tentantă şi pentru ei. Era o muncă ingrată să verificăm transportul acestor provizii, şi era epuizantă şi fizic, şi emoţional. Observatorul american pentru secţiunea

noastră, un ofiţer cumsecade (îmi pare rău că am uitat numele şi gradul lui) a apărut în cursul dimineţii şi m-a sfătuit să mă odihnesc. S-a oferit să împartă raţia sa de mic dejun cu mine şi l-am invitat în vagonul meu, pe care cred că l-a găsit mult mai puţin fastuos decât se aştepta. De fapt nu am găsit decât o singură farfurie.

— Dar, am spus eu, vedeţi că are margine aurie, aşa că nu puteţi spune că nu v-am tratat regeşte!

Aşa am spart gheaţa şi am râs amândoi. M-am reîntors la postul meu încălzită şi cu puterile refăcute şi în curând totul a fost încărcat şi ne-am încheiat activitatea pentru ziua aceea. Un domn se pusese cu amabilitate la dispoziţia noastră, împreună cu maşina lui, şi cu toate că aceasta era şi antediluviană şi capricioasă, răzbea surprinzător de bine prin nămeţii de zăpadă şi şuvoaiele de noroi. într-adevăr, ne-a dus prin tot felul de locuri, deşi nu m-am putut abţine să nu-l tachinez pe şofer, spunându-i că i-am împins maşina mai mulţi kilometri decât stătusem în ea. Şi domnul prefect a fost obligat să împingă. La început a părut puţin surprins că eu mă aşteptam în mod evident ca el să ne ajute, dar apoi mi s-a alăturat chiar cu bunăvoie. Acest lucru ne-a ajutat să devenim un fel de prieteni, căci doi oameni nu pot rămâne ţepeni şi ostili după ce au împins de multe ori o maşină care brusc ţâşnea înainte şi îi lăsa să cadă în faţă în acelaşi troian de zăpadă. Să împărţi o raţie militară şi să rupi un măr în jumătate şi apoi iar în jumătate, ca să faci să ajungă la toată lumea, sunt fapte care ajută la formarea unei anumite simpatii mutuale.

Doamna Podgoreanu venea cu o altă maşină, astfel încât puteam să acoperim distanţe mari şi în acelaşi timp să ne completăm, căci rutele

noastre erau astfel aranjate încât să se întretaie. în acest fel am vizitat treizeci şi opt de sate în şaisprezece zile, ceea ce este o performanţă, dacă luăm în considerare starea drumurilor şi vremea îngrozitoare, care trecea de la furtuni de zăpadă la topiri bruşte şi invers. A fost trimisă câte o echipă în fiecare sat, care să răspundă de distribuirea echitabilă a proviziilor şi să controleze listele. Maşina domnei Podgoreanu şi a noastră au mers apoi din sat în sat ca să verificăm cum se desfăşurau lucrurile, să rezolvăm dificultăţile şi neînţelegerile şi să dăm tot felul de explicaţii — sarcini care nu erau deloc uşoare.

Mizeria pe care am văzut-o era copleşitoare. Primul lucru care m-a frapat a fost neobişnuita pustietate din sate. In mod normal trebuiau să fie pline de oameni, de copii, şi de tot felul de animale — oi, câini, gâşte şi găini —, dar acum nu erau animale deloc. Oricine avea o vacă era fabulos de avut, cel care avea câteva găini era bogat, iar omul care avea făină sau porumb în casă era considerat uimitor de binecuvântat cu roadele pământului. Nu era uşor să alegem care dintre familii erau mai sărace acolo unde toţi erau înfometaţi, şi oricum nu era destul ca să dăm fiecărei familii câte ceva. Fuseseră făcute în avans liste cu cei care urmau să fie ajutaţi, şi fiecare listă era citită tare tuturor sătenilor, ca să fie de acord. Rareori au sugerat să fie luat numele cuiva de pe listă, dar de multe ori îi numeau pe cei rămaşi pe dinafară şi care erau mai necăjiţi decât cei selectaţi. Foarte bine, ziceam noi, dar cine să fie scos de pe listă pentru a fi trecut altul în locul lui? Doar erau cu toţii atât de săraci! Cum putea cineva să decidă?

Nu pot să vă descriu vouă, care nu aţi fost de faţă, dramatismul unei asemenea situaţii, nici nu doresc să vă împovărez cu imagini de coşmar. Şi

totuşi, despre oameni aflaţi în asemenea condiţii i-am auzit pe americani spunând: „Dar de ce nu se *revoltă* împotriva comuniştilor?" Nu ne amintim întotdeauna că, pentru a ne revolta, nu este necesară doar o anumită putere fizică, şi totodată uităm şi că mizeria prelungită duce până la urmă la o stare morală confuză, care are un efect paralizant. Poate un exemplu este suficient ca să vă arăt cum stăteau lucrurile, şi am ales unul mai puţin dur din câte am văzut. Intr-o după-amiază, pe când mă întorceam cu maşina la vagonul meu de la gară, am mâncat un măr şi am aruncat cotorul afară. A căzut într-o baltă mizerabilă cu apă neagră, plină de noroi, dar un copil care se găsea lângă ea s-a aruncat înfometat după el şi l-a înfulecat cât ai zice peşte. La început m-am uitat, oripilată, şi apoi m-am repezit să-i dau ce-mi mai rămăsese din raţia pentru ziua aceea, dar nu puteam face aşa ceva decât foarte rar. Doamna Podgoreanu, Bittermann şi eu aveam raţii pe cinci zile, care erau proviziile principale trimise din Statele Unite special pentru noi, dar trebuia să fim foarte economicoşi cu ele. Trebuia să le împărţim pe ale noastre cu cei doi soldaţi trimişi să mă păzească, pe care autorităţile nu au găsit de cuviinţă să îi hrănească, şi cu însoţitorul de la calea ferată. Din fericire restul de paisprezece oameni din echipa noastră fuseseră cazaţi în oraş şi îşi primeau raţiile acolo.

Când am ajuns la Bicaz, unde îmi petrecusem vara din 1918, am avut nişte emoţii teribile. Fiecare colţişor îmi aducea aminte de tata şi mama, de surorile mele, şi de iubitul nostru prieten canadian, colonelul Boyle, pe care l-am numit „Uncie Joe". Am aruncat o privire în casa albă de pe malul Bistriţei, atât de dragă mie, unde îmi petrecusem multe ore pe când eram copil, privind plutele care treceau repede, dar am găsit-o răvăşită de invadatori. Camera ma-

mei mele, aranjată tot timpul aşa cum îi plăcea ei, era acum goală şi ferestrele erau sparte. Voiam să îmi împărtăşesc cuiva amintirile, dar dintre cei care se aflau cu mine nu era nimeni care să fi fost acolo înainte. Am părăsit casa şi m-am întors la ţăranii care aşteptau, şi atunci din mulţime a păşit înainte o femeie.

— Domniţă, nu-ţi aminteşti?

Ce cuvinte mai dulci aş fi putut să aud? îşi amintea şi ea, ca mulţi alţii. Cu greu găseam un sat sau o mănăstire unde să nu fiu întâmpinată cu aceste cuvinte. Erau femei cu care mă jucasem pe când erau şi ele copii, şi mulţi alţi oameni care îşi aminteau detalii ale unor evenimente pe care eu aproape că le uitasem. Era greu întotdeauna să mă despart de ei; aveam atâtea lucruri despre care puteam vorbi. Dar aveam treabă de făcut, nu-mi puteam petrece mult timp vorbind despre lucruri trecute, oricât mi-ar fi încălzit acestea inima. Deseori descopeream nu numai trecutul, copilăria mea, ci şi o punte între acele zile şi prezent. Odată, într-o gară mică unde poliţia îi ţinea pe oameni la distanţă, s-a iscat deodată o agitaţie la capătul peronului. A apărut o mână care flutura o hârtie şi s-a auzit o voce de bărbat strigând:

— Dar trebuie să o văd pe domniţa! Vă spun, este prietena mea! Uitaţi, asta e o vedere pe care mi-a scris-o!

Când am insistat să i se permită să vină la vagon am descoperit că era unul din răniţii mei români, un soldat care îşi pierduse braţul şi fusese internat într-un spital din Leipzig. Acelor oameni care erau atât de departe încât nu-i puteam vizita tot atât de regulat ca pe cei din Viena încercam să le trimit cărţi poştale la intervale regulate, iar acest soldat păstrase de atunci o vedere cu Sonnbergul. Şi cu el aveam multe lucruri de vorbit şi multe amintiri de

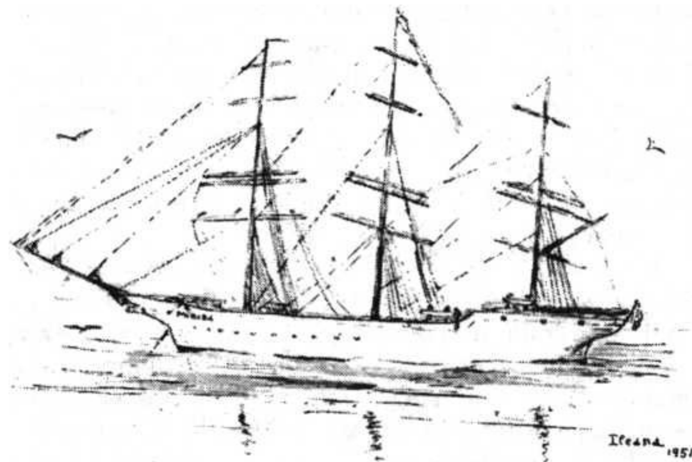
depănat, toate doar în timpul scurt până când trebuia să plece trenul.

în general ajutorul trimis în Moldova era mai important din punct de vedere moral decât material. Raţiile pe cinci zile pe care le distribuiam cât de echitabil puteam nu adăugau prea mult la totalul de hrană din fiecare sat, şi apoi ţăranii nu erau obişnuiţi cu astfel de alimente. Bineînţeles că ei nu puteau citi instrucţiunile în engleză, pe care trebuia să le explicăm în fiecare sat, şi în acelaşi timp lăsam o traducere şapirografiată pe care să se poată uita mai târziu. O bucată de ciocolată cu nucă de cocos însemna puţin pentru un copil de ţăran care nu gustase niciodată ciocolată sau nucă de cocos. Era greu să-i faci pe părinţii lui să înţeleagă că o grămăjoară de pudră se putea transforma într-o supă bună şi hrănitoare pentru toată familia. Excelen- ţii biscuiţi nu puteau să înlocuiască pentru ei pâinea sau mămăliga, aceasta din urmă fiind baza alimentaţiei lor.

Totuşi, din punct de vedere moral, efectul acestei distribuiri era mai mare decât puteam să ne dăm seama. Oamenii simţeau că, într-adevăr, nu fuseseră uitaţi; că prietenii americani cu care ei nu voiseră să lupte le trimiseseră ajutor. Am fost martora multor scene emoţionante în care, în discursuri spontane, sub privirile mustrătoare ale comuniştilor prezenţi mereu peste tot, am fost delegată de către oameni să le mulţumesc americanilor pentru ce făcuseră. Aş fi fericită dacă prin intermediul acestei cărţi aş putea în sfârşit să le transmit cititorilor mei americani mulţumirile cu adevărat călduroase şi sincere ale poporului meu care a rămas în spatele Cortinei de Fier, în robie, motiv pentru care nu îşi poate exprima el însuşi mulţumirile. Cât despre mine, sunt adânc recunoscătoare pentru ocazia ce mi s-a dat de a vizita din nou încă o regiune a săracei mele ţări, înainte de a fi

obligată să o părăsesc pentru totdeauna.

Mai era ceva în legătură cu această împărţire a proviziilor de la americani care cred că v-ar fi impresionat. Era aprecierea aproape reverenţioasă a ţăranilor pentru sacii cu mazăre care le-au fost aduşi odată cu raţiile. în fiecare sat, înainte de a o găti, oamenii aşteptau să vadă dacă mazărea ar creşte sau nu în caz că era plantată şi când descopereau că seminţele încolţeau, puneau mazărea deoparte ca să o planteze. Trebuie să reţineţi că aceşti oameni nu aveau seminţe pentru anul următor şi nici unelte cu care să lucreze pământul. Totul le fusese luat, până şi sapele, şi cazmalele, şi greblele, aşa că trebuiau să se folosescă de propriile lor mâini ca să planteze şi să cultive pământul. Aşa flămânzi cum erau, încă tot îşi mai puneau deoparte câte ceva care putea fi înmulţit în anul următor, chiar dacă asta însemna că mai mulţi din ei vor muri între timp. Acesta era presupusul ideal comunist, pe care comuniştii de fapt nu-l puneau în practică, dar care era aici dus la îndeplinire prin voinţa liberă a oamenilor. întrucât ei înşişi erau cinstiţi, puteau să se sacrifice într-adevăr în mod individual spre binele „societăţii", chiar dacă ei nu şi-ar fi descris acţiunea în astfel de termeni. Dar un asemenea plan nu se poate *impune* unui grup, căci această impunere din exterior nu numai că nu reuşeşte să inducă integritatea necesară, ci chiar o distruge, în caz că ea într-adevăr există.

DOUĂZECI ŞI ŞAPTE

Întregul proiect legat de vaporul american cu alimente a fost un succes imens şi a făcut mai mult pentru recâş- tigarea încrederii în prietenia poporului american decât s-ar fi putut realiza prin orice alte mijloace — exceptând doar, bineînţeles, punerea în practică a unui efort mai mare — de a-i ajuta pe români să-şi recâştige libertatea. Oricum, chiar şi impresia bună făcută de acest cadou reprezentând hrană nu putea decât să-i enerveze pe comunişti şi pentru acest motiv au fost şi mai porniţi, dezaprobând făţiş agenţiile de ajutorare străine care lucrau în România. Crucea Roşie română a fost una din primele care avea să sufere, fiind atacaţi în acelaşi timp şi organizaţia în sine, dar şi ofiţerii şi membrii ei individuali.

Guvernanţii l-au arestat în primul rând pe secretarul general pentru lipsă de onestitate, acuzaţie pe care nu au putut să o dovedească niciodată şi care era excesiv de crudă, pentru că el era foarte bolnav în momentul acela. îl vizitam în mod regulat şi mi-am dat seama cât de serios

îl afectase şi fizic, şi psihic o asemenea acuzaţie nedreaptă. Nu cu mult mai târziu era arestată preşedinta onorifică, doamna Irina Sturdza, o femeie cu o asemenea integritate de caracter încât nedreptatea actului a fost evidentă pentru toată lumea. împreună cu ea au intrat în închisoare soţul ei, cei doi fii şi o noră. întrucât preşedinta onorifică din Crucea Roşie română avea un rol important în organizaţie, aresta^ rea ei a fost o lovitură puternică. Regina se găsea la Sinaia pe vremea aceea şi mi-a transmis să mă duc la Bucureşti şi să fac tot ce puteam ca să o eliberez pe doamna Sturdza şi pe membrii familiei ei.

Eram mai mult decât fericită să aduc acest ajutor, nu numai pentru Crucea Roşie, ci şi pentru Sitta, şi nu m-am lovit de foarte multă opoziţie în eforturile mele. Aproape imediat am reuşit să-i scot din închisoare pe domna Sturdza, pe unul din fii şi nora ei, iar mai târziu şi soţul ei a fost eliberat, dar a durat şase luni până să iasă din închisoare ce- lălat fiu — în parte şi din cauză că a fost foarte dificil să descopăr unde fusese închis. Era caracteristic sistemului comunist să-i facă pe cei arestaţi să dispară, pur şi simplu, astfel încât nu numai că nu se ştia motivul acuzaţiei, dar nici dacă victima a fost omorâtă, trimisă în Rusia, sau dacă nu cumva se găseşte la colţul următor, fiind torturată în secret.

în timp ce încercam să dau de urma familiei Sturdza am descoperit că exista un sentiment de nesiguranţă general şi că guvernul cerea schimbări radicale în întreaga organizaţie a Crucii Roşii. Deodată m-am găsit în poziţia de mediatoare în această problemă, poziţie care îmi absorbea o mare parte din timpul şi energia mea. Am avut discuţii nesfârşite cu Bodnăraş, cu ministrul sănătăţii şi cu Ana Pauker. Am aranjat discuţii între aceste oficialităţi din guvern şi

reprezentanţii principali ai Crucii Roşii, având grijă să nu particip la nici una din întâlnirile lor, ca să pot rămâne o intermediară cât se putea de impersonală. Colonelul Sigerist, care fusese la Geneva pentru un timp, acum s-a întors ca să aibă grijă de depozitele lăsate de Crucea Roşie americană, întrucât acestea erau în pericol să fie trimise în ajutor comunistului Marko, în Grecia. Spre surpriza mea, m-am trezit că mediez şi interesele americanilor, ceea ce arăta încă o dată cât de puţin le păsa comuniştilor de ceea ce spuneau sau făceau americanii. Ura şi dispreţul pe care le nutreau comuniştii faţă de orice avea legătură cu Statele Unite şi care ajungea la obsesie ieşeau la iveală acum încă o dată, dar am reuşit să pun la cale o discuţie încununată de succes între colonelul Sigerist şi Bodnăraş.

Eram în vara lui 1947 şi speram să pot pleca la mare pentru două săptămâni cu familia mea. Totul fusese aranjat: un prieten ne împrumutase o casă pe o plajă izolată la sud de Constanţa, care avea încântătorul nume Manjapu- nar, şi aşteptam cu toţii expediţia. Oricum, lupta pentru supravieţuirea Crucii Roşii într-o formă acceptabilă pentru organizaţia internaţională s-a tot lungit, şi până la urmă am hotărât să-l trimit pe Anton cu copiii înainte. I-am condus, întrebându-mă dacă o să reuşesc şi eu să ajung acolo vreodată. în Bucureşti vremea era caldă şi uscată, spatele îmi provoca probleme tot mai mari, şi discuţiile continuau la nesfârşit. Până la urmă lucrurile au părut să fie cât de cât puse la punct, şi am putut şi eu pleca — dar nu am avut parte decât de o scurtă odihnă.

La câteva zile după ce am sosit, când am coborât la parter, am găsit un mesager de la Bucureşti şezând, efectiv, pe pragul uşii. îmi aducea vestea despre o nouă lege care urma să fie promulgată. Ea ar aduce schimbări arbitrare

şi astfel ar distruge Crucea Roşie, dar legea încă nu fusese semnată. Puteam să mă întorc la Bucureşti şi să încerc încă o dată? Un drum de zece ore de condus pe drumuri imposibile, pline de praf în timpul zilei, sau o noapte într-un tren fără nici o facilitate pentru dormit! Am simţit o epuizare copleşitoare la gândul de a face faţă oricăreia din aceste posibilităţi. Apoi mi-a venit o idee strălucită. Gheorghiu-Dej, ministrul comunicaţiilor şi imul din şefii supremi ai partidului, era în vacanţă într-o reşedinţă frumoasă din apropiere, care fusese mai demult o staţiune de vară la modă. Am mers până în satul vecin, unde se găsea un telefon şi, spre enorma uimire a operatorului, am cerut să vorbesc cu tovarăşul ministru Dej. Şi cine îndrăznea să ceară aşa ceva? Domniţa Ileana? Nu se poate! în cele din urmă am izbutit să ajung la acest mare „reprezentant al poporului", iar el, cu multă amabilitate, a fost de acord să-şi sacrifice o oră sau două din orele de odihnă care-i mai rămăseseră ca să mă vadă, căci era pe punctul de pleca spre Bucureşti.

M-am dus cu maşina până în dreptul unei reşedinţe impozante şi extrem de bine păzite. In mod sigur, în astfel de vremuri, „reprezentanţii poporului" nu lăsau nimic la voia întâmplării şi nici a „dragostei" oamenilor pe care se presupunea că-i reprezentau! Pe Dej l-am găsit întotdeauna un om destul de drăguţ. Era simplu şi se bucura ca un copil că fusese propulsat din muncitor într-o poziţie de vârf. Nu se putea abţine să nu se laude cu aceasta tot timpul — parte din comportamentul său care îl făcea să pară întrucâtva de compătimit, până când nu apucai să te gândeşti la situaţia dezastruoasă în care ajunsese ţara folosind asemenea oameni binevoitori, dar stupizi ca unelte ale forţelor distrugătoare mai inteligente. Am mai pledat o dată cauza Crucii Roşii şi el a promis că nu va semna

decretul, promisiune pe care şi-a ţinut-o, deşi până la urmă nu a mai avut nici o influenţă restrictivă asupra cursului evenimentelor.

Pot să termin foarte bine povestea acum, spunându-vă că până la urmă Crucea Roşie a fost obligată să ţină o adunare generală, în ideea de a face ca schimbările dorite să pară că sunt legale. Când această mişcare a fost blocată, întâlnirea a fost luată cu asalt de către instigatori şi s-a transformat într-o adevărată luptă în care au fost rănite mai multe femei, printre care şi două infirmiere care fuseseră pe front. Guvernul a pus imediat această tulburare pe seama Crucii Roşii şi a fost numit un nou comitet executiv, unul aşa-zis provizoriu. Unii din foştii lucrători au rămas, dar a existat o divergenţă privind continuarea lucrului alături noua organizaţie sau exprimarea dezaprobării faţă de aceasta, prin retragerea din cadrul ei. Eu, personal, simţeam că atâta timp cât nu era încălcată nici o procedură şi cât membrii nu făceau nici o mişcare politică, ei trebuiau să încerce să rămână suficient de mult cât să poată salva pentru România ce materiale mai puteau, distribuindu-le rapid şi în cantităţi cât de mari posibil, căci din nou ameninţa pericolul ca totul să fie trimis forţelor lui Marko în Grecia.

In cele din urmă a fost adoptată această strategie, dar prea târziu ca să mai poată fi de vreun real folos. îmi amintesc că atunci când gărzile comuniste au venit să supravegheze plecarea mea de la Bran încă mai aveam o încăpere plină de rezerve de la fosta Cruce Roşie care fuseseră distribuite cu disperare în ultimul moment, dar pe care încă nu avusesem timp să le trimit mai departe celor care se găseau în ilegalitate. Gărzile erau comunişti, dar erau şi români, şi cunoşteau suferinţele poporului lor. Mai degrabă decât să confişte pachetele pentru membrii de partid străini, au

permis ca acestea să fie trimise la spitalul meu, unde puteau în continuare să servească românilor. Dar cu asta mă îndepărtez de la povestirea mea. Lupta pentru menţinerea Crucii Roşii din România ca parte a Crucii Roşii Internaţionale a fost până la urmă pierdută. Alte organizaţii, inclusiv CARE, au ajuns şi ele în aceeaşi situaţie. Swedish Relief, care cuprindea şi un fond special, „Salvaţi copiii", datorită căruia fuseseră hrăniţi zilnic şaizeci de mii de copii, a fost forţată să se retragă în 1948. Monseniorul John C. Kirk, secretarul Nunţiaturii, era responsabil întru totul de serviciile prestate de Catholic War Relief în România începând din primăvara anului 1947, când guvernul îi refuzase permisiunea de a se reîntoarce domnului Thomas Fox, care începuse serviciul cu patru luni înainte. Deja am vorbit despre domeniul larg pe care îl acopereau aceste servicii, dar dificultăţile de a le pune în practică au crescut mereu până în toamna anului 1948, când monseniorul Kirk a fost obligat de către guvern să pună capăt ajutorului său.

Chiar şi vacanţa mea la Constanţa a fost scurtată, după cum v-am spus, dar şi timpul petrecut acolo a fost complicat de o serie de dificultăţi care variau de la lucruri grave la lucruri amuzante. Pe vremea aceea toată ţara se găsea în- tr-o stare de surescitare şi oamenii cu greu mai aveau încredere în cineva. Erau preluate cu aviditate şi răspândite mai departe cele mai absurde poveşti; tot felul de zvonuri erau adunate de către poliţia secretă într-un efort de a arăta şefilor partidului cât de atenţi şi activi erau reprezentanţii lor. într-o după-amiază, o nefericită familie, aflată într-o barcă de cauciuc, a făcut imprudenţa să-şi salute veselă prietenii, strigându-le „La revedere! Plecăm în America!". Au fost arestaţi imediat, iar barca confiscată de către poliţie. Anton,

neştiind nimic despre aceste întâmplări, a încercat să aranjeze să împrumute barca „deţinută" şi imediat s-a răspândit zvonul că şi noi încercam să fugim în America în acea barcă nenorocită şi cu totul neadecvată. Când am plecat la Bucureşti şi la întâlnirile Crucii Roşii de acolo, Bodnăraş mi-a spus că dacă era necesar ca eu să mă înapoiez repede îmi va trimite avionul lui, iar eu am menţionat cuiva faptul că aş putea pleca pe calea aerului. Remarca mea a fost imediat adaugată la povestea „fugii" în America şi mai târziu Bodnăraş mi-a arătat, distrându-se copios, un raport detaliat al acestor întâmplări, pe care i-l înaintaseră cei de la poliţia comunistă locală. Găsea foarte amuzant faptul că ei supravegheau vigilenţi avionul lui pentru ca să împiedice plecarea mea în America.

Dar poveştile acestea nu mi se păreau cu adevărat amuzante, căci îmi aminteau cu tristeţe ce a ajuns această ţară care fusese cândva fericită, înfloritoare. în jurul meu erau peste tot doar exemple ale distrugerilor care s-au produs, iubesc marea, iar Constanţa fusese locul de vis al copilăriei mele. Flota României era mică, dar bine pusă la punct, şi pentru că mama fusese fiică de marinar — tatăl ei fusese întâi comandant al Flotei Britanice Mediteraneene Britanice şi apoi al Flotei Naţionale Britanice — noi, copiii, am fost crescuţi în spiritul cunoaşterii şi iubirii a tot ceea ce avea legătură cu marea şi vapoarele. Din copilărie cunoscusem toate vasele noastre — şi ale marinei regale, şi cele comerciale. Mai târziu, în adolescenţă, dragostea mea pentru mare şi navigaţie m-a îndemnat să încep studiul navigaţiei. Apoi, pentru că văzusem că nimeni nu mă lua în serios, mi-am luat maşterul la Şcoala Regală de Navigaţie din Constanţa şi am trecut cu medie destul de bună pentru o fată, în

special pentru una care îşi făcea studiile în vremuri atât de tulburi. Mai târziu, fiul meu Ştefan, completând un formular pentru admiterea sa la Institutul de Tehnologie din Massachusetts, a fost chiar bucuros când şi-a amintit de acest lucru, căci era în măsură să completeze în formular rubrica referitoare la şcoli absolvite de mama sa!

Constanţa însemna mult pentru mine. Doream să le-o arăt copiilor cum trebuie şi să aranjez pentru ei o plimbare pe mare. De aceea am fost profund dezamăgită nu numai pentru că am găsit oraşul teribil de distrus de pe urma războiului, dar mi s-a şi interzis să intru în port de către o gardă rusească. în cele din urmă şi-a făcut apariţia şi a intervenit amiralul român. în tinereţe el trecuse, împreună cu mine şi cu alte cinci persoane, printr-o întâmplare memorabilă în care a trebuit să navigăm pe furtună împotriva vântului pe timp de noapte. Cât de departe mi se păreau acele vremuri! Şi acum ne întâlneam din nou, certându-ne cu asupritorii noştri ruşi. I-am spus că doream să văd vasele noastre sau cel puţin cele pe care ruşii catadicsiseră să le lase să se întoarcă la noi — căci în 1944 ne luaseră pe nedrept vapoarele. I s-au umplut ochii de lacrimi.

— Sunt într-o stare îngrozitoare, mi-a spus. Şi nu poate nimeni să urce la bord fără autorizaţie de la Bucureşti.

M-am întors cu inima îndurerată, simţindu-mă încă şi mai tristă pentru ţara mea. Până la urmă s-a aranjat să vizităm vasul-şcoală „Mircea" şi să facem o plimbare într-una din bărcile sale, dar nu mai era ca în zilele de demult. Am fost primiţi la bord cu toate onorurile regale, căci ofiţerii şi oamenii insistaseră să procedeze astfel atunci când au aflat că vizita noastră fusese permisă. Copiii s-au distrat când au auzit fluierul şefului de echipaj care anunţa sosirea la bord. Au aflat

că în vremurile de demult era obiceiul ca vizitatorii importanţi să fie urcaţi la bord într-un coş, iar fluierul şefului de echipaj era semnalul să fie traşi în sus. Marinarii au stat în rând şi ofiţerii s-au prezentat oficial, iar garda de onoare a stat în poziţie de drepţi când am ajuns, dar spiritul întâlnirii noastre era mort chiar dacă încercam să ne prefacem că era o reuniune fericită şi că nu simţeam prezenţa spionilor şi a trădătorilor printre noi. Pe „Mircea" se găsea un băiat care se reîntorsese cu divizia „Tudor Vladi- mirescu" şi care purta însemnul mult urât pe braţ. Acest băiat aparţinea unei familii aristocratice cu tradiţie în serviciul ţării şi era singurul fiu. Când s-a întors, a mers drept acasă, dar tatăl său s-a uitat la el fără să dea semne de recunoaştere.

— Bine. Dar nu mă recunoşti, tată? — a întrebat tânărul, sunt fiul tău!

— Nu, nu te cunosc, a răspuns bătrânul domn. Am avut un odată un fiu, dar el a murit în Rusia!

Ştiind povestea aceasta, m-am uitat la el cum stătea în ziua aceea printre noi şi mi-a părut rău pentru el, căci deşi nu era exclus dintre alţii pe faţă, totuşi între el şi ei era un zid de netrecut.

Am mai făcut o încercare să aduc înapoi trecutul pentru copiii mei. Am făcut o vizită pe minunata plajă de la Mamaia, pe care părinţii mei construiseră o vilă frumoasă în stil italian. Acolo, pe când eram tânără, am organizat de câteva ori petreceri în zilele de 15 august, Ziua Marinei la noi. Prima dată nu am putut găsi locul, atâtea case apăruseră în jurul ei. Toate erau în ruină şi, pe când umblam printre ele, am recunoscut deodată vila după forma ei. Şi ea era tot o ruină. Sârmele şi conductele fuseseră smulse din pereţi, şemineele erau sparte în bucăţi şi din podelele pe care altădată păşeam uşor în timp ce dansam creşteau acuma buruieni. De ce încercasem să mă întorc? m-am

gândit. Cât de triste sunt imaginile pe care copiii le vor duce cu ei din aceste locuri, care au fost odată pline de verdeaţă şi atât de frumoase. Viziunea mea despre ceea ce fusese acolo nu era destul de puternică pentru a le-o transmite mai departe lor. Nu ar trebui niciodată să încercăm să vizităm trecutul.

Să nu fiu însă nerecunoscătoare. De la Manjapunar nu am păstrat amintiri, dar acolo marea şi nisipul şi spaţiile largi mi-au adus vindecarea şi puterea de care aveam nevoie ca să mă întroc la ceea ce mă aştepta. M-am gândit mult, în acele zile petrecute pe malul mării, la copiii mei şi la vieţile lor. într-un fel încercarea mea nereuşită de a recrea pentru ei propria mea părticică de trecut din Constanţa era o imagine a insuccesului inevitabil pe care simţeam că îl înfrunt când încercam să recreez pentru ei trecutul ţării mele: un trecut în care existaseră libertatea şi frăţia în lupta pentru scopul comun al României Mari.

O plagă intelectuală îşi făcea drum încetul cu încetul printre noi, mult mai gravă şi mai fatală decât fusese epidemia de febră tifoidă. încet dar sigur doctrinele comuniste erau introduse în toate şcolile. Istoria era schimbată astfel încât să urmeze linia partidului. în şcoala la care mergeau fetele mele mai mari acest lucru s-a făcut într-un mod foarte simplu şi explicit. Profesorii au adunat manualele de istorie şi le-au dus în curtea şcolii unde le-au pus ceremonios pe un foc în jurul căruia era adunată toată şcoala, în cerc, în acest fel fetele au putut să îşi dea seama clar că trecutul şi tot ce li se predase despre el fusese rău şi fals şi trebuia distrus. In alte şcoli manualele vechi au fost confiscate şi înlocuite cu altele. Era interzis să fie menţionat orice alt eveniment istoric netrecut în manual sau să vină cu suplimentare la interpretarea comunistă a acestor eveni-

mente. Am fost şocată când am descoperit că în noile manuale domnia regelui Carol I era menţionată numai în relaţie cu răscoala ţăranilor din 1907. Nu se făcea nici o referire la altceva din toţi cei treizeci şi trei de ani de domnie, deşi el eliberase România de turci şi o transformase într-o ţară independentă. La domnia tatălui meu — treisprezece ani în care fusese creată şi se dezvoltase România Mare — se făcea o singură referire, atunci când se spunea că „revolta din 1919" a avut loc în timpul domniei sale.

Nu mai este nevoie să spun că adevărul despre „revoltă" nu era dezvăluit şi, pentru că mi-l aminteam foarte bine, implicaţiile acestor noi manuale de istorie mi se păreau incredibil de flagrante în minciunile lor. în Bucureşti în 1919 fusese într-adevăr o mică revoltă, care nu a ţinut nici o zi, revoltă care fusese pornită de către comunişti, dar se stinsese imediat. îmi amintesc cum, atunci când tatăl meu a auzit de ea, el, împreună cu foarte popularul prim-minis- tru de atunci, mareşalul Averescu, s-au strecurat în maşină — după o mică altercaţie privind care din ei să conducă, în care a învins tatăl meu — şi au plecat în piaţă fără gărzi sau arme care să-i protejeze. Acolo au dat peste o mică încăierare între trupele care se găseau pe atunci în oraş şi muncitorii care fuseseră stârniţi. Aceasta a încetat aproape imediat, în urale entuziaste pentru rege, care pe vremea aceea făcea tot posibilul să rezolve revendicările care apăreau din cauza condiţiilor de după război şi care erau folosite ca să incite mulţimile.

în acelaşi fel arbitrar în care a fost rescrisă istoria, au fost „epuraţi" mulţi poeţi şi prozatori din literatura noastră. Aceştia nu mai existau: nu existaseră niciodată. Ilustraţiile cu regi şi regine române, cu eroi şi oameni de stat erau scoase din manuale şi înlocuite cu cele ale lui Stalin şi Groza. In şcoala lui Ştefan infiltraţia a

fost mai subtilă şi mai gradată. Manualele au fost abandonate mai degrabă decât arse în mod solemn, dar profesorii şi elevii nu aveau voie să le aibă în posesia lor. în loc de manuale au fost introduse „prelegeri" la toate materiile, în afară de matematică, unde erau permise problemele tipărite. îndoctrinarea cu teoriile comuniste a fost introdusă sub forma unui curs de „educaţie generală" care se presupunea că „suplimentează şi completează" cursurile oficiale. Ca şi cămila din cortul arabului, acest curs a început să absoarbă tot mai mult din timpul studenţilor şi a devenit orientat tot mai specific. Metoda de instruire folosită ar merita mai mult timp decât pot să-i acord aici, dar în general i-a orientat pe elevi cu iscusinţă, astfel încât ei credeau că trag propriile lor concluzii „imparţiale", când de fapt erau duşi, fără să ştie, în direcţia dorită. Această metodă e tipică pentru comunşti şi este folosită pe o scară mai mică de către instructori individuali care sunt membri de partid şi deţin poziţii înalte în licee şi facultăţi din multe ţări.

Până la urmă s-a ajuns Ia situaţia în care acest curs de „educaţie generală" nu numai că cerea timp şi energie, dar nota pentru el conta cât jumătate din nota finală pentru anul respectiv. Toate celelalte cursuri, toate notele la instrucţie şi conducere militară erau adunate şi li se făcea media împreună, dar contau doar cincizeci la sută din nota finală. Aceasta îl punea pe reprezentantul partidului în şcoală într-o poziţie în care controla în mod absolut toţi elevii, căci cine nu lua cursul de „educaţie" pierdea anul, şi nu mai exiata nici o posibilitate de reexaminare sau de apel. Pe lângă efectul distrugător al acestei strategii în privinţa celorlalte materii, morala şcolii a fost subminată de stabilirea treptată a unui sistem de spioni, astfel încât fiecare băiat ştia că este spionat de unul din colegii săi. Rareori se ştia cine era

spionul, deşi Ştefan a fost avertizat de către unul din „paznicii" săi datorită prieteniei adevărate şi adânci care întotdeauna a existat între ei. Pentru a întări acest sistem erau folosite presiuni care, în câteva cazuri rare, încercau să lucreze prin recompense, dar în cele din urmă, din cauza înaltei calităţi morale a băieţilor, au fost înlocuite cu şantaje şi ameninţări care implicau securitatea câte unui membru din familiile lor.

în şcoala din sat la care încă mergeau copiii mei mai mici efectul a fost la început mai puţin evident din cauza vârstei copiilor şi pentru că învăţătorilor li s-a lăsat relativ mai multă libertate. La urma urmei, le-a trebuit destul de mult timp celor din Partidul Comunist să „ajungă" la toată lumea! Copiii au fost forţaţi să se uite la filme de propagandă sovietice, şi să înveţe cântece şi să recite angajamente de dragoste şi devotament către guvernul comunist, dar chiar şi în şcolile primare a existat o rezistenţă în faţa acestui proces. Atunci când tablourile cu regele au fost luate de pe pereţi şi înlocuite cu ale lui Stalin şi Groza, toţi copiii au purtat mici insigne „la butonieră" făcute din timbre care aveau capul regelui pe el. Curând toate insignele au fost interzise şi atunci copiii le-au purtat sub revere. Pentru un timp învăţătorii au putut să predea în secret unele din adevărurile care fuseseră eliminate din manuale şi din cursuri, dar când sistemul de spioni a fost pus pe picioare, aceşti învăţători au fost descoperiţi şi îndepărtaţi de la catedră. Şi încă o dată adevărul a putut fi aflat doar acasă, în jurul focului, seara — şi asta înainte ca minţile copiilor să fie deformate astfel încât să spioneze şi să-şi trădeze proprii părinţi.

Şi în micuţa noastră şcoală din Bran eram forţaţi să „celebrăm" toate sărbătorile închinate unirii noastre, politice şi „culturale", cu marele

frate rus. Stăteam cu toţii respectuoşi la Imnul rusesc şi la Internaţionala, pe care copiii mei le cântau viguros şi fără să înţeleagă, împreună cu ceilalţi, în timp ce eu fierbeam! Copiii nu înţelegeau prea multe, desigur. îmi amintesc un incident care acum pare amuzant, dar care pe vremea aceea mi-a făcut inima să stea în loc. Era cu ocazia uneia din acele sărbătoriri ruseşti când se produceau multe cântece şi multă vorbărie despre măreaţa şi glorioasa uniune dintre România şi Rusia. (Cuvântarea era pregătită de către partid şi înmânată nenorocosului „vorbitor al serii" chiar înainte ca acesta să-şi ia locul pe podium — lucru pe care l-am aflat cu toţii foarte curând şi care ne-a ferit să învinuim pe vreunul dintre vorbitori pentru sentimentele exprimate.) Sub ochiii scrutători ai comuniştilor care ne păzeau era menţinută o atmosfera artificială de urale şi zâmbete, astfel încât la o privire superficială evenimentul putea părea chiar foarte fericit. Dar la sfârşit micuţa Magi mi-a spus, într-o şoaptă mult prea clară:

— Mama! Nu prea înţeleg! Ne bucurăm cu toţii pentru că ruşii pleacă în sfârşit?

Raportată la locul potrivit, remarca ei ar fi putut trimite toată familia în lagăre de muncă în Rusia şi recunosc că am fost îngrozită. Cum nu s-a întâmplat nimic, mi-am dat seama că şi cei care se aflau în jur simţiseră că ea vorbise şi pentru ei, dar nu era o situaţie prea liniştitoare. Era încurajator să vezi că profesorii nu erau foarte activi şi serioşi în „instrucţia" comunistă a copiilor, dar îmi dădeam seama că lucrurile deveneau tot mai periculoase. Cum poate o mamă să-şi avertizeze fetiţa de şapte ani să nu-şi condamne cu inocenţă familia la moarte sau robie? Cum poate ea să aleagă mulţumită, pentru fiul ei de paisprezece ani, între adevărul care îl poate costa viaţa şi minciuna care îi

poate distruge mai mult decât trupul?

La toate astea m-am gândit acolo, pe plaja de la Manja- punar, în timp ce copiii se jucau în soare iar eu mă uitam visătoare în zare. Poate ar fi mai bine să mă urc în barca de cauciuc, la urma urmei! Dar să încerc să scap împreună cu familia mea de opresiunea la care era condamnat poporul meu nu putea să fie niciodată soluţia cea bună pentru mine. Era de datoria mea să stau în ţara care îmi dăduse viaţă şi pentru care trăiam şi să nu o părăsesc la vreme de necaz. Nu eram numai o persoană individuală, o mamă care trebuia să se gândească doar la familia ei. Eram şi un simbol, un membru al familiei regale, care îşi servise întotdeauna poporul. Din acest motiv eu şi familia mea izbuteam, poate, să facem mai mult decât alte familii ca să întărim şi să ţinem vie o mică flacără secretă de speranţă pentru o Româ- nie Mare în viitor. Am hotărât să mă zbat mai mult, cu şi mai mult curaj. M-am întors la Bran ducând această hotărâre în inima mea, neştiind că în curând nu voi mai putea lua nici o decizie.

Când am ajuns la castel am aflat că în sfârşit venise mult aşteptata permisie a lui Anton de a intra în Austria. Era nerăbdător să plece, ca să poată avea timp să se şi întoarcă înainte de Crăciun, şi Frâu Koller urma să meargă cu el. îmi fusese o tovarăşă dragă şi credincioasă timp de peste opt ani; trecuse împreună cu noi prin multe momente dificile şi de multe ori îmi găsisem consolare în prezenţa şi prietenia acestei femei mai în vârstă care ne-a ajutat să depăşim momente grele. Fusese bună şi drăguţă cu copiii şi trăise cu noi la ţară, ducând o viaţă nu prea uşoară pentru cineva care crescuse în Viena. Nu îmi venea să cred că acum ne despărţeam într-adevăr, şi eram tristă şi pentru

motivul plecării ei. Fiica ei, o actriţă din Dresda, scăpase de ocupaţia rusă nevătămată, dar murise cu un an mai târziu în circumstanţe tragice, lăsând în urmă un fiu. Frâu Koller se ducea acum la el, după mari dificultăţi pe care le avusese în obţinerea actelor.

Era greu să o văd plecând. Ştiam că şi Gretl trebuia să se întoarcă în curând acasă, căci mama ei era bolnavă. Mă întrebam ce voi face atunci, dar această problemă a fost şi ea rezolvată. Gretl a plecat din România odată cu noi, şi în drumul nostru spre Elveţia ea a rămas în Viena. Atunci, deşi eram bolnavă, nu aveam alte îndatoriri şi puteam să am grijă de copii singură.

Dar nu puteam să prevăd această situaţie în toamna anului 1947. Eram uimitor de departe de orice premoniţie a sfârşitului vieţii mele în România. Continuam să plănuiesc viitorul. Mulţumită generozităţii unui industriaş bogat, am început să construiesc în curtea spitalului o micuţă capelă, care semăna exact cu cea a mamei mele din Balcic. Acolo am planificat să aşez inima mamei mele, aşa încât să rămână pentru totdeauna în Spitalul „Inima Reginei", care fusese dedicat memoriei ei. Am găsit un pictor talentat care să realizeze frescele. Am început chiar să construiesc în grădină o casă din bârne, pentru iarnă, care înlocuia casa din sat şi oferea familiei mele posibilitatea să aibă, fiecare din noi, câte o cameră. Plănuiam să transform casa noastră de iarnă într-un internat pentru Şcoala de Infirmiere pe care doream să o fondez.

Aranjamentele pe care le făcusem ca să plătesc toate acestea au fost date peste cap din cauza unei mişcări financiare a guvernului comunist în august 1947. Toţi cetăţenii, exceptând membrii de vârf ai partidului şi instituţiile de propagandă comunistă, care erau în

mod normal scutite, au fost obligaţi să ia parte la o operaţiune care, după cum ne asigurau conducătorii noştri, ar opri inflaţia severă din ţară şi ar duce la instaurarea unor condiţii normale. Era simplu: toată lumea trebuia să dea toţi banii pe care îi avea, inclusiv propriile economii, şi primea în schimb 125 de lei, ceea ce însemna cam trei dolari şi jumătate. Oricine avea aur sau alte valori putea să depoziteze aceste valori la Banca Naţională şi să primească noile bancnote, dar cei care nu aveau puteau să înceapă o nouă viaţă cu trei dolari şi jumătate. Această mişcare i-a lovit pe ţărani cel mai tare, dat fiind că era un pas plănuit în înrobirea economică a ţării, dar în acelaşi timp măsura era oarecum surprinzătoare pentru cei care credeau în spusele comuniştilor, şi anume că partidul lor era *al poporului.* Eu am rămas cu fermele mele şi cu pădurile care, deşi distruse şi restrânse mult, încă mai puteau aduce, dacă erau bine administrate, un oarecare venit; aşa că am continuat să fac planuri şi să lucrez.

Pe vremea aceea eram implicată şi într-un proiect nou de ajutorare a intelectualilor, a familiilor deţinuţilor politici şi a altor oameni care nu puteau fi ajutaţi făţiş. Descoperisem că un număr destul de mare de oameni încă rămăseseră pe vremea aceea în posesia caselor lor.

Acest număr a tot scăzut de atunci drastic. *O singură* cameră este suficientă pentru o familie. Şi dacă în dormitorul în care trebuie să doarmă un bărbat cu soţia sa, câţiva copii şi o bunică, e nevoie să fie atârnată o draperie, ca să dea, cât de cât, o impresie de intimitate, înseamnă că acea cameră a fost împărţită în două camere de această draperie, deci în cealaltă cameră poate fi instalată o altă familie. Asemenea lucruri mă ajutau să înţeleg chinul care se degajă dintr-o scrisoare care mi-a parvenit pe ascuns din România nu demult: o scrisoare în care o

prietenă îmi scrie: „Nu mai cerem libertate. Nu mai cerem decât minimele necesităţi ale existenţei."

în 1947, după cum am spus, multe din aceste familii care încă mai locuiau în casele lor doreau şi erau nerăbdătoare să-i ajute pe cei mai puţin norocoşi, dar mâncarea era atât de puţină încât le era tot mai greu să o facă. M-am gândit la un plan prin care să ajut oamenii să îi ajute pe alţii, dându-le proviziile de care aveau nevoie pentru aceasta. Astfel, fiecare din aceste case a devenit un depozit de provizii unde, în aparenţă întâmplător, dar în realitate potrivit unui orar plănuit cu grijă, „prietenii" erau invitaţi la masă — la intervale regulate.

Arhiepiscopul O'Hara a cooperat la această activitate şi a devenit sursa mea regulată de provizii, care trebuiau, bineînţeles, să fie distribuite în cel mai mare secret. Adventiştii de ziua a şaptea care mai demult, dacă vă amintiţi, mi-au făcut „cadou" cele şapte vagoane de haine vechi, au ajutat şi ei la acest plan şi, de asemenea, misiunile de la Crucea Roşie norvegiană şi daneză. Şi Regina a fost entuziasmată de acest plan şi a împărţit cu mine surplusul ei de provizii şi de donaţii că să-l folosesc în felul acesta. în ciuda aranjamentelor neoficiale şi a necesităţii de a le ţine în întregime în secret şi sub acoperire, numărul de familii şi de studenţi pe care am putut să-i ajutăm a ajuns de ordinul sutelor, şi planul pornise numai bine până când a trebuit să plec.

Prin tot felul de mijloace şi căi ocolite, pe care nu le pot descrie acum pentru că mulţi alţii erau implicaţi, am preparat şi am distribuit pachete de hrană şi îmbrăcăminte familiilor deţinuţilor politici şi altora care trebuiau ajutaţi în secret. Aveam un grup de colaboratori excepţionali, care lucrau ore întregi zi şi noapte. Nu aş putea spune de ce activitatea din subsolul

casei mele din Bucureşti nu atrăgea în nici un fel atenţia, cu excepţia poate doar a poliţistului de la uşa mea care simţea că era mai bine să nu se intereseze ce se întâmplă. La urma urmei, eu întotdeauna primisem multă lume, şi apoi nu era pe la mine un du-te-vino de miniştri din guvern şi alţi comunişti importanţi? Mărturisesc că simţeam o mare bucurie să primesc aceşti oameni în vizită în timp ce prietenii mei lucrau dedesubt! O dată chiar am şi arătat pur şi simplu camera în care se lucra unui grup de înalte oficialităţi şi am explicat că acolo făceam pachete pentru copiii din satul Bran. Mă tem că încă nu mă ruşinez de minciuna aceea, care speram să protejeze munca noastră de orice investigaţie în caz că apăreau zvonuri despre activitatea noastră. Şi bineînţeles, copiii din Bran nu au fost uitaţi, căci mulţumită Crucii Roşii elveţiene am deschis o cantină care a funcţionat toată iama.

Am reuşit oare să vă fac să vă daţi seama câte din activităţile mele se găseau doar la început şi câte altele erau în plină desfăşurare? Atunci poate că înţelegeţi şocul pe care l-am simţit când toate acestea au luat sfârşit, nu în mod natural, ci ca şi cum un cuţit ar fi tăiat cu grosolănie prin- tr-o viaţă întreagă, într-o singură clipă. Am fost condamnată nu la moarte, ci la o moarte în viaţă.

Era la sfârşitul anului 1947. începuse o iarnă ciudată, amarnică. Furtunile cu tunete şi fulgere se amestecau cu ninsorile, iar vânturile reci erau atât de puternice încât am văzut bulgări de zăpadă cât roata carului mânaţi cu furie peste câmpie. Natura însăşi părea să se revolte.

DOUĂZECI ŞI OPT

Regele Mihai şi mama sa, regina Elena, fuseseră invitaţi la nunta prinţesei Elisabeta a Angliei. Toată lumea era foarte încântată de această ocazie, inclusiv guvernanţii care, bineînţeles, sperau că regele nu va mai avea curajul să se întoarcă. Familia şi poporul său sperau ca el să îşi găsească o mireasă şi curând au început să circule zvonuri că într-adevăr îşi găsise. Toţi se bucurau pentru el şi aşteptau nerăbdători anunţul public. Se răspândise vestea că guvernul chibzuia la acest lucru şi că totul era pregătit în aşteptarea regelui, care fusese stabilită pentru 20 decembrie 1947.

în ziua aceea mă aflam în Bucureşti cu Ştefan şi fuseserăm invitaţi să ascultam un nou Oratoriu de Crăciun care urma să fie interpretat de Corul Operei şi de Orchestra Filarmonicii. Nu am răspuns dacă pot să vin decât în ultimul

moment, ca să evit orice fel de demonstraţie, dar am stat, ca de obicei, în loja regală, eu îmbrăcată în uniforma Crucii Roşii şi Ştefan în uniforma militară a şcolii sale. A fost un concert frumos, care m-a emoţionat adânc, dar mi-am dat seama că trebuia să plec în pauza dintre partea a doua şi a treia ca să pot ajunge la timp să îl întâmpin pe Mihai. Prin urmare, când corul a încheiat partea respectivă m-am ridicat de la locul meu şi, după cum era obiceiul, m-am înclinat către muzicieni în semn de mulţumire. S-au ridicat cu toţii ca un singur om şi toată sala s-a ridicat deodată cu ei şi acolo am primit cele mai mari ovaţii din viaţa mea. Este adevărat că de câte ori am ajuns într-o sală publică, oricât de neoficial, am fost întâmpinată cu urale, în special în ultimii doi ani. Dar, de data aceasta era ceva diferit. Simţeam un fel de agonie în ele. Era emoţia exprimată de oameni disperaţi, care apelau la cineva din casa regală pentru înţelegere. în acel moment reprezentam nu numai propria mea persoană, ci şi instituţia din care făceam parte. Strigătele şi uralele lor erau o expresie a dragostei aproape dureroase pentru tot ceea ce fusese distrus şi a pierderii speranţei că ţara va mai putea fi salvată. Am simţit acest lucru până în măduva oaselor. Am încercat să plec, dar eram mereu nevoită să mă întorc, căci strigătele se înălţau tot mai puternice şi mă înghiţeau în avalanşa sunetelor şi ecourilor aproape de nesuportat.

în sfârşit m-am smuls din mijlocul lor, adânc mişcată. Am condus maşina cu Ştefan alături, de-a lungul străzilor goale, păzite ca să nu se poată apropia nimeni de gara în care urma să sosească regele. Acolo i-am găsit pe reprezentanţii guvernului, tăcuţi, cu feţele posomorâte. Doar Groza, Bodnăraş şi Ana Pauker au venit să vorbească cu mine, Ana remarcând politicoasă cât de mult a crescut Ştefan. După sala din care

tocmai plecasem, mă simţeam în acest anturaj ca şi cum aş fi căzut într-o apă rece ca gheaţa în care trebuia să înot zâmbitoare.

Trenul a ajuns în gară, şi iată-l şi pe Mihai, în uniformă, înalt, frumos, cu un zâmbet de mulţumire interioară pe care nici măcar primirea rece, neprietenoasă de care avea parte nu reuşea să-l întunece. Şi Sitta arăta mai bine şi m-am bucurat mult să îi văd. Pe când mă îndreptam cu ei către palat am încercat să le transmit puţin din dragostea şi fidelitatea reală a oamenilor, care nu aveau cum să ajungă la ei, ca să le exprime. Căci nu numai că toate străzile care dădeau spre gară erau închise şi păzite, creând o impresie ciudată şi nenatural de pustietate pe măsură ce înaintam, dar chiar şi ora exactă a sosirii regelui fusese ţinută în secret.

Cât despre ei, aveau lucruri mai plăcute de povestit. în primul rând era Ana. Fotografiile cu ea au fost scoase la iveală, şi faţa strălucitoare a lui Mihai îi trăda fericirea. El şi Sitta erau plini de planuri despre cum vor aranja lucrurile; despre cum vor transforma Foişorul — reşedinţa lui Mihai de la Sinaia. Apoi mai erau şi toate veştile de la verii noştri englezi şi de la toate celelalte rude, şi era minunat să le aud. Era ca o adiere din altă lume. M-am întors acasă mult mai fericită, deşi cele două evenimente contrastante ale zilei mă îngrijoraseră. Ce va urma? Ştiam în inima mea ceea ce era inevitabil, dar refuzam să accept.

Crăciunul la Bran a fost plăcut pentru copii. Anton a ajuns tocmai la vreme, cu surprize şi cadouri cumpărate în Elveţia, şi cu unele lucruri pentru spital care nu puteau fi obţinute în România. Au urmat sărbătorile obişnuite şi am purtat diadema mea cea frumoasă cu safire şi diamante pentru ultima dată. Poate din cauză că a fost ultimul Crăciun petrecut în România, ziua

aceea îmi este foarte clară în minte, nu din cauza vreunui eveniment special, ci pentru că fiecare clipă care s-a scurs de atunci a făcut ca acea zi să-mi fie mai dragă. Zăpada era adâncă şi scârţâia sub picioare; cerul era plin de stele; cântecele copiilor se înălţau clare şi vesele; toate feţele erau pline de zâmbete şi de dragoste pentru ceilalţi; darurile fuseseră alese şi pregătite cu grijă. Era una din acele împrejurări care îţi încălzesc inima şi o umplu de mulţumire.

Zilele următoare au fost şi ele liniştite şi fără evenimente. Ne-am dus cu maşina la Sinaia ca să-i vedem pe Mihai şi pe mama sa şi i-am găsit bine, plini de proiecte. Când am rămas singură cu Sitta, însă, şi-a mărturisit o adâncă nelinişte. Guvernul încă nu-şi dăduse consimţirea oficială pentru logodna lui Mihai. De ce amânau? Dar am încercat să ne îmbărbătăm reciproc, crezând că în curând lucrurile se vor rezolva. M-am întors la Bran împreună cu ai mei, fără să am nici o bănuială că aceasta avea să fie ultima lor vizită la Sinaia.

In seara de 30 decembrie ne-am dus la Noelle, la un ceai. Mai era acolo încă un prieten, şi am stat împreună la gura sobei în minunatul salon din casa pe care Noelle şi cu soţul ei şi-o construiseră cu multă trudă şi în care continuau să-şi trăiască noua lor viaţă atât de fericiţi şi curajoşi. Afară era viscol şi m-am gândit că nu era cazul să stau prea mult, pentru că mai târziu nu voi putea circula nici cu jeepul meu. Când am intrat în curte, farurile maşinii au căzut pe faţa albă şi îngrozită a îngrijitorului.

— Domniţă! a strigat el în culmea disperării, domniţă! Nu mai avem rege! Suntem pierduţi! îl văd şi acum cum îşi frământa mâinile. Suntem pierduţi! Ăsta e sfârşitul! Gata cu regele! repeta el.

Am fugit în casă şi i-am găsit pe toţi ai mei în

jurul radioului în camera copiilor. Ascultau mesajul. Regele, văzând că nu mai poate să fie în slujba poporului său, ci era doar un impediment în propăşirea acestuia, abdicase de bunăvoie şi ura poporului său numai bine. încetul cu încetul s-au adunat în cameră doctorii, infirmierele şi alţi prieteni care auziseră veştile. Am stat cu toţii, fără să scoatem o vorbă, mult timp. Acesta era sfârşitul.

Mai târziu, în noaptea aceea, a sunat de la Bucureşti administratorul meu să-mi spună că Groza doreşte să-mi vorbească: puteam să vin de urgenţă? Regele, mi-a spus el, se afla la Bucureşti, dar se întorcea la Sinaia. Bineînţeles, nu am putut să întreb mai multe la telefon.

în ziua următoare, dimineaţa devreme, am plecat cu maşina, împreună cu Ştefan, Bittermann şi Badillo. Ningea încet, necontenit. Totul în jur era încremenit. M-am despărţit de Anton şi de ceilalţi copii cu o mare teamă în inimă, totuşi simţeam că trebuia să merg, pentru siguranţa tuturor. în plus, trebuia să-i găsesc pe Sitta şi pe Mihai şi să vorbesc cu ei. Am întâlnit puţine maşini pe şosea, iar cei care ne recunoşteau se înclinau trişti şi tăcuţi. La Sinaia am hotărât să risc o mică întârziere şi m-am abătut până la Foişor. Când am ajuns la poartă am găsit cele două gărzi la locul lor, dar când m-am uitat mai atent, am văzut că erau neînarmate. M-am oprit şi am vorbit cu un ofiţer care se găsea în apropiere. Mi-a explicat cu o voce întreruptă şi răguşită de emoţie.

— Ne-au dezarmat cu forţa azi-noapte. Cei din divizia „Tudor Vladimirescu" au preluat comanda. Am obţinut permisiunea să facem această ultimă gardă, ca să întâmpinăm pe Maiestatea sa pentru ultima dată. El încă se mai află în capitală. Să dea Domnul să nu i se

întâmple nimic. De data asta vrem să îl salutăm cu cuvintele: „Să ne reveniţi, Maiestate! şi apoi ne pot împuşca!

Am luat-o în sus, pe lângă Peleşul cel demn, pe lângă dragul, bătrânul Pelişor, casa fericită a copilăriei mele, şi am ajuns la Foişor, ca să-i aştept pe Sitta şi pe Mihai. Servitorii erau trişti şi neliniştiţi. Nici unul din noi nu vorbea mult — ce am fi putut vorbi? După două ore am hotărât să risc un telefon la Bucureşti şi, spre surprinderea mea, mi s-a permis să vorbesc cu regina. Fuseseră întârziaţi, dar erau pe punctul de a pleca. Era mai bine dacă şi eu plecam spre Bucureşti, astfel încât să ne întâlnim pe drum.

Zăpada continua să cadă. Sinaia era învelită în alb. Era ceva aproape ireal în toate; întregul drum a fost un coşmar prelung de uimire albă. I-am întâlnit la Câmpina şi ne-am oprit ca să urc în maşina lui Mihai şi să plecăm afară din oraş, unde puteam vorbi mai bine. El şi Sitta mi-au povestit cum fuseseră chemaţi la Bucureşti, cum plecaseră, crezând că este vorba de logodna lui Mihai. Imediat după intrarea în palat fuseseră separaţi de suitele lor. La uşi se găseau gărzi necunoscute. Apoi Groza şi Gheorghiu-Dej îi puseseră în faţă lui Mihai actul de abdicare, informându-I că în oraş se găseau trăgători instruiţi să împuşte oamenii dacă el refuza să semneze. Era ca şi cum i s-ar fi pus lui însuşi la cap un revolver: nu putea să facă nimic altceva decât să semneze.

Acum se întorceau la Sinaia să împacheteze şi urmau să fie trimişi în Elveţia cât de curând se putea. Mihai întrebase ce se va întâmpla cu cele două mătuşi ale sale, cu sora mea Elisabeta şi cu mine, şi i se spusese că noi puteam rămâne, dacă doream, ca simple cetăţene. L-am întrebat ce dorea el să fac? Mi-a spus că după părerea lui ar trebui să încerc să rămân, dar că nu putea să mi-o ceară în mod direct pentru că nu voia să

risc în continuare viaţa mea şi a copiilor mei. Trebuia să cântăresc lucrurile şi să hotărăsc eu singură.

Această conversaţie a decurs liniştit, cu vocile controlate, fără vreun semn de emoţie din partea noastră. Nici unul dintre noi nu ar fi putut suporta atunci expresia vreunei emoţii! Astfel ne-am despărţit acolo, pe marginea drumului, fără să ştim ce va urma, sau când ne vom întâlni din nou, sau cum. Data următoare când ne-am întâlnit, a fost la Lausanne, în Elveţia. Eram în viaţă cu toţii şi sănătoşi, dar pierduserăm prea mult ca reîntâlnirea să fie cu adevărat un prilej de bucurie. Nu simţeam mai mult decât o simplă mulţumire că eram în viaţă.

în momentul în care am intrat în Bucureşti am ştiut că nu o să pot îndura să rămân sub un astfel de regim. Erau steaguri roşii peste tot, afişe cu insulte la adresa familiei mele, şi — ceea ce părea cel mai rău din toate — gărzile, care stăteau mohorâte la posturile lor, sprijinindu-se neglijent de pereţi şi fumând, cu steagul roşu fâlfâind deasupra lor şi cu osanale către stăpânii ruşi scrise pe pereţi. Acest prim sentiment era pur instinctiv, dar în curând aveam să descopăr că faptele U sprijineau. Administratorul mă aştepta la mine acasă să-mi spună că toate proprietăţile mele fuseseră confiscate: castelul, pădurile de la Poieni Moldova şi micile ferme. Curând a sunat Anton să ne spună că gospodăria fusese despărţită de spital, de unde fuseseră luate imediat portretele de familie şi în locul lor fuseseră atârnate tablouri cu Stalin. Castelul era pus sub sigiliu şi păzit, iar gărzile la casa noastră fuseseră dublate de comunişti şi nu era îngăduit nimănui să iasă din incintă. Deci în acest fel, m-am gândit eu, sunt tratată ca simplă cetăţeană.

Groza ceruse să vin să-l văd, dar nu era nicicum de găsit. Secretarul lui mi-a spus că

prim-ministrul dorea numai să mă asigure că nu aveam de ce să-mi fac griji. Am simţit această asigurare cam ironică în circumstanţele respective şi am hotărât că dacă Groza spusese că vrea să mă vadă, atunci aşa să fie! Ştiam că în fiecare dimineaţă făcea o plimbare pe jos, aşa că Bittermann şi Badillo au stat la pândă în ziua următoare — căci, oricât de uimitor ar părea, casa mea nu fusese pusă sub supraveghere strictă. Când l-au văzut ieşind din casă, care era cam la zece intersecţii de casa mea, m-am repezit în maşină împreună cu Ştefan şi am pornit pe o stradă laterală. Acolo ne-am dat jos şi am început să mergem agale, ca şi cum şi noi ne-am fi făcut plimbarea de dimineaţă şi l-am fi întâlnit ca din întâmplare.

Groza ne-a salutat deosebit de amabil şi a remarcat ce zi frumoasă era. Am fost de acord, dar nu l-am lăsat să plece numai cu atât. I-am spus tot ce mi se întâmplase şi când s-a arătat surprins am insistat ca lucrurile să fie puse la punct, ceea ce a promis că va face. Nu pot spune că s-a purtat rău cu mine, iar de câte ori l-am încolţit — ceea ce s-a întâmplat de câteva ori — a facilitat o serie de mici îmbunătăţiri, dacă se pot chema astfel. De exemplu, la Bran, celor din familie li s-a dat voie să umble pe acolo nestânjeniţi şi să comunice cu personalul spitalului. Până la urmă am vorbit cu Bodnăraş la telefon, dar până în momentul acela cursul evenimentelor începuse să fie atât de limpede încât i-am spus că mă temeam că treaba mea se cam terminase şi era mai bine să plec şi eu. Mi-a răspuns, cu regret, că acesta era cel mai bun lucru pe care-l puteam face deocamdată, dar era sigur că vremurile acestea tulburi se vor mai potoli, astfel încât voi putea să mă întorc. Mi-a cerut permisiunea să vină împreună cu soţia lui să-şi ia rămas-bun de la mine, ceea ce, bineînţeles, nu au făcut. Cu Groza am continuat

să mă întâlnesc şi prin el am făcut ultimele aranjamente pentru plecarea noastră.

Guvernul a fost de acord să ne dea un tren în care urma să călătorească şi Elisabeta. Ea încă se mai găsea în conacul ei de la ţară, dar urma să vină în oraş. Ni s-a dat voie să luăm numai lucruri personale — adică haine, lenjerie de pat şi tacâmuri de argint pentru opt persoane — dar nici o lucrare de artă, căci acestea erau „proprietatea poporului", nici covoare, nici bijuterii, cu excepţia celor care erau în mod indiscutabil „bijuterii de familie", nu dobândite în ultimii ani. O comisie de control a sosit să ne supravegheze cu grijă, ca nu cumva să „furăm" ceva din proprietatea noastră — doi oameni la Bucureşti şi optsprezece oameni la Bran. Aceşti erau cu noi în permanenţă, astfel încât nu putea fi vorba de intimitate, nici măcar pentru discuţii, dar mai păstraseră, într-o oarecare măsură, o urmă de omenie, aşa încât la rugămintea mea au făcut o excepţie: pentru acest motiv se află statuia Sfântului Benedict în dormitorul meu astăzi, după ce am scos-o afară din castel „cu aprobare", înfăşurată în draperii.

Era teribil să fiu tot timpul însoţită de aceste gărzi chiar şi la despărţirea de prietenii mei — oricum momentele acestea erau incredibil de greu de îndurat. Cu fiecare era aceeaşi durere, aceeaşi ultimă îmbrăţişare disperată, aceeaşi agonie, repetată la nesfârşit, zile întregi. Tot mai mulţi mi se adunau în casă; bătrâni şi tineri, oameni de tot soiul. Am plâns atât de mult încât în cele din urmă nici nu am mai avut lacrimi. Eram golită de orice sentiment, mi-a mai rămas numai o imensă durere, şi doar nevoia de a-i duce pe copii de acolo mă mai ţinea în picioare şi mă obliga să fac pregătirile necesare mecanic, cu sânge rece. Dacă aş fi fost singură, am ajuns să-mi dau seama, nu aş fi plecat niciodată din România.

în 6 ianuarie 1948 totul era, în sfârşit, pregătit pentru ca să pot merge la Bran şi să îi iau pe copii şi bagajele de acolo. Dacă nu ar fi fost arhiepiscopul O'Hara, care, cu amabilitatea lui, mi-a împrumutat unul din camioanele de la Ca- tholic War Relief pe care s-a oferit să-l conducă soţul uneia din cele mai bune prietene ale mele, nu aş fi putut transporta la Bucureşti tot ce ni s-a permis să luăm cu noi. Mi s-au acordat două zile în care să mă duc la Bran şi să mă întorc, deşi de fapt nu am plecat efectiv din Bucureşti spre Elveţia decât în 12 ianuarie, şi acest aranjament mi-a mai oferit încă aproximativ 24 de ore în Bran. Groza a trimis cu mine un om de la serviciile secrete, ca să mă „protejeze", deşi i-am spus tânărului că nu simţeam că viaţa mea ar fi ameninţată de altcineva decât de propriii săi colegi! Oricum, am fost cât am putut de amabilă, încercând să-i câştig simpatia, şi am reuşit. S-a purtat atât de drăguţ pe cât îi permitea poziţia dificilă în care se afla.

A fost un miracol pe care am avut răgazul să-l preţuiesc cum merită abia după ce am plecat din România, faptul că am putut să obţin nu numai permisiunea comuniştilor pentru cea mai mare parte a muncii mele, ci şi respectul lor faţă de propria mea persoană şi viaţă. Au fost împrejurări în care, ca să-i protejez pe alţii, am venit în contradicţie cu activităţile soldaţilor ruşi fără vreun alt mijloc de a-i convinge decât o mare şi arzătoare indignare, şi ei au dat înapoi. Nu prea aveam timp să mă las cuprinsă de spaimă şi doar de câteva ori am simţit cu adevărat frică pentru mine însămi. Totuşi nu desconsideram pericolele. Ştiam că activităţile mele secrete erau mereu în primejdie de a fi descoperite şi că nu aş fi putut să scap de o pedeapsă rapidă. Purtam cu mine o otravă şi aveam grijă să fie destulă şi pentru copii dacă se

hotăra ca ei să fie despărţiţi de mine şi trimişi în Rusia. Aş fi folosit-o oare? De unde să ştiu? Mi se pare un comentariu suficient pentru situaţia de atunci ca o mamă să fie forţată să ia în considerare posibilitatea unei asemenea decizii.

în dimineaţa aceea din ianuarie am plecat spre Bran cu Ştefan, Badillo şi garda mea. Pe drum ne-am oprit la Braşov ca să o vedem pe doamna Podgoreanu, pe Sandu şi pe soţia sa, dar durerea acelor despărţiri este atât de mare încât nu pot vorbi despre ea nici acum.

în Bran i-am găsit pe toţi cu nervii întinşi la maximum. Nu li s-a permis să împacheteze nimic până la venirea mea şi castelul era încă încuiat şi sigilat, dar la sosirea mea gărzile comuniste l-au deschis. M-am plimbat prin încăperi, urmată mereu de unul sau altul dintre păzitorii mei, şi mi-am luat adio de la această reşedinţă atât de dragă mamei şi mie. Se năpusteau spre mine de fiecare dată când atingeam un obiect, ca să vadă dacă nu „furam" ceva. Am încercat să mă revăd în trecut şi în acest fel să-mi şterg din minte ororile prezentului... Nu vreau să mai zăbovesc spunându-vă cum am văzut Branul pentru ultima oară.

în castel era o micuţă capelă boltită pe care mama mea a decorat-o şi a sfinţit-o cu mult timp în urmă. Când frumoasa biserică de la Cotroceni s-a dărâmat, la cutremurul din 1940, am obţinut permisiunea să iau din sicriul de acolo rămăşiţele lui Mircea, frăţiorul meu cel mai mic, şi să le aduc la Bran. El era marea dragoste a inimii mele. Nu avea nici patru ani când a murit, în octombrie 1916, fiind una din primele victime ale febrei tifoide în epidemiile din timpul războiului. Foarte curând după aceea germanii au avansat şi au forţat guvernul să se retragă la Iaşi, astfel încât corpul lui Mircea a rămas în acea parte din ţară care era ocupată de inamici. Acum am îngenuncheat în micuţa capelă şi am citit din nou inscripţia pe care mama o gravase pe mormântul lui când războiul s-a terminat şi

ne-am întors la Bucureşti.

în acest sanctuar de la Cotroceni, lângă cei care în zilele de demult au fost domnitorii acestui pământ, se odihneşte fiul mai mic al regelui Ferdinand şi al reginei Ma- ria, născut în decembrie 21,1912,

MIRCEA

mort în 20 octombrie 1916, în timp de război, când soldaţii României îşi sacrificau vieţile pentru un vis care dăinuia de secole.
Timp de doi ani a rămas singur păzitor al casei părinţilor săi, deasupra căreia drapelul ţării a încetat să mai fluture. Jeliţi-l, căci el a împărţit cu noi zilele de suferinţă, dar pe cele de bucurie nu a mai apucat să le vadă.

încă o dată a rămas Mircea să fie singurul păzitor al casei noastre. Dar de data aceasta inima mamei lui, aflată în stânca de peste valea îngustă, îi ţinea companie. Am vrut să o luăm cu noi, dar sarcofagul de marmură era atât de bine cimentat în stâncă încât nu am putut nici să-l deschidem, nici să-l mişcăm. Apoi m-am gândit că poate era dorinţa mamei ca inima ei să rămână cu poporul ei, în pietrele şi pământul românesc. Deşi noi toţi trebuia să plecăm, ceva din ea şi din fiul ei mai mic rămânea; un simbol al dragostei şi credinţei pe care nici o putere de pe pământ nu le poate distruge.

Am îngenuncheat cu Anton şi copiii pentru ultima dată la altarul unde era inima şi ne-am rugat adânc, în tăcere. Atunci mi-am promis solemn că oriunde aş merge voi încerca să îmi continuu munca; mi-am promis că, deoarece în inima mea era încrustată imaginea României, viaţa mea va rămâne în continuare dedicată ei. Luasem o cutiuţă veche şi frumoasă de metal de

pe una din mesele din castel şi, dând la o parte zăpada cu mâinile, am umplut-o cu pământ românesc. Din câte am adus cu mine, acesta este lucrul cel mai preţios pe care îl am în casa din Noua Anglie.

Cea mai dureroasă a fost despărţirea de spital. Am putut să mă duc acolo doar pe înserate, iar copiii au venit cu mine. întâi ne-am adunat în sala de mese şi am rostit ultimul meu mesaj, înecată în lacrimi. Apoi am mers prin saloane, unde fiecare pacient şi-a manifestat în felul său tristeţea şi disperarea. Fiecare despărţire era ca o rană adevărată în inima mea, mai ales când am ajuns la soldaţi, care la început încercau să se comporte bărbăteşte, dar nu puteau să continue aşa prea mult. Unul chiar mi-a căzut la picioare şi, îngropându-şi faţa în şorţul meu, a început să plângă disperat. Apoi am urmat copiii, micuţii orfani adunaţi la creşă. Ei nu înţelegeau ce se întâmpla şi, când am îngenuncheat să îi iau în braţe, mi-au făcut desene pe faţă cu lacrimile mele. în sfârşit m-am desprins şi de ei. Am aruncat o ultimă privire şi în sala de operaţii care, cu albul ei strălucitor, părea să reprezinte toată dragostea şi devotamentul pe care le dăruisem spitalului. Era oare posibil ca eu să nu mai lucrez acolo niciodată? Niciodată?

Nu mai rămânea acum decât să spun pur şi simplu la revedere şi să mă despart de colaboratorii şi de prietenii mei. Am îngenuncheat şi ne-am rugat ca Dumnezeu să binecuvânteze munca la spital în continuare şi neam rugat să ne binecuvânteze şi pe noi, în acea oră de despărţire. Alte cuvinte erau de prisos. Am deschis uşa şi am trecut pragul pentru ultima dată, după care noaptea neagră m-a înghiţit.

*1 Coana. w 'V'“

DOUĂZECI ŞI NOUĂ

7 ianuarie, 1948: 3.30 după-amiază.

Un ultim rămas-bun căsuţei noastre dragi; camerei mele, cu tablourile iubite şi patul confortabil; scaunelor şi meselor atât de familiare. Rămas-bun, dragă casă, un bun-rămas căldurii şi atmosferei tale plăcute. Nu te voi mai vedea niciodată, aceasta este ultima dată. Nu voi mai intra niciodată sub acoperişul tău, nu voi mai privi niciodată zorile de la ferestrele tale.

Ca un condamnat la moarte am părăsit-o, ştiind că, într-adevăr, acesta era sfârşitul. Când am ieşit din cameră, în coridorul îngust, servitorii mei plângeau. Mi-au sărutat mâna, jelind ca şi când aş fi fost deja moartă. M-am desprins de ei şi, adunându-i la un loc pe copiii tăcuţi şi speriaţi, am ieşit, împreună cu ei şi cu Anton, în curte. Cele trei maşini şi camionul care ne fusese împrumutat erau gata de plecare.

Personalul spitalului era acolo să-şi ia rămas-

bun încă o dată şi unii dintre pacienţi erau şi ei acolo. Pe stradă gărzile avuseseră grijă ca nimeni să nu stea prin apropiere sau să ne conducă. M-am dus la fiecare din cei care aşteptau: pacienţii mei, prietenii mei şi cei cu care lucrasem din greu şi atât de bine. Nu mai reuşeam să scoatem nici un cuvânt, dar lăsam lacrimile să ne curgă pe obraji fără să ne fie ruşine. Ne-am sărutat pe rând, un sărut de pace, de prietenie, de ră- mas-bun. Numai cu unul singur nu am schimbat această îmbrăţişare, căci la această oră adevărul apărea prea transparent şi ştiam că ar fi fost un sărut făţarnic. Nu aveam resentimente. Puteam să iert, dar nu puteam să mă prefac.

La poartă stătea vechiul meu prieten, cârciumarul, în privinţa căruia fusesem avertizată că era comunist. El a trecut cu paşi hotărâţi pe lângă cel care ne păzea, ignorându-l şi, aruncându-şi braţele în jurul meu, m-a sărutat din toată inima, amestecându-şi lacrimile cu ale mele.

— Să-ţi aminteşti că tu eşti Ilenuţa noastră dragă: nimic nu o să poată schimba asta: copilul nostru drag!

Nu am putut decât să-i ţin mâna bătrânului strâns între ale mele. Intorcându-mă încă o dată către ceilalţi am încercat să zâmbesc, apoi am intrat în maşina care mă aştepta. Am ieşit din curte şi, când am trecut pe lângă jandarmul de la poartă, în ciuda ordinelor, el a luat poziţie de salut şi a strigat „Să trăiţi, domniţă!" aşa cum făcea întotdeauna.

După ce am traversat podul, la marginea satului stăteau o mulţime de ţărani şi de studenţi aflaţi acasă în vacanţă. Aşteptaseră acolo, unde erau siguri că gărzile nu-i puteau

împiedica să stea. Veniseră aţâţi câţi putuseră, chiar şi din cele mai îndepărtate sate, la auzul veştii de ultim moment. S-au adunat în jurul maşinilor, iar eu am coborât în mijlocul lor. Mi-au sărutat mâinile şi poalele uniformei; mi-au dat ramuri de brad, care reprezintă eternitatea dragostei, viaţa şi credinţa. Apoi au îngenuncheat înaintea mea şi mi-au cerut binecuvântarea, iar eu am făcut semnul crucii deasupra capetelor plecate.

Am intrat iarăşi în maşină. Oamenii s-au dat deoparte, pentru a ne lăsa să trecem, au îngenuncheat din nou şi din piepturile lor s-a ridicat un vaier prelung. Mă simţeam ca şi cum aş fi participat la propria mea înmormântare.

După-amiaza se apropia de sfârşit şi îmi simţeam inima grea. Drumurile erau încă blocate de troiene, astfel încât a trebuit să facem un ocol pe la Tohan — un sat de muncitori care era considerat în întregime „roşu". Nici pe acolo nu se putea trece. Am încercat să o luăm pe câmpurile de pe care vântul spulberase zăpada, dar acolo se produsese un dezgheţ. Două dintre maşini şi camionul s-au afundat în pământul moale şi nu le-am mai putut urni din loc. La ora aceea oamenii se întorceau pe jos de la fabrica din apropiere.

— Mă duc să aduc ajutoare, am spus eu. Cei care erau cu mine, în special gărzile comuniste, au considerat că ar fi o imprudenţă şi s-au temut de posibilele consecinţe, dar mie nu mi-a fost frică deloc şi m-am îndreptat către nişte oameni să le cer ajutorul. Ei au încuviinţat tăcuţi şi m-au urmat imediat. Cu mari eforturi, după ce au săpat, au împins şi au tras, după ce s-au udat de tot şi s-au umplut de noroi, au adus maşinile pe pământ solid din nou, într-un loc de unde am

putut să ajungem la şosea. Totul fusese făcut bine şi eficient, dar într-o tăcere neobişnuită.

— Trebuie să mă duc înapoi la ei şi să le mulţumesc, le-am spus gărzilor.

— Asta ar fi o mare greşeală! Se întunecă şi s-ar putea să vă facă vreun rău, am fost avertizată. Totuşi, am mers înapoi pe urma paşilor mei până acolo unde stătea micul grup de oameni taciturni.

— Vă mulţumesc, le-am spus. Vă rog luaţi banii aceştia şi împărţiţi-i între voi. Ştiu că este puţin, dar asta este tot ce am. — Şi le-am întins toţi banii care îmi fuseseră lăsaţi.

Oamenii s-au uitat unii la alţii şi apoi unul a păşit în faţa mulţimii.

— Nu, domniţă, mi-a spus el trist. Nu luăm noi astăzi daruri de la dumneavoastră. Oare nu aţi răspuns chemărilor noastre zi şi noapte? Nimeni nu a bătut la uşa dumneavoastră fără să fie primit. V-am făcut un bine mic, dar atât de trist — vedeţi, nici pământul nu vă lasă să plecaţi. Mai avem însă o rugăminte la dumneavoastră. Vreţi să înge- nuncheaţi cu noi ca să spunem o rugăciune pentru rege şi ţară şi pentru ca să vă reîntoarceţi?

Şi acolo, în câmpul plin de noroi, în timp ce soarele asfinţea dincolo de Carpaţi şi umplea lumea cu ultima scânteiere de splendoare, am îngenuncheat, rugându-mă împreună cu muncitorii şi lucrătorii pământului. „Tatăl nostru, Care eşti în ceruri..."

Soarele a apus atunci, dar el răsare din nou!

POSTFAŢĂ

Socotesc de cuviinţă să subliniez că această carte este propria mea poveste. Neavând pretenţia de a fi o lucrare politică sau istorică, ea doar încearcă să arate influenţa pe care au avut-o evenimentele politice recente asupra unei persoane particulare — şi aceea sunt eu. Există un îndoit motiv pentru care am încercat să povestesc toate acestea: în primul rând adânca mea credinţă că lupta pentru o lume liberă este o luptă pe viaţă şi pe moarte, şi apoi dragostea profundă şi durabilă pe care o nutresc pentru România. Nu este nevoie să-mi apăr convingerile faţă de persoanele cu judecată, ci doresc să spun mai multe despre ţara mea atât concetăţenilor mei, cât şi celor pe care îi interesează povestea mea.

Simt dragoste şi mândrie faţă de România care a luptat de-a lungul secolelor pentru independenţă naţională, precum şi România Mare care a obţinut această independenţă, însă mai adânci şi mai greu de pus în cuvinte sunt dragostea şi mândria pe care le simt pentru România din anii ei de suferinţă. Atunci a existat o solidaritate remarcabilă, o frăţie pe care nu am întâlnit-o în vremuri mai bune. în zilele acelea de întuneric şi disperare, în ciuda spionilor şi a denunţurilor, am rămas împreună. Nimeni nu ar fi refuzat să ofere adăpost oricui i-

ar fi bătut la uşă. Opiniile politice nu aveau importanţă. Eram cu toţii români, împotrivindu-ne ca un singur om opresorilor şi puterilor întunericului.

Astfel, dacă celor care au urmărit aceste evenimente din afara ţării li se va părea că nu condamn sau nu apăr anumite fapte cu destulă hotărâre, aceasta se întâmplă parţial şi din cauza acestei frăţii pe care am trăit-o. Se întâmplă, după cum am spus, şi din cauză că aceasta este povestea mea şi, ca persoană individuală, am putut întotdeauna să ţin cont şi de punctul de vedere al celuilalt. Speranţele, bucuriile şi tristeţile oamenilor m-au mişcat întotdeauna profund pentru că am văzut tot timpul individul ca fiinţă umană mai degrabă decât ca exponent al vreunei concepţii sau doctrine, iar mila a fost sentimentul meu cel mai puternic şi faţă de prieteni, şi faţă de duşmani. Acest fapt nu m-a îndemnat în nici un caz la toleranţă în faţa răului, ci mi-a dăruit un fel de înţelegere care separă individul şi răul în loc să-l prezinte pe unul ca personificare a celuilalt.

Am trăit timp îndelungat în spaimă şi durere şi de atunci valorile şi-au schimbat înţelesul pentru mine. Nu doresc să judec pe nimeni, ci stau cu intransigenţă de partea libertăţii şi a dreptăţii. Voi lupta cu puterile întunericului, în orice formă le voi întâlni, până la moarte. Nu simt nici resentimente, nici ură. Acestea sunt slăbiciuni în care nu avem dreptul să ne complăcem astăzi. în ele se pierd putere, energie, şi nu ne putem permite să pierdem nici una dintre acestea, întrucât am fost soră medicală, de cele mai multe ori am avut de a face cu bolnavi şi muribunzi, iar ei nu aveau nici o culoare politică, rasă sau credinţă care să-i deosebească în salonul din spital. Prima mea grijă a fost să îi ajut şi să nu las sentimentele

personale sau opiniile politice să umbrească datoria pe care trebuia să mi-o fac acolo. Prin urmare, am conlucrat cu autorităţile cât am putut de mult, atâta vreme cât acest aspect nu interfera cu convingerile mele religioase.

în această carte nu am încercat să descriu toată acea muncă umanitară splendidă pe care au făcut-o diferitele societăţi de ajutorare în România, căci despre fiecare din acestea am putea spune o poveste întreagă. Aici se află mai degrabă o înşiruire de întâmplări la care am fost martoră, cu excepţia schiţei de fundal istoric necesară pentru a explica împrejurările acestor evenimente. în zilele noastre, când atâtea lucruri sunt transmise mai departe doar din auzite, cred că fiecare ar trebui să fie atent să spună numai adevărul pentru care îşi poate asuma responsabilitatea, căci numai cu adevărul putem lupta împotriva puterilor răului, care umbresc o mare parte din lumea noastră. Astfel, trebuie să las nepovestite eforturile făcute de alţii la care eu nu am avut nici o contribuţie, dar vă reamintesc că povestea mea nu e strict individuală, ci este o caracteristică vieţii românilor într-o perioadă de încordare şi pericol. Chiar şi cu aceste limite, trebuie să las multe nespuse pentru a-i proteja pe cei care încă se află dincolo de Cortina de Fier.

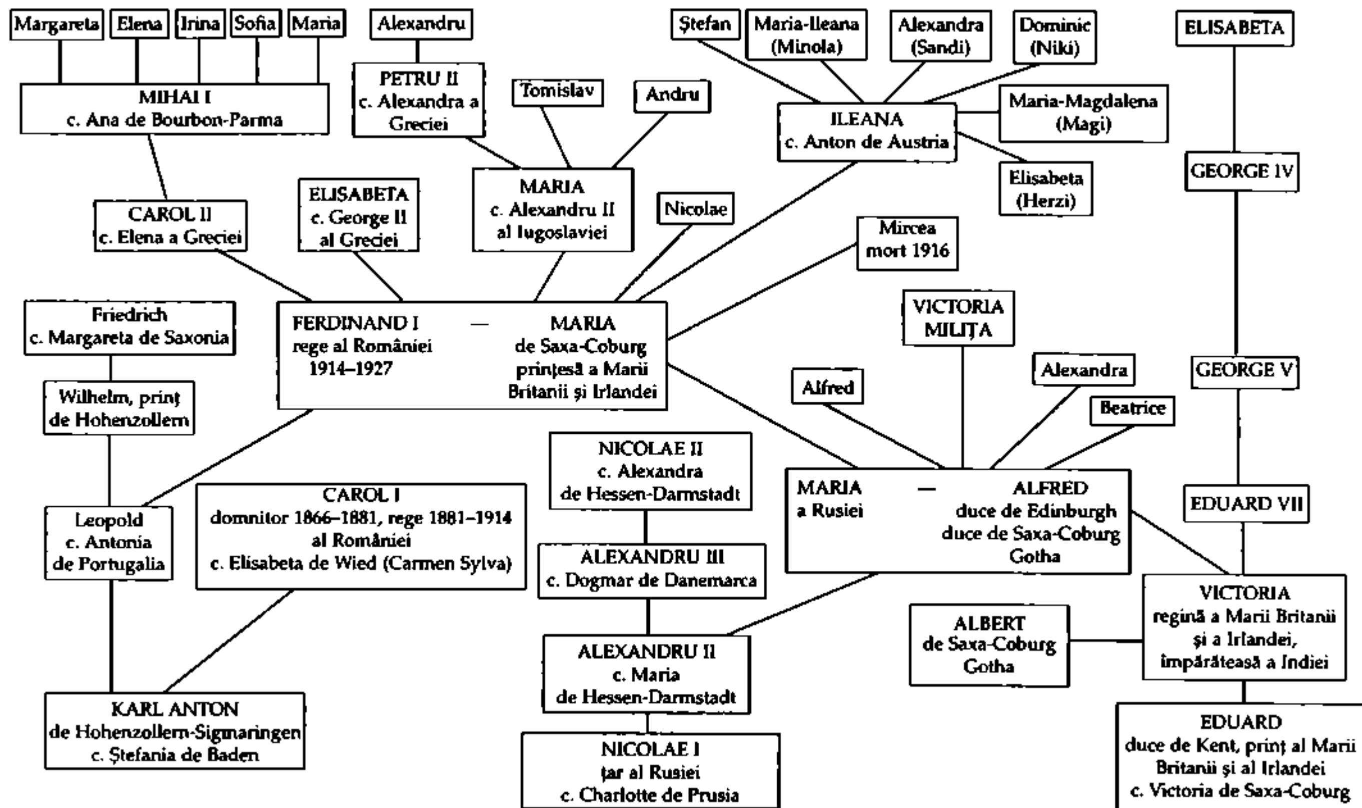
Doresc să le mulţumesc aid celor care m-au ajutat să duc această carte la bun sfârşit. Nu pot să-i mulţumesc atât cât merită colaboratoarei mele, Dorothy Kuenzli Hinckley, căci ea aproape că a devenit o parte din mine, dar mulţumim amândouă soţului ei, dr. Eduard B. Hinckley, care a citit cu multă sârguinţă fiecare capitol, sfătuindu-ne şi criticân- du-ne fără să ne descurajeze. Mulţumiri se cuvin şi familiilor noastre, care au suportat cu răbdare neglijenţa noastră în ce priveşte îndatoririle de mamă şi de

soţie, în favoarea „cărţii": lui Ştefan, Maria-Ileana, Alexandra, Dominic, Ma- ria Magdalena şi Elisabeta; şi lui Marjorie, Edward Char- les şi Louis Vivian Hinchley.

Sunt recunoscătoare dr. John D. Montgomery, care a citit manuscrisul, şi domnului Brutus Coste, care mi-a furnizat multe date istorice şi mi-a pus la dispoziţie note şi documente cu ajutorul cărora mi-am putut completa sau corecta scurtele referinţe politice şi istorice. Oricum, toate reacţiile la aceste evenimente sunt reacţiile mele personale.

între mulţumirile mele cred că ar trebui să menţionez şi ajutorul pe care mi l-au dat gândurile şi rugădunile poporului meu — şi ale celor în exil, şi ale celor care încă se află în robie. în măsura în care am reuşit să contribui la o apreciere mai conştientă a libertăţii drept ceva ce trebuie apărat şi la o mai bună cunoaştere a ţării mele iubitoare de libertate, vă vorbesc în numele acelor români care nu vă pot vorbi ei înşişi.

Massachusetts,
SUA 1951

Margareta
Elena
Irina
Sofia
Maria
Alexandru
Ştefan
Maria-Ileana (Minola)
Alexandra (Sandi)
Dominic (Niki)
ELISABETA
MIHAI I c. Ana de Bourbon-Parma
PETRU II c. Alexandra a Greciei
Tomislav
Andru
ILEANA c. Anton de Austria
Maria-Magdalena (Magi)
Elisabeta (Herzi)
GEORGE IV
CAROL II c. Elena a Greciei
ELISABETA c. George II al Greciei
MARIA c. Alexandru II al Iugoslaviei
Nicolae
Mircea mort 1916
Friedrich c. Margareta de Saxonia
FERDINAND I rege al României 1914–1927 — MARIA de Saxa-Coburg prinţesă a Marii Britanii şi Irlandei
VICTORIA MILIŢA
Alexandra
GEORGE V
Alfred
Beatrice
Wilhelm, prinţ de Hohenzollern
NICOLAE II c. Alexandra de Hessen-Darmstadt
MARIA a Rusiei — ALFRED duce de Edinburgh duce de Saxa-Coburg Gotha
EDUARD VII
Leopold c. Antonia de Portugalia
CAROL I domnitor 1866–1881, rege 1881–1914 al României c. Elisabeta de Wied (Carmen Sylva)
ALEXANDRU III c. Dogmar de Danemarca
VICTORIA regină a Marii Britanii şi a Irlandei, împărăteasă a Indiei
ALBERT de Saxa-Coburg Gotha
ALEXANDRU II c. Maria de Hessen-Darmstadt
KARL ANTON de Hohenzollern-Sigmaringen c. Ştefania de Baden
NICOLAE I ţar al Rusiei c. Charlotte de Prusia
EDUARD duce de Kent, prinţ al Marii Britanii şi al Irlandei c. Victoria de Saxa-Coburg

CREDINŢA
LĂUNTRICĂ r

Copiilor mei

„Dacă aceasta e moartea, atunci e minunat să fii mort", gândeam în timp ce priveam chipul calm, împăcat al unchiului.

întotdeauna, ochii unchiului m-au privit de la înălţimea „omului mare" şi a regalei sale demnităţi, dar astăzi Unchiul[***] zăcea nemişcat pe divan şi chipul îi era la acelaşi nivel cu al meu. Toţi în jur lăcrimau pentru că bătrânul rege cel auster murise. Pentru copilul de cinci ani care eram eu atunci, multe dintre acestea erau ciudate şi de neînţeles — plânsul, draperiile negre, sporul de respect al tuturor pentru părinţii mei[†††], cântările solemne şi lumânările arzânde — toate acestea mă zăpăceau. Un singur lucru era perfect clar: bătrânul pentru care simţeam dragoste, teamă şi respect era foarte departe de toată această furtună. încetase să fie inabordabil, era mai degrabă lipsit de apărare; aş fi putut întinde mâna să-i ating acele trăsături de piatră, dar îl simţeam protejat de chiar acea nemişcare. întreaga teamă şi nelinişte pe care o simţisem înainte de a mă apropia de catafalc dispăruseră. Stăteam doar şi mă minunam, ştiind în adâncul inimii mele că lacrimile şi, mai ales, teama nu-şi aveau locul aici.

Poate acela a fost începutul evoluţiei mele

*** Regele Carol I al României.

††† Regele Ferdinand şi regina Maria ai României.

spirituale. E greu de zis, deoarece credinţa a făcut totdeauna parte integrantă din mine, niciodată n-a fost un amuzament intelectual. Am simţit întotdeauna că, în ciuda tuturor suferinţelor şi nenorocirilor, dincolo de bine şi de rău, există ceva care conferă vieţii raţiunea de a fi şi stabilitate. Chiar în cele mai întunecate clipe, pentru mine „Dumnezeu este în Ceruri, iar în lume totul e în ordine."

Iată-mă depănând povestea credinţei mele, atât cât mintea mea o poate azi cuprinde. Dacă pronumele „eu" apare adesea, aceasta este pentru că experienţele şi gândurile îşi aparţin mie; nu-mi iau libertatea de a le spune altora ce ar trebui să creadă sau să nu creadă. Vorbesc aici despre sărmanu-mi suflet, în speranţa că se va găsi cineva care să se simtă solidar cu lupta mea. Acesta e motivul pentru care prefer să nu folosesc pronumele „noi" în anumite cazuri.

Am crescut cu povestirile Bibliei, care-mi erau citite cu voce tare. Multe ilustraţii mi-au rămas imprimate puternic în memorie — şi acum îl mai văd pe Daniel în groapa cu lei, şi pe Iisus lăsând copiii să vină la El. îmi plăceau povestirile despre Moise copil, despre David şi Iosif. Iisus era pentru mine o realitate incontestabilă şi de aceea de-abia puteam asculta vorbindu-se despre crucificare fără să-mi acopăr faţa şi să-mi ascund lacrimile.

Mergeam la biserică în fiecare duminică — nu-mi plăcea, dar nici nu-mi displăcea în mod special; foarte curând am descoperit însă bucuria de a fi singură în biserica goală. Era uşor de făcut asta, căci casa noastră era construită în apropierea unei încântătoare capele vechi. Acolo, obişnuiam să îngenunchez şi să mă rog în tăcere în faţa câte unei icoane, de obicei Fecioara cu Pruncul. îmi dau seama acum

că încă de mică îmi croiam pe neştiute calea spre meditaţie şi contemplaţie, deşi pe atunci aceste cuvinte n-ar fi însemnat nimic pentru mine. Cred că nimeni n-a încercat să-mi vorbească despre ce înseamnă religia ori să-mi explice credinţa sau necesitatea ei. Religia era, asemeni existenţei părinţilor, un fapt — nu o speculaţie.

înclinaţiile mele religioase au trecut prin multe fluctuaţii, căci am fost atrasă când de o formă, când de alta; dar credinţa profundă în existenţa unui Tată ceresc ce ni s-a arătat prin Fiul Său nu m-a părăsit niciodată. Am fost înzestrată cu nepreţuitul dar de a nu mă îndoi niciodată.

Am fost şocată să aflu că existau oameni care nu împărtăşeau această credinţă şi am simţit că este de datoria mea să le arăt cât puteam din gloriosul adevăr; astfel, îi învăţam pe alţii cu asiduitate cu mult înainte de a putea înţelege eu însămi în întregime. în timpul primului război mondial, când aveam în jur de opt ani, mama creştea în casa noastră patru copii orfani. Mi-am asumat educarea lor religioasă şi le citeam zilnic câte un capitol din *Mica Biblie,* o remarcabilă adaptare românească a Scripturilor, scrisă pentru copii.

La începutul războiului, iubitul meu frate mai mic, Mircea, a murit de febră tifoidă, care degenerase în meningită, astfel că i-am ascultat, cu inima zdrobită de spaimă, urletele de durere. Moartea lui a fost unul dintre lucrurile cu care nu m-am putut împăca; dar simţeam cumva că cei patru copii îi ţineau acum locul şi era datoria mea să-i învăţ despre Dumnezeu. înzestrată cu credinţă, ştiam instinctiv că eram capabili să înfruntăm toate tristeţile şi durerile. Era atât de multă tristeţe şi durere peste tot în jur: în spi-

tale, pe drumuri, în mijlocul celor săraci şi flămânzi — chiar şi în privirea liniştită din ochii plini de suferinţă ai animalelor. Dumnezeu avea răspunsul la toate acestea, şi, chiar dacă noi înşine nu puteam stăpâni înţelesul, nu conta, atâta timp cât îi rămâneam credincioşi. La momentul stabilit, urma să ne ia în acel loc în care nu e durere, nici măcar umbra suferinţei, şi unde toate erau veşnic verzi; pentru că în această moarte generală care părea să ne aştepte la fiecare colţ, nu era tristeţe; doar suferinţa şi cruzimea erau chinuitoare. Toate acestea nu-mi erau clare în atâtea şi-atâtea cuvinte, dar instinctiv le ştiam.

Am crescut în Biserica ortodoxă; tata era însă romano- catolic, iar mama anglicană; deseori îl însoţeam fie pe unul, fie pe celălalt la bisericile lor. O armonie religioasă perfectă domnea în sânul familiei noastre; niciodată n-am auzit un cuvânt de discreditare sau critică la adresa credinţelor noastre. Nici nu mi-am bătut capul cu diferenţele dintre Biserici înainte să fi împlinit treisprezece ani, şi probabil n-aş fi făcut-o la o vârstă atât de fragedă dacă Biserica de la Roma n-ar fi luat o decizie. Tata a fost excomunicat parţial, pentru că noi, copiii săi, eram ortodocşi[‡‡‡]. Pentru a fi reabilitat, s-a stabilit ca eu să am, în afara celorlalţi profesori, un roma- no-catolic, care, sub pretextul de a mă învăţa italiană, urma să mă „expună" doctrinei romane. Cum eram tânără şi nestăpânită, de îndată ce am descoperit despre ce era vorba, am şi fost pe picior de război şi am decis cu fermitate să pun la îndoială fiecare argument. L-am solicitat pe capelanul nostru, profesor în teologie, să-mi fie dascăl. Era un om înţelegător, care mă pusese deja la curent în linii generale

‡‡‡ Conform Constituţiei, acest lucru era obligatoriu pentru copiii familiei regale.

cu tot ce înseamnă pregătire religioasă obligatorie, aşa că ştia că sunt în stare să înţeleg laturile mai controversate ale teologiei şi dogmei. Astfel, încă de mică, am beneficiat de o pregătire temeinică în privinţa învăţăturilor Bisericii mele; cât despre sărmanul meu profesor romano-catolic, nu a reuşit nici să mă înveţe italiană, nici să mă câştige de partea Romei.

Acum, sunt recunoscătoare pentru acest incident, pentru că a constituit o bază solidă pentru toate studiile mele de mai târziu şi m-a făcut să înţeleg şi să respect credinţa copiilor romano-catolici. în zilele noastre, când văd oameni discutând despre necesitatea studiului religiilor comparate, îmi doresc mereu să-i povăţuiesc să ştie mai întâi în profunzime învăţăturile propriei Biserici înainte de a se aventura dincolo de ele.

La şaisprezece ani, am fost trimisă în Anglia, la Hethfield — o şcoală anglicană. Aici, religia a devenit marea mea mângâiere; mi-era foarte dor de casă şi eram îngrozitor de singură; capela şcolii a devenit singurul meu refugiu, iar rugăciunea marea mea uşurare. In timpul Adventului, înainte de sărbătoarea Crăciunului, am ascultat o predică care m-a impresionat profund, iar discuţiile ulterioare cu preotul au avut darul să mă îndrepte pe calea studiului religios mai riguros, cu lecturi regulate din Biblie. Curând după ce m-am întors acasă pentru sărbători, o mare nenorocire a căzut asupra familiei noastre, pentru care am avut nevoie de deplină putere spirituală. Am spus adio copilăriei; din acel moment, am încetat să fiu spectator şi am început să împărtăşesc responsabilităţile familiei. Nu m-am mai întors la Heathfield, iar studiile le-am continuat acasă.

Noile mele îndatoriri m-au purtat în afara

vieţii familiale, în miezul noilor mişcări pentru tineri; Asociaţia Tinerelor Creştine şi apoi Organizaţia Cercetaşelor au devenit principalele mele preocupări. Fiind mezina şi singura principesă necăsătorită rămasă acasă, am câştigat în mod firesc rolul de conducere. Am fost binecuvântată cu darul natural de a-mi pune gândurile în cuvinte şi de a-i inspira pe ceilalţi prin credinţa mea. Sentimentul datoriei şi al obligaţiei mi-a dat avânt, în ciuda timidităţii extraordinare ce-mi împovăra fiecare mişcare. Nu voi pretinde că am auzit voci, dar am avut o „chemare" — o chemare căreia nu m-aş fi putut împotrivi atunci mai mult decât astăzi.

Am început simplu: conducând grupuri de studiu al Bibliei şi ţinând scurte discursuri libere în faţa unor tinere de vârsta mea şi uneori mai mari. Treptat, cercul s-a lărgit: cu cât predam mai mult, cu atât învăţam mai mult; cu cât încercam să fiu mai limpede în răspunsurile la întrebări, cu atât întrebările la care răspundeam deveneau mai limpezi. A fost o descoperire minunată, care a rămas esenţială pentru mine, o aventură a spiritului la care sunt încă părtaşă — să caut, să găsesc, să învăţ eu însămi, să-i învăţ pe ceilalţi.

Noi căi mi se deschid mereu, noi orizonturi se desfăşoară în faţa ochilor mei încântaţi, sursă nesecată de frumuseţe şi bucurie. Chiar şi în cele mai întunecate ceasuri de deznădejde, am ştiut în adâncul fiinţei mele că, până şi ele, mă vor ajuta să fac noi descoperiri, mă vor îmbogăţi cu o învăţătură mai profundă, mă vor pune în faţa unei frumuseţi şi mai impresionante. Când am făcut greşeli cumplite şi am trecut prin teribile experienţe aducătoare de beznă, în care mi-a fost dat să trăiesc sub etaloanele mele de viaţă, scânteia a continuat să mă conducă şi, în final, să mă elibereze. Vreau să le spun celor

care pot păşi pe această cale a disperării că am cunoscut chiar chinuitoarea dorinţă de a mă sinucide. Am fost împiedicată de două lucruri: de convingerea că nu aş face decât să adaug în mod ireparabil la păcatul originar; şi sentimentul de responsabilitate faţă de cei pe care i-aş lăsa în urmă. Ce nu ştiam atunci, dar ştiu acum, este că aş fi jertfit marile bucurii pe care viaţa pământească mi le oferă — şi nu m-aş fi lepădat de nenorociri.

Treptat, credinţa mea a evoluat de la un imbold instinctiv, de la o perseverenţă plină de pasiune la ceea ce am simţit că este adevărat şi bun. Acest imbold a devenit cunoaştere curată a acţiunilor lui Dumnezeu în sufletul omenesc şi în evoluţia individului. Formele exterioare ale Bisericii mele au încetat să fie simple simboluri; ele au devenit fapte adevărate, realităţi prin care intangibilul a devertit tangibil. Am început să văd că, deşi concepţia despre Dumnezeu a fiecăruia e personală — aşa cum într-adevăr izbăvirea fiecăruia trebuie să fie personală —, făgaşele îndurării dumnezeieşti sunt cele sfinţite de timp, căci Dumnezeu le-a ales pentru a fi mijloacele de a ajunge până la noi. Niciodată nu am pus la îndoială tainele. Pentru înţelegerea mea profundă însă, puterea şi adevărul lor mi-au devenit limpezi doar treptat.

Poate ceea ce a avut cea mai mare înrâurire asupra înţelegerii mele a fost măreţia milosteniei lui Dumnezeu — faptul extraordinar şi minunat că întotdeauna există o a doua şansă, că în faţa Domnului nimic nu e prea târziu. Atâta timp cât suntem pe lume, până în ultimul ceas, putem să ne căim şi să ne îndreptăm. Trebuie doar *să vrem,* atât este de simplu. Deseori, sunt uimită cât de arareori ne smerim şi ne recunoaştem greşelile, când în orice ceas al vieţii noastre ne putem întoarce la Dumnezeu;

ispăşirea este pe veci la îndemână prin Domnul nostru Iisus Hristos.

De-abia treptat am înţeles modul în care viaţa şi sacrificiul lui Iisus mi-au făcut accesibilă răscumpărarea. Nu trebuie doar să-i urmez învăţătura şi preceptele; trebuie să fiu parte din El: din suferinţa şi pătimirea Lui, din moartea şi învierea Lui. Doar în duhul meu pot face aceasta. îmi găsesc hrana în Sfânta Cuminecătură, Ia împărţirea căreia pot deveni parte a lui Hristos şi pot să-mi găsesc mântuirea, deşi sunt păcătoasă şi bicisnică. întărită de Sfânta împărtăşanie, pot, prin propriile-mi acte de milostenie, slujire şi lepădare de sine, să ajut cu smerenie la răscumpărarea marii datorii a omenirii faţă de Creatorul său, şi astfel să am o viziune nu numai asupra a ceea ce Biserica simbolizează, ci şi asupra a ceea ce ea este: extraordinara şi măreaţa comuniune a sfinţilor, în care toţi sunt uniţi — viii şi morţii — şi din care nimeni nu e surghiunit, dacă nu se surghiuneşte singur prin păcat.

Căutând să-mi înţeleg mai amplu şi mai profund propria credinţă, am citit şi studiat gânditori ai Răsăritului şi ai Apusului. Cu cât citesc mai mult, cu atât mă simt mai aproape de gândirea şi filozofia ortodoxă. Faptul că atât de mulţi teologi ai Bisericii ortodoxe răsăritene au fost mireni şi că nici unul nu se pretinde a fi fără greş mă umple de încredere. Ei, preoţi şi mireni, dau doar glas şi caută să comunice gândirea şi experienţa colectivă a întregii Biserici soborniceşti, care datează din vremurile apostolice. Cuvântul *sobor* însuşi are un înţeles profund. Citez explicaţia pe care o dă Bulgakov acestui termen:

Atingem aici însăşi esenţa doctrinei ortodoxe a Bisericii, întreaga tărie a ecleziologiei ortodoxe e concentrată în acest punct. [...]

Sufletul ortodoxiei este pmamolnipqf [sobomost]. [...] Cuvântul provine din verbul pmâho'ql *[sobirat] „a* reuni, a aduna". Din acesta provine cuvântul pm ano *[sobor], care,* printr-o uimitoare coincidenţă, înseamnă atât „sinod", cât şi „biserică". [...] Ortodoxia, spune Komiakov, e opusă atât autoritarismului, cât şi individualismului; este o unanimitate, o sinteză a autorităţii. Este libertate în iubirea care uneşte credincioşii.[§§§]

îmbinarea dintre somptuozitatea ceremonialului şi tihnita neprotocolară a slujbelor din bisericile noastre, misterul ce învăluie ortodoxia, care nu încearcă să dea explicaţii exacte inexplicabilului, armonia dintre misticism şi vigurosul realism al concepţiei sale conferă ortodoxiei o măreţie omenească, dar în acelaşi timp dumnezeiască în cel mai înalt grad. Biserica mea încearcă să pună de acord dualismul spiritual şi material al firii noastre şi ne învaţă să-l urmăm pe Iisus, punând întreaga noastră fiinţă în slujba Sa.

Acum câtva timp, am venit în contact cu o concepţie apuseană, în particular cu cea a Bisericii episcopale, care mi-a fost de cel mai mare ajutor în studiile mele religioase. Influenţa pe care a avut-o asupra mea confesiunea anglicană a fost amplă şi profundă. Recunoştinţa mea adâncă se îndreaptă către preoţii săi, către minunatele, înălţătoarele ei servicii divine şi către mirabilul şi liniştitul refugiu al mănăstirilor. Fără a mă îndepărta de propria-mi Biserică, m-a primit cu braţele deschise şi mi-a oferit hrană spirituală când sufletul îmi era însetat.

Ar fi greu să spun care este acea carte, *unica,* dintre cele pe care le-am studiat, care a fost cea mai importantă pentru mine; fiecare pe un drum

---

§§§ Serghei Bulgakov, *The Orthodox Church,* Morehouse-Gorham Co., New York, 1935.

diferit a lucrat asupra ideilor mele şi mi-a deschis noi căi pentru gândire, readucându-mă mereu şi mereu la aceeaşi sursă a întregii inspiraţii, Biblia, de care nu m-am despărţit niciodată — nici măcar pentru o zi. Dacă, la plecarea într-o călătorie, uit accidental s-o iau cu mine, mă simt incredibil de singură. Biblia mi-a fost tovarăş constant de când am învăţat să citesc — şi totuşi cât de departe sunt de a o înţelege!

Am căutat cu toată sinceritatea să înţeleg diferitele puncte de vedere şi interpretări ale unor secte. Trebuie să mărturisesc că, după ce am citit multiplele lor puncte de vedere şi am văzut cum despică ele firul în patru, m-am întors de fiecare dată, cu un suspin de uşurare, la afirmarea senină a adevărurilor indiscutabile prezentate în bisericile tradiţionale, consfinţite. Găseşti aici o naturaleţe şi o simplitate de neconceput pentru nonconformişti.

Nu sunt ortodoxă doar prin tradiţie, ci şi din convingerea profundă că ortodoxia deţine, mai mult decât oricare alta, adevărul, duhul şi iubirea creştineşti. între hotarele Bisericii mele mi-am dezvoltat propria concepţie individuală despre Dumnezeu, în care am fost ajutată de gândurile şi meditaţiile multor mari gânditori de toate confesiunile.

Cred într-unul Dumnezeu, a cărui lege guvernează universul şi a cărui finalitate îl ţine împreună — un Dumnezeu personal, care se îngrijeşte de întreaga Sa creaţie. Mintea mea finită nu poate cuprinde fiinţa Sa infinită; dar pot înţelege grija Sa nemijlocită şi tandră pentru nevoile mele finite şi năzuinţele mele infinite. „Şi Cuvântul s-a făcut Trup şi s-a sălăşluit între noi" (Ioan 1, 14). Cuvântul — legea cea veşnică prin

care toate lucrurile sunt făcute — s-a întrupat în Iisus Hristos. Ca om, El a demonstrat perfecţiunea Legii Creatorului. „Eu împlinesc Legea" a spus El, şi prin aceste cuvinte înţeleg că s-a referit la mult mai mult decât la Legea iudaică; El vorbeşte despre Legea fundamentală ce se găseşte în toate credinţele, de la un capăt la celălalt al pământului. Esenţa şi substanţa învăţăturilor lui Iisus sunt expresia desăvârşită şi purificată a Adevărului aflat în toate învăţăturile religioase ale tuturor timpurilor, de la Egiptul antic la China. Hristos este Lumina care străluceşte în întuneric, de la care şi despre care vorbesc toţi profeţii; Iisus este Lumina întrupată, Cuvântul şi Legea lui Dumnezeu şi, prin urmare, Dumnezeu în adevăratul sens al cuvântului. Aşa cum spune William Temple, „ceea ce vedem când privim viaţa lui Iisus este însăşi lumina din ceruri — cu adevărat Dumnezeu în expresie umană".

Mântuirea poate avea loc doar prin Hristos, Adevărul, aşa cum afirmă El însuşi: „Eu sunt calea, adevărul şi viaţa. Nimeni nu vine la Tatăl decât prin mine" (Ioan 14, 6). Pentru că suntem muritori, ne aşteaptă sfârşitul şi avem nevoie de o dovadă tangibilă a perpetuei Sale prezenţe alături de noi, El ne-a lăsat Sfânta împărtăşanie. în liturghie (sau misă), nu sperăm mântuirea, ci *o avem.* Aceasta înseamnă Biserica pentru mine; acesta e motivul pentru care nu pot trăi fără Biserică.

Nu mă îndoiesc nici o clipă că există viaţă dincolo de moarte; dar cred cu tărie că alegerea o facem aici, pe pământ, prinşi în trupurile noastre pământeşti. O dată morţi, pierdem acea libertate specifică existenţei terestre: alegerea dintre bine şi rău. De cealaltă parte, ducem la bun sfârşit ceea ce am ales aici. Existenţa

noastră pe pământ este mult prea scurtă; de aceea, adevărata evaluare a vieţilor noastre se va face pe lumea cealaltă. Posteritatea, când timpul ne aşază într-o perspectivă favorabilă, ne cinsteşte doar într-o mică măsură; odată ce am trecut de pragul morţii, opinia obştească nu mai are însă nici un sens. Prea des ne găsim justificarea în aplauze şi în aprobarea publică. Aprecierea şi succesul public nu demonstrează defel că lucrările noastre sunt bune şi că noi înşine avem dreptate. Asta se întâmplă, cred, pentru ca noi să acţionăm corect de dragul corectitudinii înseşi, şi nu pentru vreun avantaj ori beneficiu personal. Cred că asta explică de ce nu găsim aceleaşi daruri la cei sus-puşi pe care le găsim la cei umili. Să fie oare pentru că cei sus-puşi au inevitabil avantaje personale ce rezultă din acţiunile lor, în timp ce cei de jos culeg foarte rar, poate niciodată, roade materiale din virtuţile lor? Toţi suntem înzestraţi cu daruri ce ne sunt de ajutor ca să ne atingem scopurile; dacă binele va supravieţui sau nu în urma noastră depinde de ţelurile noastre. Dacă suntem înţelepţi, scopul nostru va fi să-i aducem laude lui Dumnezeu şi să facem ca omenirea să devină mai bună. Acest ţel poate fi atins doar de cei cu inima smerită — de cei precum Sf. Francisc din Assisi, Sf. Serafim şi Schweitzer. Omul e judecat doar de legea lui Dumnezeu: „Voi judecaţi după trup; Eu nu judec pe nimeni. Şi chiar dacă Eu judec, judecata Mea este adevărată, pentru că nu sunt singur, ci Eu şi Tatăl, Care M-a trimis" (Ioan 8, 15-16).

Unul dintre marii mei dascăli în viaţă a fost suferinţa. Pentru că sunt singură în chinul meu, asemeni fiecărui om, mă tem de el; dar numai în această singurătate am simţit că Dumnezeu vorbeşte cu mine. E ca şi cum Dumnezeu îşi pune mâna pe umăr şi-mi spune: „Şezi deoparte

şi gândeşte-te la ale tale." Curajul de a suporta durerea întăreşte şi el; durerea sporeşte înţelegerea şi conferă celor ce ştiu să-i devină tovarăşi serenitatea şi blândeţea firii. Dar nu e suficient să suport durerea fără să mă revolt; dacă nu ştiu cum să mă afund în durerea celorlalţi şi să sufăr laolaltă cu ei, împărtăşindu-le în totalitate întregul chin şi întreaga spaimă, nu mă voi alege cu nimic de pe urma suferinţei mele. „Şi de aş împărţi toată avuţia mea şi de aş da trupul meu ca să fiu ars, iar dragoste nu am, nimic nu-mi foloseşte" (I Cor. 13,3). Singurul fel în care pot învăţa este prin împărtăşirea durerii celorlalţi — nu doar prin propria-mi durere. Pentru a face aceasta, trebuie să mă identific pe cât posibil cu suferinţa lor. Până când nu încerc cu adevărat vitregiile îndurate de fraţii mei, nu pot ajuta. Dumnezeu n-a ales ca unicul Său Fiu „să coboare" printre cei de jos, ci „să fie" una cu ei — născut într-un staul. Jertfa oferită la înfăţişarea Sa la Templu a fost o pereche de porumbei. „El îşi începe misiunea cu un dar al spiritului într-o formă ce sugerează sacrificiul — şi acela, sacrificiul săracilor."****

Distincţia dintre bine şi rău mă preocupă — la fel cum îi preocupă pe toţi oamenii. Răspunsul la această întrebare îl găsesc în propria-mi inimă şi în conştiinţă pe care mi-a dat-o Dumnezeu. Ştiu perfect de bine ce înseamnă fiecare lucru. S-ar putea ca nu totdeauna să fiu capabilă să determin care este rezolvarea cea mai bună, şi astfel fac greşeli — ce sunt serios cenzurate de lume; în timp ce deseori păcatele mele, despre care ştiu prea bine că sunt păcate, trec neobservate. Doar Domnul ştie ce se află în inima fiecărui om — doar el poate discerne. Această cunoaştere m-a învăţat să fiu îndurătoare când îi judec pe fraţii mei oamenii şi mi-a dat răbdare; m-a ajutat să-

**** *The Followers of Sacrifice,* Hicks.

mi strunesc limba şi să nu-l osândesc pe cel osândit; m-a ajutat să ofer dragoste şi prietenie acolo unde dragostea şi prietenia sunt refuzate.

în aceste vremuri încâlcite, nu e uşor de ştiut care e decizia cea bună şi foarte rar socotesc că drumul e limpede. Şi nici nu poate fi limpede, deoarece modesta mea cunoaşterea a factorilor implicaţi e insuficientă — pot doar să mă rog ca să pot lua decizia corectă. Pentru ca rugăciunea să fie eficientă, am descoperit cu mult timp în urmă că accesele de rugăciune sau rugăciunea ocazională nu sunt suficiente; obiceiul trebuie format — un făgaş deschis, construit zi de zi, prin care gândul potrivit sau inspiraţia pot ajunge la mine. Lupt să-mi transform gândirea într-o rugăciune constantă, astfel încât, în mijlocul oricărei mulţimi, să pot întinde mâna către acel ajutor statornic ce se revarsă perpetuu de la Tatăl ceresc. Nu cred în rugăciunea pentru un lucru anume, deşi mărturisesc că uneori m-am rugat cu disperare pentru nevoile altora sau ale mele şi am găsit în acest lucru o mare mângâiere. întotdeauna mi s-a dat răspuns — uneori „Da", alteori „Nu" sau, pur şi simplu, „Aşteaptă" — iar evenimente ulterioare au dovedit justeţea răspunsului. Totuşi, cred că puterea rugăciunii nu vine din faptul că cer, ci din faptul că mă las în voia îndurării dumnezeieşti.

în toate câte citesc, încerc să găsesc o învăţătură şi un mesaj. Deseori am observat că, în mijlocul unei pagini, alunec în lungi meditaţii şi mă rog din adâncul inimii. Cele mai minunate ceasuri sunt acelea când gândurile, găsind noi înţelesuri, mi se opresc; şi contemplu dumnezeiasca minune.

Când îngenunchez în faţa icoanelor mele şi repet o rugăciune simplă, de obicei Rugăciunea lui Iisus, mă trezesc auzind o „blândă şoaptă" şi mă întorc întărită la realitate şi la pace. în ciuda

profundei şi stăruitoarei mele credinţe, viaţa pare uneori grea şi amară; întunecate ceasuri mă împresoară şi tânjesc la eliberarea pe care o aduce moartea; devin tot mai conştientă de cât de departe mai am de mers pe drumul rugăciunii. Blânda şoaptă continuă să-mi vorbească; lumina nu se stinge niciodată, şi din fiecare luptă câştig sporită lumină, înţelegere şi bucurie, recunoştinţa îmi inundă inima şi vreau să strig: „Doamne, cât de minunată e opera ta, cât de binecuvântaţi sunt cei ce-şi pun credinţa în Tine!"

INTRODUCERE LA RUGĂCIUNEA LUI IISUS

Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieşte-mă pe mine, păcătosul!

Am citit adesea Rugăciunea lui Iisus în cărţi de rugăciuni şi am auzit-o în biserică, dar ochii mi s-au deschis pentru întâia dată acum câţiva ani, în România. Acolo, în micuţa mănăstire Sâmbăta, ascunsă în inima codrului întunecat, în bisericuţa albă ce se oglindea în lacul montan ca de cleştar, am întâlnit un călugăr ce practica „rugăciunea inimii". Pace şi linişte profundă domneau în Sâmbăta acelor timpuri; era un loc al tihnei şi al tăriei; mă rog Domnului să fi rămas aşa.

De când am fost ultima oară la Sâmbăta, paşii m-au purtat departe, dar, în tot acest timp, Rugăciunea lui Iisus a stat tainic în inima mea, asemeni unui dar preţios. A dăinuit latent acolo până acum câţiva ani, când am citit *The Way of a Pilgrim*[††††].

De atunci, am căutat să o practic neîntrerupt. Uneori, rătăcesc calea; şi totuşi, rugăciunea mi-a deschis în inimă şi suflet orizonturi neînchipuite.

Miezul Rugăciunii lui Iisus, sau al Rugăciunii Inimii, e însuşi Sfântul Nume. Se poate spune, în întregime: „Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieşte-mă pe mine, păcătosul"; se poate schimba cu „noi, păcătoşii" sau cu numele

---

†††† Lucrările menţionate în acest eseu sunt descrise la p. 386.

altei persoane, ori poate fi prescurtat. Puterea ei stă în numele lui Iisus; astfel, Iisus, singur, poate satisface în întregime nevoia celui care se roagă.

Rugăciunea îşi are rădăcinile în Noul Testament, iar utilizarea ei pune bazele unei îndelungate tradiţii. Metoda contemplaţiei bazate pe Sfântul Nume este atribuită Sfântului Simion, numit „Noul Teolog" (949-1022). La paisprezece ani, Sf. Simion a avut viziunea unei lumini cereşti, în care părea că s-a desprins de trupul său. Uimit şi copleşit de o bucurie fără margini, a fost cuprins de o fierbinte smerenie şi a exclamat, inspirat de rugăciunea vameşului (Luca 18,13), „Dumnezeule, fii milostiv mie, păcătosului." După multă vreme de la această viziune, aceeaşi imensă bucurie îl copleşea pe Sf. Simion de fiecare dată când repeta rugăciunea; şi i-a învăţat pe discipolii săi să se închine asemeni lui. Rugăciunea a evoluat la forma sa extinsă: „Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieş- te-mă pe mine, păcătosul!" Sub această înfăţişare ne-a fost transmisă din generaţie în generaţie de călugări pioşi şi de mireni.

Invocarea Sfântului Nume nu e specifică doar Bisericii ortodoxe, ci este folosită — într-o măsură mai mică — şi de romano-catolici, anglicani şi protestanţi. Pe Muntele Sinai şi la Athos, călugării au elaborat un întreg sistem de contemplare întemeiat pe această rugăciune simplă, practicată în tăcere absolută. Aceşti călugări sunt cunoscuţi sub numele de isihaşti (din grecescul ncTu/d^co »[a] sta liniştit, nemişcat").

Sf. Grigore Palamas (1296-1359), unul dintre ultimii mari Părinţi ai Bisericii, a devenit exponentul isihaştilor. După o luptă îndelungată şi istovitoare, a reuşit să confere, în cadrul

Bisericii, un loc de necontestat pentru Rugăciunea lui Iisus şi pentru isihasm. în secolul al XVIII-lea, când puterea ţaristă oprima monasticismul în Rusia, iar turcii zdrobeau ortodoxia în Grecia, Mănăstirea Neamţ din Moldova (România) devenea una dintre cele mai importante centre ale Rugăciunii lui Iisus.

Rugăciunea are o importanţă spirituală atât de mare, deoarece e centrată în întregime asupra lui Iisus: gânduri, năzuinţe, speranţe, credinţă şi dragoste, toate sunt revărsate în evlavia faţă de Dumnezeu-Fiul. Ea duce la îndeplinire două porunci fundamentale din Noul Testament. într-una, Iisus a spus: „Adevărat, adevărat zic vouă: orice veţi cere de la Tatăl în numele Meu, El vă va da. Până acum, n-aţi cerut nimic în numele meu. Cereţi şi veţi jarimi, ca bucuria voastră să fie deplină" (Ioan 16, 23, 24). In cealaltă, găsim îndemnul Sf. Pavel de a ne ruga fără încetare (I Tes. 5,17). De asemenea, ea urmează învăţătura (dată de Iisus în timp ce-i învăţa pe discipoli Rugăciunea Tatălui) privind modul în care să ne rugăm: „Când te rogi, intră în cămara ta şi, închizând uşile, roagă-te Tatălui tău Care este în ascuns, iar Tatăl tău, Care vede în ascuns, îţi va răsplăti la arătare" (Mat. 6, 6).

Iar Iisus ne-a învăţat că tot ce este impuls, bun sau rău, îşi are originea în inima omului: „Omul bun scoate lucruri bune din vistieria bună a inimii lui, iar omul rău scoate lucruri rele din vistieria rea a inimii lui; căci din prisosul inimii vorbeşte gura" (Luca 6, 45).

Acestea, precum şi multe alte precepte din Noul şi Vechiul Testament sunt fundamentele pe care Sfinţii Părinţi, chiar dinainte de Sf. Simion, şi-au formulat rugăciunile lor fervente şi simple. Ei au dezvoltat o metodă de contemplaţie în care rugăciunea necurmată devine Ia fel de firească precum respiraţia, urmând cadenţa ritmică a

bătăii inimii.

Toate drumurile care duc la Dumnezeu sunt presărate cu capcane, căci duşmanul (Satana) aşteaptă să rătăcim calea. Stăruinţa atacului său se îndreaptă spre cel dornic să se mântuiască, deoarece tocmai acestuia vrea să-i pună piedici. în rugăciunea mistică, ispitele de care ne lovim le întrec pe toate celelalte în periculozitate; cum gândurile noastre se găsesc la un nivel mai înalt, ispitele sunt proporţional mai subtile. Cineva spunea că „misticismul a început în obscuritate şi s-a sfârşit în schismă"; această remarcă cinică, venită din partea unui necredincios, are un sâmbure de adevăr. Misticismul are valoare spirituală reală doar când e practicat cu sobrietate absolută.

La un moment dat, a apărut o controversă în jurul unor isihaşti care împinseseră prea departe actele de pietate şi postul, pierzându-şi simţul moderaţiei, pe care Biserica îl consideră de o atât de mare valoare. Stăruim asupra întrebuinţării abuzive a Rugăciunii lui Iisus doar pentru a demonstra că exagerările de orice fel sunt dăunătoare şi că trebuie să folosim controlul de sine. „Practicarea Rugăciunii lui Iisus înseamnă aducerea tradiţională la îndeplinire a poruncii Apostolului Pavel de a ne «ruga mereu»: nu are nimic de-a face cu misticismul, care este o moştenire păgână."[‡‡‡‡] Biserica ortodoxă este plină de viaţă mistică profundă, pe care o apără şi supraveghează prin puterea legilor ei tradiţionale; cu toate acestea, misticii săi rătăcesc adeseori calea. „«Viaţa ascetică» este o existenţă în care predomină virtuţile «dobândite», cele rezultate din eforturi personale, însoţite doar de harul universal cu care Domnul binecuvântează fiecare suflet bun. «Viaţa mistică» este o viaţă în care darurile

‡‡‡‡ în *Cuvânt introductiv* la *Scrieri din Filocalia.*

Sfântului Duh sunt superioare eforturilor umane şi în care virtuţile «insuflate» sunt superioare celor «dobândite»; sufletul devine mai degrabă pasiv decât activ. Să folosim o comparaţie clasică: între viaţa ascetică, adică viaţa în care predomină acţiunea umană, şi viaţa mistică, adică viaţa în care predomină acţiunile lui Dumnezeu, este aceeaşi diferenţă ca între a vâsli şi a pluti într-o barcă; vâsla este efortul ascetului, pânza este pasivitatea misticului care se desfăşoară pentru a prinde briza divină."[§§§§]

Rugăciunea lui Iisus este miezul rugăciunii mistice; ea poate fi folosită de oricine, în orice moment. Nu e nimic misterios în asta (să nu confundăm „misterios" cu „mistic"), începem prin a urmări preceptele şi exemplele frecvent date de Domnul nostru. întâi, retrage-te într-un loc liniştit: „Veniţi numai voi înşivă deosebi, în loc pustiu, şi odih- niţi-vă puţin" (Marcu 6, 31); „Şi să râvniţi ca să trăiţi în linişte" (I Tes. 4, 11); apoi, roagă-te în taină — singur şi în tăcere.

Expresia „a te ruga în taină, singur şi în tăcere" are nevoie, simt, de o explicaţie mai amănunţită. „în taină" ar trebui înţeles aşa cum este el utilizat în Biblie: de pildă, Iisus ne spune să dăm de pomană în taină — să nu lăsăm mâna stângă să ştie ce face cea dreaptă. Să nu fim ostentativi în practicarea religiei, nici să ne fălim. „Singur" înseamnă să ne separăm de lumea din jur şi de influenţele ce ne-ar tulbura. De fapt, când ne rugăm avem mai multă tovărăşie ca niciodată, „...având împrejurul nostru atâta nor de mărturii..." (Evrei 12, 1). Martori sunt toţi cei care se roagă: îngeri, arhangheli, sfinţi şi păcătoşi, morţii şi viii. în rugăciune, mai ales în Rugăciunea lui Iisus, devenim cât se poate de conştienţi de apartenenţa noastră la trupul viu al lui Iisus. „în

§§§§ *Spiritualitatea ortodoxă,* p. 25.

tăcere" presupune că nu rostim rugăciunea cu voce tare. Nici măcar nu medităm asupra cuvintelor; le folosim doar pentru a ajunge, dincolo de ele, la esenţa însăşi.

în vieţile noastre atât de ocupate, nu e simplu, dar e posibil — fiecare dintre noi poate găsi câteva minute în care să folosească o rugăciune din doar câteva cuvinte sau chiar unul singur. Această rugăciune ar trebui repetată în tăcere, fără grabă, profund. Fiecare gând ar trebui să se concentreze pe Iisus, uitând toate celelalte, bucurii şi necazuri deopotrivă. Orice gând rătăcit, fie el şi bun sau pios, poate deveni un obstacol.

Când îmbrăţişezi o persoană iubită, nu te gândeşti cum şi de ce iubeşti — ştii doar că iubeşti din toată inima. La fel se întâmplă când îl strângem spiritual pe Iisus Hristos la inima noastră. Dacă dăm atenţie profunzimii şi calităţii iubirii noastre înseamnă că suntem preocupaţi mai degrabă de propriile noastre reacţii decât să ne oferim cu entuziasm şi fără rezerve lui Iisus. *Gândeşte* rugăciunea în timp ce inspiri şi expiri; calmează-ţi atât mintea, cât şi trupul, folosind bătaia inimii ca ritm. Nu căuta cuvinte, ci continuă să repeţi Rugăciunea, sau doar numele lui Iisus, cu dragoste şi adoraţie. Asta e TOT! Curios — în atât de puţin ai mai mult decât totul!

E bine să ai ore regulate de rugăciune şi să te retragi oricând poţi în aceeaşi cameră sau în acelaşi loc, dacă e posibil în faţa unei icoane. Icoana este înzestrată cu prezenţa obiectivă a Celui zugrăvit, ajutând astfel foarte mult în invocaţie. Călugării şi măicuţele ortodoxe socotesc că folosirea mătăniilor îi ajută să-şi păstreze atenţia focalizată. Sau poate veţi considera că este mai bine să închideţi încet ochii, concentrându-vă spre universul lăuntric.

Rugăciunea lui Iisus poate fi folosită pentru a venera sau pentru a cere; pentru mijlocire, invocare, adorare şi mulţumire. Este un mijloc de a pune tot ce avem în inimă pentru Dumnezeu şi oameni deopotrivă la picioarele lui Iisus. Este o cale de comuniune cu Dumnezeu şi cu toţi cei ce se roagă. Faptul că ne putem familiariza inima cu exerciţiul rugăciunii chiar şi când dormim ne ţine încontinuu în comunitatea rugăciunii. Aceasta nu este o afirmaţie fantezistă; mulţi au încercat acest adevăr dătător de viaţă. Continuitatea în rugăciune nu o putem realiza, desigur, deodată, dar această stare poate fi atinsă; pentru că merită osteneala, trebuie „...să alergăm cu stăruinţă în lupta care ne stă înainte..." (Evrei, 12, 1)

Am avut dovada cea mai extraordinară a comuniunii neîntrerupte cu toţi cei care se roagă când am suferit o operaţie nu mult în urmă. Am fost pentru mult timp sub anestezie. „Iisus" fusese ultimul meu gând conştient şi primul cuvânt pe buze la trezire. A fost o minune dincolo de cuvinte să descopăr că, deşi nu am ştiut nimic din ce se întâmpla cu corpul meu, am fost tot timpul conştientă că există oameni care se roagă pentru mine şi că eu însămi mă rog. După o asemenea experienţă, nu mai eşti cuprins de uimire că există suflete mari, care-şi consacră viaţa exclusiv rugăciunii.

Rugăciunea a avut dintotdeauna pentru mine o însemnătate deosebită, iar obiceiul format în fragedă copilărie de a mă ruga dimineaţa şi seara nu m-a părăsit niciodată; în practica Rugăciunii lui Iisus însă, sunt doar o începătoare. Dar mi-ar plăcea să trezesc interesul faţă de această rugăciune, deoarece, chiar dacă am ajuns doar la poalele veşmântului ceresc, le-am atins, iar bucuria este atât de mare, încât vreau

s-o împart cu ceilalţi. Nu este un mod de rugăciune pentru oricine; poate că nu vei găsi în ea aceeaşi bucurie pe care o găsesc eu, căci rugăciunea ta poate fi foarte diferită — dar la fel de frumoasă.

în teamă şi bucurie, în singurătate şi alături de alţii, ea este mereu cu mine. Nu numai în tăcerea rugăciunilor zilnice, ci oricând, oriunde. Pentru mine, ea transformă nemulţumirea în zâmbet; înfrumuseţează, asemeni unei pelicule ce a fost îndepărtată de pe o fotografie veche pentru a lăsa culorile să apară limpezi şi strălucitoare, precum natura într-o zi caldă de primăvară după ploaie. Chiar şi deznădejdea s-a atenuat, iar căinţa şi-a atins scopul.

Când mă trezesc dimineaţa, mă hrăneşte cu bucurie în ziua cea nouă. Când călătoresc în aer, pe pământ sau pe mare, îmi cântă în piept. Când sunt pe podium în faţa ascultătorilor, pulsează a încurajare. Când îmi adun copiii în jur, murmură o binecuvântare. Iar la sfârşitul unei zile ostenitoare, când mă întind să mă odihnesc, îi ofer lui Iisus inima mea: „(Doamne) în mâinile tale îmi încredinţez sufletul." Dorm — dar, în timp ce bate, inima mea se roagă: „IISUSE!"

Există câteva cărţi referitoare la Rugăciunea lui Iisus. Este menţionată în majoritatea cărţilor despre ortodoxie. Trei cărţi sunt vrednice de reţinut şi ar trebui studiate de cei ce doresc să o practice în mod serios: *The Way of a Pilgrim* „Calea Pelerinului" este o minunată introducere la Rugăciunea lui Iisus, scrisă de un pelerin rus anonim şi minunat tradusă în engleză de R. M. French (Harper, 1954). Cea de-a doua carte, anonimă de asemenea, este o analiză completă şi profundă a numeroaselor aspecte ale Rugăciunii lui Iisus, scrisă de un călugăr al Bisericii ortodoxe: *On the Invocation of the Name ofjesus* „Despre invocarea Numelui lui Iisus" (The Fellowship of St. Alban and St. Sergius, Londra). în sfârşit, *Writings from the Philokalia on Prayer of the Heart* „Scrieri din Filocalia despre Rugăciunea Inimii" (Faber & Faber Ltd., Londra) este o colecţie de scrieri ale Sfinţilor Părinţi ai Bisericii timpurii şi reprezintă cel mai important îndrumar al Rugăciunii lui Iisus. Filocalia înseamnă „dragoste de frumos";

redactată în secolul al XTV-lea pentru uzul călugărilor, cartea are minunate pasage, potrivite oricăruia dintre noi în secolul şi zilele noastre. Consultaţi, de asemenea, *Orthodox Spirituality* „Spiritualitatea ortodoxă", scrisă de un călugăr al Bisericii ortodoxe (Fellowship of St. Alban and St. Sergius, Londra).

TATĂL NOSTRU

CUVÂNTUL INTRODUCTIV AL AUTORULUI

Atât de multe s-au scris despre Rugăciunea Domnului, încât pare inutil să mai adaug ceva. Cu toate acestea, am simţit imboldul să aştern pe hârtie câteva rugăciuni personale ce-şi găsesc izvorul în aceste cuvinte nemuritoare.

Iisus i-a iniţiat pe discipoli mai degrabă într-un nou mod de a se ruga, şi nu i-a învăţat, de fapt, o nouă rugăciune. Rugăciunea Domnului apare ca o ordine, gândită asemenea treptelor unei scări ce se înalţă până la împărăţia Cerească spre care ne îndreptăm rugile.

întâi, îl recunoaştem pe Dumnezeu drept Tatăl nostru, pentru că ne-a iubit când ne-a creat. Apoi, ne recunoaştem dependenţa faţă de El şi-i preamărim Numele. Ne dăm seama că avem nevoie de împărăţia dumnezeiască, la care putem ajunge doar supunându-ne Voinţei Lui. Domnul ne împlineşte trebuinţele zilnice, nu trebuie să cerem mai mult; doar îndurare. Pentru aceasta, trebuie să plătim un preţ: să dăm altora iertarea pe care o cerem pentru noi înşine. Ajung în Ceruri doar cei care înving răul, cei care au puterea să spună: piei, Satana!

Faptul că în rugăciuni se preferă „eu", şi nu „noi" este menit să scoată în evidenţă nevoia

fiecăruia dintre noi de a ne recunoaşte propria îndatorire de a răspunde zi de zi de venirea împărăţiei.

Preamărindu-L în duh şi adevăr, în Tatăl nostru ne regăsim unitatea şi identitatea.

Tatăl nostru, care eşti în Ceruri

Ţie, Ziditorul meu, îţi închin astăzi temeiul întregii mele vieţi şi fiinţe! Ţie, căruia îţi datorez viaţa în toate înfăţişările ei, îmi ofer inima! Fii izvorul cugetului meu, al puterii de a pricepe, de a judeca şi de a-mi pune gândurile în fapte! Ţie îţi datorez trupul şi simţirile mele; de la Tine am mâini şi picioare, ochi şi limbă. Doresc să folosesc azi toate acestea în scopul pentru care Tu m-ai creat.

Tânjesc să fiu copilul Tău în simţire şi cuvânt şi faptă, să Te iubesc cu toată inima, cu tot sufletul, cu toată mintea. Tată, Tu care eşti peste tot şi totuşi nimic nu te cuprinde, fără nume, căci nici un nume nu Ţi-este pe măsură,

Tu, cel fără de sfârşit, care în măreţia Ta cerească poţi înţelege nevoia-mi mărginită şi dorul meu nemărginit, auzi-mi ruga: fă ca această zi să mă aducă mai aproape de Tine.

Sfinţească-se Numele Tău

Când mă duc să mă odihnesc, sufletul meu îl laudă pe Domnul. Din adâncul inimii mele pline de recunoştinţă îţi mulţumesc Ţie pentru toate clipele acestei zile. întotdeauna am căutat să am în inimă Sfântul Tău Nume. Iartă-mă ori de câte ori n-am reuşit să fiu martor demn al slavei Tale.

Numele-Ţi nu îndrăznesc să-l rostesc, prea sfânt Ţi-e Numele pentru buzele-mi păcătoase, deşi stăruiesc asupra Lui. în al Tău Nume am găsit puterea şi răbdarea de a iubi şi a râde, de a pătimi şi a plânge cu fraţii mei.

Numele să Ţi-l proslăvesc mi-a fost ţel. Deşi pentru puţin timp dorinţa mi-a amuţit, mă întorc acum la ea. Picioarele-mi sunt trudite şi inima suferindă, Numele lui Isus mi-e alinarea şi în El îmi găsesc acum odihna.

Fie ca Sfântul Nume să sălăşluiască în inima-mi iubitoare chiar şi în somn.

Vie împărăţia Ta în timp ce o nouă zi mijeşte şi noi căi se deschid înaintea mea, umila Ta servitoare, fă să nu-Ţi uit nici o clipă împărăţia. Trimite-mă, mă rog Ţie, drept mesager al Tău, pentru ca, oriunde unde mă aflu, împărăţia Ta să aibă un martor neclintit.

Aşa cum sunt, plină de greşeală şi neputinţă, ia-mă şi foloseşte-mă acolo unde pot fi mai de folos. Fă ca şi eu, asemeni unei râme, să mişc firul meu de ţărână în via Ta; să iau cât de cât parte la lucrarea Ta mântuitoare. Lasă-mă, Doamne, să aduc firul de ţărână pe care să-mi cadă umbra în împărăţia ta, căci îţi aparţin.

De-a lungul acestei zile, fă să nu rătăcesc pe căi zadarnice, ci luminează-mă, mă rog Ţie, Doamne, că împărăţia ta sălăşluieşte în mine

prin Iisus Hristos, Domnul şi Dumnezeul meu.

Facă-se voia Ta

Vrerea Ta am căutat s-o aflu de-a lungul acestei zile, unealtă supusă am căutat să-Ţi fiu. Bucurie şi durere, răsplată şi pedeapsă am încercat deopotrivă să primesc şi am trăit cu recunoştinţă fiecare ceas aşa cum a venit, căutând să fac ceea ce Tu vrei de la mine.

Pătimesc din pricina clipelor când am lăsat ca propria-mi vrere să triumfe asupra dorinţei Tale. Iartă-mi, mă rog Ţie, ispita de a fugi de cele neplăcute, de a evita litigiile. Sufletul vrea cu adevărat, dar trupul este slab.

O Doamne, Tu, care ştii atât de bine cât de slabi suntem, dă-mi puterea să fac voia Ta în toate şi fă ca nici o dojană să nu treacă nebăgată în seamă.

Fă, Doamne, ca odihna acestei nopţi să nu fie spre ruşinea şi neputinţa mea, ci spre întărirea mea, pentru a face voia Ta în toate lucrurile şi în toate ceasurile zilei sau nopţii.

Aşa precum în ceruri să fie ziua mea! Vrerea Ta pe pământ să fie cu mine în tot ce spun şi fac: aceasta să-mi fie îndrumarea în toate câte fac. Ajută-mă să-i ajut pe alţii şi astfel să mă uit pe mine însămi. învaţă-mă să fac acest pământ mai plăcut ochilor Tăi. Ajută-mă să fiu vitează şi răbdătoare, milostivă şi înţelegătoare; dar nu lăsa ca aceste virtuţi să mă abată să fac pe pământ precum în ceruri s-ar face pentru slava Ta.

Fă, Doamne, să mă pot judeca pe mine însămi şi faptele mele cu dreptate ca să iau hotărârile corecte în faţa Ta. Nu mă lăsa să caut ţeluri egoiste. Nu lăsa să intervină nimeni şi nimic între noi, nici cei pe care-i iubesc, nici alte legămin- te. Fă-mă să caut mai întâi ceea ce e spre slava Ta, o Doamne, ca apoi să fiu dreaptă faţă de toţi şi nepărtinitoare cu mine.

Fă să nu amân ce trebuie făcut azi, căci locul

şi timpul potrivit sunt acum şi aici; fiecare oră, fiecare minut este ocazia favorabilă. Să cunosc şi să împlinesc voia Ta pe pământ. Această zi pământească Ţie ţi-o consacru, Hris- toase!

Aşa şi pe pământ

în această seară, Doamne, pe pământ, am ajuns mai aproape de ceruri, căci în fiecare zi, în fiecare ceas, învăţ mai multe despre tine.

Luptând cu răbdare să fiu credincioasă cuvântului Tău, Te-am văzut oglindit în toate lucrurile, în soare şi în ploaie, în zâmbetul unui copil, în adierea proaspătă, în nemişcarea aerului greu, în lucrarea mea, în contactul cu alţi oameni. Lucrare mâinilor Tale este pretutindeni, toată migala noastră din substanţa ta se naşte. Pentru toate aceste lucruri, binecuvântez şi slăvesc Numele Tău.

Acum, că umbrele se strâng în jurul meu şi noaptea acoperă pământul, iar toate lucrurile se întorc la odihnă, închid ochii şi rostesc

mulţumire pentru toate câte mi-a dat viaţa până în acest ceas. Preaplin mi-e sufletul de recunoştinţă pentru iubitoarea Ta bunătate.

în pace şi siguranţă mă odihnesc, fără teamă de durere, căci pământul pe care mă întind este lumea Ta şi deci binecuvântat e de Tine şi prevestitor al fericirii cereşti.

Pâinea noastră cea de toate zilele

Această zi e tot ce-Ţi cer, Doamne. Dă-mi putere ca să înfrunt orele care vin una câte una! Pentru cele de toate zilele, lasă-mă să-Ţi cer doar ce am nevoie pentru a îndeplini voia Ta. Fă să am destule dintre cele spirituale şi cele materiale pentru a-i putea ajuta pe toţi cei care bat la uşa mea, ca să nu-i trimit înapoi cu mâna goală! Arată-mi cum să împărtăşesc binecuvântările acestei zile cu cel de lângă mine! Invaţă-mă să nu mă tem nici de bine, nici de rău, să le trăiesc pe amândouă cu curaj, împlinind prin ele voia Ta! Nu lăsa ca lipsa mărinimiei să-mi

stânjenească faptele! Fă ca inima să nu-mi fie niciodată atât de măruntă, încât să nu iubească şi să nu ierte! Fă să am smerenia de a mă bucura cu adevărat de fiecare moment şi de ceea ce aduce! Ştiu cât se poate de bine cât de nedemnă sunt; dar ajută-mă să folosesc orice prilej ca să pun fiecare ceas în slujba slavei Tale! Mergi azi alături de mine, aşa cum ai mers alături de Luca şi Cleopa la Emaus. Fă ca îngerul Tău să mă călăuzească şi să-mi arate ce ceri azi de la mine!

Dă-ne-o nouă astăzi

Pentru toate câte am avut azi, Doamne, Te binecuvântez şi-Ţi mulţumesc. Nici un moment nevoia nu mi-a rămas nepotolită; doar în ceasurile când m-am întors de la Ime am cunoscut lipsa. îţi mulţumesc Ţie, Doamne Dumnezeule, pentru toate cele pe care fraţii mei le-au împărţit cu mine, îţi mulţumesc pentru soare şi aer, pentru adăpost şi hrană, pentru cei dragi şi pentru prieteni, pentru fiecare ceas ce a fost al meu. îţi mulţumesc Ţie pentru ceasurile de durere şi încordare ce mi-au sporit înţelegerea. îţi mulţumesc pentru întunericul care m-a făcut să văd lumina mai bine. îţi mulţumesc Ţie pentru duşmănia care m-a învăţat să iert.

Cât de bogată sunt! Cât de multe mi-ai dat! Fiecare zi se adaugă la cele pe care le am deja. Cu câtă dărnicie te-ai aplecat asupra mea! Din

clipa naşterii mele până în acest ceas al serii, cât de multe, de multe mi-ai dat nu pot număra, pot doar să-Ţi mulţumesc smerit Ţie pentru Tine, pâinea mea de toate zilele.

Slavă Ţie, Hristoase, Dumnezeul nostru!

Şi ne iartă nouă greşelile noastre

Cât de vinovată sunt! Păcatul îmi stă mereu în faţă, fiecare zi o încep datornică Ţie. Lupt să ţin calea dreaptă, dar mereu mă rătăcesc. Singura-mi nădejde este în mila Ta. Cum aş fi putut totuşi, o, lucru de mirare, de n-ar fi fost păcatul, să-Ţi cunosc afectuoasa bunătate, puterea iubirii Tale iertătoare prin Iisus Hristos, Domnul meu?

în timp ce încep această zi, încercând să ajung mai aproape de line prin tot ce fac, cunoaşterea puterii Tale de a-mi transforma chiar şi greşelile în scopuri lăudabile îmi dă forţa să merg mai departe cu munca mea. Sunt multe rătăciri în trecutul meu, pe care singură nu le pot îndrepta. Greutatea lor mă apasă. Dar tu ai spus: „Veniţi la mine voi, toţi cei împovăraţi!" La Tme vin, Doamne, rugându-mă

cu smerenie ca această zi să treacă fără păcat şi ca să Te pot răscumpăra, amintindu-mi mereu durerea pe care Tu ai suferit-o pentru mine şi întreaga omenire, şi astfel să păstrez adevărul şi singura cale ce duce la Tine.

X. VINERI SEARA

Precum şi noi iertăm greşiţilor noştri

Iert şi cer iertare. Când iert pe X (gândeşte-te la persoana pe care o displaci cel mai mult), cât de puţină milă merit pentru cât de puţin sunt eu însămi în stare să iert! Dacă voi fi judecată aşa cum îi judec pe ceilalţi, unde îmi este nădejdea?

O, Doamne, pune-mi iubire şi iertare în suflet! învaţă-mă adevărata milă şi bunătatea de a trece cu vederea greşelile celui de lângă mine! Domoleşte supărările acestei zile şi vorbele-mi nedrepte, fă să mă văd pe mine însămi aşa cum sunt cu adevărat, ajută-mă să-mi judec propriile reacţii, şi nu pe cele ale altora! Ajută-mă să alung din inima şi amintirea mea toată ranchiuna, mânia şi necazul! Chiar şi când supărarea îmi este îndreptăţită, potoleşte-mi simţămintele, trezind în mine milostenia şi căinţa pentru partea mea de vină la păcatul lumii! Fie ca în această noapte şi mereu să iert de o mie de ori şi să fiu vrednică de Tine şi să nu

mă tem de judecata Ta, căci Tu eşti cinstit şi drept când ne ierţi păcatele şi ne cureţi de toate nelegiuirile!

Şi nu ne duce pe noi în ispită

Fereşte-mă de ispită, Doamne! Fă să nu cad victimă vicleşugurilor duşmanului ce stă mereu gata să mă ducă pe calea greşită! Fă să pot deosebi mărgăritarul nepreţuit şi să nu fiu orbită de strălucire amăgitoare şi de aur! învaţă-mă să-mi păzesc limba de vorbe zadarnice! Ajută-mă totdeauna să mă-ntreb: au nume bun toate câte fac? Slujesc oare prin aceste cuvinte şi fapte împărăţia Cerurilor? Sau îi slujesc pe Satana şi pe îngerii săi? Pune-mi lumină în ochi şi în minte ca să pot alege bine în această zi!

Unde este întuneric, fă să văd lumină! Fă să găsesc în mijlocul frământărilor un miez de linişte! Nici o temere să nu-mi pătrundă în suflet! învaţă-mă să înfrunt vitejeşte orice tulburare şi toată vrajba şi nu mă lăsa niciodată

să cedez răului! Fă să nu uit niciodată că omul nu trăieşte doar cu pâine, ci cu Cuvântul Tău! Fă să nu datorez nici unui om nimic altceva decât dragoste, astfel ca în iubirea dintre oameni să îndeplinim legea Ta şi să înfierăm ispita!

Ci ne izbăveşte de cel rău

Doamne Dumnezeule, fă ca cel rău să nu-şi găsească sălaş în mine, nici în orele deşteptării, nici în cele ale somnului. Pe acest tărâm al durerii, nu voi avea teamă, căci Tu ai biruit prinţul şi lumea sa.

Mă pun sub paza îngerului Tău; fie ca aripile sale protectoare să mă acopere în această noapte, ca să mă odihnesc departe de orice atac al duşmanului. Nu mă voi teme de înfricoşarea ce umblă în noapte. Aşa cum milostenia Ta îndurătoare m-a adăpostit în această zi, fie ca Tu, bunule Dumnezeu, să-mi fii paznic în această noapte! îţi mulţumesc şi Te binecuvântez pentru toate cele bune de azi, pentru paza celor scumpi mie, pentru multele binecuvântări pe care noi, toate făpturile Tale, le-am primit astăzi, şi mai ales pentru acele clipe în care am înfrânt vicleşugurile celui rău.

îi pun pe toţi cei ce-mi sunt apropiaţi şi

scumpi în grija Ta îndurătoare.

Când Domnul este lumina şi puterea vieţii mele, de cine să mă tem? Laudă Ţie, Hristoase!

Căci a Ta este împărăţia şi puterea şi mărirea împărăţia Ta, Doamne, încerc s-o găsesc. Ţie-Ţi aduc laudă şi mărire. Toate cele ce sunt ale Tale sunt. Pe toate le-ai făcut: toată viaţa, toate lucrurile şi gândurile sunt icoana Ta. Toate lucrurile sunt în umbra milei Tale iubitoare. Şi totuşi, nici unul dintre acestea nu te cuprinde pe Ţine, care eşti dincolo de gând şi judecată. Iubirea Ta doar trece dincolo de necunoaştere şi ajunge la mine, unul dintre smeriţii tăi copii. Cât de recunoscătoare simt pentru milostenia ce m-a făcut parte a neamului omenesc. Fă să fiu demnă de fraţii mei şi de Sfinţii Tăi!

Această zi ai sfinţit-o pentru că în această zi ai văzut lucrarea ta şi ai zis că e bună. Noi, doar noi am folosit în chip greşit binecuvântarea şi

am adus durere şi moarte în vieţile noastre. Dar Tu eşti Iubire şi Lumină şi Viaţă şi, prin învierea Fiului Tău, ai înapoiat sfinţenia şi desăvârşirea acestei zile. Sfânt, sfânt, sfânt eşti Tu, Doamne, împăratul oştirilor!

Acum şi-n vecii vecilor. Amin.

Tu, care eşti Alfa şi Omega, începutul şi sfârşitul, Tu, care eşti sălaş pentru drumeţ şi capăt al drumului, binecuvân- tează-mă la sfârşitul acestei zile! Dacă aceasta este să-mi fie ziua din urmă, Doamne, iartă-mi faptele greşite, căci în milostivirea Ta mă încred! Cât de neînsemnată sunt! Finită şi măruntă, mă aşez între braţele Tale ca să mă ţii şi să mă aperi şi, dacă aceasta e voia Ta, să mă iei la Tine. Doar cu atâta pot să mă recomand: că Tu m-ai creat: nu am nimic să-Ţi ofer, căci tot ce posed de la Tine vine: doar iubirea e a mea, ca să o dau sau

nu. Sfinte Părinte, primeşte-mi iubirea, pe cât de fidelă şi curată o pot da! Tu însuţi eşti iubire; în aceasta mă leg de veşnicie, căci Te iubesc pe Tine şi astfel sunt parte din Tine, Tu care ai fost, eşti şi vei fi mereu.

Mărire Ţie, Tatălui şi Fiului şi Sfântului Duh, acum şi în vecii vecilor!

AMIN

Indice

Albănaşi 319
Aldea, Aurel, general 208, 210-212, 277, 305-307
Alexandra *(vezi şi* Sandi) 41, 69, 106, 119, 220, 275, 299, 362
Alexandra, Maica 7
Alexandru al II-lea, regele Iugoslaviei 5
Alexandru al III-lea, ţarul Rusiei 18, 35
Alexis, ţarevici 113
Ana de Bourbon-Parma 346, 347
Anderson, colonel 37, 38
Anton 40,43-47,49,51,55,57, 58, 61, 62, 66-68,104,111, 113,115,179,180,185-188, 191,194,203,205,206,210, 230,232,237,238,240,241, 293,294,301,302,317,331, 333,341,347,348,350,354, 356
Antonescu, dna 103, 313
Antonescu, Ion, mareşal 84, 140,141,150,152,154,155, 157,192,197, 269,309-314
Antonescu, mama lui 156
Antonescu, Mihai 141
Averescu, Alexandru, mareşal 337

Badillo 259,278-281,348,350, 353
Basarab, Neagoe 297
Băicoianu, surorile 7
Bălan, Nicolae 190
Beale, Jack 26
Beale, John *(vezi şi* Jackson, Helen) 26
Bemadotte, conte 263
Bevin, 272
Bittermann, Arnold 90, 208, 210,230,232,276,300,326, 348, 350
Bodnăraş, dna 306
Bodnăraş, Emil 29,237, 242, 243,250-252, 270, 288, 301, 305, 306, 330, 331, 334, 346, 351
Boris al III-lea, ţarul Bulgariei 101
Boyle, colonel 326
Brătianu, Dinu 198
Brătianu, Ion 33
Brătianu, Ion I.C. 148

Cambrea, Nicolae, lt.-col. 223
Cantacuzino, Simona (Paşcanu) 158,159,171,203,204,225, 227

Carmen Sylva *vezi* Elisabeta, regina României
Carol, împăratul (Austria) 44
Carol, prinţul de Hohenzollem-Sigmaringen *vezi* Carol I, regele României
Carol I, regele României 32-34, 104,148,149,275,298,337, 365
Carol al II-lea, regele României 5,33,35,67,81,141,149-151 „Câinele roşu" 156
Chamberlain, Neville

79 Charlotte, prinţesă de Prusia 22
Chirculescu, colonel 186, 187, 189
Chopin, Frederic 297
Churchill, Winston 79,85,192
Coste, Brutus 362
Costinescu, 321
Cuza, Alexandru Ioan 32

Delavrancea, Cella 294,296,297
Dogariu, dr. 173
Dollfuss, Engelbert, cancelar 44
Dominic *{vezi şi* Niki) 41, 55, 317, 362
Dragomir, dr. 228, 242, 254, 258,259

Edinburgh, ducele de 93
Elena, regina României *(vezi şi* Sitta) 141,151, 345
Elisabeta *(vezi şi* Herzi) 41,63, 69, 72, 119, 209, 220, 349, 362
Elisabeta, prinţesă 35,209,211, 351
Elisabeta, prinţesă de Anglia 345
Elisabeta, regina României 34, 298

Ferdinand I, regele României 5, 6, 34,159, 277, 354, 365
Filipescu, Nicolae 276
Fox, Thomas 333

Genghis-Han 221
George al II-lea, regele Greciei 35
George al V-lea, regele Angliei 23,34
Georgescu, Teohari 289
Gerstenberg, general 198
Gheorghiţă 303
Gheorghiu-Dej, Gheorghe 288, 331, 332, 349
Gligore, dr. 94,115
Goring, Hermann 179
Gray 319
Gretl (dădacă) 119, 185, 193, 201,210,230,259,278,293, 294, 303, 341
Groza, Petru 242,255,272-274, 288, 315, 338, 339, 346, 348-352

Habsburg 7,14, 41, 57,142
Hansen, general 198
Harmer 319
Henderson 319
Herman, dr. 260
Herzi *(vezi şi* Elisabeta)

41,69

Hinckley, Dorothy Kuenzli 10, 362
Hinckley, Edward B. dr. 362 Hinckley, Edward Charles 362 Hinckley, Lois Vivian 362 Hinckley, Marjorie 362 Hitler, Adolf 45,56,59,67,68, 79, 81, 82, 84,179,198
Hohenzollem 34

Ileana (soţia lui Sandu) 304
Ileana, principesă de România, arhiducesă de Austria 5-7, 17, 40, 62, 109, 131, 137, 140, 208, 212, 331
Ilie 303
Iosef, Franz, colonel, 139,152 Irvine, 28

Jackson, Helen 26
Josephine (soţia lui Napoleon) 105
Jurgen 64

Kimber 319
Kirk, John C., secretarul Nunţiaturii 333
Knecht, Ruprecht 54
Koller, Frâu lise 91, 111, 119, 185,192,193,201,210,230, 238, 278, 294, 317, 341
Krichbaum, Carroll, It.-col. 320

Laszlo, De 50
Laurenţiu, fratele 21
Lăzărescu, dr. 260
Lorenz, doctori (tată şi fiu) 107 Luca, Vasile 234

Mafalda 101
Magi *(vezi şi* Maria Magda- lena) 41,65-67,91,119,152, 185, 212, 220, 254, 340
Malaxa, Nicolae 6,244,246,247, 253, 281
Malinovski, Rodion Iakovle-vici, mareşal 199
Maniu, Iuliu 197, 208, 275, 313-315
Mardari, general 321
Maria, fiica regelui Carol I şi a reginei Elisabeta 298
Maria, principesă de România 34
Maria, regina Iugoslaviei 35
Maria, regina României 5, 6, 159, 215, 277, 354, 365
Maria-Ileana (vezi şi Minola) 41, 362
Maria Luisa 31
Maria Magdalena *(vezi şi* Magi) 41, 65, 362
Maria Tereza 93
Markham, Reuben H. 86, 307 Marko (comunist) 330, 332 Maurer, Ion Gheorghe 288 Mignon *(vezi şi* Maria, principesă de România) 35, 51, 146
Mihai I, regele României 35, 81,101,117,141, 150-152, 159,182,185,194,196,197, 209,234,273,276-278,313, 314, 345-349
Mihai Viteazul 35
Mihalache, Ion 315
Minola *(vezi şi* Maria-

Ileana)
41,54,93,110,111,119,166,
220, 275, 299, 317
Mircea 35, 37, 317, 353, 354,
367
Molotov, Veaceslav Mihailovici 81
Montgomery, John D., dr. 362

Napoleon Bonaparte, împărat al Franţei 31,105
Nicolae, fratele Ilenei 35,149
Nicolae I, ţarul Rusiei 22
Nicolae al II-lea, ţarul Rusiei 35
Niki *(vezi şi* Dominic) 41, 55,
97,111,113, 119, 300, 317
Noelle 175,176,201-204, 207,
225, 299, 300, 348

O'Hara, arhiepiscop 318,319, 343, 352

Park, Wilmer, sergent 319
Pauker, Ana 197,222,234,242,
270,289, 291,305,330, 346
Pătrăşcanu, Lucreţiu 198,288
Petrescu, Titel 198
Petru, regele Iugoslaviei 35
Philip de Hesse 101
Pius XII, papa 318
Podgoreanu, dna 7, 121-125,
127-129,132,138,139,160,
164,170,181,235,321,322, 324-326, 353
Prezan, Constantin, mareşal

Puşcariu, Radu, dr. 254, 259, 260, 278, 279, 281, 293

Rădescu, Nicolae, general 234-236, 241
Rizescu, 192

Sandi *(vezi şi* Alexandra) 41,
54, 69, 91, 97, 112
Sandu 89, 230, 303, 304, 353
Sauerbruch, dr. 107
Sănătescu, Constantin, general 197, 198, 208, 210, 234
Schuyler, general 270, 321
Shaw, G.B. 282
Sigerist, Fred G., colonel 263, 320, 330, 331
Sitta *(vezi şi* Elena, regina României)
151,152,185,191, 196, 209,210,278,288,330, 346-349
Stackpole 319
Stalin, Iosif Vissarionovici 79,
223.234.273.274.308.338, 339, 350
Sturdza, Irina 330
Suzi 303

Şaguna, Andrei, mitropolit 160
Şerbu, colonel 178, 180, 184, 207, 208, 244, 262
Ştefan 41,44,54,90,93,112-114, 119,166, 201, 208-

210,212, 220, 240,275-278,300,319, 334.338, 1, 353, 362
Ştefan cel Mare 311
Şteflea, general 106,107
Ştirbei, prinţ 104-106, 208, 307-309
Ştirbei, prinţesă 308
Şuţu, dna 181, 202, 225, 227, 309

Tătăranu, Nicolae, general 6, 126-128,138,139,159,162, 164,177,180,192,205, 247, 263
Tătărăscu, Gheorghe 301
Tracy (autor) 319
Traian, împărat roman 32,35, 120
Truman, Harry S., preşedinte al SUA 272, 320

Uncie Joe 326

Vasiliu, Răşcanu, general 228, 236, 254, 276, 277
Vâşinski, Andrei Ianuarevici 234
Victoria, regina Marii Britanii şi a Irlandei 34,104
Vladimirescu, Tudor 223

Zwiedineck, general 140, 141,155,189
Zwilling, colonel 302

Cuprins

Domniţa Ileana, roaba lui Dumnezeu prefaţă de Al. Paleologu 5

TRĂIESC DIN NOU 13

CREDINŢA LĂUNTRICĂ 365

INTRODUCERE LA RUGĂCIUNEA LUI IISUS 379

TATĂL NOSTRU..389

Indice 405

La pre(ul de vânzare se adaugă 2%,
reprezentând valoarea timbrului
literar ce se virează
Uniunii Scriitorilor din România,
Cont nr. RO92 RNCB 5010 0000 0171 0001,
B.C.R. Filiala sector 1, Bucureşti

Redactori
ANDREEA POPESCU, S. SKULTfiTY

Tehnoredactor
DOINA ELENA PODARU

Corector
MARIA MUŞUROIU

Apărut 2005
BUCUREŞTI-ROMÂNIA

Lucrare executată la C.N.I. „CORESI" SA.